

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

***“Θεσμοί και δομές διακυβέρνησης των κοινωνιών: Θεωρητική και εμπειρική
διερεύνηση”***

Διδακτορική Διατριβή

της

ΦΩΤΕΙΝΗΣ Π. ΝΑΣΙΩΚΑ

Επιβλέπων: Καθηγητής Πασχάλης Αρβανιτίδης

Μάρτιος, 2024

© 2024 Φωτεινή Νασιώκα

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Τμήμα Οικονομικών Επιστημών της Σχολής Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας δεν υποδηλώνει αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα (Ν. 5343/32 αρ. 202 παρ. 2).

Εγκρίθηκε από τα Μέλη της Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής:

Πρώτος Εξεταστής Δρ. Πασχάλης Αρβανιτίδης
(Επιβλέπων) Καθηγητής, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Δεύτερος Εξεταστής Δρ. Μιχαήλ Ζουμπουλάκης
Καθηγητής, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τρίτος Εξεταστής Δρ. Νικόλαος Κυριαζής
Ομότιμος Καθηγητής, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τέταρτος Εξεταστής Δρ. Χρήστος Κόλλιας
Καθηγητής, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Πέμπτος Εξεταστής Δρ. Κωνσταντίνος Λαλένης
Αφυπηρετήσας Καθηγητής, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής
Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Έκτος Εξεταστής Δρ. Ιωάννης Πεχτελίδης
Καθηγητής, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Έβδομος Εξεταστής Δρ. Γεώργιος Γριτζάς
Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, Αριστοτέλειο Πα-
νεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ευχαριστίες

Πρώτα απ' όλα, θέλω να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα της διατριβής μου, Καθηγητή κ. Πασχάλη Αρβανιτίδη, για την πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγησή του κατά τη διάρκεια της διδακτορικής μου δουλειάς. Επίσης, είμαι ευγνώμων στα υπόλοιπα μέλη της εξεταστικής επιτροπής της διατριβής μου, για την προσεκτική ανάγνωση της εργασίας μου και για τις πολύτιμες υποδείξεις τους. Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους τους συμμετέχοντες στην έρευνα μου για την πολύτιμη συνεισφορά τους.

Ευχαριστώ τον σύζυγό μου Αλέξανδρο για την στήριξη και την κατανόηση όλα τα χρόνια των διδακτορικών μου σπουδών και τα αδέρφια μου για την ηθική υποστήριξη και την πολύτιμη βοήθειά τους για την εκπλήρωση των στόχων μου.

Πάνω απ' όλα, είμαι ευγνώμων στους γονείς μου, Παναγιώτη και Βασιλική για την ολόψυχη αγάπη και υποστήριξή τους όλα αυτά τα χρόνια.

*Στους γονείς μου, Παναγιώτη και Βασιλική,
που μου έχουν χαρίσει τα πάντα*

&

*Στον Αλέξανδρο και στις μικρές ηλιαχτίδες της ζωής μου,
Βασιλική και Θωμά*

ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΔΟΜΕΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ:

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

ΦΩΤΕΙΝΗ ΝΑΣΙΩΚΑ

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, 2024

Επιβλέπων Καθηγητής: Δρ. Πασχάλης Αρβανιτίδης, Καθηγητής

Περίληψη

Οι κοινοί πόροι αποτελούν μια ειδική κατηγορία πόρων που, λόγω της μη-αποκλειστικότητας και αφαιρεσιμότητας, συχνά αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο κακοδιαχείρισης, υποβάθμισης ή ακόμη και καταστροφής, τη λεγόμενη «τραγωδία των κοινών». Λύση στο πρόβλημα αποτελεί η απόδοση ξεκάθαρων περιουσιακών δικαιωμάτων στα εμπλεκόμενα μέρη. Παραδοσιακά, τέτοια δικαιώματα έχουν είτε το κράτος είτε ιδιώτες. Ωστόσο, μια τρίτη διαμόρφωση, όπου τα περιουσιακά δικαιώματα αποδίδονται σε μια κοινότητα χρηστών, έρχεται να προστεθεί με ολοένα και περισσότερες μελέτες να διαπιστώνουν θεαματικά αποτελέσματα για την ποιότητα και μακροβιότητα του διαχειριζόμενου πόρου, αλλά και για την ίδια την τοπική κοινωνία αυξάνοντας την συμμετοχικότητα των πολιτών, την κοινωνική συνοχή, το κοινωνικό κεφάλαιο και την κοινωνική δικαιοσύνη και δημοκρατία.

Τυπικό παράδειγμα «τραγωδίας» αποτελούν οι εγκαταλελειμμένοι ή ανεκμετάλλευτοι αστικοί χώροι. Οι χώροι αυτοί μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στη βελτίωση της αστικής ποιότητας ζωής και στην αντιμετώπιση των προκλήσεων που δέχεται η σύγχρονη ελληνική κοινωνία. Ωστόσο παραδοσιακές λύσεις δημόσιας διαχείρισης ή ιδιωτικοποίησης, είτε αδυνατούν να διαμορφώσουν ένα πλαίσιο που να εγγυάται τη βιωσιμότητά τους, είτε είναι ανέφικτες οικονομικά. Η δημιουργία εγχειρημάτων συλλογικής διαχείρισης στους χώρους αυτούς αποτελεί ίσως την αποδοτικότερη λύση (τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα) για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών, οικονομικών και κοινωνικών προκλήσεων που αντιμετωπίζουν κυρίως τα μεγάλα αστικά κέντρα. Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα εργασία έρχεται να διερευνήσει την δομή, τους μηχανισμούς και την οργάνωση τέτοιων πρωτοβουλιών αυτο-διαχείρισης στην Ελλάδα,

σε μια προσπάθεια ανάδειξης επιτυχημένων πρακτικών για την ισχυροποίηση της συλλογικής δράσης και τη βιώσιμη αυτοδιαχείριση των αστικών κοινών

Πίνακας Περιεχομένων

Κεφάλαιο 1ο.....	
Ερευνητικό πρόβλημα, σκοπός και στόχοι της μελέτης	19
1.1. Εισαγωγή.....	19
1.2. Σκοπός και στόχοι εργασίας.....	20
1.3. Διάρθρωση εργασίας.....	21
Κεφάλαιο 2ο.....	
Συλλογική δράση και κοινοί πόροι.....	24
2.1. Εισαγωγή.....	24
2.2. Ορισμός και δομές διακυβέρνησης κοινών πόρων	24
2.3. Τύποι κοινών πόρων	27
2.3. Το πρόβλημα της συλλογικής δράσης	29
2.4. Θεωρίες συλλογικής δράσης.....	30
2.4.1. Θεωρία συλλογικής δράσης 1ης γενιάς	31
2.4.2. Θεωρία συλλογικής δράσης 2ης γενιάς	34
2.5. Θεωρία συλλογικής δράσης 2 ^{ης} γενιάς και κοινωνικό κεφάλαιο.....	38
2.6. Παράγοντες που ευνοούν τη δημιουργία επιτυχημένων κοινών	39
2.7. Θεωρητικά πλαίσια ανάλυσης	41
2.7.1. Θεωρητικό πλαίσιο Θεσμικής Ανάλυσης και Ανάπτυξης	42
2.7.2. Θεωρητικό πλαίσιο Κοινωνικο-Οικολογικών Συστημάτων	47
2.8. Ερευνητικές μέθοδοι για τη μελέτη των κοινών πόρων	52
2.9. Εναλλακτικές προσεγγίσεις για την αυτο-διαχείριση των κοινών πόρων	53
2.10. Συμπεράσματα	56
Κεφάλαιο 3ο	
Οικονομικό πείραμα στους κοινούς πόρους.....	61
3.1. Εισαγωγή.....	61
3.2. Σχεδιασμός πειγνίου	61

3.3. Αποτελέσματα.....	65
3.4. Συμπεράσματα	72
Κεφάλαιο 4°.....	61
Μεθοδολογία ανάλυσης	75
4.1. Εισαγωγή.....	75
4.2. Οι αστικοί ανοιχτοί χώροι ως κοινοί πόροι και η διαχείρισή τους	75
4.3. Συλλογή δεδομένων και θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης.....	77
4.4. Συμπεράσματα	89
Κεφάλαιο 5°.....	.....
Μελέτη περίπτωσης 1: Πάρκο Ναυαρίνου	90
5.1. Εισαγωγή.....	90
5.2. Ιστορικό του εγχειρήματος	90
5.3. Ανάλυση μεταβλητών	94
5.3.1. Κοινωνικό, Οικονομικό, και Πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ευδοκίμησε το εγχείρημα	97
5.3.2. Μεταβλητές σχετικές με τον πόρο	97
5.3.3. Μεταβλητές σχετικές με τους παίκτες	99
5.3.4. Μεταβλητές σχετικές με το σύστημα διακυβέρνησης	102
5.3.5. Αλληλεπιδράσεις - Αποτελέσματα	105
5.4. Συμπεράσματα	108
Κεφάλαιο 6°.....	.....
Μελέτη περίπτωσης 2: Περιαστικοί Καλλιεργητές Θεσσαλονίκης	110
6.1. Εισαγωγή.....	110
6.2. Ιστορικό του εγχειρήματος	110
6.3. Ανάλυση μεταβλητών	116
6.3.1. Κοινωνικό, Οικονομικό, και Πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ευδοκίμησε το εγχείρημα	119
6.3.2. Μεταβλητές σχετικές με τον πόρο	119
6.3.3. Μεταβλητές σχετικές με τους παίκτες	120
6.3.4. Μεταβλητές σχετικές με το σύστημα διακυβέρνησης	121

6.3.5. Αλληλεπιδράσεις - Αποτελέσματα	125
6.4. Συμπεράσματα	128
Κεφάλαιο 7°.....	
Μελέτη περίπτωσης 3: Ομάδα καλλιέργειας ‘Αγρόσχοι Βριλησσού’	130
7.1. Εισαγωγή.....	130
7.2. Ιστορικό του εγχειρήματος	130
7.3. Ανάλυση μεταβλητών	133
7.3.1. Κοινωνικό, Οικονομικό, και Πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ευδοκίμησε το εγχείρημα	136
7.3.2. Μεταβλητές σχετικές με τον πόρο	136
7.3.3. Μεταβλητές σχετικές με τους παίκτες	136
7.3.4. Μεταβλητές σχετικές με το σύστημα διακυβέρνησης	138
7.3.5. Αλληλεπιδράσεις - Αποτελέσματα	139
7.4. Συμπεράσματα	142
Κεφάλαιο 8°.....	
Μελέτη περίπτωσης 4: Ομάδα καλλιέργειας ‘Το Γυάλινο’	143
8.1. Εισαγωγή.....	143
8.2. Ιστορικό του εγχειρήματος	143
8.3. Ανάλυση μεταβλητών	146
8.3.1. Κοινωνικό, Οικονομικό, και Πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ευδοκίμησε το εγχείρημα	148
8.3.2. Μεταβλητές σχετικές με τον πόρο	148
8.3.3. Μεταβλητές σχετικές με τους παίκτες	149
8.3.4. Μεταβλητές σχετικές με το σύστημα διακυβέρνησης	150
8.3.5. Αλληλεπιδράσεις – Αποτελέσματα.....	151
8.4. Συμπεράσματα	153
Κεφάλαιο 9°.....	
Μελέτη περίπτωσης 5: Αυτοδιαχειριζόμενος αγρός Ελληνικού.....	155
9.1. Εισαγωγή.....	155
9.2. Ιστορικό του εγχειρήματος	155

9.3. Ανάλυση μεταβλητών	158
9.3.1. Κοινωνικό, Οικονομικό, και Πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ευδοκίμησε το εγχείρημα	161
9.3.2. Μεταβλητές σχετικές με τον πόρο	161
9.3.3. Μεταβλητές σχετικές με τους παίκτες	161
9.3.4. Μεταβλητές σχετικές με το σύστημα διακυβέρνησης	163
9.3.5. Αλληλεπιδράσεις - Αποτελέσματα	165
9.4. Συμπεράσματα	167
Κεφάλαιο 10^ο	
Μελέτη περίπτωσης 6: Το περιβόλι της Νίκαιας	168
10.1. Εισαγωγή.....	168
10.2. Ιστορικό του εγχειρήματος	168
10.3. Ανάλυση μεταβλητών	170
10.3.1. Κοινωνικό, Οικονομικό, και Πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ευδοκίμησε το εγχείρημα	172
10.3.2. Μεταβλητές σχετικές με τον πόρο	173
10.3.3. Μεταβλητές σχετικές με τους παίκτες	173
10.3.4. Μεταβλητές σχετικές με το σύστημα διακυβέρνησης	175
10.3.5. Αλληλεπιδράσεις – Αποτελέσματα.....	176
10.4. Συμπεράσματα	178
Κεφάλαιο 11^ο	
Συγκριτική ανάλυση των περιπτώσεων αυτοοργάνωσης	179
11.1. Εισαγωγή.....	179
11.2. Ανάλυση βιωσιμότητας των θεσμών κοινών πόρων.....	179
11.3. Συμπεράσματα	190
Κεφάλαιο 12^ο	
Ανακεφαλαίωση και συμπεράσματα	192

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄	199
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄	201
Βιβλιογραφία.....	206

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1. Τύποι αγαθών.....	25
Πίνακας 2. Δομές περιουσιακών δικαιωμάτων	26
Πίνακας 3. Τύποι κοινών πόρων	27
Πίνακας 4. Παίγνιο διλήμματος του φυλακισμένου	34
Πίνακας 5. Μεταβλητές δεύτερου επιπέδου για την ανάλυση ενός Κοινωνικο-οικολογικού συστήματος	50
Πίνακας 6. Μεταβλητές δεύτερου επιπέδου χρησιμοποιούμενες από τον Hardin για την περιγραφή της “Τραγωδίας των κοινών”	51
Πίνακας 7. Μείωση κερδών αναλόγως του κόστους επιβολής τιμωρίας.....	64
Πίνακας 8. Επίπεδα οικειοποίησης ανά γύρο.....	67
Πίνακας 9. Μέσα επίπεδα οικειοποίησης ανά συνεδρία.....	68
Πίνακας 10. Μέσα κέρδη (σε €).....	69
Πίνακας 11. Μέσα κέρδη ανά συνεδρία (σε €).....	70
Πίνακας 12. Κατηγοριοποίηση ενεργειών ανά γύρο.....	71
Πίνακας 13. Μεταβλητές έρευνας 2 ^{ου} , 3 ^{ου} και 4 ^{ου} επιπέδου	80
Πίνακας 14. Ανάλυση του Πάρκου Ναυαρίνου βάσει του πλαισίου SES	94
Πίνακας 15. Ανάλυση της ομάδας Περιαστικών Καλλιεργείων (ΠΕΡ.ΚΑ.) βάσει του πλαισίου SES	117
Πίνακας 16. Ανάλυση της ομάδας Αγρόσχολων Βριλησσού βάσει του πλαισίου SES	133
Πίνακας 17. Ανάλυση της ομάδας του Γυάλινου θερμοκηπίου βάσει του πλαισίου SES....	146

Πίνακας 18. Ανάλυση της ομάδας του Αυτό-διαχειριζόμενου Αγρού Ελληνικού βάσει του πλαισίου SES.....	158
Πίνακας 19. Ανάλυση της ομάδας του περιβολιού της Νίκαιας βάσει του πλαισίου SES ...	170
Πίνακας 20. Συγκριτική ανάλυση όλων των μελετών περιπτώσεων βάσει του πλαισίου SES	185

Πίνακας Εικόνων

Εικόνα 1. Το Πάρκο Ναυαρίνου ως Πάρκινγκ	92
Εικόνα 2. Το Πάρκο Ναυαρίνου ως Πάρκινγκ	92
Εικόνα 3. Εργασίες για τη μετατροπή του χώρου σε πάρκο	92
Εικόνα 4. Εργασίες για τη μετατροπή του χώρου σε πάρκο	92
Εικόνα 5. Αρχική διαμόρφωση χώρου του Πάρκου.....	93
Εικόνα 6. Παιδική χαρά Πάρκου Ναυαρίνου.....	93
Εικόνα 7. Παιδική χαρά Πάρκου Ναυαρίνου.....	93
Εικόνα 8. Περιβόλι Πάρκου Ναυαρίνου	93
Εικόνα 9. Συγκομιδή ελιάς στο Πάρκο Ναυαρίνου	94
Εικόνα 10. Πολιτιστικά δρώμενα στο πάρκο Ναυαρίνου	94
Εικόνα 11. Σχέδια ανάπλασης Πάρκου Ναυαρίνου	99
Εικόνα 12. Πρώην στρατόπεδο Καρατάσιου	115
Εικόνα 13. Ομάδες ΠΕΡ.ΚΑ.	115
Εικόνα 14. Αποψη του χώρου του πρώην στατοπέδου Καρατάσιου (πριν).....	115
Εικόνα 15. Έναρξη εργασιών στον χώρο του πρώην στρατοπέδου.....	115
Εικόνα 16. Καλλιεργητική έκταση υπο-ομάδας ΠΕΡ.ΚΑ.	116
Εικόνα 17. Καλλιεργητική έκταση υπο-ομάδας ΠΕΡ.ΚΑ.	116
Εικόνα 18. Καλλιεργητική έκταση υπο-ομάδας ΠΕΡ.ΚΑ.	116
Εικόνα 19. Καλλιεργητική έκταση υπο-ομάδας ΠΕΡ.ΚΑ.	116
Εικόνα 20. Πρώην Ναυτική Βάση (Βριλήσσια Αττικής).....	131

Εικόνα 21. Καλλιεργούμενη έκταση ομάδας ‘Αγρόσχολων Βριλησσού’ (βλ. Όρυγμα)	132
Εικόνα 22. Καλλιεργητικές δραστηριότητες	132
Εικόνα 23. Άποψη του χώρου	132
Εικόνα 24. Άποψη του χώρου	133
Εικόνα 25. Άποψη του χώρου	133
Εικόνα 26. Κατάσταση του χώρου (πριν)	145
Εικόνα 27. Κατάσταση του χώρου (πριν)	145
Εικόνα 28. Οργάνωση δραστηριοτήτων στον χώρο.....	145
Εικόνα 29. Οργάνωση δραστηριοτήτων στον χώρο.....	145
Εικόνα 30. Καλλιεργητικές δραστηριότητες στον χώρο του Αγρού στο Ελληνικό.....	157
Εικόνα 31. Καλλιεργητικές δραστηριότητες στον χώρο του Αγρού στο Ελληνικό.....	157
Εικόνα 32. Καλλιεργητικές δραστηριότητες στον χώρο του Αγρού στο Ελληνικό.....	157
Εικόνα 33. Καλλιεργητικές δραστηριότητες στον χώρο του Αγρού στο Ελληνικό.....	157
Εικόνα 34. Είσοδος στον χώρο του αυτοδιαχειριζόμενου αγρού Ελληνικού	157
Εικόνα 35. Άποψη του χώρου	158
Εικόνα 36. Άποψη του χώρου	169
Εικόνα 37. Άποψη του χώρου	169
Εικόνα 38. Εργασίες στο περιβόλι της Νίκαιας	169
Εικόνα 38. Εργασίες στο περιβόλι της Νίκαιας	169
Εικόνα 38. Εργασίες στο περιβόλι της Νίκαιας	170
Εικόνα 39. Δραστηριότητες στο περιβόλι της Νίκαιας.....	170

Κατάλογος Σχημάτων

Σχήμα 1. Πλαίσιο θεσμικής ανάλυσης	43
Σχήμα 2. Η εσωτερική δομή μιας κατάστασης δράσης	43
Σχήμα 3. Οι κανόνες ως εξωγενείς μεταβλητές	46
Σχήμα 4. Πολλαπλά επίπεδα ανάλυσης.....	47
Σχήμα 5. Αναθεωρημένο πλαίσιο Κοινωνικο-Οικολογικών Συστημάτων (μεταβλητές πρώτου επιπέδου)	49

Κατάλογος Βραχυγραφιών

CPR	Common Pool Resource
IAD	Institutional Analysis and Development (IAD) framework
SES	Socio-Ecological System
S	Social, Economic, and Political Settings
RS	Resource systems
RU	Resource Units
GS	Governance systems
I	Interactions
O	Outcomes

Κεφάλαιο 1ο

Ερευνητικό πρόβλημα, σκοπός και στόχοι της μελέτης

1.1. Εισαγωγή

Η οικονομική κρίση, σε συνδυασμό με το νεοφιλελεύθερο μοντέλο και την αποστέρηση δημόσιων πόρων από το κράτος, έχουν υπονομεύσει την ικανότητά του να ανταποκριθεί στις ανάγκες της κοινωνίας. Ως απάντηση, συχνά αναδύονται συλλογικότητες που αναλαμβάνουν ενεργό ρόλο στην αντιμετώπιση διαφόρων πολιτιστικών, κοινωνικών και οικονομικών προκλήσεων και πιέσεων που δέχονται οι ελληνικές πόλεις.

Οι εγκαταλελειμμένοι και ανεκμετάλλευτοι αστικοί χώροι, οι οποίοι αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο κακοδιαχείρισης, ελλιπούς φροντίδας, υποβάθμισης ή ακόμη και καταστροφής, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των πόλεων, συμβάλλοντας όχι μόνο στην διατήρηση της κοινωνικής συνοχής, αλλά ταυτόχρονα εμφυσώντας την αλληλεγγύη και το σεβασμό προς το συνάνθρωπο, την κοινότητα και την πόλη. Ωστόσο οι παραδοσιακές λύσεις της διαχείρισης είτε από το κράτος είτε μέσα από την «αγορά» δεν είναι πάντοτε εφικτές, οι πρώτες λόγω έλλειψης δημόσιων πόρων και οι δεύτερες λόγω χαμηλής επενδυτικής αξίας και ασαφών ή δυσεπίλυτων περιουσιακών δικαιωμάτων. Η δημιουργία εγχειρημάτων συλλογικής διαχείρισης αναδεικνύεται ως αποδοτική εναλλακτική λύση για και την αντιμετώπιση των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν αυτοί οι χώροι.

Στην χώρα μας, παρουσιάζονται αξιόλογα κινήματα των ίδιων των πολιτών που ενεργοποιούνται βασισμένοι στις αρχές της συλλογικότητας και οργανώνουν αναξιοποίητους αστικούς χώρους ([Αρβανιτίδης & Νασιώκα, 2016a](#), [2016b](#)). Ωστόσο πολλά από αυτά τα εγχειρήματα θα λέγαμε ότι βρίσκονται σε ένα σημείο καμπίς, καθιστώντας αναγκαία τη συστηματική καταγραφή, μελέτη, ταξινόμηση και αξιολόγηση τους, με σκοπό την παραγωγή γνώσης για την αποτελεσματική οργάνωση και διαμόρφωσή τους αλλά και τη δημιουργία επιτυχημένων νέων τέτοιων δομών.

Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα έρευνα αντιμετωπίζει τους ανοιχτούς αστικούς χώρους ως κοινούς πόρους και διερευνά, τόσο θεωρητικά (συνθέτοντας ένα κατάλληλο εννοιολογικό και μεθοδολογικό μοντέλο) όσο και εμπειρικά (με τη διεξαγωγή πρωτογενούς έρευνας), τη δημιουργία κοινών, δηλαδή δομών αυτοδιαχείρισης κοινών αγαθών από μία κοινότητα, μελετώντας τα χαρακτηριστικά διακυβέρνησης τους και τις δομές, θεσμούς και πρακτικές που έχουν διαμορφωθεί με στόχο την αποτελεσματική διαχείριση και βιωσιμότητά των πόρων αυτών. Ειδικότερα, η έρευνα επικεντρώνεται σε επιλεγμένες πρωτοβουλίες αυτοδιαχείρισης αστικών κοινών, όπου μέσω δομημένων συνεντεύξεων με τους άμεσα εμπλεκόμενους επιχειρεί να αναδείξει τα προβλήματα και τις διαδικασίες διαμόρφωσης των δομών αυτοδιαχείρισης, να οριοθετήσει το πλαίσιο, τα χαρακτηριστικά και τις σχέσεις των χρηστών, να αποτυπώσει τις εμπειρίες τους, και να εντοπίσει τις λειτουργικότερες πρακτικές διακυβέρνησης και επίλυσης των προβλημάτων.

1.2. Σκοπός και στόχοι εργασίας

Η παρούσα εργασία, εφαρμόζοντας τη μεθοδολογία της Ostrom (γνωστή ως θεωρία συλλογικής δράσης 2ης γενιάς), έρχεται να αναδείξει τα κοινά και τη συλλογική δράση ως πρόταση διαχείρισης των ανοιχτών αστικών πόρων που είναι παραμελημένοι, εγκαταλελειμμένοι ή ανεκμετάλλευτοι.

Οι στόχοι της εργασίας περιλαμβάνουν την ανάδειξη βέλτιστων πρακτικών που θα ενισχύσουν τη συλλογική δράση και θα επιτρέψουν την αποτελεσματική διαχείριση και βιωσιμότητα των κοινών και την αποτίμηση σε όρους βιωσιμότητας του πόρου του κάθε εγχειρήματος.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που διατυπώνονται είναι:

- Ποιο είναι το ευρύτερο πλαίσιο (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό) μέσα στο οποίο ευδοκίμησαν και αναπτύχθηκαν τα συγκεκριμένα κοινά;
- Ποια είναι τα χαρακτηριστικά τους (θεσμικά και άλλα);
- Ποιο είναι το πλαίσιο οργάνωσης και λειτουργίας τους;
- Πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος του κοινωνικού κεφαλαίου και της κοινότητας εν γένει για μια επιτυχημένη συλλογική διαχείριση και πόσο συμβάλει στην ενίσχυσή του η ύπαρξη εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας;
- Πόσο σημαντική είναι η διαμόρφωση ανοιχτών κοινοτήτων και ποιος ο ρόλος της ιδεολογίας;
- Ποιοι κανόνες και στρατηγικές ακολουθούνται; Και ποιος είναι ο τρόπος με τον οποίο

διαμορφώθηκαν;

- Ποια στοιχεία καθιστούν αποτελεσματικά και μακρόβια τα εν λόγω κοινά;
- Ποια είναι τα στοιχεία που καθιστούν κάποια κοινά μη βιώσιμα;
- Πως τα κοινά εξελίσσονται και σε τι βαθμό προσαρμόζονται στο πλαίσιο των αλλαγών που συμβαίνουν στο ευρύτερο κοινωνικο-οικονομικο-πολιτικό περιβάλλον;
- Υπάρχουν κάποιες «καλές πρακτικές» αυτοδιαχείρισης και διαμόρφωσης συλλογικής δράσης που πιθανά μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε αντίστοιχες περιπτώσεις άλλων κοινών πόρων;

Η μελέτη αυτή, έπειτα από τη συλλογή στοιχείων μέσω πρωτογενούς έρευνας (διεξάγοντας έρευνα πεδίου) αλλά και από δευτερογενείς πηγές, επιχειρεί να αναδείξει τα προβλήματα και τις διαδικασίες διαμόρφωσης συλλογικής δράσης, να οριοθετήσει το πλαίσιο, τα χαρακτηριστικά και τις σχέσεις των χρηστών, να αποτυπώσει τις εμπειρίες τους, και να εντοπίσει τις λειτουργικότερες πρακτικές διακυβέρνησης και επίλυσης των προβλημάτων που προκύπτουν. Σε μια προσπάθεια να σκιαγραφηθεί και να διερευνηθεί η δυνατότητα συλλογικής δράσης, αναπτύχθηκε, επίσης, πειραματικό οικονομικό παίγνιο όπου μελετώνται οι στρατηγικές των ατόμων που έρχονται αντιμέτωποι με το δίλημμα της εκμετάλλευσης των κοινών πόρων.

Τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης ελπίζουμε να καταστούν χρήσιμα στη σύγχρονη συζήτηση της βιβλιογραφίας που διεξάγεται τα τελευταία 30 γύρω από τα κοινά, ενώ ελπίζουμε να αποδειχθούν χρήσιμα τόσο σε τοπικό/εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, καθώς θα συμβάλουν στη διατύπωση προτάσεων για βιώσιμες και ρεαλιστικές λύσεις διαχείρισης των εγκαταλελειμμένων και ανεκμετάλλευστων αστικών χώρων που να βασίζονται στη συνεργασία, τη συμμετοχικότητα, την αυτορρύθμιση και την αυτο-οργάνωση. Τέτοιες λύσεις δύναται επιπλέον να ενισχύσουν το κοινωνικό και θεσμικό κεφάλαιο της περιοχής (να ενισχύσουν τη συνεργατικότητα, δικτύωση και εμπιστοσύνη μεταξύ των πολιτών καθώς και την κοινωνική συνοχή), αλλά και να δημιουργήσουν μια ευρύτερη κουλτούρα συνεργασίας με επιπτώσεις σε άλλους κρίσιμους τομείς της κοινωνίας.

1.3. Διάρθρωση εργασίας

Η παρούσα διατριβή αποτελείται από δώδεκα κεφάλαια τα οποία διαμορφώνονται ως εξής:

Στο Κεφάλαιο 2 αναπτύσσεται το θεωρητικό υπόβαθρο σχετικά με τους κοινούς πόρους (θεωρία συλλογικής δράσης πρώτης και δεύτερης γενιάς) και το ζήτημα της υποβάθμισής τους.

Εν συνεχεία, μελετάται η διαχείρισή τους, οι θεσμοί και οι προϋποθέσεις που έχουν προταθεί για μια επιτυχημένη και αποτελεσματική διαχείριση, καθώς επίσης, και τα πλαίσια ανάλυσης και οι ερευνητικές μέθοδοι που έχουν προταθεί για την μελέτη των κοινών πόρων. Στο τέλος του κεφαλαίου παρουσιάζονται εναλλακτικές προσεγγίσεις, από μια πιο ριζοσπαστική σκοπιά, σχετικά με την αυτοδιαχείριση των κοινών πόρων.

Στο Κεφάλαιο 3 γίνεται η παρουσίαση ενός οικονομικού πειράματος, σε μια προσπάθεια πειραματικής διερεύνησης της συμπεριφοράς των χρηστών ενός κοινού πόρου, όταν αυτοί έρχονται αντιμέτωποι με το δίλημμα των κοινών.

Στο Κεφάλαιο 4 γίνεται αναλυτική παρουσίαση της μεθοδολογίας η οποία ακολουθήθηκε για την μελέτη της αυτοδιαχείρισης αστικών κοινών πόρων.

Το Κεφάλαιο 5 εστιάζει σε μια περίπτωση αυτοδιαχείρισης ενός αστικού κοινού πόρου, και συγκεκριμένα στην περίπτωση του Πάρκου Ναυαρίνου. Το Κεφάλαιο 6, περιλαμβάνει τη μελέτη περίπτωσης αυτοδιαχείρισης των Περιαστικών Καλλιέργειών Θεσσαλονίκης. Στο Κεφάλαιο 7, εξετάζεται η περίπτωση αυτοδιαχείρισης των Αγρόσκολων Βριλησσού και στο κεφάλαιο 8 η περίπτωση του Γυάλινου θερμοκηπίου του Βοτανικού κήπου Πετρούπολης. Το Κεφάλαιο 9 περιλαμβάνει την ανάλυση του Αυτοδιαχειριζόμενου αγρού στο Ελληνικό και το κεφάλαιο 10 την περίπτωση του Περιβολιού της Νίκαιας..

Το Κεφάλαιο 11 έρχεται να ολοκληρώσει την ανάλυση των προηγούμενων κεφαλαίων του εμπειρικού μέρους, πραγματοποιώντας μια συγκριτική ανάλυση μεταξύ των έξι περιπτώσεων αυτοοργάνωσης, διακρίνοντας εκείνα τα χαρακτηριστικά τα οποία μπορούν να δημιουργήσουν επιτυχημένους θεσμούς κοινών πόρων, ενώ μελετώνται επίσης τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν και απειλούν την βιωσιμότητά τους.

Τέλος, το Κεφάλαιο 12 περιλαμβάνει τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη μελέτη.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

Κεφάλαιο 2ο

Συλλογική δράση και κοινοί πόροι

2.1. Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρείται η ανάπτυξη του θεωρητικού πλαισίου για την κατανόηση και ανάλυση της συλλογικής δράσης στη διαχείριση των κοινών πόρων. Συγκεκριμένα, προσδιορίζονται ο ορισμός, τα χαρακτηριστικά και τα είδη των κοινών πόρων, καθώς και οι θεωρίες συλλογικής δράσης πρώτης και δεύτερης γενιάς. Αναλύεται, στη συνέχεια, ο ρόλος του κοινωνικού κεφαλαίου στη συλλογική δράση, οι παράγοντες που συμβάλλουν στη δημιουργία επιτυχημένων θεσμών αυτοδιαχείρισης, καθώς και τα θεωρητικά πλαίσια ανάλυσης και οι ερευνητικές μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για τη μελέτη των κοινών πόρων. Τέλος, παρουσιάζεται η προσέγγιση του ριζοσπαστικού χώρου για την αυτοδιαχείριση των κοινών πόρων ή κοινών αγαθών γενικά¹.

2.2. Ορισμός και δομές διακυβέρνησης κοινών πόρων

Ο όρος "commons" (κοινά) αποτελεί έναν ασαφή γενικό όρο, τον οποίο πολλοί συγγραφείς πλέον τον χρησιμοποιούν χωρίς καν να τον προσδιορίζουν. Στη βιβλιογραφία, η διάκριση μεταξύ των κοινών πόρων/αγαθών (CRPs) και αυτών που βρίσκονται υπό καθεστώς κοινής/συλλογικής διαχείρισης σπάνια συζητιέται. Τα κοινά αφορούν συλλογική διαχείριση αγαθών τα οποία υπόκεινται σε κοινωνικά διλήμματα ([Ostrom, 1998](#)) και περιλαμβάνουν τρία στοιχεία: τον κοινό πόρο/αγαθό, την κοινότητα και τις σχέσεις που δημιουργούν τα κοινά, μέσω των οποίων δημιουργείται και ένα κατάλληλο ρυθμιστικό πλαίσιο ([Caffentzis, 2010](#)).

Οι περισσότερες παραδοσιακές έρευνες στα κοινά έχουν επικεντρωθεί στους κοινούς πόρους (CPRs), στην κοινή/συλλογική ιδιοκτησία, ή την τραγωδία των κοινών ([Hess, 2008](#)).

---

¹ Οι όροι «κοινός πόρος» και «κοινό αγαθό» χρησιμοποιούνται εναλλακτικά μεταξύ τους στην παρούσα εργασία.

Η [Ostrom \(1990\)](#) επικεντρώθηκε στους κοινούς πόρους (CPRs), οι οποίοι αποτελούν φυσικούς, ανθρωπογενείς ή άυλους πόρους, όπως είναι για παράδειγμα ένα σύστημα άρδευσης, μια αλιευτική ζώνη, ένα δάσος, το διαδίκτυο, η στρατόσφαιρα, κ.ά.

Οι εν λόγω πόροι, αποτελούν μια ιδιαίτερη κατηγορία οικονομικών αγαθών που διαθέτουν δύο βασικά χαρακτηριστικά, αυτά της μη-αποκλειστικότητας και αφαιρεσιμότητας (βλ. Πίνακα 1).

Πίνακας 1. Τύποι αγαθών

		Αφαιρεσιμότητα	
		Χαμηλή	Υψηλή
Δυνατότητα αποκλεισμού	Δύσκολη	Δημόσια αγαθά	Κοινοί πόροι
	Εύκολη	Αγαθά λέσχης	Ιδιωτικά αγαθά

Πηγή: Προσαρμοσμένο, από τους [Ostrom, Gardner, and Walker \(1994\)](#), σελ. 7

Συγκεκριμένα, το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της μη-αποκλειστικότητας προκύπτει από το γεγονός ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο (και δαπανηρό) να περιοριστεί ή να αποκλειστεί κάποιος από τη χρήση των πόρων αυτών. Αντίστοιχα, η χαρακτηριστική ιδιότητα της αφαιρεσιμότητας αναφέρεται στο γεγονός ότι η εκμετάλλευση αυτών των πόρων από κάποιον μειώνει τη διαθεσιμότητά τους για τους υπόλοιπους ([Ostrom, 2006b](#)· [Ostrom et al., 1994](#)). Η δυσκολία του να αποκλειστούν οι δυνητικοί δικαιούχοι είναι ένα κοινό στοιχείο που οι εν λόγω πόροι μοιράζονται με τα δημόσια αγαθά², ενώ η αφαιρεσιμότητα των μονάδων πόρων αποτελεί ένα χαρακτηριστικό που μοιράζονται από κοινού με τα ιδιωτικά αγαθά ([Ostrom & Ostrom, 1977](#)). Με βάση αυτά τα χαρακτηριστικά, οι κοινοί πόροι υφίστανται σοβαρούς κινδύνους υπερεκμετάλλευσης, ανεπαρκούς φροντίδας και κακοδιαχείρισης, οδηγώντας στη σταδιακή υποβάθμιση και καταστροφή τους - μια κατάσταση που είναι γνωστή ως "τραγωδία των κοινών" ([Hardin, 1968](#)).

Τα περιουσιακά δικαιώματα ενός κοινού πόρου ανατίθενται ανάλογα με τον φορέα ιδιοκτησίας, όπως φαίνεται στον Πίνακα 2, και διακρίνονται σε τρεις κύριες κατηγορίες: κρατική ιδιοκτησία, ιδιωτική ιδιοκτησία και κοινή/συλλογική ιδιοκτησία. Στην πραγματικότητα,

² Τα δημόσια αγαθά σε αντίθεση με τους κοινούς πόρους, όπου υπάρχει ανταγωνισμός ως προς τη χρήση, δεν είναι ανταγωνιστικά στην κατανάλωση. Ωστόσο, λόγω της ιδιότητας της μη αποκλειστικότητας ελλοχεύει και εδώ το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη. Τα άτομα προτιμούν να επωφεληθούν από την παροχή ενός δημόσιου αγαθού χωρίς να προβούν σε οποιαδήποτε συνεισφορά (*public-good dilemma*) ([Ostrom, 1998](#)).

πολλοί πόροι χαρακτηρίζονται από συνδυασμούς αυτών των καθεστώτων, ενώ υπάρχει μεγάλη ποικιλία μεταξύ τους ([Dolsak & Ostrom, 2003](#)· [Ostrom et al., 1999](#)).

Οι [McKean and Ostrom \(1995\)](#) τονίζουν ιδιαίτερα τη σημασία της διάκρισης μεταξύ των παραπάνω τεσσάρων πλαισίων και ιδιαίτερα μεταξύ των κοινών πόρων και της κοινής/συλλογικής ιδιοκτησίας. Κι αυτό διότι, παραδόξως, ο όρος “κοινή/ συλλογική ιδιοκτησία” χρησιμοποιήθηκε (λανθασμένα κατά την άποψή μας) για να γίνει αναφορά στην απουσία οποιασδήποτε μορφής περιουσιακών δικαιωμάτων και για να χαρακτηριστεί η ανοιχτή/ ελεύθερη πρόσβαση κατά την οποία δεν έχουν καθοριστεί οποιαδήποτε δικαιώματα ή υποχρεώσεις των χρηστών και, συνεπώς, η πρόσβαση στους πόρους είναι ανοιχτή και ελεύθερη σε όλους ([Alchian & Demsetz, 1973](#)· [Demsetz, 1967](#)· [Gordon, 1954](#)· [Scott, 1955](#)). Η κοινή/συλλογική ιδιοκτησία, όμως, αποτελεί ένα επίσημο ή άτυπο νομικό καθεστώς (μια δομή διακυβέρνησης) που αποδίδει διάφορες μορφές δικαιωμάτων σε μια ομάδα που μπορεί να αποκλείσει άλλους από τη χρήση ([Hess, 2008](#)· [Ostrom et al., 1999](#))³. Στην περίπτωση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, τα δικαιώματα για τον αποκλεισμό άλλων από τη χρήση των πόρων και η ρύθμιση της χρήσης τους έχουν αποδοθεί σε ένα πρόσωπο (άτομο ή ομάδα ατόμων, όπως είναι μία εταιρεία). Στους πόρους κρατικής ιδιοκτησίας, τα περιουσιακά δικαιώματα των πόρων κατέχονται από το κράτος και της συλλογικής ιδιοκτησίας από μια ομάδα χρηστών ([Ostrom et al., 1999](#)).

Πίνακας 2. Δομές περιουσιακών δικαιωμάτων

Κοινοί πόροι (ανοιχτής πρόσβασης)	Απουσία προσδιορισμού ή κατανομής περιουσιακών δικαιωμάτων (πλήρης ή μερικώς)
↓	
Κρατική ιδιοκτησία	Τα περιουσιακά δικαιώματα επί των πόρων κατέχονται από το κράτος, το οποίο μπορεί να ρυθμίσει ή να επιδοτήσει τη χρήση
Ιδιωτική ιδιοκτησία	Τα περιουσιακά δικαιώματα επί των πόρων κατέχονται από ιδιώτες (ή εταιρείες), οι οποίοι μπορούν να αποκλείσουν άλλους από τη χρήση

³ Στη βιβλιογραφία των νέων κοινών, η διάκριση μεταξύ των κοινών πόρων (CRPs) και αυτών που βρίσκονται υπό καθεστώς κοινής/συλλογικής ιδιοκτησίας σπάνια συζητιέται. Ο όρος “κοινά” (commons) είναι πια ένας πιο γενικός όρος, δεν αναφέρεται σε κάποιο συγκεκριμένο οικονομικό αγαθό ή δομή διακυβέρνησης ([Hess, 2008](#)) και χρησιμοποιείται κυρίως για να αναφερθούμε σε ένα πόρο ο οποίος υπόκειται σε κοινωνικά δилήματα ([Hess & Ostrom, 2007](#)).

Συλλογική ιδιοκτησία
(ομάδα ιδιοκτησίας)

Τα περιουσιακά δικαιώματα επί των πόρων κατέχονται συλλογικά από μια ομάδα χρηστών που μπορεί να αποκλείσει άλλους από τη χρήση

Πηγή: [Ostrom et al. \(1999\)](#), σελ. 279)

Οι [Schlager and Ostrom \(1992\)](#) δείχνουν ότι μπορεί να υπάρχουν διαφορετικοί τύποι δικαιωμάτων που αφορούν την κοινή/συλλογική ιδιοκτησία όσον αφορά: την πρόσβαση, την χρήση, τη διαχείριση, τον αποκλεισμό. Οι τύποι των δικαιωμάτων καθορίζονται όχι μόνον από το καθεστώς αλλά και από τη φύση του πόρου ([Hess, 2008](#)).

2.3. Τύποι κοινών πόρων

Οι κοινοί πόροι διαφέρουν μεταξύ τους και μπορούν να κατηγοριοποιηθούν με βάση διάφορα κριτήρια, όπως φαίνεται στον Πίνακα 3. Αυτά τα κριτήρια περιλαμβάνουν τη χωρική τους έκταση, τα συστατικά τους μέρη, τους τύπους περιουσιακών δικαιωμάτων που περιλαμβάνουν, τον ρυθμό ανανέωσής τους και την εμφάνισή τους.

Πίνακας 3. Τύποι κοινών πόρων

Χωρική έκταση	- Τοπικοί πόροι
	- Παγκόσμιοι πόροι
Συστατικά μέρη	- Υλικοί πόροι
	- Άυλοι πόροι
Τύπος περιουσιακών δικαιωμάτων	- Απλοί
	- Περίπλοκοι
Ανανεωσιμότητα	- Ανανεώσιμοι πόροι
	- Μη ανανεώσιμοι πόροι
Χρονική εμφάνιση και φύση	- Παραδοσιακοί πόροι
	- Μη συμβατικά (νέα) κοινά

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Με βάση τη χωρική έκταση στην οποία εκτείνονται, οι κοινοί πόροι διακρίνονται σε

τοπικούς και παγκόσμιους επιπέδου (όπως η κλιματική αλλαγή, η βιοποικιλότητα και προβλήματα του οικοσυστήματος, όπως η ρύπανση). Η διαχείριση των παγκόσμιων κοινών πόρων είναι ιδιαίτερα σημαντική και απαιτεί σοβαρή προσοχή λόγω της πολυπλοκότητας που εμπεριέχουν ([Ostrom et al., 1999](#)).

Ανάλογα με τη φύση των συστατικών μερών τους, οι κοινοί πόροι διακρίνονται σε υλικούς και άυλους. Παραδείγματα υλικών πόρων περιλαμβάνουν βοσκότοπους, ποτάμια, λίμνες, αρδευτικά κανάλια, ωκεανούς, κ.ά., ενώ στους άυλους πόρους ανήκουν η κάθε τύπου πληροφορία, οι θεσμοί, τα ήθη κ.ά. ([McCann, 2000](#)· [Ostrom, 1990](#)).

Επιπλέον, οι κοινοί πόροι διακρίνονται σε απλούς και περίπλοκους. Οι πρώτοι συνήθως περιλαμβάνουν έναν τύπο περιουσιακών δικαιωμάτων, ενώ οι δεύτεροι αναφέρονται στην πραγματικότητα σε πολλαπλή χρήση και μπορεί να περιλαμβάνουν ένα μίγμα περιουσιακών δικαιωμάτων ([Edwards & Steins, 1998](#)).

Επιπρόσθετα, οι κοινοί πόροι διακρίνονται σε ανανεώσιμους και μη ανανεώσιμους, όπου η ανανεωσιμότητα συνδέεται με τον ρυθμό με τον οποίο οι μονάδες των πόρων που χρησιμοποιούνται ανανεώνονται με την πάροδο του χρόνου. Ο ρυθμός ανανέωσης μπορεί να κυμαίνεται από το μηδέν (μη ανανεώσιμος πόρος) έως το ένα (άμεσα ανανεώσιμος πόρος). Για παράδειγμα, οι ορυκτοί πόροι και το πετρέλαιο θεωρούνται μη ανανεώσιμοι, καθώς, αφού εξορύσσονται, δεν αντικαθίστανται με βάση τα ανθρώπινα δεδομένα σε ένα ιδανικό χρονικό πλαίσιο. Συνεπώς, το κύριο ζήτημα που αντιμετωπίζεται στη διαχείριση των μη ανανεώσιμων πόρων είναι η εύρεση της βέλτιστης διαχείρισης για την αποτελεσματική εξόρυξη του πόρου ([Libecap, 1990](#)).

Από την άλλη πλευρά, τα βιολογικά είδη που χρησιμοποιούνται για την ανθρώπινη κατανάλωση, όπως τα ψάρια και η άγρια ζωή, ανανεώνονται σε λογικά χρονικά διαστήματα, τα οποία κυμαίνονται από λίγους μήνες έως και δεκαετίες, ανάλογα με το εάν προστατεύονται ή όχι. Οι πόροι που ανανεώνονται με χαμηλούς ρυθμούς παρουσιάζουν μεγαλύτερες προκλήσεις στη διαχείρισή τους, καθώς η υπερεκμετάλλευσή τους ενδέχεται να μην γίνεται αντιληπτή μέχρις ότου η ικανότητα ανάκτησης των πόρων βρεθεί σε σοβαρό κίνδυνο ([Ostrom et al., 2002](#)).

Μία ακόμη διάκριση των κοινών πόρων είναι αυτή σε παραδοσιακούς κοινούς πόρους (βοσκότοποι, υπόγεια ύδατα, δάση, άγρια ζωή, κ.ά.), και σε νέες μορφές μη συμβατικών κοινών πόρων, που συνδέονται με τα λεγόμενα “Νέα κοινά”. Αυτά αποτελούν έναν σχετικά πρόσφατο όρο στην βιβλιογραφία και αφορούν μια ευρεία κατηγορία πόρων/αγαθών, που προέκυψε από τις πιο πρόσφατες μελέτες για τους διαφόρους τύπους κοινών. Είναι συνήθως ανθρωπογενείς

πόροι ή πόροι που οφείλουν την ύπαρξή τους στην τεχνολογική πρόοδο και μπορούν να υπάρξουν σε παγκόσμιο, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Αποτελούν περισσότερο αστικούς κοινούς πόρους και αγαθά παρά φυσικούς πόρους ([Hess, 2008](#)), τους οποίους μοιράζονται οι χρήστες χωρίς προϋπάρχοντες κανόνες ή σαφείς θεσμικές ρυθμίσεις. Ορισμένες κατηγορίες αυτών των νέων μη συμβατικών κοινών πόρων αποτελούν τα κοινά πολιτισμικά αγαθά (όπως η μόδα, η μουσική, η τέχνη κ.ά.), τα σχετικοί με τη γνώση (όπως το Internet, η επιστήμη, κτλ.) ([Hofmøkl, 2010](#)), οι κοινοί πόροι οι οποίοι έχουν να κάνουν με τις υποδομές (όπως η ασύρματη επικοινωνία, το ηλεκτρομαγνητικό φάσμα, κ.ά.) και οι παγκόσμιοι κοινοί πόροι (όπως η βιοποικιλότητα, η ατμόσφαιρα, κ.ά.). Ο σύγχρονος ορισμός των κοινών πόρων έρχεται να προσθέσει στους μη συμβατικούς πόρους και τα κοινά του αστικού χώρου, που περιλαμβάνουν υποβαθμισμένες αστικές περιοχές (brownfields), κατεστραμμένα κτήρια, ομαδικά σπίτια (group homes), συγκροτήματα οργανωμένης δόμησης, επαναχρησιμοποιημένες στρατιωτικές βάσεις, κοιμητήρια, δίκτυα υποδομών, λιμάνια, πλατείες, παιδικές χαρές, πολυκατοικίες, ακάλυπτους χώρους, καταπιστεύματα γης, άδεια οικόπεδα, και, γενικά, χώρους που οι πολεοδόμοι αγνοούν ομαδοποιώντας τους ως μη ιδιόκτητους ελεύθερους χώρους ([Hess, 2008](#)· [Μπριασούλη, 2003](#)).

2.3. Το πρόβλημα της συλλογικής δράσης

Οι χρήστες που αυτοοργανώνονται για να διαχειριστούν έναν κοινό πόρο αντιμετωπίζουν κάποια προβλήματα που μοιάζουν με αυτά της χρήσης των ιδιωτικών αγαθών και κάποια άλλα που μοιάζουν με αυτά της παροχής δημόσιων αγαθών. Στην πράξη και στην ανάλυση και οι δύο αυτές όψεις συνδέονται πολύ στενά μεταξύ τους ([Ostrom, 1990](#)).

Το πρόβλημα της συλλογικής δράσης⁴ έχει να κάνει με την οικειοποίηση⁵ ενός πόρου και την απουσία θεσμικών περιορισμών. Όταν οι μονάδες πόρου που παράγονται από έναν κοινό πόρο είναι μεγάλης αξίας και δεν υπάρχουν θεσμικοί περιορισμοί που να ρυθμίζουν τη

---

⁴ Σύμφωνα με τους [Hess and Ostrom \(2007\)](#) και [Moran and Ostrom \(2005\)](#) ως συλλογική δράση ορίζεται η διαδικασία επίτευξης ενός αποτελέσματος το οποίο απαιτεί δύο ή περισσότερα άτομα να δουλέψουν από κοινού.

⁵ Με τον όρο οικειοποίηση αναφερόμαστε στη χρήση και εκμετάλλευση του πόρου ([Ostrom, 1990](#)).

χρήση – εκμετάλλευση (μια κατάσταση ανοικτής πρόσβασης), τα άτομα αντιμετωπίζουν ισχυρά κίνητρα να οικειοποιηθούν όλο και περισσότερες μονάδες πόρου έχοντας σαν αποτέλεσμα την υπερ-χρησιμοποίηση, κατάχρηση, και ακόμη και την ίδια την καταστροφή του πόρου ([Ostrom, 2010c](#)). Εάν ορισμένα άτομα μειώσουν το επίπεδο της οικειοποίησής τους, τα οφέλη μοιράζονται από κοινού με όλους τους άλλους, είτε οι υπόλοιποι περιορίζουν τη συγκομιδή τους είτε όχι. Έτσι, καθώς δεν είναι δυνατόν κάποιος να αποκλειστεί από τα οφέλη που παράγουν οι άλλοι, μερικά άτομα μπορεί να μη συνεισφέρουν στην κοινή προσπάθεια, αλλά να συμπεριφερθούν παραβατικά εις βάρος των προσπαθειών των άλλων (*free-riding*) ([Ostrom, 1999](#)).

Κατά συνέπεια, οι χρήστες που μοιράζονται από κοινού έναν κοινό πόρο αντιμετωπίζουν ένα κοινωνικό δίλημμα (*social dilemma*), αυτό της συλλογικής δράσης (*collective action dilemma*), αφού τους δίνεται το κίνητρο να οικειοποιηθούν περισσότερες μονάδες πόρου ενεργώντας ανεξάρτητα (αυτόνομα) από ότι θα οικειοποιούνταν αν έβρισκαν κάποιο τρόπο να συντονίσουν όλοι μαζί τις δραστηριότητες οικειοποίησής τους ([Ostrom, 2006b](#)).

Τα προβλήματα συλλογικής δράσης εμφανίζονται σε όλες τις κοινωνίες, καθώς, επίσης και στα οικολογικά συστήματα που χρησιμοποιούνται παρέχοντας πολλαπλά οφέλη στους ανθρώπους ([Ostrom, 2010a](#)). Οι οικονομικές και πολιτικές επιδόσεις των κοινωνιών, από τα χωριά μέχρι τις διεθνείς κοινότητες, εξαρτώνται καθοριστικά από το πώς τα μέλη της κοινότητας καταφέρνουν να λύσουν το πρόβλημα της συλλογικής δράσης ([Ahn & Ostrom, 2008](#)· [Ostrom & Ahn, 2003](#)· [VanWey et al., 2005](#)). Η θεωρία της συλλογικής δράσης, που αναλύεται εκτενώς στη επόμενη ενότητα, αποτελεί πλέον μια βασική θεωρία σε όλες τις κοινωνικές επιστήμες και χρησιμοποιείται για να εξηγήσει το κόστος και τις δυσκολίες που συνδέονται με την οργάνωση της συνεργασίας για την επίτευξη του συλλογικού οφέλους ([Ahn & Ostrom, 2008](#)).

2.4. Θεωρίες συλλογικής δράσης

Από τη μελέτη του προβλήματος της συλλογικής δράσης προέκυψαν οι θεωρίες συλλογικής δράσης πρώτης και δεύτερης γενιάς. Οι θεωρίες της συλλογικής δράσης αφορούν τις ρυθμίσεις στις οποίες υπάρχει μια ομάδα ατόμων, το κοινό συμφέρον μεταξύ τους, και οι πιθανές συγκρούσεις μεταξύ του κοινού συμφέροντος και του ατομικού συμφέροντος. Τα προβλήματα συλλογικής δράσης προκύπτουν όταν τα άτομα αντιμετωπίζουν εναλλακτικούς τρόπους δράσης, μεταξύ των ιδιοτελών επιλογών σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα και αυτών που, αν ακολουθηθούν από ένα αρκετά μεγάλο αριθμό ατόμων σε μια ομάδα, είναι προς όφελος όλων.

Το πρόβλημα έγκειται στο να ξεπεραστούν τα εγωιστικά κίνητρα ώστε να επιτευχθούν αμοιβαία επωφελή αποτελέσματα. Το να ξεπεραστούν τα κοινωνικά διλήμματα (όπως είναι το δίλημμα της συλλογικής δράσης) δεν είναι εύκολο, καθώς ό, τι και να κάνουν οι άλλοι, ένα άτομο είναι πάντα σε καλύτερη θέση στη βραχυχρόνια περίοδο, εάν επιλέξει να μην συνεργαστεί με τους υπόλοιπους ([Ahn & Ostrom, 2008](#)· [Ostrom, 1998](#)· [Ostrom & Ahn, 2003](#)· [Ostrom & Ahn, 2009](#)).

2.4.1. Θεωρία συλλογικής δράσης 1ης γενιάς

Η θεωρία συλλογικής δράσης πρώτης γενιάς αποτέλεσε μια κριτική της πεποίθησης ότι τα άτομα με κοινά ενδιαφέροντα θα δράσουν εθελοντικά για την επίτευξη των κοινών συμφερόντων, όπως εκφράστηκε από παλαιότερες ομάδες θεωρητικών όπως ο [Bentley \(1949\)](#) και ο [Truman \(1958\)](#).

Τα συμπεράσματα των τριών μοντέλων της θεωρίας της συλλογικής δράσης πρώτης γενιάς δημιουργούν μεγάλη απαισιοδοξία σχετικά με την πρακτική βιωσιμότητα της συλλογικής διαχείρισης των κοινών πόρων. Τα τρία αυτά μοντέλα, τα οποία αναλύονται στη συνέχεια (‘η λογική της συλλογικής δράσης’, ‘η τραγωδία των κοινών’ και ‘το δίλημμα του φυλακισμένου’) αλλά και οι διάφορες παραλλαγές τους καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι είναι δύσκολο να ξεπεραστεί το πρόβλημα της συλλογικής δράσης.

Αναζητώντας τις ρίζες της θεωρίας συλλογικής δράσης πρώτης γενιάς, ήδη από τη δεκαετία του 1950 ο [Gordon \(1954\)](#), εξετάζοντας τον ενάλιο πλούτο ως έναν κοινό πόρο, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι χρήστες θα υπερ-αλιεύσουν από τον πόρο οδηγώντας τον στην καταστροφή. Ο [Gordon \(1954\)](#) καταλήγει να υποστηρίζει πως “*οτιδήποτε ανήκει σε όλους δεν ανήκει σε κανέναν*”.

Κάποια χρόνια αργότερα, ο Marcur [Olson \(1965\)](#) στο βιβλίο του «Η λογική της Συλλογικής Δράσης» κάνει λόγο για τη δυσκολία οργάνωσης που αντιμετωπίζουν τα άτομα που επιδιώκουν συλλογικές δράσεις (οι οποίες αναμένεται να αυξήσουν τη συλλογική τους ευημερία), λόγω της «ορθολογικής» οικονομικά συμπεριφοράς τους (*homo economicus*). Ο Olson αντιμετώπισε κριτικά τη θεωρία που αναφέρει ότι τα άτομα με κοινά συμφέροντα ενεργούν εθελοντικά κατά τέτοιο τρόπο ώστε να προάγουν τα συμφέροντα αυτά. Αμφισβήτησε την υπόθεση ότι η πιθανότητα οφέλους για μια ομάδα αρκεί για να παράγει συλλογική δράση προς την επίτευξη του οφέλους αυτού. Το επιχείρημά του στηρίζεται στην υπόθεση ότι, κάποιος που δεν

μπορεί να αποκλειστεί από την κάρπωση των ωφελειών από ένα συλλογικό αγαθό, εφόσον το αγαθό παράγεται, δεν έχει κίνητρα να συνεισφέρει εθελοντικά στην παροχή αυτού του αγαθού ([Ostrom, 1990](#)).

Ένα σημαντικό στοιχείο του βιβλίου και του επιχειρήματος του [Olson \(1965\)](#) είναι ότι όσο πιο μεγάλη είναι η ομάδα τόσο πιο δύσκολη είναι η οργάνωση για την επίτευξη του κοινού σκοπού λόγω της αυξημένης δυνατότητας τα άτομα να συμπεριφερθούν ως λαθρεπιβάτες (*free-riding*). Αντίθετα μεγαλύτερα ποσοστά επιτυχίας υπάρχουν σε μικρές ομάδες, ακριβώς επειδή η δυνατότητα για αποσκίρτηση και παραβατική συμπεριφορά είναι μικρή, καθώς γίνεται εύκολα αντιληπτή και δέχεται κυρώσεις.

Το 1968, ο οικολόγος Garrett Hardin ([1968](#)) δημοσίευσε ένα άρθρο στο Science με τίτλο «Η τραγωδία των κοινών», που έμελλε να αναζωπυρώσει τη συζήτηση αναφορικά τα προβλήματα συλλογικής δράσης. Η βασική ιδέα του Hardin γίνεται εύκολα αντιληπτή με τη χρήση ενός χαρακτηριστικού παραδείγματος κοινού πόρου: του βοσκοτόπου. Υπάρχει λοιπόν ένα λιβάδι ανοιχτής πρόσβασης, με χορτάρι το οποίο μπορεί να θρέψει συγκεκριμένο αριθμό ζώων. Κάθε ορθολογικός (οικονομικά) βοσκός, επιδιώκοντας το ατομικό του όφελος, έχει κίνητρο να εκτρέφει όλο και περισσότερα ζώα από ότι μπορεί να αντέξει ο βοσκότοπος, καθώς επιβαρύνεται με ένα μόνο μέρος του κόστους που προκύπτει από την υπερβόσκηση, ενώ καρπώνεται όλο το κέρδος από κάθε επιπρόσθετο ζώο. Ο Hardin ([1968](#)) έκανε αναφορά στις έννοιες του ατομικού και συλλογικού συμφέροντος λέγοντας ότι αν όλοι οι βοσκοί λάβουν την ίδια ατομικά ορθολογική απόφαση το αναπόφευκτο αποτέλεσμα θα είναι η καταστροφή του πόρου.

Το συμπέρασμα του Hardin ([1968](#)) είναι ότι οι χρήστες ενός κοινού πόρου έχουν παγιδευτεί σε μια αναπόφευκτη διαδικασία, όπου η εξυπηρέτηση του ατομικού συμφέροντος, έναντι του συλλογικού, οδηγεί στην υπερ-χρησιμοποίηση και την καταστροφή του πόρου από τον οποίο εξαρτώνται. Συνεπώς, η ελευθερία στην πρόσβαση και τη χρήση οδηγεί αναπόφευκτα στην καταστροφή του πόρου για όλους.

Παρά την απαισιόδοξη οπτική του (ότι δηλαδή η καταστροφή είναι αναπόφευκτη), ο Hardin ([1968](#)) προτείνει κάποιες λύσεις που θεωρεί ότι μπορούν να αποτρέψουν την «τραγωδία». Για να αποφευχθεί, λοιπόν, η τραγωδία είναι αναγκαία η δημιουργία κινήτρων αποτελεσματικής «οικειοποίησης» και χρήσης του πόρου, που επιτυγχάνεται με την διαμόρφωση και απόδοση αξιόπιστων περιουσιακών δικαιωμάτων (*property rights*) ([Coase, 1960](#)). Στο πλαίσιο αυτό ο Hardin υποστηρίζει την ανάπτυξη δυο βασικών δομών διαχείρισης, ή δομών διακυβέρνησης κατά τον Williamson ([1975, 1985](#)), των κοινών πόρων, που μπορούν να αποτρέψουν την

τραγωδία: την κρατικοποίηση και την ιδιωτικοποίηση.

Οι υποστηρικτές της κρατικοποίησης, όπως ο [Ophuls \(1973\)](#) και ο [Ehrenfeld \(1972\)](#), τονίζουν την αναγκαιότητα της εκ των άνω διαχείρισης για την εξασφάλιση της αποτελεσματικής χρήσης των κοινών πόρων. Θεωρούν ότι εξαιτίας της τραγωδίας, τα προβλήματα των κοινών πόρων δεν μπορούν να επιλυθούν μέσω κατ' ιδίαν συνεννόησης αλλά μόνο με παρέμβαση του κράτους, το οποίο διαθέτει μεγάλες εξουσίες επιβολής και εξαναγκασμού. Έτσι όλα τα περιουσιακά δικαιώματα θα πρέπει να παραμένουν στο κράτος ή γενικότερα σε δημόσιους φορείς, που λαμβάνουν όλες τις αποφάσεις σχετικά με την πρόσβαση, χρήση και διαχείριση των πόρων αυτών.

Άλλοι αναλυτές υποστηρίζουν την εφαρμογή του θεσμού της ιδιωτικοποίησης και την λειτουργία της αγοράς, όπου τα περιουσιακά δικαιώματα χρήσης, διαχείρισης, κτλ. αποδίδονται σε ιδιώτη, ώστε να αποφευχθεί η τραγωδία. Σύμφωνα με τον [Demsetz \(1967\)](#) οι κοινοί πόροι είναι συνυφασμένοι με μεγάλες εξωτερικότητες και η θέσπιση και η απόδοση ατομικών περιουσιακών δικαιωμάτων επιτρέπει στον ιδιοκτήτη να αποκλείσει άλλους χρήστες και έτσι να εσωτερικεύσει τόσο τις αρνητικές συνέπειες, δηλαδή το κόστος, όσο και τις θετικές συνέπειες, δηλαδή το όφελος της χρήσης τους. Οι υποστηρικτές της ιδιωτικοποίησης και της αγοράς ισχυρίζονται ότι ο μόνος τρόπος να αποφευχθεί η τραγωδία των κοινών πόρων είναι να δημιουργηθεί ένα πλήρες σύστημα δικαιωμάτων ιδιωτικής ιδιοκτησίας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η απόδειξη της τραγωδίας των κοινών του παραδείγματος του Hardin μέσω του παιγνίου του διλήμματος του φυλακισμένου (*prisoner's dilemma game*) (βλ. Πίνακα 4), το οποίο χρησιμοποιείται συχνά για να περιγράψει το πρόβλημα της συλλογικής δράσης με συνοπτικό τρόπο. Το παίγνιο αυτό αποτελεί ένα μη συνεργατικό παιχνίδι, κάτι το οποίο σημαίνει ότι η επικοινωνία μεταξύ των παικτών απαγορεύεται ή είναι αδύνατη⁶, ή είναι απλώς άσχετη όσο δεν εντάσσεται ρητά ως μέρος του παιχνιδιού, ενώ όλοι οι παίκτες έχουν πλήρη πληροφόρηση.

Οι δύο παίκτες που συμμετέχουν στο παίγνιο υποτίθεται ότι είναι βοσκοί, οι οποίοι εκμεταλλεύονται έναν κοινό βοσκότοπο, ο οποίος μπορεί να καλύψει με βοσκήσιμη ύλη έναν πεπερασμένο αριθμό ζώων (Ο). Εάν οι παίκτες ακολουθήσουν τη συνεργατική στρατηγική και βοσκήσουν από Ο/2 ζώα θα καρπωθούν 10 μονάδες κέρδους ο καθένας. Εάν ο ένας παίκτης αποφασίσει να ακολουθήσει τη συνεργατική στρατηγική (περιορίζοντας τη βόσκηση σε Ο/2

⁶ Στην περίπτωση που η επικοινωνία είναι δυνατή, θεωρείται εκ των προτέρων ότι οι προφορικές συμφωνίες μεταξύ των παικτών δεν είναι δεσμευτικές, εκτός αν έχουν ενταχθεί στη δομή του παιχνιδιού ([Ostrom, 1990](#)).

ζώα), ενώ ο άλλος επιλέξει τη στρατηγική της προδοσίας (βοσκώντας αριθμό ζώων μεγαλύτερο του $O/2$), τότε ο «προδότης» θα αποκομίσει 11 μονάδες κέρδους και ο άλλος βοσκός -1. Στην περίπτωση που και οι δύο παίκτες επιλέξουν τη στρατηγική της προδοσίας θα αποκομίσουν μηδενικό κέρδος.

Πίνακας 4. Παίγνιο διλήμματος του φυλακισμένου

	Συνεργασία	Προδοσία
Συνεργασία	10, 10	-1, 11
Προδοσία	11, -1	0, 0

Πηγή: [Ostrom \(1990\)](#)

Το συμπέρασμα της παραπάνω σχηματοποίησης της «τραγωδίας των κοινών» είναι ότι, αν ο καθένας επιλέξει ανεξάρτητα, χωρίς οι παίκτες να συμβληθούν σε μία δεσμευτική ρύθμιση/σύμβαση, τότε ο καθένας επιλέγει την κυρίαρχη στρατηγική του, η οποία είναι η προδοσία. Αν, όμως προδώσουν και οι δύο, τότε αποκομίζουν μηδενικό κέρδος ([Ostrom, 1990](#)).

Συνοψίζοντας, οι θεωρίες συλλογικής δράσης πρώτης γενιάς ([Hardin, 1968](#)· [Olson, 1965](#)) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι τα άτομα δεν θα μπορούσαν να επιτύχουν από κοινού οφέλη, όταν αφήνονται μόνοι τους σε μια κατάσταση όπου ο καθένας θα ωφελούνταν είτε συνέβαλε ή όχι στην προσπάθεια. Οι τρόποι να ξεπεραστεί η δήθεν αδυναμία των ατόμων να λύσουν αυτά τα προβλήματα περιλαμβάνει τη ρύθμιση από μια εξωτερική αρχή, την παροχή επιλεκτικών κινήτρων, ή την ιδιωτικοποίηση και τη λύση της αγοράς ([Ahn & Ostrom, 2008](#)· [Ostrom & Ahn, 2003](#)· [Ostrom et al., 2003](#)).

2.4.2. Θεωρία συλλογικής δράσης 2ης γενιάς

Η έρευνα στη συλλογική δράση έχει δείξει ότι η θεωρία της πρώτης γενιάς, ενώ δεν είναι εντελώς λάθος, αποτελεί μια μερική προσέγγιση παρά μια γενική θεωρία. Αντιπροσωπεύει μόνο την οριακή/περιοριστική περίπτωση των τρόπων που οι καταστάσεις συλλογικής δράσης είναι δομημένες και των τρόπων που τα άτομα μπορούν να τις αντιμετωπίσουν. Αν και αναμφίβολα έχουν συμβεί τραγωδίες, αυτό δεν αποτελεί μια αναπόφευκτη κατάληξη, καθώς για χιλιάδες χρόνια οι άνθρωποι έχουν επιδείξει αξιόλογα δείγματα συλλογικής οργάνωσης και έχουν καταφέρει να διαχειριστούν με επιτυχία τους κοινούς πόρους ([Ahn & Ostrom, 2008](#)·

[Ostrom & Ahn, 2003](#)· [Ostrom & Ahn, 2009](#)· [Ostrom et al., 2003](#)· [Ostrom et al., 1999](#)· [Αρβανιτίδης & Νασιώκα, 2014](#)· [Αρβανιτίδης & Νασιώκα, 2016c](#)). Ένας αυξανόμενος αριθμός ερευνών κάνει εμφανείς τις δυνατότητες των προσώπων, στους οποίους αποδίδονται τα περιουσιακά δικαιώματα επί του πόρου, να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν μακροπρόθεσμους και βιώσιμους θεσμούς ενδογενώς, προκειμένου να υπάρξει αποτελεσματικότερη αξιοποίηση των πόρων που χρησιμοποιούνται από κοινού και να εξασφαλιστεί η διατήρηση και μακροβιότητα τους ([Ahn & Ostrom, 2008](#)· [Gardner et al., 2000](#)· [Ostrom & Ahn, 2003](#)· [Ostrom & Ahn, 2009](#)· [Ostrom et al., 2003](#)· [Ostrom et al., 1999](#)· [Αρβανιτίδης & Νασιώκα, 2014](#)· [Αρβανιτίδης & Νασιώκα, 2016c](#)). Υπάρχουν, λοιπόν, περισσότερες λύσεις από αυτές που προτείνει η συμβατική θεωρία ([Ostrom, 1990](#)).

Η πρόβλεψη ότι οι χρήστες των πόρων οδηγούνται αναπόφευκτα στο να καταστρέψουν τους κοινούς πόρους βασίζεται σε ένα μοντέλο μεθοδολογικού ατομικισμού και οικονομικής ορθολογικότητας (το λεγόμενο *homo economicus*), που υποθέτει ότι όλα τα άτομα δρουν εγωιστικά, βραχυπρόθεσμα, χωρίς θεσμικούς (κοινωνικούς) περιορισμούς, με μοναδικό γνώμονα τη μεγιστοποίηση του προσωπικού τους οφέλους. Ωστόσο, το μοντέλο αυτό δεν υποστηρίζεται ούτε από την έρευνα πεδίου ούτε από εργαστηριακά πειράματα, στα οποία τα άτομα αντιμετωπίζοντας ένα πρόβλημα διαχείρισης δημόσιου αγαθού ή κοινού πόρου είναι σε θέση να επικοινωνούν, να θεσπίζουν και να επιβάλουν κανόνες μεταξύ τους ([Ostrom et al., 1999](#)).

Δεδομένα τα οποία έχουν συγκεντρωθεί κατά τις τελευταίες δεκαετίες αποδεικνύουν ότι τα άτομα είναι ικανά να λύσουν οι ίδιοι ορισμένα (αλλά σίγουρα όχι όλα) προβλήματα συλλογικής δράσης χωρίς εξωτερικούς κανόνες και επιβολή από εξωτερικούς παράγοντες ([Ostrom, 2010a](#)). Η αναφορά στους κοινούς πόρους με όρους όπως «τραγωδία», «πρόβλημα συλλογικής δράσης», «δίλημμα του φυλακισμένου», αποδέχεται την ύπαρξη μιας δομής «ανίκανων» ατόμων που έχουν παγιδευτεί σε μία αδυσώπητη διαδικασία καταστροφής ([Ostrom, 1990](#)). Στην πραγματικότητα, όμως, σύμφωνα και με τα αποτελέσματα των πειραμάτων αλλά και της έρευνας πεδίου, τα άτομα αντιμετωπίζοντας ένα πρόβλημα δημόσιου αγαθού ή κοινού πόρου είναι σε θέση να επικοινωνούν, να θεσπίζουν και να επιβάλουν κοινούς κανόνες και σε μεγάλο ποσοστό καταφέρνουν να συνεργαστούν για την από κοινού διαχείριση του πόρου ([Ahn et al., 2011](#)· [Arvanitidis & Nasioka, 2018](#)· [Janssen et al., 2011](#)· [Ostrom, 2000, 2005, 2014](#)· [Ostrom et al., 1999](#)· [Vollan & Ostrom, 2010](#)· [Αρβανιτίδης & Νασιώκα, 2014, 2016c](#)).

Σε αντίθεση, λοιπόν, με την αντίληψη που βρίσκεται στον πυρήνα της θεωρίας συλλο-

γικής δράσης πρώτης γενιάς, όπου υπάρχει ένα σύνολο ατομικιστικών, εγωιστικών και απόλυτα ορθολογικών ατόμων που είναι παγιδευμένα σε κοινωνικά διλήμματα⁷, από τα οποία δεν μπορούν να διαφύγουν χωρίς προτροπές ή κυρώσεις επιβεβλημένες από εξωτερικούς παράγοντες ([Ahn & Ostrom, 2008](#)· [Ostrom, 1998](#)· [Ostrom & Ahn, 2009](#)), από την έρευνα πεδίου αποδεικνύεται ότι τα άτομα δεν ζουν σε έναν τέτοιο «μη-κοινωνικό» κόσμο. Πολλά προβλήματα συλλογικής δράσης είναι ενσωματωμένα σε προϋπάρχοντα δίκτυα, οργανώσεις ή άλλες εν εξελίξει (διαρκείς) σχέσεις μεταξύ των ατόμων. Επιπλέον, η καθολική υπόθεση του οικονομικού ορθολογισμού (economic rationality) και εγωισμού έχει απορριφθεί επανειλημμένα τόσο από την έρευνα πεδίου όσο και από τα εργαστηριακά πειράματα (βλ. [Camerer, 2003](#)· [Ostrom, 1998](#)). Δεν μπορεί κανείς, ωστόσο, να αντικαταστήσει την καθολική παραδοχή του εγωισμού/ορθολογισμού με την καθολική παραδοχή του αλτρουισμού. Σαφώς υπάρχουν άτομα, τα οποία ασχολούνται μόνο με τα δικά τους πρόσκαιρα οφέλη, σε βάρος των υπολοίπων. Ταυτόχρονα, όμως, ένα σημαντικό ποσοστό ατόμων έχουν μη εγωιστικές συναρτήσεις χρησιμότητας. Υπάρχουν άτομα που λαμβάνουν υπόψη τα συμφέροντα των άλλων ατόμων, καθώς και τα δικά τους, στις αποφάσεις που λαμβάνουν. Τα μη-εγωιστικά άτομα διαφέρουν μεταξύ τους όσον αφορά το βαθμό στον οποίο παρεκκλίνουν από τα καθαρά εγωιστικά κίνητρα, καθώς οι πραγματικές επιλογές των ατόμων στα κοινωνικά διλήμματα επηρεάζονται έντονα από διάφορους παράγοντες του ευρύτερου πλαισίου ([Ahn & Ostrom, 2008](#)· [Ostrom, 1998](#)· [Ostrom & Ahn, 2009](#)).

Σε αντίθεση, λοιπόν, με την θεωρία συλλογικής δράσης πρώτης γενιάς που προϋποθέτουν καθολικό εγωισμό και οικονομική ορθολογικότητα, η θεωρία συλλογικής δράσης δεύτερης γενιάς αναγνωρίζει την ύπαρξη πολλαπλών τύπων παικτών ως βασική αρχή της μοντελοποίησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς ([Ostrom, 1998, 2005, 2014](#)· [Ostrom & Ahn, 2009](#)). Διακρίνονται, λοιπόν, τρεις τύποι παικτών μεταξύ των οποίων: οι ορθολογικοί εγωιστές, οι οποίοι ενδιαφέρονται μόνο για το ατομικό τους όφελος, οι συνεργάσιμοι υπό προϋποθέσεις οι οποίοι τηρούν τους κανόνες και συμπεριφέρονται καλά σε φυσιολογικές συνθήκες, αλλά παύουν να τους τηρούν όταν οι άλλοι δεν συνεργάζονται, και οι πρόθυμοι τιμωροί (willing punishers), οι οποίοι τιμωρούν όσους συμπεριφέρονται καιροσκοπικά ακόμα και με προσωπικό κόστος ([Ostrom, 2014](#)).

---

⁷ Δηλ. καταστάσεις όπου τα άτομα αντιμετωπίζουν την επιλογή ανάμεσα στην μεγιστοποίηση των βραχυπρόθεσμων ατομικών τους συμφερόντων με εναλλακτική την επιδίωξη συλλογικών συμφερόντων ([Ostrom, 1998](#)).

Η [Ostrom \(2010a\)](#), έχοντας αναγνωρίσει ότι το ορθολογικό μοντέλο εξηγεί μόνο ένα μέρος της ανθρώπινης συμπεριφοράς, στρέφεται προς μια θεωρία βασισμένη περισσότερο σε κανόνες ανθρώπινης συμπεριφοράς (νόρμες). Προτείνει, λοιπόν, αντί να υποθέτουμε την ύπαρξη ενός ορθολογικού ατόμου με πλήρη πληροφόρηση, να θεωρούμε ότι τα άτομα ζουν εκ φύσεως σε μια κατάσταση πληροφορικής αβεβαιότητας οργανώνοντας τις πράξεις τους, υιοθετώντας κανόνες συμπεριφοράς και αποκτώντας γνώση από το κοινωνικό και θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ζουν. Σε αυτή την ευρύτερη θεωρία της ανθρώπινης συμπεριφοράς, οι άνθρωποι είναι προσαρμοστικά πλάσματα ([Jones, 2001](#)) τα οποία, όταν βρίσκονται αντιμέτωποι με μία κατάσταση, προσπαθούν να τα καταφέρουν όσο καλύτερα γίνεται λαμβάνοντας υπόψη τους εκάστοτε περιορισμούς ([Simon, 1955, 1957, 1999](#)).

Για να λάβουν, λοιπόν, αποφάσεις και να λύσουν σύνθετα προβλήματα, τα άτομα μαθαίνουν και χρησιμοποιούν αποτελεσματικά νόρμες⁸, ευρετικές μεθόδους (*heuristics*)⁹, κανόνες¹⁰ και στρατηγικές, ενώ είναι ικανά να αναπτύξουν αναλυτικές δεξιότητες μαθαίνοντας ο ένας από τον άλλον και λαμβάνοντας ανατροφοδότηση από το ευρύτερο σύνολο αλλά και από τους ίδιους τους εαυτούς τους. Είναι ικανά να δημιουργούν εργαλεία – συμπεριλαμβανομένων των θεσμών – για την αντιμετώπιση διάφορων καταστάσεων ([Ostrom, 2008, 2010a](#)).

Η ανθρώπινη συμπεριφορά, λοιπόν, μπορεί να χαρακτηρίζεται από “πλήρως ορθολογική” (κυρίως σε περιβάλλοντα στα οποία τα άτομα ζουν επαναλαμβανόμενες καταστάσεις υψηλού ανταγωνισμού), μέχρι πιο “κοινωνιολογική” όπου οι κανόνες δράσης προκύπτουν από την υιοθέτηση κοινών νορμών συμπεριφοράς ([Ostrom, 2010a](#); Arvanitidis, 2014).

---

⁸ Οι νόρμες έχουν κοινωνική, ηθική και νομική διάσταση. Η Ostrom αναφέρεται στις κοινωνικές νόρμες, οι οποίες αποτελούν εσωτερικοποιημένους κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς. Είναι δηλαδή κοινές αντιλήψεις σχετικά με τις ενέργειες που είναι υποχρεωτικές, επιτρέπονται ή απαγορεύονται. Ποιες νόρμες μαθαίνονται, όμως, διαφέρει από τον ένα πολιτισμό στον άλλο, ακόμα και μεταξύ οικογενειών ([Crawford & Ostrom, 1995; Ostrom, 2014](#)).

⁹ Όσον αφορά τώρα τις ευρετικές μεθόδους, χρησιμοποιούνται στις πιο πολλές καθημερινές καταστάσεις, και αποτελούν μεθόδους τις οποίες έχουν μάθει τα άτομα με την πάροδο του χρόνου και τους αποφέρουν καλά (αλλά όχι απαραίτητα βέλτιστα αποτελέσματα ([Ostrom, 1998, 2005, 2010a; Ostrom et al., 1994; Poteete et al., 2010](#)). Σε συχνά επαναλαμβανόμενες καταστάσεις τα άτομα είναι πιθανό να υιοθετήσουν ευρετικές μεθόδους που προσεγγίζουν τις βέλτιστες λύσεις ([Gigerenzer & Reinhard, 2001; Ostrom, 2010a](#)).

¹⁰ Οι κανόνες είναι κοινές αντιλήψεις που καθορίζουν τις ενέργειες που είναι υποχρεωτικές, επιτρέπονται ή απαγορεύονται. Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή κανόνων μειώνει σημαντικά τα κόστη επιτήρησης ενώ επίσης συμβάλλει στο χτίσιμο εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας ([Commons, 1924; Crawford & Ostrom, 1995; Ganz, 1971; Ostrom, 2011a; Ostrom & Ostrom, 2004; Ostrom, 1980](#)). Οι κανόνες αποτελούν μια έννοια παρόμοια με τις νόρμες, καθώς και αυτοί ρυθμίζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά, αλλά φέρουν ένα πρόσθετο χαρακτηριστικό, αυτό των κυρώσεων στις περιπτώσεις παραβατικής συμπεριφοράς ([Basurto et al., 2010; Commons, 1924; Ostrom & Basurto, 2011](#)).

Το γεγονός ότι τα άτομα μαθαίνουν γρήγορα και χρησιμοποιούν αποτελεσματικά ευρετικές μεθόδους, εμπειρικούς κανόνες (*rules of thumb*), νόρμες και κανόνες είναι συμβατό με θεωρίες της εξελικτικής ψυχολογίας (βλ. [Barkow, Cosmides, & Tooby, 1992](#)), της εξελικτικής θεωρίας παιγνίων (βλ. [Güth & Hartmut, 1996](#)· [Hirshleifer & Rasmusen, 1989](#)), της βιολογίας (βλ. [Trivers, 1971](#)), και της θεωρίας περιορισμένης ορθολογικότητας (βλ. [Selten, 1990, 1991](#)· [Selten et al., 1997](#)· [Simon, 1985](#)).

2.5. Θεωρία συλλογικής δράσης 2^{ης} γενιάς και κοινωνικό κεφάλαιο

Οι θεωρίες συλλογικής δράσης έχουν θέσει τα θεμέλια, παρέχοντας περαιτέρω θεωρητικά εργαλεία, για την έρευνα του κοινωνικού κεφαλαίου ([Ostrom & Ahn, 2009](#)). Σύγχρονοι θεωρητικοί του κοινωνικού κεφαλαίου, σχεδόν χωρίς εξαίρεση, ανοίγουν τις ομιλίες τους σχετικά με το κοινωνικό κεφάλαιο, τοποθετώντας το πρόβλημα της συλλογικής δράσης στο επίκεντρο των οικονομικών και πολιτικών προβλημάτων. Οι δύο έννοιες είναι στενά συνδεδεμένες, αφού το κοινωνικό κεφάλαιο διευκολύνει τη συλλογική δράση ([Ahn & Ostrom, 2008](#)).

Η [Ostrom \(2014\)](#) δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις νόρμες της αμοιβαιότητας και της εμπιστοσύνης, καθώς τις θεωρεί βασικές για την προαγωγή της ανθρώπινης συνεργασίας. Οι νόρμες αμοιβαιότητας και εμπιστοσύνης αποτελούν το αρχικό κοινωνικό κεφάλαιο ([Becker & Ostrom, 1995](#)· [Cordell & McKean, 1992](#)· [Ostrom & Walker, 2000](#)).

Η ύπαρξη αμοιβαιότητας προάγει την ανθρώπινη συνεργασία και ενδυναμώνει τους κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς (*social norms*). Στην ουσία η αμοιβαιότητα αποτελεί έναν μη-γνήσιο αλτρουισμό, ή πιο σωστά «ανταποδοτικό αλτρουισμό», καθώς αποτελεί τον καλύτερο τρόπο εξυπηρέτησης του συμφέροντος. Τα άτομα που ακολουθούν τη στρατηγική της υπό συνθήκης συνεργασίας αλληλεπιδρούν με άλλους *reciprocators* στοχεύοντας στην ανταπόδοση ([Trivers, 1971](#)).

Εκτός από την αμοιβαιότητα η Ostrom θεωρεί σημαντικό παράγοντα για την συλλογική διαχείριση και την αντιμετώπιση των κοινωνικών διλημμάτων την ύπαρξη εμπιστοσύνης και φήμης ([Ostrom, 1998](#)). Και για τις δύο έννοιες η συμβατική θεωρία της συλλογικής δράσης δεν περιλαμβάνει καμία αναφορά. Ο ρόλος της εμπιστοσύνης είναι ιδιαίτερος σημαντικός. Από τον [Arrow \(1974\)](#) θεωρείται ως ο πιο αποτελεσματικός μηχανισμός στις συναλλαγές, αφού ακόμη και η πιο βασική (απλή) μορφή συναλλαγής στην αγορά περιέχει το πρόβλημα της εμπιστοσύνης. Και αυτό διότι οι σχέσεις των χρηστών που χαρακτηρίζονται από εμπιστοσύνη

(όπως και αμοιβαιότητα) αναμένεται να έχουν χαμηλότερα κόστη παρακολούθησης και επιβολής κυρώσεων ([Ostrom, 2001, 2002, 2009a](#)). Η εμπιστοσύνη αποτελεί παράγοντα κλειδί για την επίλυση διλημμάτων και την αποφυγή συγκρούσεων γύρω από τη διαχείριση των κοινών πόρων ([Birner & Wittmer, 2003](#)· [Ostrom, 2011b](#)).

2.6. Παράγοντες που ευνοούν τη δημιουργία επιτυχημένων κοινών

Όπως αναφέρθηκε, ένα σημαντικό μάθημα των εμπειρικών μελετών είναι ότι υπάρχουν περισσότερες λύσεις από αυτές που πρότεινε ο Hardin, αφού τόσο η κρατική όσο και η ιδιωτική διαχείριση μπορούν να αποτύχουν ([Ostrom, 1990](#)). Αν και δεν υπάρχει καμία άριστη θεσμική λύση σε όλα τα προβλήματα, ακόμα και σε προβλήματα συγκεκριμένου τύπου ([Schwab & Ostrom, 2008](#)), η [Ostrom \(1990\)](#) προσδιορίζει ορισμένους παράγοντες, οι οποίοι αυξάνουν την πιθανότητα διαμόρφωσης αποτελεσματικών δομών αυτοδιαχείρισης των κοινών πόρων. Η [Ostrom \(1990\)](#) χαρακτηρίζει τους παράγοντες αυτούς ως «αρχές σχεδιασμού¹¹», αφού αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία τα οποία η δομή αυτοδιαχείρισης ενός κοινού πρέπει να σεβαστεί προκειμένου να είναι πετυχημένη. Βέβαια, για να μπορέσουν οι αρχές σχεδιασμού να υλοποιηθούν, η ίδια πιστεύει, θα πρέπει τα άτομα να είναι πρόθυμα να δεσμευτούν ότι θα συμμορφωθούν σε κανόνες, όπου ο ένας θα επιτηρεί τη συμμόρφωση του άλλου και ότι θα αναπαράγουν τους θεσμούς των κοινών από γενιά σε γενιά.

Η πρώτη από τις επτά αρχές είναι ο καθορισμός των ορίων του πόρου και των ατόμων που έχουν τα σχετικά περιουσιακά δικαιώματα. Εάν τα όρια αυτά δεν καθοριστούν σαφώς, τότε κανείς δεν μπορεί να κατανοήσει ποιος διαχειρίζεται τον πόρο και για ποιον. Αν τα όρια του κοινού δεν οριστούν, οι οικειοποιείται ενδέχεται να αντιμετωπίσουν τον κίνδυνο να εκμεταλλευτούν άλλοι τα οφέλη που παράγουν. Ωστόσο, η πρώτη αρχή μόνη της δεν εξασφαλίζει την επιτυχία, καθώς ακόμη και με καθορισμένα όρια, αν η ποσότητα του πόρου που αντλείται αυξηθεί σημαντικά, υπάρχει κίνδυνος καταστροφής του πόρου. Συνεπώς, εκτός από τον καθορισμό των ορίων, είναι ζωτικής σημασίας η θέσπιση κανόνων που περιορίζουν την οικειοποίηση και εξασφαλίζουν την αειφόρο παροχή.

---

¹¹ Χρησιμοποιεί αυτόν τον όρο για να ερμηνεύσει ένα θεμελιώδες στοιχείο ή μια συνθήκη που μας βοηθάει να ερμηνεύσουμε την επιτυχία των θεσμών στη διατήρηση του πόρου και στην επίτευξη της συμμόρφωσης των χρηστών από γενιά σε γενιά.

Η δεύτερη αρχή σχεδιασμού αφορά σε θεσμούς που εξασφαλίζουν την αρμονία των κανόνων χρήσης και παροχής με τις τοπικές συνθήκες. Σε κάθε περίπτωση, οι κανόνες αντικατοπτρίζουν τα ειδικά χαρακτηριστικά κάθε πόρου και προσαρμόζονται στις ιδιαίτερες ανάγκες του περιβάλλοντος.

Σύμφωνα με την τρίτη αρχή, την οποία αποτελούν οι διακανονισμοί συλλογικής επιλογής, τα άτομα που επηρεάζονται από τους κανόνες και αλληλεπιδρούν άμεσα το ένα με το άλλο και με το φυσικό περιβάλλον πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να προβούν σε τροποποιήσεις των κανόνων όταν υπάρχει ανάγκη, ώστε αυτοί να προσαρμόζονται καλύτερα στα ειδικά χαρακτηριστικά και μεταβολές του περιβάλλοντός τους. Φυσικά, η ύπαρξη «αποτελεσματικών» κανόνων δεν εγγυάται απαραίτητα ότι τα άτομα θα τους τηρούν. Επίσης, το γεγονός ότι οι ίδιοι οι χρήστες δημιούργησαν τους κανόνες δεν σημαίνει αυτομάτως ότι και οι μελλοντικοί οικειοποιητές θα τους ακολουθήσουν.

Όσον αφορά την τέταρτη αρχή της επιτήρησης, αυτοί που ελέγχουν τις συνθήκες των κοινών πόρων και τη συμπεριφορά των χρηστών και συμμόρφωση στους κανόνες, πρέπει να λογοδοτούν στους ίδιους τους οικειοποιητές.

Μία ακόμα αρχή αποτελούν οι κλιμακούμενες κυρώσεις. Σύμφωνα με αυτήν, οι παράβατες πρέπει να υφίστανται τιμωρίες που κλιμακώνονται ανάλογα με τη σοβαρότητα της παράβασης και το πλαίσιο εντός του οποίου αυτή προκλήθηκε. Επιπλέον, οι ίδιοι οι συμμετέχοντες πρέπει να δεσμεύονται για την αξιόπιστη επιβολή των κυρώσεων.

Η έκτη αρχή αφορά τους μηχανισμούς επίλυσης των διαμαχών. Είναι απαραίτητο, ιδίως σε μακρόπνοους θεσμούς, να υπάρχουν μηχανισμοί που να καθορίζουν σαφώς τι θεωρείται παράβαση, προκειμένου η επίλυση των διαμαχών να είναι αποτελεσματική με χαμηλό κόστος. Η διατήρηση ενός πολύπλοκου συστήματος κανόνων στον χρόνο είναι γενικά δύσκολη χωρίς την ύπαρξη τέτοιων μηχανισμών.

Η έβδομη αρχή του σχεδιασμού, που χαρακτηρίζει την αποτελεσματική διαμόρφωση δομών διακυβέρνησης για τα κοινά, είναι η ελάχιστη αναγνώριση του δικαιώματος οργάνωσης. Αυτή η αρχή αναφέρεται στο δικαίωμα των οικειοποιητών του πόρου να διαμορφώνουν τους δικούς τους θεσμούς χωρίς να υφίστανται παρεμβάσεις από εξωτερικές διοικητικές αρχές. Οι εξωτερικές αρχές πρέπει να επιτρέψουν στους οικειοποιητές την δυνατότητα αυτοδιαχείρισης. Σε διαφορετική περίπτωση, η διατήρηση μακροπρόθεσμα ενός κοινού θα είναι δύσκολη.

Η όγδοη αρχή αναφέρεται στα κοινά που ανήκουν σε μεγαλύτερα συστήματα. Τα πιο πολύπλοκα κοινά, που διατηρούνται μακροπρόθεσμα, συμμορφώνονται με αυτήν την αρχή σχεδιασμού. Σύμφωνα με αυτήν, η χρήση, η παροχή, η επιτήρηση, η εφαρμογή, η επίλυση

διαμαχών και οι δραστηριότητες διοίκησης οργανώνονται σε πολλαπλά επίπεδα.

Ομοίως, οι [Baland and Platteau \(1996\)](#), τονίζουν ως προϋποθέσεις για τη διαμόρφωση αποτελεσματικών δομών διακυβέρνησης των κοινών πόρων και την επίτευξη συλλογικής δράσης, το μικρό μέγεθος της ομάδας χρηστών, την εγκατάστασή τους κοντά στους πόρους, την ύπαρξη αποτελεσματικών μηχανισμών επιβολής κανόνων, τη διαμόρφωση κανόνων σε τοπικό επίπεδο (από του ίδιους τους χρήστες), την ευκολία επιβολής κανόνων, την ανάγκη ύπαρξης μιας εξωτερικής βοήθειας και δυνατής καθοδήγησης, την ύπαρξη κοινών κοινωνικών προτύπων, την ομοιογένεια μεταξύ των μελών της ομάδας, την ύπαρξη κατάλληλης ηγεσίας, την ύπαρξη εμπειρίας συνεργασίας κατά το παρελθόν και την αλληλεξάρτηση μεταξύ των χρηστών.

Τέλος, ο [Agrawal \(2003\)](#) αναφέρεται σε τρεις κύριες δυνάμεις που επηρεάζουν τους κοινούς πόρους: τη δημογραφική αλλαγή, τη διεξόδου στην αγορά και τις κρατικές πολιτικές. Οι δημογραφικές μεταβολές και η πληθυσμιακή δυναμική της ομάδας επηρεάζουν σίγουρα αυτούς που εξαρτώνται από τον πόρο (σήμερα και στο μέλλον), καθώς επηρεάζουν τη ζήτηση (προκαλώντας σταδιακή αύξηση αυτής), αλλά και την ικανότητα τους να υλοποιούν και να διαιωνίσουν ρυθμίσεις και κανόνες που έχουν διαμορφωθεί. Επιπλέον, η αυξανόμενη ενοποίηση των αγορών μπορεί να επιφέρει αρνητικές επιπτώσεις στη διαχείριση των κοινών πόρων, καθώς επηρεάζει το υπάρχον καθεστώς διαχείρισης. Επιπρόσθετα, η ξαφνική εμφάνιση νέων τεχνολογιών και καινοτομιών μπορεί να αλλάξει τη σχέση κόστους-οφέλους στην εκμετάλλευση των κοινών πόρων, ενδέχεται δηλαδή να επηρεάσει τη βιωσιμότητα των θεσμών. Η εμφάνιση νέων αγορών και τεχνολογιών, καθώς και οι αλλαγές που μπορεί να προκύψουν στα υφιστάμενα καθεστώτα διαχείρισης των πόρων, αποτελούν μια σημαντική διαδικασία. Ακόμη, η προβλεψιμότητα της διαθέσιμης ποσότητας του πόρου, σε σχέση με το βαθμό κινητικότητας ή στασιμότητας του, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της αποτελεσματικής διαχείρισής του.

2.7. Θεωρητικά πλαίσια ανάλυσης

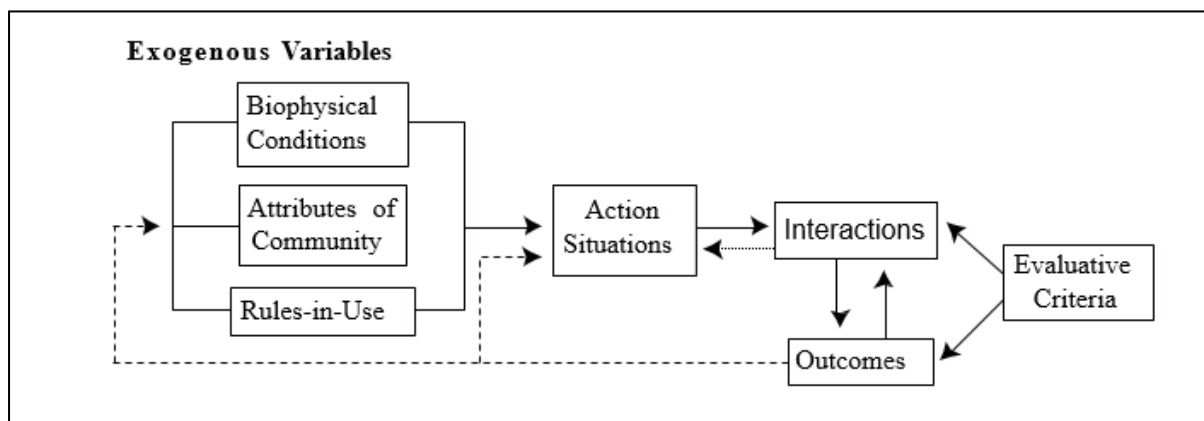
Προκειμένου να αναλυθεί ερευνητικά το θέμα των κοινών πόρων, καθώς και οποιοδήποτε θέμα, απαιτείται η χρήση ενός θεωρητικού πλαισίου, το οποίο παρέχει τα κατάλληλα θεωρητικά εργαλεία για την εξέτασή του. Η υιοθέτηση ενός θεωρητικού πλαισίου επιτρέπει την

χρήση περισσότερων θεωριών για την εξέταση ενός θέματος, οι οποίες είναι δυνατόν να προέρχονται από ένα μεγάλο εύρος επιστημονικών πεδίων και να είναι συμπληρωματικές ή και ανταγωνιστικές μεταξύ τους, αντί της χρήσης μιας μόνο θεωρίας για την εξέτασή του η οποία θα μπορούσε να είναι ελλιπής και περιοριστική. Η μελέτη της διαχείρισης των κοινών πόρων από επιστήμονες διαφορετικών ειδικοτήτων, όπως ανθρωπολόγους, ιστορικούς, κοινωνιολόγους, πολιτικούς επιστήμονες οικονομολόγους, μηχανικούς, παιγνιοθεωρητικούς, ψυχολόγους και φιλοσόφους) εμποδίζει την εξαγωγή συνολικών αποτελεσμάτων από τις έρευνες αυτές ([Gibson et al., 2005](#)· [Hess & Ostrom, 2003](#)· [Ostrom, 2008](#)· [Ostrom & Ostrom, 2004](#)). Αυτό οδήγησε την Elinor Ostrom με τους συνεργάτες της στη δημιουργία και ανάπτυξη δύο σημαντικών θεωρητικών πλαισίων τα οποία αναλύονται παρακάτω, αυτού της Θεσμικής Ανάλυσης και Ανάπτυξης (*Institutional Analysis and Development framework*) ([Ostrom, 2008](#)) και αυτού των Κοινωνικο-οικολογικών συστημάτων (*Socio-Ecological Systems framework – SES framework*) ([Ostrom, 2009b](#)).

2.7.1. Θεωρητικό πλαίσιο Θεσμικής Ανάλυσης και Ανάπτυξης

Η οικονομική θεωρία, η θεωρία παιγνίων, η θεωρία συναλλακτικού κόστους, η θεωρία κοινωνικής επιλογής και οι θεωρίες των δημόσιων αγαθών είναι όλες συμβατές με το πλαίσιο Θεσμικής Ανάλυσης και Ανάπτυξης που παρουσιάζεται στην παρούσα ενότητα ([Ostrom, 2010b, 2010d](#)). Το θεωρητικό πλαίσιο Θεσμικής Ανάλυσης και Ανάπτυξης στηρίζεται στα Νέα Θεσμικά Οικονομικά και χρησιμοποιείται για να μελετήσει της αλληλεπιδράσεις που λαμβάνουν χώρα μεταξύ των συμμετεχόντων εντός ενός πεδίου δράσης.

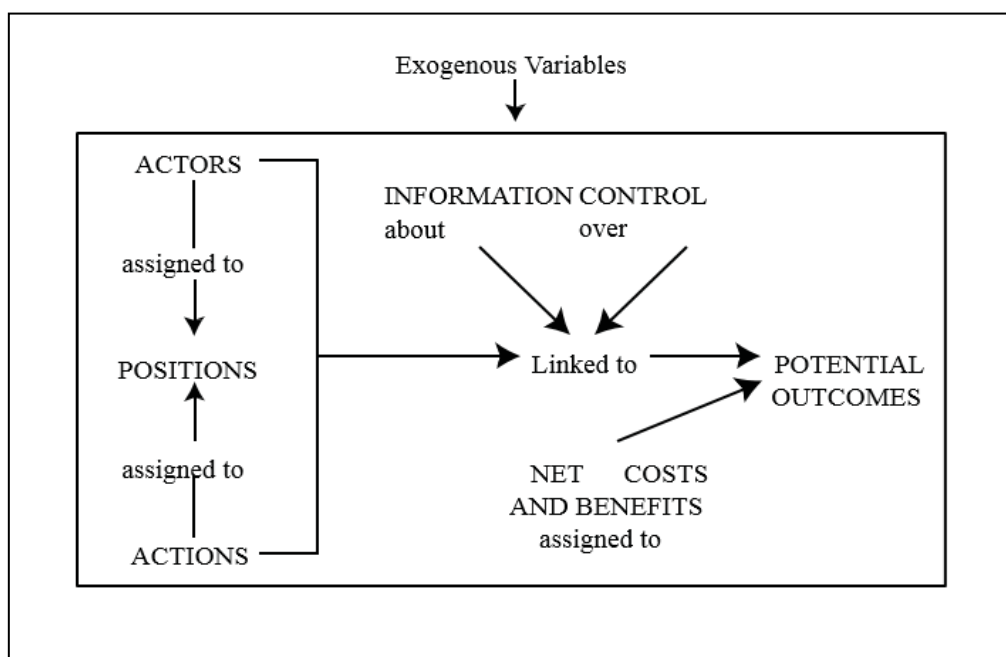
Σχήμα 1. Πλαίσιο θεσμικής ανάλυσης

Πηγή: [Ostrom \(2005\)](#), σελ. 15

Η εσωτερική δομή μιας κατάστασης δράσης, όπως φαίνεται και από το Σχήμα 2, ορίζεται από τους συμμετέχοντες που αλληλεπιδρούν, τις θέσεις τις οποίες αυτοί καταλαμβάνουν, τις δυνατές ενέργειες στις οποίες μπορούν να προβούν βάσει της θέσης τους, τα πιθανά αποτελέσματα που μπορεί να επιφέρει κάθε ενέργεια, την συνάρτηση που αντιστοιχεί τις ενέργειες με τα αποτελέσματα, την πληροφόρηση των συμμετεχόντων και τα κόστη, καθώς, και τα οφέλη που αντιστοιχούν στις ενέργειες και τα αποτελέσματα αυτών.

Σχήμα 2. Η εσωτερική δομή μιας κατάστασης δράσης

Πηγή: [Ostrom \(2005\)](#), σελ. 33

Για την μελέτη μιας κατάστασης δράσης θα πρέπει να γίνουν ορισμένες υποθέσεις σχετικά με τους συμμετέχοντες, οι οποίοι μπορεί να είναι είτε άτομα ή συλλογικοί φορείς. Αυτές οι υποθέσεις αφορούν τους εσωτερικούς μηχανισμούς που χρησιμοποιούν οι συμμετέχοντες για τη δημιουργία στρατηγικών, τη μορφή των προτιμήσεων τους, τον τρόπο με τον οποίο αποκτούν, επεξεργάζονται, διαχειρίζονται και χρησιμοποιούν τις γνώσεις και τις πληροφορίες που διαθέτουν, καθώς, και τις διαδικασίες που ακολουθούν προκειμένου να επιλέξουν τις ενέργειες που θα πραγματοποιήσουν. Εν συντομία, όταν μελετάται μια κατάσταση δράσης αναλύεται ο αριθμός και τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων που βρίσκονται σε θέσεις λήψης αποφάσεων και οι οποίοι αποφασίζουν για τις δυνατές ενέργειες, βάσει του επιπέδου πληροφόρησης για τα αποτελέσματα που μπορούν να επισύρουν οι εν λόγω ενέργειες, καθώς επίσης, και για τα κόστη και τα οφέλη που αντιστοιχούν στις ενέργειες και τα αποτελέσματα ([Ostrom et al., 1994](#)).

Έπειτα από τον προσδιορισμό των εσωτερικών στοιχείων μιας κατάστασης δράσης, το πλαίσιο Θεσμικής Ανάλυσης και Ανάπτυξης χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει και τα εξωτερικά στοιχεία τα οποία επηρεάζουν ένα πεδίο δράσης.

Σύμφωνα με την [Ostrom \(2005\)](#), οι εξωτερικοί αυτοί παράγοντες μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τρεις κατηγορίες ως εξής:

- Στις φυσικές συνθήκες, οι οποίες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην διαχείριση και εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, καθώς πολλά φυσικά χαρακτηριστικά είναι δύσκολο ή αδύνατο να προβλεφθούν. Σημαντική επίδραση λόγου χάρη στη διαχείριση ενός πόρου μπορεί να έχουν οι κλιματολογικές συνθήκες, η μορφολογία του εδάφους, ο ρυθμός ανανέωσης του πόρου, το μέγεθός του, τα επίπεδα βροχοπτώσεων, κ.ά. Συνεπώς, η μεταφορά ενός επιτυχημένου συνόλου κανόνων σε άλλα πεδία δράσης δεν σημαίνει αναγκαία και επίτευξη ίδιων ικανοποιητικών αποτελεσμάτων, αφού οι διαφορετικές φυσικές συνθήκες μπορούν να σημειώσουν σημαντική μεταβολή στην επίδραση των παραπάνω κανόνων αλλά και στον τρόπο αλληλεπίδρασης των χρηστών ενός πόρου.

- Στα χαρακτηριστικά της κοινότητας, τα οποία είναι μείζονος σημασίας λόγω του ρόλου που διαδραματίζουν στις αλληλεπιδράσεις σε ένα πεδίο δράσης. Πιο συγκεκριμένα, ορισμένα σημαντικά στοιχεία τα οποία επηρεάζουν ένα πεδίο δράσης είναι ο αριθμός των συμμετεχόντων, η ύπαρξη κοινών αξιών και αντιλήψεων στην κοινότητα, η ομοιογένεια ή η ετερογένεια στις προτιμήσεις των συμμετεχόντων, η κοινή γνώση σχετικά με τη δομή των πεδίων δράσης, κ.ά. ([Ostrom, 2005](#)). Η θέσπιση κανόνων και η ύπαρξη νορμών συμπεριφοράς σε σχετικά μικρές ομοιογενείς ομάδες αυξάνει τις πιθανότητες συνεργασίας. Σε αυτές τις περιπτώσεις τα

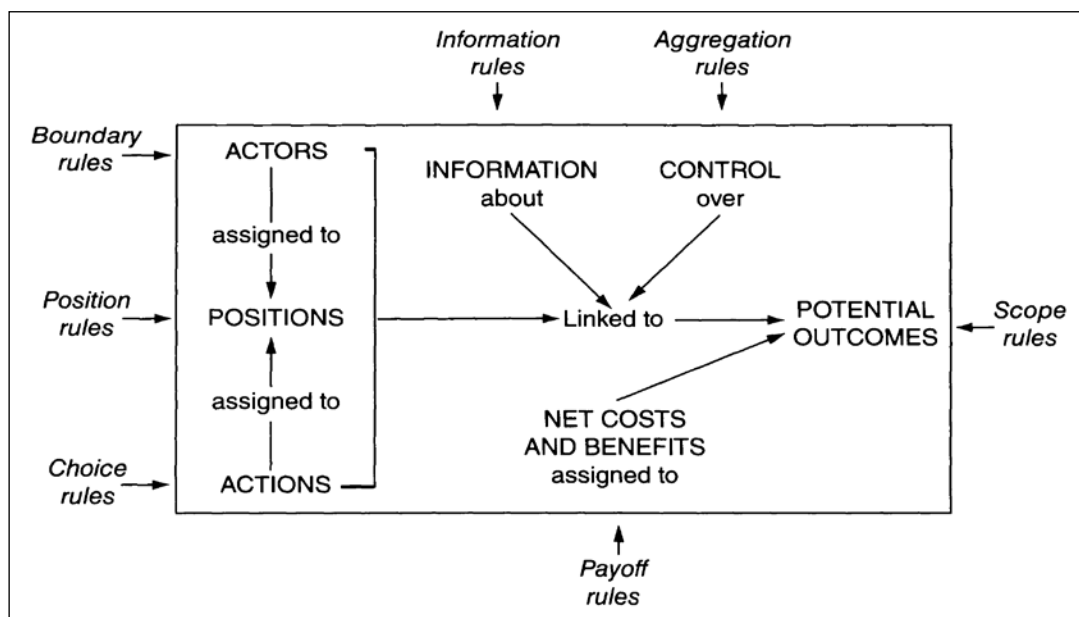
μέλη της κοινότητας δίνουν ιδιαίτερο βάρος στη δημιουργία καλής φήμης για την τήρηση των δεσμεύσεων που κάνουν. Επίσης είναι πολύ εύκολο στα πλαίσια τέτοιων κοινοτήτων να δημιουργηθούν μηχανισμοί ελέγχου και τιμωρίας παραβατικών συμπεριφορών.

- Στους χρησιμοποιούμενους κανόνες, οι οποίοι αποτελούν τις κοινές αντιλήψεις που μοιράζονται οι συμμετέχοντες εντός ενός πεδίου δράσης για το ποιες ενέργειες είναι απαιτούμενες, απαγορεύονται ή επιτρέπονται. Οι κανόνες αυτοί μπορεί να υπάρχουν υπό άτυπη μορφή, χωρίς να είναι απαραίτητο να είναι επίσημοι (τυπικοί) κανόνες του κράτους ([Ostrom, 2005](#)). Οι κανόνες αποτελούν το μέσο για τη ρύθμιση και πρόβλεψη των ανθρώπινων συμπεριφορών και η πιθανότητα να παραβιαστούν σε μια κατάσταση δράσης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη δυνατότητα να εντοπιστεί και να τιμωρηθεί η παραβατική συμπεριφορά. Οι θεσμοθετημένοι κανόνες είναι απόρροια της ενσυνείδητης προσπάθειας των συμμετεχόντων σε μια κατάσταση δράσης ώστε να βελτιωθούν τα αποτελέσματα της αλληλεπίδρασής τους.

Οι [Crawford and Ostrom \(1995\)](#) ορίζουν επτά κατηγορίες κανόνων, οι οποίοι μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως εξωγενείς μεταβλητές επηρεάζοντας μια κατάσταση δράσης (βλ. Σχ. 3) αυτοί είναι:

- Οι κανόνες θέσης (*Position rules*), οι οποίοι ορίζουν το σύνολο των θέσεων και το πόσοι συμμετέχοντες καταλαμβάνουν κάθε θέση.
- Οι κανόνες ορίων (*Boundary rules*), οι οποίοι ορίζουν πως οι συμμετέχοντες εισέρχονται ή εξέρχονται των θέσεών τους.
- Οι κανόνες επιλογής (*Choice rules*), οι οποίοι ορίζουν ποιες ενέργειες αντιστοιχούν σε κάθε θέση.
- Οι κανόνες πληροφόρησης (*Information rules*), που ορίζουν τον τρόπο επικοινωνίας των συμμετεχόντων σε μια κατάσταση δράσης και τις διαθέσιμες πληροφορίες.
- Οι κανόνες εμβέλειας (*scope rules*), οι οποίοι καθορίζουν τα όρια των αποτελεσμάτων των ενεργειών
- Οι κανόνες απόφασης (*aggregation rules*), οι οποίοι καθορίζουν το επίπεδο ελέγχου των συμμετεχόντων καθορίζοντας τη διαδικασία λήψης συλλογικών αποφάσεων
- Οι κανόνες πληρωμών (*Payoff rules*), που ορίζουν πως κατανέμονται μεταξύ των συμμετεχόντων τα κέρδη και οι δαπάνες ([Crawford & Ostrom, 1995](#)).

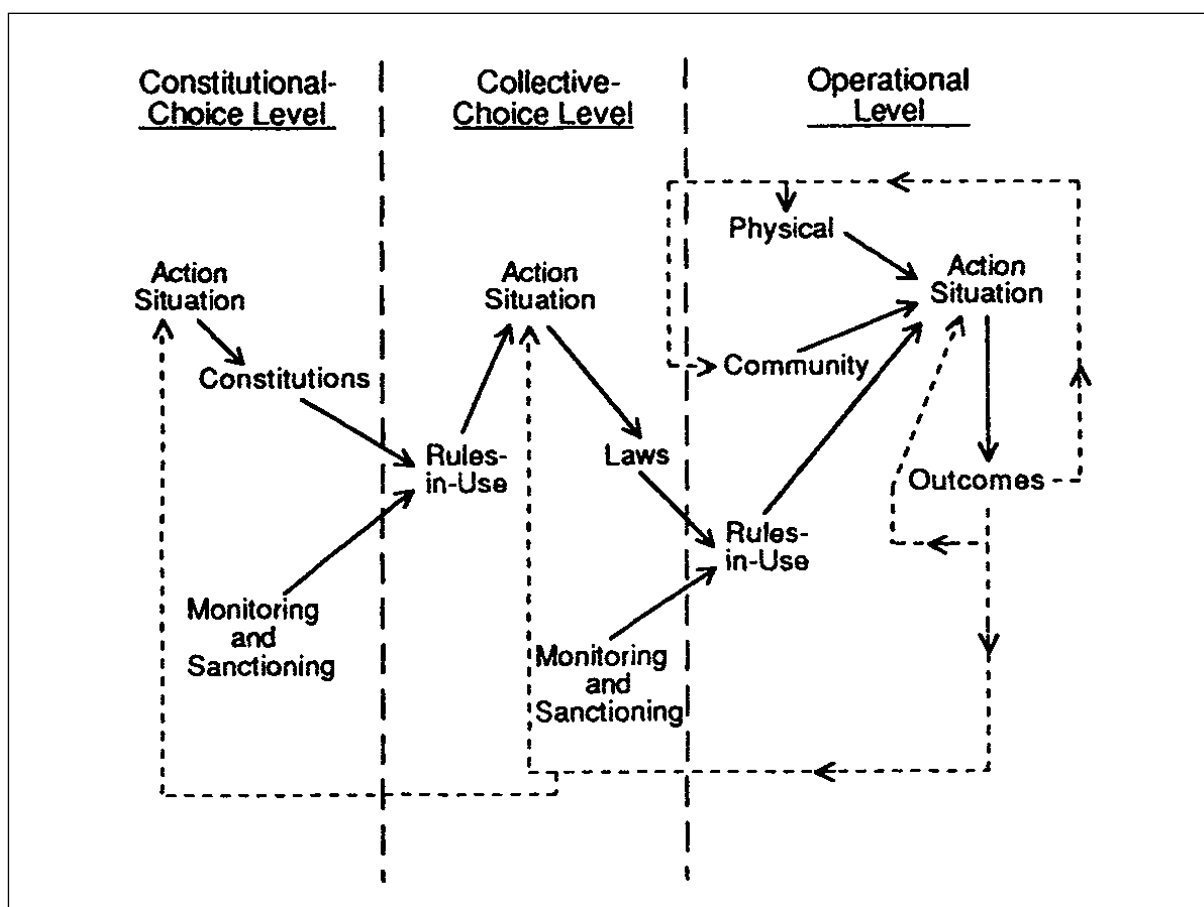
Σχήμα 3. Οι κανόνες ως εξωγενείς μεταβλητές

Πηγή: [Crawford and Ostrom \(1995\)](#), σελ. 189

Το θεωρητικό πλαίσιο Θεσμικής Ανάλυσης και Ανάπτυξης πέρα από τους εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες που, όπως αναφέρθηκε, επηρεάζουν ένα πεδίο δράσης, ορίζει και τρία επίπεδα ανάλυσης, το επίπεδο της συνταγματικής επιλογής (*Constitutional-choice level*), το επίπεδο της συλλογικής επιλογής (*Collective-choice level*) και το επίπεδο λειτουργίας (*Operational level*) ([Ostrom, 2005](#)). Στο λειτουργικό επίπεδο μελετώνται οι αλληλεπιδράσεις των συμμετεχόντων σε καθημερινή βάση. Σε περιπτώσεις επιτυχημένης αυτοδιαχείρισης οι χρήστες συνήθως έχουν την ελευθερία συμμετοχής στην τροποποίηση των λειτουργικών κανόνων. Στο επίπεδο της συλλογικής επιλογής θεσπίζονται ή τροποποιούνται οι κανόνες οι οποίοι χρησιμοποιούνται στο λειτουργικό επίπεδο. Οι συμμετέχοντες οι οποίοι είναι αρμόδιοι για τη θέσπιση/ τροποποίηση κανόνων μπορεί είτε να είναι οι ίδιοι με τους συμμετέχοντες του λειτουργικού επιπέδου είτε να διαφέρουν. Το επίπεδο της συνταγματικής επιλογής αφορά αξιακούς κανόνες και αρχές που διέπουν το εύρος και τη λήψη των αποφάσεων στο επίπεδο συλλογικής επιλογής. Σε αυτό το επίπεδο παρουσιάζεται ο μικρότερος ρυθμός μεταβολής των κανόνων ([Ostrom et al., 1994](#)). Σε ένα πεδίο δράσης, οι συμμετέχοντες έχουν τη δυνατότητα να κινούνται μεταξύ των τριών παραπάνω επιπέδων αποβλέποντας στα βέλτιστα οφέλη είτε αποδέχοντας μια συγκεκριμένη δέσμη κανόνων είτε μεταβάλλοντας τους κανόνες σε επίπεδο συλλογικής ή συνταγματικής επιλογής.

Σχήμα 4. Πολλαπλά επίπεδα ανάλυσης

Πηγή: [Ostrom et al. \(1994\)](#) σελ. 47

2.7.2. Θεωρητικό πλαίσιο Κοινωνικο-Οικολογικών Συστημάτων

Το πλαίσιο ανάλυσης SES, τόσο με την παροχή όλων των χρήσιμων θεωρητικών εργαλείων και ορολογιών όσο και τη διερεύνηση των μεταβλητών προς έρευνα στηρίχθηκε στο IAD ([McGinnis & Ostrom, 2014](#)). Το θεωρητικό αυτό πλαίσιο κερδίζει όλο και περισσότερο το ενδιαφέρον των ερευνητών που ασχολούνται με τη διαχείριση των κοινών πόρων ([Hill et al., 2015](#)) κι αυτό διότι συμβάλλει στη συσσώρευση των απαιτούμενων επιστημονικών γνώσεων από διάφορους κλάδους για βιώσιμα Κοινωνικο-οικολογικά Συστήματα (ΚΟΣ) στα οποία υπάρχουν κοινοί πόροι ([McGinnis & Ostrom, 2014](#)). Ωστόσο, για να υπάρξει το μέγιστο όφελος από την χρήση του εν λόγω θεωρητικού πλαισίου ανάλυσης είναι απαραίτητη η σωστή χρήση του και η επιλογή των ανάλογων αναλυτικών μεθόδων. Η χρήση του πλαισίου από τους μελετητές μέχρι στιγμής υποδηλώνει την ευελιξία του, αφού επιτρέπει τη διερεύνηση μιας ποικιλίας

ερωτήσεων που σχετίζονται με τη διακυβέρνηση των κοινών πόρων (βλ. [Basurto, Gelcich, & Ostrom, 2013](#)· [Blanco, 2011](#)· [Cinner et al., 2012](#)· [Fleischman et al., 2010](#)· [Arvanitidis & Papiagiannitsis, 2020](#)).

Το πλαίσιο των ΚΟΣ αναπτύχθηκε ως απάντηση στην κριτική που δέχθηκε το πλαίσιο ΘΑΑ, με το οποίο συνδέεται στενά, διότι δεν έδινε την απαραίτητη προσοχή στα οικολογικά και κοινωνικο-οικονομικά περιβάλλοντα στα οποία η διαχείριση των κοινών πόρων λαμβάνει χώρα ([Thiel et al., 2015](#)). Έτσι, η Ostrom έπρεπε να στραφεί σε ένα νέο πλαίσιο, ικανό να μελετήσει τον αντίκτυπο της ανθρώπινης συμπεριφοράς προς τα οικοσυστήματα στο πλαίσιο της βιώσιμης διακυβέρνησης.

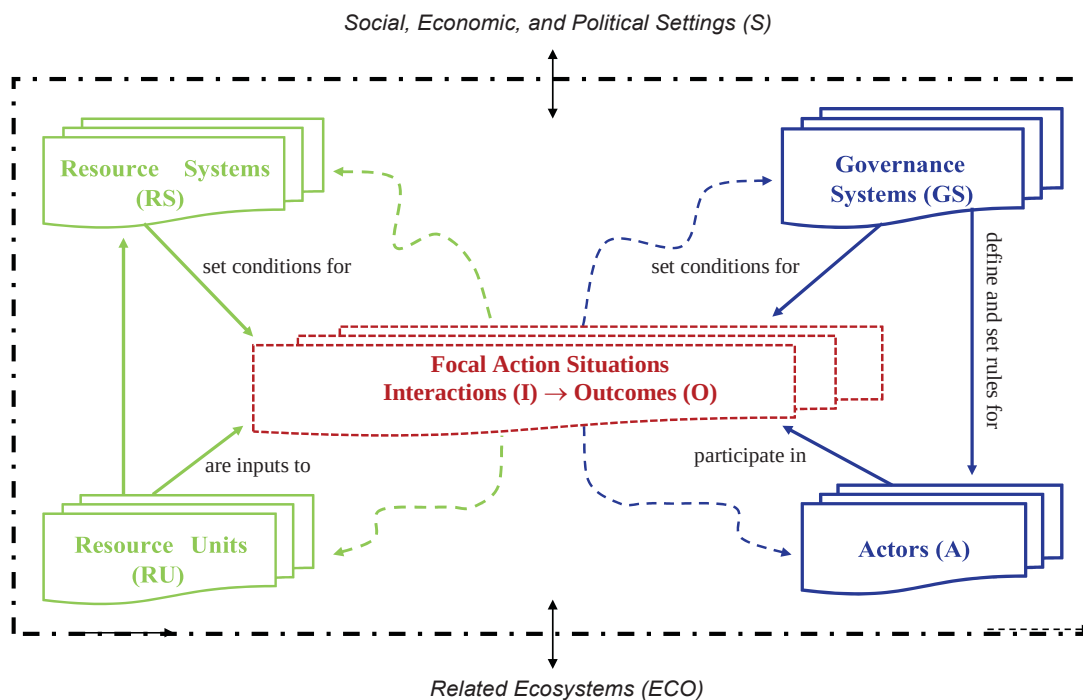
Το πλαίσιο ΚΟΣ μπορεί να καταστεί χρήσιμο προκειμένου να δημιουργηθεί ένα σύστημα ταξινόμησης των κοινών πόρων όσον αφορά τις διαδικασίες διακυβέρνησης τους και αποτελέσματα αυτών ([Basurto et al., 2013](#)). Το πρώτο βήμα αυτής της διαδικασίας είναι η ανάπτυξη μιας δέσμης βασικών μεταβλητών οι οποίες θα καταστούν χρήσιμες σε οποιονδήποτε διεξάγει έρευνα στο ίδιο πεδίο, αφού επιτρέπει τη σύγκριση μεταξύ διαφόρων περιπτώσεων κοινών πόρων.

Στο Σχήμα 5 παρουσιάζεται η σύνδεση μεταξύ των τεσσάρων βασικών υποσυστημάτων ενός ΚΟΣ που αποτελούν τις μεταβλητές ανάλυσης πρώτου επιπέδου. Αυτές είναι το σύστημα των πόρων, οι μονάδες πόρου, το σύστημα διακυβέρνησης και οι παίκτες. Τα τέσσερα αυτά υποσυστήματα αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, ενώ συνδέονται και αλληλεπιδρούν επίσης με το κοινωνικό, οικονομικό, και πολιτικό περιβάλλον και τα σχετικά οικοσυστήματα ([McGinnis & Ostrom, 2014](#)· [Ostrom, 2007c](#)· [Ostrom & Cox, 2010](#)).

Για την καλύτερη κατανόηση του πλαισίου ΚΟΣ είναι εύλογο να παρατεθεί στο σημείο αυτό ένα παράδειγμα. Υποθέτουμε λοιπόν ότι,

- (1) το σύστημα πόρου (RS) αποτελεί λ.χ. ένα πάρκο το οποίο περιέχει δασικές εκτάσεις και άγρια ζωή,
- (2) τις μονάδες πόρου (RU) αποτελούν τα δέντρα, οι θάμνοι και τα φυτά που περιέχονται στο πάρκο, καθώς και τα είδη άγριας ζωής,
- (3) η διαχείριση του πάρκου (GS) γίνεται από την κοινότητα των χρηστών και άλλους δρώντες, ενώ,
- (4) υπάρχουν κανόνες που σχετίζονται με την χρήση του και τους συμμετέχοντες – παίκτες (A) του πάρκου αποτελούν τους χρήστες και όσους επισκέπτονται το πάρκο για αναψυχή ή άλλες χρήσεις ([Ostrom, 2009b](#)).

Σχήμα 5. Αναθεωρημένο πλαίσιο Κοινωνικο-Οικολογικών Συστημάτων (μεταβλητές πρώτου επιπέδου)

Πηγή: [McGinnis & Ostrom \(2014\)](#)

Το πλαίσιο ΚΟΣ διαθέτει πολλαπλά επίπεδα, αφού καθεμιά από τις μεταβλητές που περιέχονται στην πρώτη βαθμίδα (Σχ. 5) μπορεί να διαιρεθεί σε μια υποκατηγορία μεταβλητών δεύτερης βαθμίδας, οι οποίες θα μπορούσαν να διαιρεθούν περαιτέρω σε μια υποκατηγορία μεταβλητών τρίτης βαθμίδας και ούτω καθεξής. Έτσι, λοιπόν, σε ένα πλαίσιο ΚΟΣ μπορεί να υπάρχουν επεξηγηματικές μεταβλητές δεύτερου, τρίτου, τέταρτου ή/ και πέμπτου επιπέδου αναλόγως την περίπτωση που μελετάται ([McGinnis & Ostrom, 2014](#)· [Ostrom, 2009b](#)).

Ο παρακάτω πίνακας (Πίνακας 5) παρουσιάζει τις μεταβλητές δευτέρου επιπέδου οι οποίες έχουν επισημανθεί από διάφορες εμπειρικές μελέτες στη διαχείριση των κοινών πόρων. Αποτελούν ένα ιδιαίτερα σημαντικό εργαλείο για να διερευνηθεί η δυνατότητα μιας αυτό-οργανωμένης ομάδας, με την ανάπτυξη κανόνων και νορμών, να περιορίσει την οικειοποίηση ή να προστατεύσει την χρήση ενός πόρου με κάποιο τρόπο. Η επιλογή των μεταβλητών της 2ης βαθμίδας από την [Ostrom \(2009b\)](#) βασίστηκε σε εμπειρικές μελέτες τριών δεκαετιών πάνω στους κοινούς πόρους (βλ. μεταξύ άλλων [Agrawal, 2001, 2003](#)· [Baland & Platteau, 1996](#)· [McKean, 1992](#)· [Ostrom, 1990](#)· [Ostrom et al., 1992](#)· [Schlager, 1994](#)· [Wade, 1994](#)).

Πίνακας 5. Μεταβλητές δεύτερου επιπέδου για την ανάλυση ενός Κοινωνικο-οικολογικού συστήματος

Κοινωνικές, Οικονομικές, και Πολιτικές Ρυθμίσεις (S)	
S2 - Οικονομική ανάπτυξη. S2- Δημογραφικές τάσεις. S3- Πολιτική σταθερότητα. S4- Πολιτικές κυβέρνησης/ δήμου για τον πόρο. S5- Αγορές. S6- Οργανώσεις μέσων ενημέρωσης.	
Συστήματα πόρων (RS)	Σύστημα Διακυβέρνησης (GS)
RS1- Τομέας (π.χ., δάση, βοσκότοποι, ενάλιος πλούτος)	GS1- Κυβερνητικές οργανώσεις
RS2- Προσδιορισμένα όρια συστήματος	GS2- Μη κυβερνητικές οργανώσεις
RS3- Μέγεθος συστήματος πόρου	GS3- Δομή του δικτύου
RS4- Εγκαταστάσεις	GS4- Συστήματα περιουσιακών δικαιωμάτων
RS5- Παραγωγικότητα συστήματος	GS5- Λειτουργικοί κανόνες
RS6- Ιδιότητες ισορροπίας	GS6- Κανόνες συλλογικής επιλογής
RS7- Προβλεψιμότητα δυναμικής συστημάτων	GS7- Κανόνες συνταγματικής επιλογής
RS8- Χαρακτηριστικά αποθήκευσης	GS8- Κανόνες ελέγχου και επιβολής κυρώσεων
RS9- Τοποθεσία	
Μονάδες πόρου (RU)	Παίκτες (A)
RU1- Κινητικότητα	A1- Αριθμός συμμετεχόντων
RU2- Ανάπτυξη ή ποσοστό αναγέννησης/ αντικατάστασης	A2- Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των χρηστών
RU3- Αλληλεπίδραση μεταξύ μονάδων πόρου	A3- Ιστορικό χρήσης και εμπειρίες συνεργασίας
RU4- Οικονομική αξία	A4- Τοποθεσία
RU5- Αριθμός μονάδων πόρου	A5- Ηγεσία
RU6- Διακριτικά χαρακτηριστικά	A6- Νόρμες/ Κοινωνικό κεφάλαιο
RU7- Χωρική ή χρονική κατανομή	A7- Κοινές αντιλήψεις
	A8- Σημαντικότητα πόρου (εξάρτηση)
	A9- Χρησιμοποιούμενη τεχνολογία
Αλληλεπιδράσεις (I) → Αποτελέσματα (O)	
I1- Οικειοποίηση	O1- Δείκτες κοινωνικής απόδοσης
I2- Ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ χρηστών	(π.χ., αποτελεσματικότητα, ισότητα, βαθμός συλλογικής δράσης, κ.ά.)
I3- Διαδικασίες διαβούλευσης	O2- Δείκτες οικολογικής απόδοσης
I4- Διαμάχες	(π.χ., υπερεκμετάλλευση, βιοποικιλότητα, κ.ά.)
I5- Επενδυτικές δραστηριότητες	O3- Εξωτερικότητες σε άλλα ΚΟΣ
I6- Δραστηριότητες lobbying	
I7- Δραστηριότητες αυτό-οργάνωσης	

I8- Δραστηριότητες δικτύωσης

I9- Δραστηριότητες επιτήρησης

I10- Δραστηριότητες αξιολόγησης

Σχετιζόμενα οικοσυστήματα (ECO)

ECO1- Κλιματικά πρότυπα. ECO2- Μορφές ρύπανσης. ECO3- Ροές από και προς το κεντρικό ΚΟΣ.

Πηγή: [McGinnis and Ostrom \(2014\)](#)

Ο παραπάνω κατάλογος μεταβλητών 2ης βαθμίδας, όπως προτάθηκε από τους ([McGinnis & Ostrom, 2014](#)), αναθεωρείται κατά περίπτωση ώστε να είναι συναφής με τον πόρο που μελετάται κάθε φορά. Αναλόγως την μελέτη περίπτωσης δύναται να γίνει αντικατάσταση ή αποκλεισμός μεταβλητών που δεν είναι συναφείς, ενώ αναπτύσσονται και καινούργιες μεταβλητές τρίτης, τέταρτης ή ακόμα και πέμπτης βαθμίδας (βλ. [Basurto et al., 2013](#)).

Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμη η ανάλυση της υπόθεσης του Hardin βάσει του πλαισίου ΚΟΣ για την καλύτερη κατανόησή του (βλ. Πίνακα 6).

Πίνακας 6. Μεταβλητές δεύτερου επιπέδου χρησιμοποιούμενες από τον Hardin για την περιγραφή της “Τραγωδίας των κοινών”

Κοινωνικές, Οικονομικές, και Πολιτικές Ρυθμίσεις (S)	
S1- S2- S3-	
S4- S5- Κίνητρα αγοράς S6-	
Σύστημα πόρου (RS)	Σύστημα διακυβέρνησης (GS)
RS1- Τομέας - Βοσκότοπος	GS1-
RS2-	GS2-
RS3- Πεπερασμένου μεγέθους	GS3-
RS4-	GS4-
RS5- Ανανεώσιμος πόρος	GS5-
RS6-	GS6-
RS7-	GS7-
RS8-	GS8-
RS9-	
Μονάδες πόρου (RU)	Παίκτες (A)
RU1- Mobile animals on stationery grasses	A1- Μεγάλος αριθμός χρηστών
RU2-	A2-
RU3-	A3-
RU4- Δυνατότητα πώλησης	A4-
RU5-	A5-
RU6- Διακριτικά χαρακτηριστικά	A6-
RU7-	A7- Μεγιστοποίηση βραχυπρόθεσμου οφέλους
	A8-

A9-

Αλληλεπιδράσεις (I) →	Αποτελέσματα (O)
I1- Μέγιστο επίπεδο οικειοποίησης από τους χρήστες	O1-
I2-	O2- Καταστροφή οικολογικού συστήματος
I3-	O3-
I4-	
I5-	
I6-	
Σχετιζόμενα οικοσυστήματα (ECO)	
ECO1- ECO2- ECO3-	

Πηγή: [Ostrom \(2007b\)](#) (προσαρμογή βάσει των αλλαγών από τους [McGinnis and Ostrom \(2014\)](#))

Οι υποθέσεις που κάνουμε για τα υποσυστήματα που αναλύονται είναι οι εξής:

(i) το σύστημα πόρου αποτελεί ο βοσκότοπος (RS1), (ii) δεν υπάρχει κάποιο σύστημα διακυβέρνησης (ανοιχτής πρόσβασης), (iii) τις μονάδες πόρου αποτελούν τα ζώα τα οποία βόσκουν στον βοσκότοπο (RU1) και τα οποία αποτελούν περιουσία των ιδιοκτητών τους (RU6) που στην πορεία θα πωληθούν έναντι χρημάτων (RU4)· (iv) υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός χρηστών (A1), λαμβάνοντας υπόψη το μέγεθος του βοσκότοπου (RS3), κάτι το οποίο επηρεάζει αρνητικά τη μακροπρόθεσμη παραγωγικότητά του (RS5)· ακόμη, (v) οι χρήστες του πόρου λαμβάνουν ανεξάρτητα αποφάσεις με γνώμονα την μεγιστοποίηση του βραχυπρόθεσμου οφέλους τους (A7). Οι παραπάνω πέντε υποθέσεις σχετικά με μεταβλητές δευτέρου επιπέδου οδηγούν σε υπερεκμετάλλευση του βοσκότοπου (I1) και σε σοβαρή καταστροφή του οικολογικού συστήματος (O2) ([Ostrom, 2007b](#)).

2.8. Ερευνητικές μέθοδοι για τη μελέτη των κοινών πόρων

Οι [Poteete et al. \(2010\)](#) υποστηρίζουν ότι θα πρέπει να μάθουμε περισσότερα εφαρμόζοντας πολλαπλές ερευνητικές μεθόδους για την απάντηση στην ίδια ερώτηση, παρά μια ενιαία μέθοδο. Οι ερευνητικές μέθοδοι που επισημαίνονται στην βιβλιογραφία για την μελέτη των κοινών πόρων είναι οι μελέτες περίπτωσης (βλ. [Artopoulos et al., 2019](#)· [Arvanitidis & Nasioka, 2017](#)· [Arvanitidis et al., 2015](#)· [Basurto et al., 2013](#)· [Ostrom, 1990](#)· [Αρβανιτίδης & Νασιώκα, 2016c](#)· [Arvanitidis & Papagiannitsis, 2020](#), κ.ά.), η μετα-ανάλυση δεδομένων (βλ. [Pagdee et al., 2006](#)· [Rudel, 2008](#)· [Sally, 1995](#)· [Tang, 1992](#), κ.ά.) οι συγκριτικές μελέτες μεγάλης κλίμακας (βλ. [Bardhan & Dayton-Johnson, 2002](#)), η πειραματική διερεύνηση, μέσω διεξαγωγής εργα-

στηριακών πειραμάτων ή πειραμάτων πεδίου για τη σκιαγράφηση των συμπεριφορών εκμετάλλευσης των κοινών πόρων (βλ. ([Ahn et al., 2011](#)· [Arvanitidis & Nasioka, 2018](#)· [Cardenas et al., 2004](#)· [Cárdenas & Ostrom, 2004](#)· [Cardenas, 2001](#)· [Jager & Janssen, 2002](#)· [Jager et al., 2002](#)· [Janssen & Ostrom, 2008](#))), και η δημιουργία μοντέλων προσομοίωσης βασισμένα σε πράκτορες (*Agent-based models - ABM*) για την εξέταση των συμπεριφορών εκμετάλλευσης των κοινών πόρων ([Jager & Janssen, 2002](#)· [Jager et al., 2002](#)).

Οι παραπάνω ερευνητικές μέθοδοι χρησιμοποιούνται αναλόγως με τα ερωτήματα που θέλει να απαντήσει ο κάθε ερευνητής. Για παράδειγμα, η έρευνα πεδίου δεν επιτρέπει τη διερεύνηση των επιπτώσεων συγκεκριμένων μεταβλητών σε επαναλαμβανόμενες ελεγχόμενες ρυθμίσεις, κάτι που είναι εφικτό να μελετηθεί με τη διενέργεια πειραματικής έρευνας ([Ostrom, 2006b](#)). Το γεγονός πως στο εργαστήριο μπορούν να διεξαχθούν πειράματα με στόχο τον έλεγχο διάφορων θεωρητικών προβλέψεων έδωσε στα πειραματικά οικονομικά σημαντικό ρόλο όσον αφορά στην έρευνα των κοινών πόρων.

Η διενέργεια πειραμάτων στο εργαστήριο μας παρέχει εσωτερική εγκυρότητα η οποία έρχεται να συμπληρώσει την εξωτερική εγκυρότητα που έχει επιτευχθεί από τις άλλες μεθόδους (έρευνα πεδίου) ([Ghate et al., 2013](#)· [Ostrom, 2006a, 2006b](#)). Όταν ένας μελετητής μπορεί να χρησιμοποιήσει και τις δύο μεθόδους για να μελετήσει ένα θεωρητικό σύνολο ερωτήσεων, τα αποτελέσματα παρουσιάζουν υψηλότερη αξιοπιστία ([Ostrom, 2006b](#)).

Όσον αφορά στο Agent-based Modeling (ABM) αυτό αποτελεί ένα αναλυτικό μοντέλο προσομοίωσης στο οποίο οι λήπτες αποφάσεων δρουν αυτόνομα (δηλαδή χωρίς ανθρώπινη παρέμβαση) λαμβάνοντας ατομικές αποφάσεις. Το αποτέλεσμα της προσομοίωσης που βασίζεται σε πράκτορες καθορίζεται έπειτα από διαδοχικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των αυτόνομων πρακτόρων και του περιβάλλοντός τους. Αποτελεί ένα αναλυτικό εργαλείο που επιτρέπει σε κάποιον να εξετάσει το πρότυπο των πιθανών αποτελεσμάτων με την πάροδο του χρόνου καθώς οι πράκτορες, οι οποίοι έχουν περιορισμένες πληροφορίες, αλληλοεπιδρούν ([Janssen, 2002, 2007](#)· [Janssen & Ostrom, 2006](#)· [Moran & Ostrom, 2005](#)).

2.9. Εναλλακτικές προσεγγίσεις για την αυτο-διαχείριση των κοινών πόρων

Σχετικά με την ικανότητα των ατόμων για συλλογική δράση έχουν προκύψει δύο σχολές σκέψης, η μία βρίσκει έκφραση μέσα από την μελέτη της Ostrom, όπως αναλύθηκε στις προηγούμενες ενότητες, και αποτελεί θα λέγαμε μια πιο συμβατική προσέγγιση. Οι εκφραστές της αντι-συμβατικής προσέγγισης, αν και εμφανίζουν πολλές διαφορές στις προσεγγίσεις τους,

λόγω του ότι προέρχονται από διαφορετικά ιδεολογικά ρεύματα, όπως αυτό των Μαρξιστών (βλ. [Harvey, 2012](#)), αυτόνομων μαρξιστών (βλ. [Caffentzis & Federici, 2014](#)· [De Angelis, 2007](#)· [Hardt & Negri, 2000](#)· [Linebaugh, 2008](#)), των αναρχικών/ αντιεξουσιαστών (βλ. [Anarchist FAQ, 2012](#)· [Carson, 2013](#)) αλλά και ακτιβιστών (βλ. [Bollier & Helfrich, 2012](#)), οι θεωρίες τους είναι κατά κάποιο τρόπο συνδεδεμένες. Ο λόγος είναι ότι, ενώ δεν αποτελούν μια ενιαία θεωρία, εκφράζουν συνολικά μια πιο «ριζοσπαστική προσέγγιση» στην θεωρία των κοινών πόρων.

Στις ριζοσπαστικές προσεγγίσεις υπάρχει μια διάκριση των κοινών σε «καλά» και «κακά». Αν και πολλές φορές η διάκριση αυτή είναι δύσκολη, βασική διαφορά μεταξύ τους είναι ότι, σύμφωνα με τον ριζοσπαστικό χώρο, τα δεύτερα είναι συμβατά με την καπιταλιστική ανάπτυξη την οποία και ενισχύουν ([De Angelis, 2009](#)). Η αναφορά στα «κακά» κοινά γίνεται με όρους όπως στρεβλά, αλλοιωμένα ή παραμορφωμένα κοινά (distorted commons)¹² ([De Angelis, 2009](#)), διεφθαρμένα κοινά ή καπιταλιστικά κοινά ([Caffentzis, 2010](#)· [Caffentzis & Federici, 2014](#)). Ενώ γίνεται αναφορά στα «καλά» κοινά αποκαλώντας τα απλώς κοινά, αντι-καπιταλιστικά ([Caffentzis & Federici, 2014](#)) ή αναρχικά κοινά¹³ ([Jeppesen et al., 2014](#)).

Ορισμένες διαφορές της ριζοσπαστικής προσέγγισης με την θεωρία της Ostrom αναλύονται στη συνέχεια (βλ. Πίνακα 6).

Πίνακας 6. Διαφορές προσεγγίσεων για την αυτοδιαχείριση των κοινών πόρων

Προσέγγιση της Ostrom	Ριζοσπαστική προσέγγιση
Ορισμός κοινών πόρων/αγαθών: αγαθά τα οποία λόγω των χαρακτηριστικών της αφαιρεσιμότητας και μη αποκλειστικότητας υπόκεινται σε κοινωνικά διλήμματα (Ostrom, 1998, 2007a)	Ορισμός κοινών πόρων/αγαθών: αγαθά που ανήκουν σε όλους και απειλούνται από περιφράξεις (Bollier & Helfrich, 2012).
Ορισμός των κοινών περιλαμβάνει: 1. τους κοινούς πόρους 2. την κοινότητα και 3. τις δομές διακυβέρνησης	Ορισμός των κοινών περιλαμβάνει: 1. τους κοινούς πόρους 2. την κοινότητα και 3. τις σχέσεις που δημιουργούν τα κοινά (Caffentzis, 2010 · De Angelis, 2009, 2013 · Linebaugh, 2008)
Στο επίκεντρο της ανάλυσης ο πόρος (Ostrom,	Στο επίκεντρο της ανάλυσης η κοινότητα και οι

¹² Δηλ. κοινά τα οποία βασίζονται στην κοινωνική αδικία ([De Angelis, 2009](#))

¹³ Τα αναρχικά κοινά αποτελούν χώρους που ανήκουν και διαχειρίζονται συλλογικά από αναρχικούς και αντιεξουσιαστές, και είναι ορισμένες φορές ανοιχτά σε τρίτους ([Anarchist FAQ, 2012](#)). Τα αναρχικά κοινά διαφέρουν από τα αντι-καπιταλιστικά κοινά ([Jeppesen et al., 2014](#)).

1990)	σχέσεις που δημιουργούν τα κοινά (De Angelis & Harvei, 2014)
Σαφώς καθορισμένα όρια χρηστών - δημιουργία ομάδας - ΠΔ επί του πόρου (Ostrom, 1990)	Χωρίς καθορισμένα όρια χρηστών - ανοιχτή κοινότητα – κατά των περιφράξεων (δηλ. επιβολής ΠΔ) (De Angelis & Stavrides, 2010)
Ελάχιστη αναγνώριση του δικαιώματος αυτο-οργάνωσης, απουσία αμφισβήτησης των θεσμών από εξωτερικές διοικητικές (Ostrom, 1990)	Μη επιδίωξη κρατικής και θεσμικής κατοχύρωσης (Anarchist FAQ, 2012)
Πιθανό η λήψη αποφάσεων να γίνεται από την ανώτερη ιεραρχικά τάξη (ηγεσία) (Ostrom, 1999)	Μη-ιεραρχική οριζόντιας μορφής οργάνωση (Caffentzis & Federici, 2014 · Harvey, 2012 · Jeppesen et al., 2014)
Πιθανά οφέλη από εμπορευματικές δραστηριότητες	Μη-εμπορευματικές μορφές κοινωνικής συνεργασίας και παραγωγής (αντι-καπιταλιστικά κοινά) (De Angelis, 2009 · Jeppesen et al., 2014)

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Σε κάθε προσέγγιση τα κοινά εμπεριέχουν τρία θεμελιώδη στοιχεία που αναγνωρίζουν όλοι οι αναλυτές, δηλ. κοινοί πόροι, κοινότητες και δομές διαχείρισης, αλλά ο ριζοσπαστικός χώρος επικεντρώνεται περισσότερο στις σχέσεις που δημιουργούν τα κοινά ([Caffentzis, 2010](#)· [De Angelis, 2009, 2013](#)· [Linebaugh, 2008](#)). Γενικότερα, η προσέγγιση του ριζοσπαστικού χώρου δίνει ιδιαίτερη σημασία στην κοινότητα και τις σχέσεις που δημιουργούν τα κοινά (*commoning*), βάζοντας τα στο επίκεντρο της ανάλυσής τους ([De Angelis & Harvei, 2014](#)), ενώ η Ostrom ακολουθεί στις αναλύσεις της μια πιο πορο-κεντρική προσέγγιση (Ostrom, 1990).

Μια ακόμη διαφορά μεταξύ των δύο προσεγγίσεων είναι ότι, η Ostrom είναι υπερ των οριοθετημένων κοινοτήτων, υποστηρίζει ότι οι κοινοί πόροι είναι δύσκολο να προστατευθούν χωρίς την ύπαρξη σαφώς καθορισμένων ορίων των χρηστών, οι οποίοι κατέχουν τα περιουσιακά δικαιώματα επί των πόρων και μπορούν να αποκλείουν άλλους από την πρόσβαση και την χρήση τους (βλ. [Ostrom, 1990](#)). Από την άλλη, ο ριζοσπαστικός χώρος (βλ. [De Angelis & Stavrides, 2010](#)), υποστηρίζει ότι η κοινότητα θα πρέπει να είναι ανοιχτή, χωρίς καθορισμένα όρια στην πρόσβαση και στη χρήση, ώστε ο καθένας να μπορεί να συμμετέχει στη συν-διαχείριση των πόρων. Οι πόροι δηλαδή μπορούν να προστατευτούν χωρίς την περίφραξή τους (*enclosure*)¹⁴, η οποία οδηγεί στη δημιουργία κλειστών σχέσεων και κοινοτήτων.

¹⁴ Ο Marx ήταν από τους πρώτους που μίλησαν για τα κοινά και τις περιφράξεις. Συγκεκριμένα στον 1ο τόμο του Κεφαλαίου αναφέρεται στις περιφράξεις οι οποίες ήταν απαραίτητες για την πρωταρχική συσσώρευση και την μετάβαση από την φεουδαρχία στον καπιταλισμό ([Μαρξ, 2009 \[1867\]](#)).

Άλλο σημείο διαφοράς είναι ότι, η Ostrom (1990) τονίζει την σημαντικότητα της ελάχιστης αναγνώρισης του δικαιώματος αυτο-οργάνωσης, ώστε να μην υπάρχει αμφισβήτηση των θεσμών από εξωτερικές διοικητικές. Αντίθετα, η προσέγγιση του ριζοσπαστικού χώρου αμφισβητεί την κρατική επέμβαση και θεσμική κατοχύρωση ([Anarchist FAQ, 2012](#)).

Σχετικά με τη μορφή οργάνωσης, η διαφορά μεταξύ των δύο προσεγγίσεων είναι ότι, βάσει της θεωρίας της Ostrom (1999) δεν αποκλείεται η λήψη αποφάσεων να γίνεται από μία περιορισμένη ομάδα ή κάποια ηγετική μορφή. Από την άλλη πλευρά, η ριζοσπαστική προσέγγιση είναι υπέρ της μη-ιεραρχικής και οριζόντιας μορφής οργάνωσης για τη διαχείριση των κοινών (Caffentzis & Federici, 2014· Harvey, 2012· Jeppesen et al., 2014).

Άλλη διαφορά μεταξύ των προσεγγίσεων, αποτελεί το γεγονός ότι σύμφωνα με τις εμπειρικές αναλύσεις της Ostrom δεν αποκλείεται η πιθανότητα να προκύπτουν οφέλη από τις εμπορευματικές δραστηριότητες της ομάδας, ενώ στην προσέγγιση του ριζοσπαστικού χώρου βασικό στοιχείο αποτελεί η ύπαρξη μη-εμπορευματικών μορφών κοινωνικής συνεργασίας και παραγωγής για τα κοινά, καθώς οι ίδιοι υποστηρίζουν την ασυμβατότητα του καπιταλισμού με τα κοινά (Massimo De Angelis, 2009· Jeppesen et al., 2014).

2.10. Συμπεράσματα

Το ζήτημα της διαχείρισης των κοινών πόρων απασχόλησε κατά καιρούς και συνεχίζει να απασχολεί επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων. Βασική μελέτη στους κοινούς πόρους αποτελεί αυτή του Hardin (1968) ο οποίος, χρησιμοποιώντας το χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός βοσκότοπου, υπέθεσε ότι κάθε ορθολογικός βοσκός με γνώμονα το ατομικό του όφελος θα έχει κίνητρο να εκτρέφει όλο και περισσότερα ζώα σε έναν βοσκότοπο με συγκεκριμένη ποσότητα βλάστησης. Η πράξη αυτή προκύπτει από το γεγονός ότι ο βοσκός επωμίζεται ένα μόνο μέρος από το κόστος που προκύπτει από την υπερβόσκηση ενώ καρπώνεται όλο το κέρδος από κάθε επιπρόσθετο ζώο. Οι θιασώτες της θεωρίας συλλογικής δράσης πρώτης γενιάς, την οποία εκπροσωπεί και ο Hardin, καταλήγουν στα συμπεράσματα ότι τα άτομα είναι δύσκολο να δεσμευτούν και να συμμορφωθούν σε κανόνες που θα παράγουν συλλογική δράση. Έτσι, ως λύση στο πρόβλημα της τραγωδίας προτείνεται είτε η κρατική ρύθμιση είτε η ιδιωτικοποίηση του κοινού πόρου και η διαχείριση μέσα από το θεσμό της αγοράς.

Ωστόσο, το συμπέρασμα της θεωρίας συλλογικής δράσης πρώτης γενιάς, ότι οι κοινοί πόροι με την πάροδο του χρόνου υπόκεινται νομοτελειακά σε μαζική υποβάθμιση, έχει τεθεί υπό αμφισβήτηση από μια σειρά νεότερων εμπειρικών αναλύσεων που αποδεικνύουν ότι η

συλλογική δράση είναι εφικτή. Συγκεκριμένα, έπειτα από εις βάθος έρευνες σε μικρο-κλίμακα σε παραδοσιακές αλλά και σύγχρονες μορφές κοινών πόρων η Ostrom κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν οδηγούμαστε νομοτελειακά στην τραγωδία και την υπερεκμετάλλευση των πόρων αυτών. Και ότι είναι εφικτό κάτω από ορισμένες συνθήκες τα άτομα να συνεργαστούν και να παράξουν συλλογική δράση δημιουργώντας αποτελεσματικούς θεσμούς για την επιτυχή διαχείρισή των πόρων από τους οποίους εξαρτώνται.

Αποδεικνύεται, λοιπόν, ότι τα άτομα μπορούν να δράσουν συλλογικά, και, αντί να υπερ-εκμεταλλευτούν έναν κοινό πόρο, να συμφωνήσουν από κοινού στη διαμόρφωση μιας δομής διακυβέρνησης (ή αλλιώς, ενός πλαισίου αυτό-διαχείρισης) και να συν-διαμορφώσουν μακρόβιους και αποτελεσματικούς θεσμούς επιτυγχάνοντας με αυτόν τον τρόπο τη διασφάλιση της βιωσιμότητας του πόρου και την αποτελεσματική αξιοποίησή του.

Τα παραπάνω συμπεράσματα της θεωρίας συλλογικής δράσης δεύτερης γενιάς, εκτός από τα αποτελέσματα των μελετών περίπτωσης, επιβεβαιώνονται τόσο από τα πειραματικά οικονομικά, όσο και αναλύσεις μοντέλων βασισμένων σε πράκτορες. Ιδιαίτερα εντυπωσιακό είναι το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες σε οικονομικά πειράματα συμπεριφέρονται λιγότερο εγωιστικά από ότι προβλέπουν οι θεωρίες συλλογικής δράσης πρώτης γενιάς, αφού διακρίνονται τρεις τύποι παικτών, οι ορθολογικοί εγωιστές, οι συνεργάσιμοι υπό προϋποθέσεις και οι πρόθυμοι τιμωροί.

Η Ostrom, διαπιστώνοντας ότι τα άτομα δεν δρουν πάντοτε ορθολογικά, δίνει ιδιαίτερη σημασία στην συμπεριφορική θεωρία για να εξηγήσει την ανθρώπινη συμπεριφορά. Υποστηρίζει ότι τα άτομα, δεδομένου ότι δεν έχουν πλήρη πληροφόρηση, για να λάβουν αποφάσεις και για να λύσουν σύνθετα προβλήματα χρησιμοποιούν αποτελεσματικά νόρμες και κοινές στρατηγικές, κανόνες και ευρετικές μεθόδους.

Για να λειτουργήσουν, όμως, αποτελεσματικά οι θεσμοί αυτοδιαχείρισης θα πρέπει να πληρούνται ορισμένες συνθήκες, οι οποίες αυξάνουν τις πιθανότητες επιτυχημένης συλλογικής δράσης. Ενδεικτικά, ορισμένες από αυτές τις συνθήκες αποτελούν τα ξεκάθαρα καθορισμένα όρια των χρηστών και του πόρου, οι δραστηριότητες επιτήρησης, οι κλιμακούμενες κυρώσεις, η ύπαρξη μηχανισμών επίλυσης διαμαχών, η ελάχιστη αναγνώριση του δικαιώματος αυτοοργάνωσης, κ.ά.

Πολλές από αυτές τις συνθήκες ταυτοποιήθηκαν, έπειτα από χρόνια εμπειρικής έρευνας, με τη βοήθεια των θεωρητικών πλαισίων ανάλυσης που προτάθηκαν από την Ostrom για την ανάλυση των κοινών πόρων. Αντιλαμβανόμενοι την αναγκαιότητα μιας κοινής γλώσσας

επικοινωνίας, η Ostrom και οι συνεργάτες της ανέπτυξαν δύο θεωρητικά εργαλεία που να επιτρέπουν την ανάλυση των κοινών πόρων. Έτσι, δημιούργησαν το θεωρητικό πλαίσιο της Θεσμικής Ανάλυσης και Ανάπτυξης (*Institutional Analysis and Development framework*) και το θεωρητικό πλαίσιο των Κοινωνικο-οικολογικών συστημάτων (*Socio-ecological systems framework*). Με το IAD στην ουσία γίνεται μια χαρτογράφηση μιας περίπτωσης κοινών πόρων προσδιορίζοντας τις βιοφυσικές συνθήκες, τα χαρακτηριστικά της κοινότητας και τους χρησιμοποιούμενους κανόνες ως σύνολα εξωτερικών μεταβλητών, το πεδίο δράσης, εντός του οποίου αλληλεπιδρούν οι συμμετέχοντες, τις προκύπτουσες μορφές αλληλεπίδρασης και τα αποτελέσματα. Αναλύοντας αρκετές μελέτες περιπτώσεων με το πλαίσιο Θεσμικής Ανάλυσης και Ανάπτυξης η Ostrom παρατήρησε ότι στα επιτυχημένα παραδείγματα αυτό-διαχείρισης εμφανίζονταν κάποιοι κοινοί παράγοντες, τους οποίους ονόμασε αρχές σχεδιασμού.

Το δεύτερο θεωρητικό πλαίσιο το οποίο αναπτύχθηκε από την Ostrom είναι το SES. Αποτελεί ένα πλαίσιο ανάλυσης κατάλληλο για περισσότερο πολύπλοκα συστήματα καθώς είναι ένα πλαίσιο ευρύτερο του IAD. Περιλαμβάνει ένα πλήθος μεταβλητών οι οποίες έχουν προταθεί στην επιστημονική βιβλιογραφία, καθώς έχουν αναγνωριστεί σε διάφορες εμπειρικές μελέτες κατά καιρούς. Το πλαίσιο επιτρέπει στους μελετητές να οργανώσουν τις αναλύσεις για το πώς τα (i) τα χαρακτηριστικά ενός Συστήματος πόρου, (ii) τα χαρακτηριστικά των μονάδων των πόρων που προκύπτουν από το εν λόγω σύστημα (π.χ., ψάρια, νερό, τροφή), (iii) τα χαρακτηριστικά των δρώντων του εν λόγω συστήματος, και (iv) τα χαρακτηριστικά του συστήματος διακυβέρνησης επηρεάζουν από κοινού και έμμεσα επηρεάζονται από τις αλληλεπιδράσεις και τα αποτελέσματα που προκύπτουν σε ένα συγκεκριμένο χρόνο και τόπο. Το πλαίσιο μας επιτρέπει επίσης να αναλύσουμε τον τρόπο που αυτά τα χαρακτηριστικά μπορεί να επηρεάσουν και να επηρεαστούν από μεγαλύτερες κοινωνικοοικονομικές, πολιτικές και οικολογικές ρυθμίσεις (όπως Οικονομική ανάπτυξη, Δημογραφικές τάσεις, Πολιτική σταθερότητα, Τεχνολογία κ.ά.).

Τέλος, εκτός από την συμβατική προσέγγιση της Ostrom για την ικανότητα μιας ομάδας ατόμων να δράσει συλλογικά, αναλύθηκε στο παρόν κεφάλαιο, η αντι-συμβατική προσέγγιση του ριζοσπαστικού χώρου σχετικά με αυτή τη δομή διακυβέρνησης. Η ριζοσπαστική προσέγγιση, εκφραστές της οποίας είναι μαρξιστές, αυτόνομοι μαρξιστές και αναρχικοί/ αντιεξουσιαστές, βλέπει τα κοινά όχι απλά ως δομές αυτοδιαχείρισης, αλλά ως κοινωνικές σχέσεις που δημιουργούν οι κοινότητες (commoning) οι οποίες τείνουν να επαναπροσδιορίσουν τις αξίες και την αντίληψη των κοινωνιών προάγοντας ένα μετακαπιταλιστικό πρότυπο λειτουργίας της κοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό η ριζοσπαστική προσέγγιση διατηρεί μια κριτική στάση απέναντι

στη θεωρία των «καπιταλιστικών κοινωνιών» (δηλ. των κοινωνιών που είναι συμβατά με το καπιταλιστικό σύστημα).

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

Κεφάλαιο 3^ο

Οικονομικό πείραμα στους κοινούς πόρους

3.1. Εισαγωγή

Όπως αναφέρθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο, κατά την εκμετάλλευση των κοινών πόρων συχνά εγείρονται κοινωνικά διλήμματα, στα οποία οι χρήστες θα πρέπει να επιλέξουν μεταξύ της μεγιστοποίησης του βραχυπρόθεσμου ατομικού τους οφέλους (ενεργώντας ως free-riders και υπερεκμεταλλευόμενοι τον κοινό πόρο) ή της προστασίας της βιωσιμότητας του πόρου (με σκοπό το μακροπρόθεσμο κοινωνικό όφελος). Η θεωρία συλλογικής δράσης επιδιώκει, μέσω της θεωρίας παιγνίων, να αναγνωρίσει τις στρατηγικές που επιλέγουν να ακολουθήσουν οι χρήστες ενός κοινού πόρου, οι οποίοι βρίσκονται αντιμέτωποι με ένα κοινωνικό δίλημμα (όπως είναι το δίλημμα της συλλογικής δράσης). Στο πλαίσιο λοιπόν αυτό, το παρόν κεφάλαιο επιδιώκει να ελέγξει, μέσω πειραματικής έρευνας, την πρόθεση για συλλογική δράση αναλύοντας τις στρατηγικές των παικτών υπό τις επιπτώσεις συγκεκριμένων αλλαγών στις εξεταζόμενες μεταβλητές.

3.2. Σχεδιασμός παιγνίου

Ο σχεδιασμός του παιγνίου κινήθηκε στα ίδια πλαίσια με αυτό των [Ahn et al. \(2011\)](#) με κάποιες διαφοροποιήσεις με σκοπό να διερευνηθεί ο ρόλος της επιβολής κυρώσεων στην ενδυνάμωση της συνεργασίας και της συλλογικής δράσης (για λεπτομερέστερη εξέταση του ζητήματος βλ. [Anderies et al., 2011](#)). Ακολουθώντας πολλές άλλες πειραματικές έρευνες στα δημόσια αγαθά και τους κοινούς πόρους (βλ.: [Carpenter, 2000](#)· [Fischer et al., 2004](#)· [Isaac & Walker, 1988](#)· [Isaac et al., 1994](#)· [Mason & Phillips, 1997](#)· [Ostrom & Walker, 1991](#)· [Ostrom et al., 1992](#)) τα υποκείμενα του πειράματος αποτελέσαν πανεπιστημιακοί φοιτητές, του τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Οι φοιτητές με τη συμμετοχή τους στο παίγνιο και ανάλογα με την επίδοσή τους μπορούσαν να βελτιώσουν το βαθμό τους στο μάθημα επιλογής «Θεσμοί και Ανάπτυξη», δίνοντάς τους έτσι το κίνητρο για τη μεγιστοποίηση του οφέλους τους. Αξίζει να αναφερθεί στο σημείο αυτό ότι, σε πειράματα που διεξήχθησαν

πάνω στους κοινούς πόρους από τους [Isaac et al. \(1994\)](#) τα συμπεράσματα και η συμπεριφορά των υποκειμένων στις περιπτώσεις όπου υπήρχε οικονομική ανταμοιβή ήταν ίδια με τα πειράματα που είχαν ως κίνητρο την βαθμολογική ανταμοιβή.

Οι παίκτες είχαν συναντηθεί στο παρελθόν κατά τη διάρκεια των μαθημάτων ή άλλων περιστάσεων και γνωρίζονταν μεταξύ τους σε έναν βαθμό. Επομένως, ίσως υπήρχε μεταξύ ορισμένων ατόμων ιστορικό εμπιστοσύνης, αμοιβαιότητας και φήμης (που όμως δεν ήταν γνωστό στους συμμετέχοντες αφού δεν γνώριζαν την σύνθεση των ομάδων τους). Το παίγνιο έλαβε χώρα σε πέντε φάσεις. Η πρώτη φάση διεξήχθη τον Νοέμβριο του 2015 (S2015), η δεύτερη και η τρίτη τον Νοέμβριο και Δεκέμβριο του 2016 (S2016a και S2016b), και τέλος, η τέταρτη και η πέμπτη φάση έλαβε χώρα τον Νοέμβριο και Δεκέμβριο του 2017 (S2017a και 2017b).

Πριν και κατά τη διάρκεια του πειράματος υπήρχε ενημέρωση των φοιτητών με όλες τις απαραίτητες οδηγίες, οι οποίες παρατίθενται στο Παράρτημα (βλ. Οδηγίες διεξαγωγής πειράματος). Μετά την ανάγνωση των οδηγιών, διευκρινίστηκαν τυχόν απορίες και έλαβε χώρα ένα παράδειγμα για την καλύτερη κατανόηση του πειράματος. Τα υποκείμενα χωρίστηκαν τυχαία σε ομάδες των επτά ατόμων και η σύνθεση των ομάδων διατηρούνταν σταθερή κατά τη διάρκεια και των 8 γύρων του πειράματος.

Το πείραμα παρουσιάστηκε σαν ένα παιχνίδι στο οποίο γίνεται οικειοποίηση από έναν ανανεώσιμο κοινό πόρο. Πιο συγκεκριμένα, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να φανταστούν ότι είναι ψαράδες, οι οποίοι ψαρεύουν σε μια λίμνη. Το παίγνιο αποτελούνταν από 8 γύρους και κάθε παίκτης εντάχθηκε τυχαία σε μία επταμελή ομάδα. Το κέρδος κάθε παίκτη ήταν συνάρτηση της δικής του οικειοποίησης (δηλ. βάσει των μονάδων πόρου που θα αποφάσιζε ο ίδιος να οικειοποιηθεί) αλλά και των υπόλοιπων παικτών της ομάδας. Οι χρήστες κατά την διάρκεια του πειράματος είχαν πληροφόρηση για τη συνάρτηση των κερδών και ενημέρωση για την κοινή θέση όλων των συμμετεχόντων, δηλαδή τις συνολικές μονάδες που αποφάσιζε να οικειοποιηθεί η ομάδα τους.

Οι παίκτες γνώριζαν επίσης από πόσα άτομα απαρτίζεται η ομάδα τους, αλλά δεν γνώριζαν τη σύνθεσή της κατά τους τέσσερις πρώτους γύρους του πειράματος. Κατά τη διεξαγωγή των δύο πρώτων γύρων (1^ο στάδιο του πειράματος) δεν υπήρχε καμία επικοινωνία μεταξύ των παικτών. Οι παίκτες βρίσκονταν στην ίδια αίθουσα, λαμβάνοντας τις αποφάσεις τους ατομικά¹⁵

¹⁵ Σε κάθε γύρο οι συμμετέχοντες λάμβαναν τις αποφάσεις τους ατομικά, σημειώνοντας στην φόρμα η οποία τους δόθηκε τις μονάδες πόρου που αποφάσιζαν να οικειοποιηθούν (από 1-60 μονάδες βλ. Παράρτημα). Οι φόρμες αυτές στη συνέχεια συλλέγονταν από τους διοργανωτές του πειράματος σε κάθε γύρο, ώστε να υπολογιστούν οι συνολικές μονάδες πόρου που οικειοποιήθηκαν/ εξήχθησαν και το μέσο κόστος της ομάδας.

χωρίς καμία επικοινωνία με τους υπόλοιπους παίκτες.

Στον τρίτο και τέταρτο γύρο (2^ο στάδιο του πειράματος), οι παίκτες είχαν τη δυνατότητα να επικοινωνήσουν μεταξύ τους σαν μια μεγάλη ομάδα για διάστημα 10 λεπτών και στη συνέχεια λάμβαναν τις αποφάσεις τους ατομικά. Η επικοινωνία σε αυτό το στάδιο λάμβανε χώρα μη έχοντας ακόμα γνώση για τη σύνθεση των ομάδων τους.

Στον πέμπτο γύρο (3^ο στάδιο του πειράματος) οι παίκτες ενημερώθηκαν για την ακριβή σύνθεση των ομάδων τους και γνώρισαν τους συμπαίκτες τους. Προτάθηκε στο σημείο αυτό του παιχνιδιού στις επταμελείς ομάδες να μετακινηθούν σε ξεχωριστά δωμάτια, όπου τα μέλη της κάθε ομάδας θα μπορούσαν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους ιδιωτικά, για 10 λεπτά και πάλι. Με το πέρας της επικοινωνίας, οι παίκτες επέστρεφαν στις θέσεις τους λαμβάνοντας τις αποφάσεις τους ατομικά χωρίς να είναι δεσμευτικό ότι είχε ειπωθεί μεταξύ τους. Όπως και σε προηγούμενες έρευνες, όπου χρησιμοποιείται η πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία, επισημάνθηκε ρητά στους συμμετέχοντες ότι δεν δύναται να απειλήσουν άλλους παίκτες ή να κάνουν διαπραγματεύσεις για παράπλευρες πληρωμές. Η ίδια διαδικασία επαναλήφθηκε και στον έκτο γύρο.

Τέλος, στους γύρους επτά και οκτώ (4^ο στάδιο του πειράματος) το νέο στοιχείο που εισήχθη ήταν αυτό της επισύναψης κόστους στους συμπαίκτες με βάση τις ενέργειες τους. Σε αυτό το στάδιο με το πέρας της δεκάλεπτης επικοινωνίας, οι παίκτες επέστρεφαν στις θέσεις τους λαμβάνοντας τις αποφάσεις τους ατομικά χωρίς να είναι δεσμευτικό ότι είχε ειπωθεί μεταξύ τους. Έπειτα, οι παίκτες ανά ομάδα πληροφορούνταν για τις μονάδες οικειοποίησης κάθε παίκτη χωριστά, δίνοντάς τους στη συνέχεια τη δυνατότητα να τιμωρήσουν κάποιον συμπαίκτη τους, ο οποίος κατά τη γνώμη τους δεν συμμορφώθηκε με τη στρατηγική (τους κανόνες) της ομάδας. Βέβαια, η επιβολή προστίμου σε κάποιον παίκτη και επακόλουθη αφαίρεση των κερδών του ενείχε και κάποιο προσωπικό κόστος για τον 'τιμωρό'. Τα κόστη, καθώς και οι αντίστοιχες μειώσεις των κερδών, παρουσιάζονται στον πίνακα που ακολουθεί (Πίνακας 7).

Έπειτα, οι φόρμες επιστρέφονταν στους συμμετέχοντες, οι οποίοι βάσει των συνολικών μονάδων που οικειοποιήθηκε η ομάδα τους και της ατομικής του οικειοποίησης υπολόγιζαν τα ατομικά τους καθαρά κέρδη ανά παίκτη i.

Πίνακας 7. Μείωση κερδών αναλόγως του κόστους επιβολής τιμωρίας

Μείωση κέρδους τιμωρού	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5
Μείωση κέρδους τιμωρούμενου	0,5	1	1,5	2	2,5

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Παρακάτω παρουσιάζεται η συνάρτηση η οποία χρησιμοποιήθηκε για τον σχεδιασμό του παιγνίου, και η οποία είναι η ίδια με αυτήν που χρησιμοποιήθηκε από τους [Ahn et al. \(2011\)](#) και [Walker, Gardner, Herr, and Ostrom \(2000\)](#). Στην εν λόγω συνάρτηση το οριακό κόστος της οικειοποίησης από τον κοινό πόρο αυξάνεται όσο αυξάνεται το συνολικό επίπεδο οικειοποίησης. Πιο συγκεκριμένα, η ανά γύρο η συνάρτηση απόδοσης για τον παίκτη i υπολογίζεται ως εξής:

$$\pi_i = [0.761x_i - 0.007x_i^2] - \left[x_i \left(\frac{0.01(X+1)}{2} \right) \right],$$

Όπου το x_i δηλώνει τις ατομικές μονάδες οικειοποίησης του παίκτη i και το X δηλώνει τις συνολικές μονάδες οικειοποίησης της επταμελούς ομάδας. Σύμφωνα με την συνάρτηση αποδόσεων, και όπως συμβαίνει σε ένα τυπικό παράδειγμα κοινών πόρων, όσο αυξάνονται οι μονάδες οικειοποίησης ενός ατόμου τόσο υψηλότερα είναι τα ατομικά του έσοδα, όμως όσο αυξάνεται η συνολική οικειοποίηση μειώνονται τα καθαρά κέρδη.

Οι [Walker et al. \(2000\)](#) για ένα παίγνιο που πραγματοποιείται μια φορά (*one-shot game*) παρουσιάζουν την ισορροπία Nash και το κοινωνικά άριστο αποτέλεσμα. Εάν το σύνολο των μονάδων που οικειοποιείται από τον πόρο από τα έξι άλλα μέλη της ομάδας είναι Y , τότε η καλύτερη συνάρτηση ανταπόκρισης του παίκτη i είναι η $32.5 - 0.208Y$. Θεωρώντας τη συνάρτηση αποδόσεων ως τη συνάρτηση χρησιμότητας του παιχνιδιού, η μοναδική συμμετρική ισορροπία για ένα παίγνιο που πραγματοποιείται μια φορά (*one-shot game*) είναι αυτή όπου ο κάθε παίκτης της ομάδας θα οικειοποιηθεί 14 μονάδες. Αυτή η ενέργεια δίνει σε κάθε παίκτη 2.35€ κέρδος ανά γύρο. Ακολούθως, η κοινωνικά βέλτιστη οικειοποίηση, δηλαδή αυτή που θα απέφερε σε όλους τους συμμετέχοντες το ίδιο μέγιστο κέρδος αν αυτοί ήταν αναγκασμένοι να προβούν στην ίδια ενέργεια, είναι αυτή των 9 μονάδων πόρου και η οποία αποδίδει σε κάθε παίκτη 3.40€ κέρδος. Πρόκειται για την Pareto-βέλτιστη λύση, καθώς αποτελεί τη βέλτιστη συλλογική λύση (*social optimum*). Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφερθεί ότι, το κέρδος κάθε παίκτη στην ισορροπία Nash (2.35€) αποτελεί το 69% του πιθανού κέρδους που κάθε παίκτης θα μπορούσε να κερδίσει εάν όλοι πραγματοποιούσαν την κοινωνικά βέλτιστη οικειοποίηση (3.40€).

Παρ' όλα αυτά η βέλτιστη συλλογική λύση, όπου δηλαδή θα λάμβανε χώρα η βέλτιστη κοινωνικά οικειοποίηση, είναι δύσκολο να επιτευχθεί καθώς είναι δελεαστικό για κάποιον παίκτη να εκμεταλλευτεί την προθυμία των υπολοίπων για συνεργασία και να αυξήσει την οικειοποίησή του με στόχο την αύξηση των κερδών του. Αυτή η ενέργεια, όπως αναφέρθηκε και στο δεύτερο κεφάλαιο είναι γνωστή ως το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη ("*free-rider*") και είναι πιθανό να επηρεάσει τη στρατηγική παιξίματος των υπόλοιπων παικτών, οδηγώντας τους σε αύξηση της οικειοποίησής τους ώστε να αποφύγουν να γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης η διάθεσή τους να συνεργαστούν. Έτσι, αν όλοι οι παίκτες επιλέξουν να οικειοποιηθούν υψηλό αριθμό μονάδων πόρου το κέρδος τους θα ελαχιστοποιηθεί ή είναι πιθανό να είναι και αρνητικό ή μηδενικό.

3.3. Αποτελέσματα

Στη συνέχεια και στον Πίνακα 8 παρουσιάζεται η μέση οικειοποίηση ανά γύρο, στον Πίνακα 9 παρουσιάζεται η οικειοποίηση ανά συνεδρία (δηλ. S2015, S2016a, S2016b, S2017a και S2017b), ενώ στον Πίνακα 10 παρουσιάζεται η μέση οικειοποίηση ως ποσοστό των δύο δεικτών αναφοράς (ισορροπία Nash και κοινωνικά άριστο αποτέλεσμα).

Όπως παρατηρούμε από τον Πίνακα 8 η μέση οικειοποίηση στον πρώτο γύρο, όπου δεν υπάρχει επικοινωνία, είναι 18,35 με τυπική απόκλιση 15,4 αρκετά πάνω από τη βέλτιστη κοινωνικά οικειοποίηση των 9 μονάδων, καθώς και την ισορροπία Nash, αποτελέσματα τα οποία συμφωνούν με αυτά των (Ahn et al., 2011). Όσο το παιχνίδι εξελίσσεται και κερδίζεται περισσότερη εμπειρία από τους παίκτες, η μέση οικειοποίηση πέφτει από 18,35 μονάδες στον πρώτο γύρο, σε 14,20 μονάδες στον γύρο 2 με τυπική απόκλιση 11,8. Η μέση οικειοποίηση των παικτών συνέκλινε για πρώτη φορά κοντά στην ισορροπία Nash στον δεύτερο γύρο με απόκλιση 1,5%. Στον πρώτο γύρο η μεγαλύτερη μέση οικειοποίηση που πραγματοποίησε κάποιος παίκτης ήταν 55 και η μικρότερη 1, ενώ στον δεύτερο γύρο η μεγαλύτερη ήταν 60 και η μικρότερη και πάλι 1.

Στο επόμενο στάδιο του παιχνιδιού εισήχθη το στοιχείο της επικοινωνίας. Συγκεκριμένα, οι συμμετέχοντες είχαν πλέον τη δυνατότητα να ανταλλάξουν απόψεις σχετικά με το παιχνίδι αποκτώντας πληροφόρηση για τις στρατηγικές παιξίματος των υπόλοιπων παικτών. Η μέση οικειοποίηση στον τρίτο γύρο μειώθηκε ελάχιστα στις 14,13 μονάδες με τυπική απόκλιση 10 συγκλίνοντας σχεδόν απόλυτα με την ισορροπία Nash των 14 μονάδων (απόκλιση μόνο 1%). Ωστόσο, η μέση οικειοποίηση στον τέταρτο γύρο αυξήθηκε σε σχέση με τον προηγούμενο

γύρο κατά 3%, αφού οι συμμετέχοντες προσπάθησαν να χρησιμοποιήσουν προς όφελός τους τις πληροφορίες που απέκτησαν από την επικοινωνία τους με όλους τους άλλους παίκτες. Η μέση, λοιπόν, οικειοποίηση διαμορφώθηκε στις 14,56 μονάδες με τυπική απόκλιση 9,3.

Στο τρίτο στάδιο του πειράματος, όπου οι παίκτες καλούνται να συναντηθούν με σκοπό, αφού έρθουν σε επαφή, να παρατηρηθεί αν θα προκύψει κάποιου είδους συνεργασία/ συμφωνία αναφορικά με το επίπεδο οικειοποίησης, η θεωρία παιγνίων προβλέπει ότι αυτής της μορφής η επικοινωνία δεν αναμένεται να μεταβάλει τη συμπεριφορά των συμμετεχόντων, καθώς δεν προκύπτει κάποιος λόγος να αποκλίνει κάποιος από την ισορροπία Nash. Ακόμα κι αν τα άτομα συμφωνήσουν προφορικά να οικειοποιηθούν συγκεκριμένες μονάδες πόρου, ο καθένας θα κληθεί να πάρει την απόφασή του ατομικά χωρίς να είναι δεσμευτικό ότι έχει συμφωνηθεί με την υπόλοιπη ομάδα, οπότε κανείς δεν μπορεί να εγγυηθεί ότι η τυχόν δέσμευση θα τηρηθεί. Σε αντίθεση, όμως, με τις εκτιμήσεις της θεωρίας παιγνίων από τα αποτελέσματα είναι εμφανές ότι η επικοινωνία, ακόμα και υπό τη μορφή του “cheap talk”, έπαιξε σημαντικό ρόλο αφού η οικειοποίηση μειώθηκε σε σχέση με τον προηγούμενο γύρο κατά 30,0%. Η μέση οικειοποίηση διαμορφώθηκε στον πέμπτο γύρο στις 11,20 μονάδες και στον έκτο στις 11,07 με τυπική απόκλιση 3,9 και 4,4 αντίστοιχα.

Στο τελευταίο στάδιο του πειράματος δόθηκε στους παίκτες η δυνατότητα επιβολής κλιμακούμενων κυρώσεων. Αν και η επιβολή κυρώσεων στους παραβάτες αποτελεί ένα στοιχείο ιδιαίτερα καθοριστικό για την συμμόρφωση με τους κανόνες, ωστόσο η θεωρία παιγνίων προβλέπει ότι οι ορθολογικοί παίκτες σε μια τέτοια κατάσταση δεν θα προβούν σε κάποια τιμωρία, αφού μια τέτοια ενέργεια θα μείωνε το προσωπικό τους κέρδος. Βάσει αυτού του σκεπτικού, οι παίκτες, υποθέτοντας πως η συμπεριφορά και των υπόλοιπων παικτών θα διαμορφωθεί με γνώμονα τη διατήρηση των ατομικών τους κερδών, δεν θα προβούν στην επιβολή κυρώσεων, αλλά θα διατηρήσουν την ίδια συμπεριφορά όπως και πριν την εισαγωγή του στοιχείου της τιμωρίας ([Fehr & Gächter, 2000a](#)). Τα αποτελέσματα, όμως, φαίνεται να μη συμφωνούν με τις παραπάνω υποθέσεις, αφού η επιβολή κυρώσεων λειτούργησε ως ένα εργαλείο που οδήγησε στη μείωση των μονάδων οικειοποίησης από τον πόρο. Πιο συγκεκριμένα η μέση οικειοποίηση είναι 10,61 μονάδες στον έβδομο γύρο και 10,96 μονάδες στον όγδοο με τυπική απόκλιση 3 και 4,9 αντίστοιχα.

Πίνακας 8. Επίπεδα οικειοποίησης ανά γύρο

	Γύρος	N	μ.ο.	τ.α.	Διάμεσος	Ποσοστημότητα			Min	Max
						25	50	75		
Χωρίς επικοινωνία	1	119	18.35	15.4	12	8	12	25	1	55
Χωρίς επικοινωνία	2	119	14.20	11.8	10	7	10	17	1	60
Επικοινωνία σε μία μεγάλη ομάδα	3	119	14.13	10.0	12	8	12	18	1	54
Επικοινωνία σε μία μεγάλη ομάδα	4	119	14.56	9.3	12	9	12	18	1	54
Επικοινωνία ανά μικρές ομάδες	5	119	11.20	3.9	10	9	10	12	5	31
Επικοινωνία ανά μικρές ομάδες	6	119	11.07	4.4	10	9	10	12	6	40
Επικοινωνία ανά μικρές ομάδες & επιβολή τιμωρίας	7	119	10.61	3.0	10	9	10	12	5	22
Επικοινωνία ανά μικρές ομάδες & επιβολή τιμωρίας	8	119	10.96	4.9	9	9	9	12	6	55

Σημείωση: Ισορροπία Nash = 14; Κοινωνικά άριστο = 9.

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Προχωρώντας τώρα στα αποτελέσματα ανά συνεδρία (Πίνακας 9) παρατηρούμε ότι στον πρώτο γύρο η μέση οικειοποίηση βρίσκεται πάνω από την ισορροπία Nash, κυμαινόμενη από 14,71 μονάδες (S2017a) έως 23,53 (S2017b). Στον δεύτερο γύρο, όπου η επικοινωνία ακόμα δεν ήταν εφικτή, όμοια με παρόμοιες μελέτες (([Ahn et al., 2011](#)· [Herr et al., 1997](#))) η οικειοποίηση μειώθηκε αλλά παρέμεινε σε υψηλά επίπεδα και κοντά στην ισορροπία Nash. Πιο συγκεκριμένα, μέση οικειοποίηση κυμάνθηκε από 10,29 μονάδες (S2017a) έως 21,24 μονάδες (S2016b), με τις περισσότερες συνεδρίες να διατηρούν την οικειοποίηση τους πιο κοντά στο σημείο ισορροπίας Nash παρά στο κοινωνικό άριστο επίπεδο.

Στον τρίτο και τέταρτο γύρο, όπου δόθηκε η δυνατότητα επικοινωνίας σε μία μεγάλη ομάδα, η οικειοποίηση των παικτών διαμορφώθηκε ακόμα πιο κοντά στην ισορροπία Nash. Πιο αναλυτικά, στον τρίτο γύρο η οικειοποίηση κυμάνθηκε από 12,38 μονάδες (S2017a) έως 16,43 μονάδες (S2016b) και στον τέταρτο γύρο από 12,0 (S2017a) μονάδες έως 16,76 μονάδες (S2016).

Στον πέμπτο γύρο, έπειτα από την εισαγωγή του στοιχείου της επικοινωνίας σε μικρές ομάδες, η μέση οικειοποίηση ανά συνεδρία μειώνεται σημαντικά σχεδόν σε όλες τις συνεδρίες (εκτός της S2017b). Η δυνατότητα προσωπικής επικοινωνίας και η γνωριμία των παικτών οδήγησε σε μείωση της οικειοποίησης σε επίπεδα που προσεγγίζουν όλο και περισσότερο το κοινωνικά άριστο σημείο. Παρόμοια είναι και τα ευρήματα από τους [Ahn et al. \(2011\)](#), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η διαπροσωπική επικοινωνία μεταξύ των παικτών διευκολύνει τη λήψη αποφάσεων και ενισχύει τη συλλογική δράση. Συγκεκριμένα, η οικειοποίηση στον πέμπτο γύρο

κυμάνθηκε από 9,71 μονάδες (S2017a) έως 13,05 μονάδες (S2017b) και στον έκτο γύρο από 9,75 μονάδες (S2015) έως 13,52 μονάδες (S2017b).

Στους επόμενους γύρους, όπου πλέον η επιβολή κυρώσεων στους παραβάτες ήταν εφικτή, παρατηρείται η μεγαλύτερη συνολική σύγκλιση στο κοινωνικά άριστο σημείο. Αναλυτικότερα, στον έβδομο γύρο η μέση οικειοποίηση κυμάνθηκε από 9,43 μονάδες (S2017b) έως 11,71 μονάδες (S2016a). Στον όγδοο γύρο η μέση οικειοποίηση αυξήθηκε ελαφρώς παρουσιάζοντας την χαμηλότερη τιμή στην συνεδρία S2015 και την υψηλότερη στην S2017b.

Πίνακας 9. Μέσα επίπεδα οικειοποίησης ανά συνεδρία

	Γύρος	S2015	S2016a	S2016b	S2017a	S2017b	Όλες οι συνεδρίες
Χωρίς επικοινωνία	1	18.18	15.64	20.62	14.71	23.52	18.35
Χωρίς επικοινωνία	2	12.04	12.68	21.24	10.29	16.00	14.20
Επικοινωνία σε μία μεγάλη ομάδα	3	15.39	13.04	16.43	12.38	13.33	14.13
Επικοινωνία σε μία μεγάλη ομάδα	4	15.89	15.25	16.76	12.00	12.19	14.56
Επικοινωνία ανά ομάδα	5	10.82	11.29	11.24	9.71	13.05	11.20
Επικοινωνία ανά ομάδα	6	9.75	9.79	13.29	9.86	13.52	11.07
Επικοινωνία ανά ομάδα & επιβολή τιμωρίας	7	10.93	11.71	10.38	10.10	9.43	10.61
Επικοινωνία ανά ομάδα & επιβολή τιμωρίας	8	9.61	10.39	10.62	10.52	14.29	10.96

Σημείωση: Ισορροπία Nash = 14; Κοινωνικά άριστο = 9.

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Επιπλέον στοιχεία για τη συμπεριφορά και τις στρατηγικές των παικτών μπορούν να εξαχθούν από τον Πίνακα 10, ο οποίος συνοψίζει τα αποτελέσματα αναφορικά με τα μέσα κέρδη και τα κέρδη ως ποσοστό των δύο δεικτών αναφοράς (ισορροπία Nash και κοινωνικά άριστο αποτέλεσμα). Όπως είναι εμφανές, στους δύο πρώτους γύρους, όπου δεν υπήρχε η δυνατότητα επικοινωνίας, τα μέσα κέρδη των παικτών ήταν αρνητικά (-3,00€ στον πρώτο γύρο) ή πολύ χαμηλά (0,39€ στον δεύτερο γύρο), λόγω των πολλών μονάδων που οικειοποιήθηκαν οι παίκτες αυξάνοντας το κοινωνικό κόστος. Στον τρίτο και τέταρτο γύρο τα μέσα κέρδη βελτιώθηκαν, αλλά όχι τόσο ώστε να υπάρξει σύγκλιση με κάποιον από τους δείκτες αναφοράς. Πιο συγκεκριμένα, τα μέσα κέρδη διαμορφώθηκαν στην τιμή του 1,26€ στον τρίτο γύρο και 1,14€ στον τέταρτο γύρο.

Από τον πέμπτο γύρο κι έπειτα, όπου η πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία ήταν εφικτή, τα μέσα κέρδη υπερδιπλασιάστηκαν, συγκλίνοντας με τα κοινωνικά βέλτιστα κέρδη σε ποσοστό 84,41% στον πέμπτο γύρο (μέσα κέρδη 2,87€), 82,35% στον έκτο γύρο (μέσα κέρδη 2,80€),

94,71% στον έβδομο γύρο (μέσα κέρδη 3,22€) και 84,41% στον όγδοο και τελευταίο γύρο (μέσα κέρδη 2,87€). Όσον αφορά τον άλλο δείκτη αναφοράς του πειράματος, αυτόν της ισορροπίας Nash η σύγκλιση διαμορφώθηκε σε ποσοστό 122,13% στον πέμπτο γύρο, 119,15% στον έκτο γύρο, 137,02% στον έβδομο γύρο και 122,13% στον όγδοο γύρο. Τα παραπάνω αποτελέσματα είναι σύμφωνα με αυτά των [Ahn et al. \(2011\)](#), επιβεβαιώνοντας ότι η διαπροσωπική επικοινωνία μεταξύ των παικτών σε μικρές ομάδες βελτιώνει σε μεγάλο βαθμό τα αποτελέσματα της συλλογικής δράσης, αφού μέσα από την συμμετοχή στη διαμόρφωση συνεργατικών ενεργειών δημιουργείται ένα είδος συλλογικής ταυτότητας.

Πίνακας 10. Μέσα κέρδη (σε €)

	Γύρος	N	μ.ο.	τ.α.	Διάμ.	Ποσοστημ.					
						25	50	75	% Nash	% optimum	
Χωρίς επικοινωνία	1	119	-3,00	8,6	0,2	-2,6	0,2	1,1	-127,66	-88,24	
Χωρίς επικοινωνία	2	119	0,39	4,8	1,6	-0,2	1,6	3,0	16,60	11,47	
Επικοινωνία σε μία μεγάλη ομάδα	3	119	1,26	3,3	1,9	0,8	1,9	2,6	53,62	37,06	
Επικοινωνία σε μία μεγάλη ομάδα	4	119	1,14	2,5	1,7	0,5	1,7	2,2	48,51	33,53	
Επικοινωνία ανά μικρές ομάδες	5	119	2,87	0,8	3,2	2,5	3,2	3,4	122,13	84,41	
Επικοινωνία ανά μικρές ομάδες	6	119	2,80	1,5	3,1	2,7	3,1	3,4	119,15	82,35	
Επικοινωνία ανά μικρές ομάδες & επιβολή τιμωρίας	7	119	3,22	0,7	3,4	2,9	3,4	3,4	137,02	94,71	
Επικοινωνία ανά μικρές ομάδες & επιβολή τιμωρίας	8	119	2,87	2,0	3,4	2,8	3,4	3,4	122,13	84,41	

Σημείωση: Κέρδη ισορροπίας Nash = 2.35; Κοινωνικά βέλτιστα κέρδη = 3.40.

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Στη συνέχεια, στον Πίνακα 11 παρουσιάζονται τα μέσα κέρδη ανά συνεδρία. Παρατηρούμε ότι τα μέσα κέρδη στους δύο πρώτους γύρους (χωρίς επικοινωνία) παρουσιάζουν μεγάλη διακύμανση ανά συνεδρία. Συγκεκριμένα, τα μέγιστα κέρδη στον πρώτο γύρο είναι 0,44€ (2017a) και τα ελάχιστα -9,59€ (2017b), ενώ στον δεύτερο γύρο τα μέγιστα κέρδη είναι 2,52€ (S2017a) συγκλίνοντας με το σημείο ισορροπίας Nash και τα ελάχιστα -5,04€ (S2016b). Στους δύο επόμενους γύρους, τα μέγιστα κέρδη βρίσκονται στην ισορροπία Nash με τιμές 2,43€ (2017a) και 2,31€ (2017b). Τα ελάχιστα κέρδη για τους ίδιους αυτούς γύρους δεν συγκλίνουν με κανέναν από τους δύο δείκτες αναφοράς και έχουν τιμές -0,53€ (S2016b) στον τρίτο γύρο και 0,04€ (S2016b) στον τέταρτο.

Από την εισαγωγή του στοιχείου της επικοινωνίας σε μικρές ομάδες και έπειτα, τα μέσα κέρδη βελτιώνονται σε όλες τις συνεδρίες. Τα μέγιστα κέρδη στον πέμπτο γύρο είναι 3,23€ (2017a) και στον έκτο 3,32€ (S2017a), συγκλίνοντας με το κοινωνικά άριστο σημείο, ενώ τα

ελάχιστα είναι 2,80€ (S2016a) στον πέμπτο γύρο και 1,70€ (S2017b).

Στους δύο τελευταίους γύρους, όπου εισήχθη το στοιχείο της τιμωρίας, τα αποτελέσματα παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Συγκεκριμένα, τα μέγιστα κέρδη στον έβδομο γύρο είναι 3,67€ (S2015) και στον όγδοο 3,32€ (S2015), προσεγγίζοντας τα κοινωνικά βέλτιστα κέρδη. Από την άλλη τα ελάχιστα είναι 2,83€ (S2016a) στον έβδομο γύρο και 1,31€ (S2017b) στον όγδοο. Η ιδιαίτερα χαμηλή (ελάχιστη) τιμή των κερδών που παρουσιάζεται στον τελευταίο γύρο στη συνεδρία S2017b οφείλεται στην οικειοποίηση κοντά στην ισορροπία Nash που επιλέχθηκε από τους παίκτες στον γύρο αυτό, αλλά και την επιβολή κυρώσεων (με επακόλουθο την μείωση των κερδών) στους παίκτες.

Πίνακας 11. Μέσα κέρδη ανά συνεδρία (σε €)

	Round	S2015	S2016a	S2016b	2017a	2017b	All sessions
Χωρίς επικοινωνία	1	-2.06	-0.96	-3.83	0.44	-9.59	-3.00
Χωρίς επικοινωνία	2	1.92	2.10	-5.04	2.52	-0.62	0.39
Επικοινωνία σε μία μεγάλη ομάδα	3	0.53	2.26	-0.53	2.43	1.51	1.26
Επικοινωνία σε μία μεγάλη ομάδα	4	0.53	0.94	0.04	2.12	2.31	1.14
Επικοινωνία ανά μικρές ομάδες	5	3.16	2.80	2.78	3.23	2.31	2.87
Επικοινωνία ανά μικρές ομάδες	6	3.21	3.34	2.11	3.32	1.70	2.80
Επικοινωνία ανά μικρές ομάδες & επιβολή τιμωρίας	7	3.67	2.83	3.25	3.26	3.06	3.22
Επικοινωνία ανά μικρές ομάδες & επιβολή τιμωρίας	8	3.32	3.18	3.18	3.14	1.31	2.87

Σημείωση: Κέρδη ισορροπίας Nash = 2.35; Κοινωνικά βέλτιστα κέρδη = 3.40.

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Χαρακτηρισμός 'παιξίματος'

Στη συνέχεια έγινε απόπειρα χαρακτηρισμού των ενεργειών των παικτών ανάλογα με τη διάθεση συνεργασίας που επέδειξαν. Έτσι η οικειοποίηση 1 έως 5 μονάδων χαρακτηρίστηκε ως αφελής ή λανθασμένη ενέργεια, η οικειοποίηση 6 έως 8 χαρακτηρίστηκε ως αλτρουιστική ενέργεια, η οικειοποίηση από 9 έως 14 μονάδες χαρακτηρίστηκε ως λογική ενέργεια, η οικειοποίηση από 15 έως 19 μονάδες ως ελαφρά εγωιστική ενέργεια και η οικειοποίηση από 20 έως 60 μονάδες ως εγωιστική ενέργεια. Στον Πίνακα 20 παρουσιάζονται οι κατανομές των ενεργειών ανάλογα με τις πραγματοποιούμενες οικειοποιήσεις.

Πίνακας 12. Κατηγοριοποίηση ενεργειών ανά γύρο

Γύρος	αφελείς	αλτρουιστές	λογικοί	ελαφρά εγωιστές	εγωιστές
1	15,9 %	16,0 %	23,5 %	14,3 %	30,3 %
2	18,4 %	16,0 %	28,6 %	16,0 %	21,0 %
3	12,6 %	19,3 %	34,5 %	13,4 %	20,2 %
4	10,9 %	13,4 %	33,7 %	20,2 %	21,8 %
5	1,7 %	15,1 %	72,3 %	5,9 %	5,0 %
6	0,0 %	11,8 %	74,0 %	9,2 %	5,0 %
7	5,9 %	1,7 %	85,7 %	4,2 %	2,5 %
8	0,0 %	2,5 %	85,7 %	8,4 %	3,4 %

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Όπως παρατηρούμε, στο 1^ο στάδιο του πειράματος, όπου δεν επιτρεπόταν η επικοινωνία, και στον 1^ο γύρο το μεγαλύτερο ποσοστό των επιλογών παιχνιδιού χαρακτηρίστηκε ως εγωιστικό (30,3%), οι αμέσως μετά μεγαλύτερες σε ποσοστό ενέργειες ήταν οι λογικές (23,5%), ακολουθούμενες από τις αλτρουιστικές ενέργειες (16,0%), τις αφελείς (15,9%) και τις ελαφρά εγωιστικές (14,3%). Στον 2^ο γύρο, αξιοποιώντας τις πληροφορίες που αποκτήθηκαν από τον προηγούμενο, βλέπουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των επιλογών παιχνιδιού χαρακτηρίστηκε ως λογικό (28,6%), ακολουθούμενο από τις εγωιστικές συμπεριφορές (21,0%), τις αφελείς ή λανθασμένες συμπεριφορές (οι οποίες συνεχίζουν να κυμαίνονται σε υψηλά επίπεδα με ποσοστό 18,4%) και τις αλτρουιστικές και εγωιστικές συμπεριφορές με ποσοστό 16,0%.

Στο 2^ο στάδιο του πειράματος (γύροι 3 και 4) με την εισαγωγή του στοιχείου της επικοινωνίας σε μια μεγάλη ομάδα βλέπουμε ότι η εικόνα των στρατηγικών παιχνιδιού αλλάζει ελαφρώς. Στον 3^ο γύρο το μεγαλύτερο ποσοστό των ενεργειών παιχνιδιού συνεχίζουν να διατηρούν οι λογικές επιλογές (34,5%), ακολουθούμενες από τις εγωιστικές (20,2%), τις αλτρουιστικές (19,3%), τις ελαφρά εγωιστικές (13,4%) και τις αφελείς συμπεριφορές (12,6%). Στον 4^ο γύρο βλέπουμε ότι οι λογικές επιλογές μειώνονται ελάχιστα (33,7%), αυξάνονται τόσο οι εγωιστικές συμπεριφορές (21,8%) όσο και οι ελαφρά εγωιστικές συμπεριφορές (20,2%), ενώ μειώνονται οι αλτρουιστικές και οι αφελείς συμπεριφορές, με ποσοστά 13,4 % και 10,9% αντίστοιχα.

Στο 3^ο στάδιο του πειράματος είναι εμφανής ο αντίκτυπος της εισαγωγής του στοιχείου της επικοινωνίας, αφού όπως παρατηρούμε στον 5^ο γύρο οι αφελείς ή λανθασμένες επιλογές μειώνονται από ποσοστό 10,9% σε 1,7%. Φαίνεται πως, όπως προκύπτει και από τη διενέργεια αντίστοιχων πειραμάτων, η πρόσωπο-με-πρόσωπο επικοινωνία βοηθάει τους παίκτες να βρουν τη βέλτιστη λύση και ιδιαίτερα τους παίκτες οι οποίοι μπορεί να μην την είχαν διαγνώσει μέχρι

αυτό το σημείο του παιχνιδιού και να είχαν μια λανθασμένη εκτίμηση για τον τρόπο παιξίματος. Είναι αξιοσημείωτο ότι με την εισαγωγή του στοιχείου της επικοινωνίας σε μικρές ομάδες οι λογικές συμπεριφορές σχεδόν διπλασιάστηκαν (72,3%), ενώ οι ελαφρά εγωιστικές και οι εγωιστικές υποτετραπλασιάστηκαν (με ποσοστά 5,9% και 5,0% αντίστοιχα). Στον 6^ο γύρο η εικόνα δεν αλλάζει πολύ, αφού και πάλι πρώτες σε ποσοστό, παρουσιάζοντας μια μικρή αύξηση σε σχέση με τον προηγούμενο γύρο, είναι οι λογικές επιλογές (74,0%), ακολουθούμενες από τις αλτρουιστικές (11,8%), τις ελαφρά εγωιστικές επιλογές (9,2%) και τις εγωιστικές επιλογές (5,0%). Τέλος, όπως παρατηρούμε οι αφελείς ή λανθασμένες επιλογές μηδενίζονται.

Στο τέταρτο και τελευταίο στάδιο του πειράματος (γύροι 7 και 8), με την εισαγωγή του στοιχείου της τιμωρίας η εικόνα αλλάζει ξανά. Πιο συγκεκριμένα, το ποσοστό των λογικών επιλογών αυξάνεται κι άλλο και σαν επιλογή αντιπροσωπεύει πλέον το 85,7% των παικτών στους δύο τελευταίους γύρους, ενώ οι εγωιστικές και οι ελαφρά εγωιστικές συμπεριφορές υποδιπλασιάζονται. Φαίνεται ότι η απειλή της τιμωρίας οδήγησε ακόμα μεγαλύτερο ποσοστό των παικτών σε πιο συνεργατικές επιλογές και μείωσε την επιλογή οικειοποίησης υψηλών μονάδων. Παράδοξο αποτελεί το γεγονός ότι, εμφανίζονται ξανά κάποιες αφελείς ή λανθασμένες επιλογές με ποσοστό 5,9%, οι οποίες όμως στον τελευταίο γύρο μηδενίζονται. Αξίζει να σημειωθεί ότι, στον τελευταίο γύρο αυξάνεται το ποσοστό τόσο των ελαφρά εγωιστικών συμπεριφορών (8,4%) όσο και των εγωιστικών συμπεριφορών (3,4%).

Τέλος, ελέγχθηκε η προθυμία των παικτών για συνεργασία βάσει των επιλογών τους στους τέσσερις τελευταίους γύρους του παιχνιδιού, όπου υπήρχε η δυνατότητα επικοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα, ως πρόθεση για συνεργασία μεταφράστηκε η κοινή στρατηγική παιξίματος, δηλαδή η επιλογή ίδιου αριθμού πόρων από τους παίκτες μιας ομάδας. Το 30,25 % των παικτών δεν συνεργάστηκε σε κανέναν από τους 4 τελευταίους γύρους στους οποίους η επικοινωνία ήταν εφικτή, ενώ το υπόλοιπο 69,75% συνεργάστηκε τουλάχιστον σε έναν γύρο. Πιο συγκεκριμένα, από τους παίκτες που συνεργάστηκαν το 26,51% αποφάσισε να συνεργαστεί και να δράσει συλλογικά σε έναν γύρο, το 18,07% συνεργάστηκε σε δύο γύρους, το 13,25% σε 3 γύρους και το 42,17% και στους τέσσερις γύρους.

3.4. Συμπεράσματα

Στο παρόν κεφάλαιο εξετάστηκε, μέσω της διεξαγωγής πειραματικής έρευνας, η ικανότητα μικρών ομάδων, έπειτα από την μεταξύ τους επικοινωνία (υπό τη μορφή cheap talk –

δηλ. χωρίς δέσμευση-επιβολή), να συνεργαστούν μεταξύ τους ξεπερνώντας το δίλημμα των κοινών πόρων. Για τον σκοπό αυτό, πραγματοποιήθηκαν 5 πειραματικές συνεδρίες με συμμετέχοντες τους τεταρτοετείς φοιτητές του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Το παιχνίδι αποτελούνταν από 4 στάδια (8 γύρους), όπου σε κάθε στάδιο οι κανόνες του παιχνιδιού άλλαζαν ελαφρώς. Σε κάθε γύρο, οι συμμετέχοντες έπρεπε να τοποθετήσουν μια παραγγελία για τις μονάδες πόρου που ήθελαν να οικειοποιηθούν. Η έρευνα λοιπόν μελετά αν, υπό διαφορετικές συνθήκες, οι συμμετέχοντες καταφέρνουν να συνεργαστούν για τη βιώσιμη διαχείριση ενός πόρου, αντί να επιδιώξουν την μεγιστοποίηση του προσωπικού τους οφέλους.

Στα δύο πρώτα στάδια του πειράματος, όπου η επικοινωνία μεταξύ των συμμετεχόντων δεν ήταν εφικτή ή λάμβανε χώρα σε ένα μεγάλο γκρουπ, τα αποτελέσματα απείχαν σημαντικό από το κοινωνικά άριστο επίπεδο, ενώ βρίσκονται πιο κοντά από την ισορροπία Nash στον 2^ο, 3^ο και 4^ο γύρο.

Αντίθετα, όταν η πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία σε μικρές ομάδες ήταν επιτρεπτή τα αποτελέσματα βρισκόταν πιο κοντά στο κοινωνικά άριστο σημείο. Αυτό υποδηλώνει ότι τόσο η άμεση επαφή μεταξύ των συμμετεχόντων όσο και η ένωση σε μικρές ομάδες των οποίων η σύνθεση είναι γνωστή, αποτελούν σημαντικούς παράγοντες για την επίτευξη συλλογικής δράσης και τη βιώσιμη διαχείριση ενός κοινού πόρου (συμπεράσματα τα οποία προέκυψαν μεταξύ άλλων και από τις έρευνες των [Ahn et al. \(2011\)](#) και [Herr et al. \(1997\)](#).

Ένα ακόμα συμπέρασμα, το οποίο προέκυψε από την παρούσα έρευνα, είναι ότι υπάρχουν παίκτες οι οποίοι είναι πρόθυμοι να θυσιάσουν ένα μικρό ποσοστό των κερδών τους για να τιμωρήσουν συμπαίκτες τους, οι οποίοι δεν συμμορφώθηκαν με την στρατηγική της ομάδας (πρόθυμοι τιμωροί). Αυτός ο μηχανισμός επιβολής τιμωρίας, όπως επεσήμαναν και άλλοι μελετητές (βλ. [Anderies et al., 2011](#)· [Cárdenas & Ostrom, 2006](#)· [Fehr & Gächter, 2000b](#)· [Ostrom, 1998](#)), ενισχύει τη διάθεση για συνεργασία και βοηθάει στην σύγκλιση της συμπεριφορά των ατόμων για την επίτευξη συλλογικών συμφερόντων.

Αξίζει επίσης να επισημανθεί ότι, μεταξύ των γύρων όπου δεν υπάρχει αλλαγή των κανόνων ο μέσος όρος της οικειοποίησης παρουσιάζει πολύ μικρή απόκλιση (π.χ. στους γύρους 3 - 4, 5 - 6 και 7-8), γεγονός που σημαίνει ότι η επανάληψη ενός γύρου δεν έχει σημαντική επίδραση στα αποτελέσματα του παιχνιδιού.

Τέλος, παρά το γεγονός ότι οι νόρμες μαθαίνονται από το κοινωνικό περιβάλλον και μπορεί να διαφέρουν διαχρονικά, από πολιτισμό σε πολιτισμό, ή ακόμα και μεταξύ ατόμων

ίδιας κουλτούρας, στην παρούσα έρευνα δεν παρατηρήθηκαν ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις στις στρατηγικές παιξίματος των συμμετεχόντων σε σχέση με αυτές παικτών από άλλες χώρες (βλ. Ahn *et al.*, 2011). Αυτό επιτρέπει τη γενίκευση της θέσης ότι τα άτομα που βρίσκονται αντιμέτωπα με κοινωνικά διλήμματα είναι ικανά, κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, να δημιουργούν θεσμούς που διευκολύνουν τη συνεργασία για τη διαχείριση των κοινών πόρων.

Κεφάλαιο 4^ο

Μεθοδολογία ανάλυσης

4.1. Εισαγωγή

Έπειτα από την ανάλυση του οικονομικού πειράματος, που πραγματοποιήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, το παρόν κεφάλαιο έρχεται να μελετήσει τους ανοιχτούς αστικούς χώρους ως κοινούς πόρους και να διαμορφώσει κατάλληλα το θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης SES προκειμένου να αξιολογηθεί (σε επόμενα κεφάλαια) η πιθανότητα επιτυχημένης συλλογικής δράσης και διαμόρφωσης μακρόβιων δομών διακυβέρνησης έξι δομών συλλογικής διακυβέρνησης που παρουσιάζονται στην χώρα μας. Για το σκοπό αυτό διερευνήθηκαν οι κριτικές συνθήκες, οι οποίες παρουσιάζονται στην βιβλιογραφία, και επιλέχθηκαν αυτές που ταιριάζουν καλύτερα στην περίπτωση που εξετάζεται.

4.2. Οι αστικοί ανοιχτοί χώροι ως κοινοί πόροι και η διαχείρισή τους

Τα αστικά κοινά αποτελούν έναν καινούργιο όρο στην σύγχρονη συζήτηση ([Hess, 2008](#)). Αφορούν την αυτοδιαχείριση μη συμβατικών πόρων, οι οποίοι ανήκουν στην ευρύτερη κατηγορία των κοινών γειτονιάς (*neighborhood commons*) και περιλαμβάνουν ανοιχτούς εγκαταλελειμμένους ή ανεκμετάλλευτους χώρους στον αστικό ιστό (όπως πρώην στρατόπεδα, κατεστραμμένα κτίρια, ακάλυπτους χώρους, παιδικές χαρές, δρόμους, λιμάνια, πλατείες, κ.ά.) ([Hess, 2008](#)· [Αρβανιτίδης & Νασιώκα, 2017](#)· [Μπριασούλη, 2003](#)).

Η [Foster \(2011\)](#) μελετώντας τα αστικά κοινά αναφέρει ότι αυτά αφορούν καταστάσεις κοινωνικών διλημμάτων που μοιράζονται τις ίδιες ιδιότητες (μη-αφαιρεσιμότητα και μη αποκλειστικότητα) με τα παραδοσιακά δημόσια αγαθά. Βέβαια, αυτό συμβαίνει έως ένα βαθμό, καθώς τα αστικά κοινά μπορούν να αποτελέσουν κοινούς πόρους, παρουσιάζοντας το χαρακτηριστικό της αφαιρεσιμότητας, όταν δεν ρυθμίζεται η χρήσης τους¹⁶. Πιο συγκεκριμένα, στις

---

¹⁶ Βέβαια, οι συλλογικοί λαχανόκηποι, που αποτελούν το αντικείμενο μελέτης της παρούσας έρευνας, αν και

περιπτώσεις που δεν ρυθμίζεται η χρήση των πόρων αυτών και δεν υπάρχει κάποια φροντίδα ή έλεγχος σχετικά με την οικειοποίησή τους (π.χ. εγκαταλελειμμένοι ή ανεκμετάλλευτοι αστικοί χώροι), υπάρχει από τα άτομα ο πειρασμός να χρησιμοποιηθεί ο πόρος με τρόπο που οι ίδιοι επιθυμούν, μειώνοντας την αξία ή την ελκυστικότητά του για άλλους τύπους χρηστών ή χρήσεων και αποκτώντας έτσι το χαρακτηριστικό της αποκλειστικότητας ([Foster, 2011](#)).

Αν και πολλοί ανοιχτοί αστικοί χώροι μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των πόλεων, αντιμετωπίζοντας τον κίνδυνο ελλιπούς ρύθμισης και φροντίδας μπορούν να οδηγηθούν στην υποβάθμισης και την καταστροφή (τραγωδία των κοινών). Μία λύση για την αποτελεσματική και αποδοτική χρήση των πόρων αυτών, όπου οι παραδοσιακές λύσεις της δημόσιας διαχείρισης ή της ιδιωτικοποίησης και διαχείρισης μέσω της αγοράς φαίνεται να αποτυγχάνουν, αποτελεί η δημιουργία δομών αυτοδιαχείρισης για τη διακυβέρνησή τους ([Foster, 2011](#)).

Στην χώρα μας, παρουσιάζονται αξιόλογα κινήματα των ίδιων των πολιτών που ενεργοποιούνται βασισμένοι στις αρχές της συλλογικότητας και οργανώνουν αναξιοποίητους ανοιχτούς αστικούς χώρους, η διαχείριση των οποίων από άλλους παίκτες φαίνεται να έχει αποτύχει για διάφορους λόγους, όπως λόγω έλλειψης δημόσιων πόρων, χαμηλής επενδυτικής αξίας του ακινήτου ή ασαφών/ δυσεπίλυτων περιουσιακών δικαιωμάτων) ([Αρβανιτίδης & Νασιώκα, 2016a, 2016b](#), [Arvanitidis & Papagiannitsis, 2020](#)).

Η δημιουργία αγρών συλλογικής διαχείρισης (είτε ατομικής είτε συλλογικής καλλιέργειας) στους χώρους αυτούς αποτελεί μια λύση που έχει πολλαπλές ωφέλειες (οικονομικές, κοινωνικές, πνευματικές), όπως το γεγονός ότι ενισχύει την κοινωνική ένταξη και συνοχή, ακόμη προωθώντας τη συμμετοχή ενισχύει τις δημοκρατικές αξίες, παρέχει φρέσκα προϊόντα προς κατανάλωση ενισχύοντας την επισιτιστική ασφάλεια, συμβάλει στη μείωση του κόστους διαβίωσης, εξυπηρετεί εκπαιδευτικούς σκοπούς, κ.ά. ([Carney et al., 2012](#)· [Colding & Barthel, 2013](#)· [Guitart et al., 2012](#)· [Okvat & Zautra, 2011](#)). Ακόμη, ιδιαίτερα υψηλή είναι η σύνδεση της συλλογικής καλλιέργειας και του κοινωνικού κεφαλαίου, καθώς διάφορες μελέτες (βλ. [Alaimo et al., 2010](#)· [Glover, 2004](#)) επιβεβαιώνουν ότι η συλλογική καλλιέργεια αυξάνει το επίπεδο αμοιβαιότητας, ενισχύει την αίσθηση της κοινότητας και των κοινών υποχρεώσεων.

Βέβαια, η συλλογική καλλιέργεια δεν αποτελεί καινούργια έννοια, αφού ήδη από τη

συγκαταλέγονται στην κατηγορία των αστικών κοινών πόρων διαθέτουν εξ αρχής το χαρακτηριστικό της αφαιρεσιμότητας, αφού αν ένα άτομο αποφασίσει να χρησιμοποιήσει έναν ανοιχτό πόρο στον αστικό ιστό για καλλιέργεια αυτή η έκταση δεν θα είναι πια διαθέσιμη για καλλιέργεια στους υπόλοιπους.

δεκαετία του 1970 παρουσιάστηκε στη Νέα Υόρκη η λεγόμενη ‘αντάρτικη κηπουρική’ (Green Guerilla)¹⁷ ([Colding & Barthel, 2013](#)), ενώ πολύ νωρίτερα, κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Ύφεσης και του Β’ παγκοσμίου πολέμου, λόγω της έλλειψης τροφίμων εμφανίστηκαν στη Νέα Υόρκη οι ‘Κήποι της Νίκης’ (*Victory Gardens*) ([Okvat & Zautra, 2011](#)).

Τις τελευταίες δεκαετίες η δημιουργία αυτο-οργανομένων ομάδων, με σκοπό την συλλογική καλλιέργεια αστικών κοινών πόρων, παρουσιάζει μεγάλη άνθιση, ιδιαίτερα σε χώρες οι οποίες επλήγησαν από την κρίση, όπως είναι η Ισπανία και η Ελλάδα. Ενδεικτικό είναι το εγχείρημα ‘Hort Vallcarca’, το οποίο προέκυψε έπειτα από την διεύρυνση του αστικού εξευγενισμού και την αλλοίωση που αυτός επέφερε στη γειτονιά Vallcarca της Βαρκελώνης. Άτομα από τη γειτονιά αλλά και ακτιβιστές οικειοποιήθηκαν έναν εγκαταλειμμένο χώρο με σκοπό την καλλιέργεια αναπτύσσοντας θεσμούς συλλογικής δράσης, για να αντισταθούν στη διαδικασία εξευγενισμού από ιδιωτικές κατασκευαστικές και το Δημοτικό συμβούλιο της Βαρκελώνης ([Camps-Calvet, Langemeyer, Calvet-Mir, Gómez-Baggethun, & March, 2015](#)).

Ομοίως, οικειοποιώντας ένα άδειο οικόπεδο για συλλογική καλλιέργεια, προέκυψαν και οι περιπτώσεις ‘Hort 1 Indignat del Poblenou’ και ‘Hort 2 Indignat del Poblenou’ στην Βαρκελώνη. Συγκεκριμένα, οι πρωτοβουλίες πίσω από τις δύο αυτές περιπτώσεις αυτο-οργάνωσης δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια της περιόδου 2011-2012 από το λεγόμενο κίνημα κατά της λιτότητας 15-M, γνωστό διεθνώς ως το κίνημα ‘Indignados’ ([Comuns Urbans a Barcelona, 2018](#)).

Τέλος, ένα ακόμα παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του Can Masdeu. Το εγχείρημα του Can Masdeu δημιουργήθηκε από μια ομάδα που οικειοποιήθηκε ένα εγκαταλελειμμένο οικόπεδο στα περίχωρα της Βαρκελώνης το 2002 μετρώντας πολλά επιτυχημένης συλλογικής δράσης ([Can Masdeu, 2018](#)).

4.3. Συλλογή δεδομένων και θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης

Το μεθοδολογικό πλαίσιο που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα πεδίου είναι αυτό των Κοινωνικο-Οικολογικών Συστημάτων (SES) ([McGinnis & Ostrom, 2014](#)· [Ostrom, 2007c](#)· [Ostrom & Cox, 2010](#)). Όπως αναφέρθηκε και στην ενότητα 2.7.2, το πλαίσιο αυτό α-

---

¹⁷ Ο όρος ‘αντάρτικη κηπουρική’ χρησιμοποιείται για να δηλώσει την οικειοποίηση ανεκμετάλλετων χώρων στον αστικό ιστό ([Colding & Barthel, 2013](#)).

ποτελεί έναν εμπλουτισμένο κατάλογο αρχών που η βιβλιογραφία έχει αναδείξει ότι επηρεάζουν τα αποτελέσματα της συλλογικής δράσης. Οι μεταβλητές δευτέρου και τρίτου επιπέδου που χρησιμοποιήθηκαν για τους σκοπούς της έρευνας, παρουσιάζονται αναλυτικά στον Πίνακα 7.

Η μέθοδος έρευνας που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή και την οργάνωση των πρωτογενών δεδομένων είναι αυτή των πολλαπλών μελετών περίπτωσης (case studies)¹⁸. Όσον αφορά στις μεθόδους συλλογής και ανάλυσης στοιχείων, αυτές είναι τόσο ποιοτικές όσο και ποσοτικές σε μια λογική «τριγωνισμού» (Yin, 1994).

Μεταξύ των μεθοδολογικών εργαλείων που χρησιμοποιήθηκαν περιλαμβάνονται οι συνεντεύξεις, η μελέτη αρχειακού υλικού, τα ερωτηματολόγια και η συμμετοχική παρατήρηση. Λόγω της καθαρά ποιοτικής φύσης των ερωτημάτων προς διερεύνηση, οι ειδικοί υποστηρίζουν, ότι σε τέτοιου είδους έρευνες, απαιτείται άμεση επικοινωνία και αλληλεπίδραση μεταξύ ερευνητή και υποκειμένων. Αυτή επιτυγχάνεται σε μεγάλο βαθμό μέσω των προσωπικών συνεντεύξεων που επιτρέπουν την αφήγηση και την προσκόμιση μεγάλου αριθμού πληροφοριών στο θέμα (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008).

Έτσι, διεξήχθησαν εις βάθος συνεντεύξεις βασισμένες σε δομημένες αλλά ανοιχτού τύπου ερωτήσεις (βλ. ενδεικτικές ερωτήσεις στο Παράρτημα Α'), περιλαμβάνοντας ερωτήσεις από έξι θεματικές ενότητες που ομαδοποιούν συναφείς συνθήκες. Οι ερωτήσεις καταρτίστηκαν με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία αντιστακώνοντας τις κριτικές συνθήκες που έχουν προταθεί για τη διαμόρφωση αποτελεσματικών δομών διακυβέρνησης των κοινών. Συγκεκριμένα, η πρώτη ενότητα περιείχε ερωτήσεις σχετικά με το Κοινωνικό, Οικονομικό και Πολιτικό πλαίσιο (S) στο οποίο ευδοκίμησε το εγχείρημα, η δεύτερη σχετικά με τον διαχειριζόμενο πόρο (R), η τρίτη σχετικά με τους παίκτες (A), η τέταρτη σχετικά με το σύστημα διακυβέρνησης (GS), η πέμπτη σχετικά με τις αλληλεπιδράσεις (I) και η έκτη σχετικά με τα αποτελέσματα (O).

Οι ερωτήσεις της συνέντευξης πριν την τελική τους διαμόρφωσή ελέγχθησαν ως προς τη σαφήνεια και τη σωστή διατύπωσή τους τόσο από τον ερευνητή και όσο και από τον επιβλέποντα. Οι συνεντεύξεις και η συζήτηση που έγινε με τους ερωτώμενους καταγράφηκαν με ηχογράφηση. Εφόσον συλλέχθηκαν τα δεδομένα, στη συνέχεια «απομαγνητοφωνήθηκαν» και αναλύθηκαν ως προς τη συνάφειά τους. Τα αποτελέσματα που εξήχθησαν ερμηνεύτηκαν με τη βοήθεια της θεωρίας συλλογικής δράσης, ώστε να επιτευχθεί η καλύτερη δυνατή κατανόηση

της λειτουργίας και της αποτελεσματικότητας των υπό εξέταση θεσμών. Τα δεδομένα στη συνέχεια αξιολογήθηκαν σε σύγκριση με αντίστοιχο υλικό που προήλθε από την μελέτη του έντυπων και ηλεκτρονικών πηγών. Να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι, η έρευνα της παρούσας εργασίας έχει τελειώσει με τη συγγραφή της εργασίας το 2019.

Στον πίνακα που ακολουθεί αναλύονται οι μεταβλητές δεύτερου, τρίτου και τέταρτου επιπέδου που θεωρήθηκαν ως σημαντικές ώστε να συμπεριληφθούν στην έρευνα.

Πίνακας 13. Μεταβλητές έρευνας 2^{ου}, 3^{ου} και 4^{ου} επιπέδου

ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ
Κοινωνικές, Οικονομικές, και Πολιτικές Ρυθμίσεις (S)	
Οικονομική ανάπτυξη (S1) Οικονομική κρίση (S1.1)	Συμπεριλήφθηκε στην έρευνα για να ελεγχθεί αν η οικονομική κρίση διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη αλλά και την εξέλιξη των θεσμών διαχείρισης.
Δημογραφικές τάσεις (S2)	Δεν συμπεριλήφθηκε στην έρευνα καθώς δεν παρουσιάζεται κάποια διαφοροποίηση μεταξύ των μελετών περίπτωσης.
Πολιτική σταθερότητα (S3)	Συμπεριλήφθηκε στην έρευνα για να ελεγχθεί αν η πολιτική αστάθεια έπαιξε ρόλο στην δημιουργία των θεσμών διαχείρισης.
Πολιτικές κυβέρνησης/ δήμου για τον πόρο (S4)	Δεν συμπεριλήφθηκε στην έρευνα καθώς δεν παρουσιάζεται κάποια διαφοροποίηση μεταξύ των μελετών περίπτωσης.
Αγορές (S5)	Όμοια με παραπάνω
Οργανώσεις μέσων ενημέρωσης (S6)	Όμοια με παραπάνω
Σχετιζόμενα οικοσυστήματα (ECO)	
Κλιματικά πρότυπα - (ECO1)	Όμοια με παραπάνω
Μορφές ρύπανσης - (ECO2)	Όμοια με παραπάνω
Ροές από και προς το κεντρικό ΚΟΣ (ECO3)	Όμοια με παραπάνω

(συνεχίζεται)

Συστήματα πόρων (RS)

Τομέας (RS1)

Όλες οι υπό εξέταση περιπτώσεις ανήκουν στα αστικά κοινά, ωστόσο αφορούν διαφορετικούς τύπους αστικών κοινών.

Προσδιορισμένα όρια συστήματος (RS2)

Ανθρωπογενή όρια (RS2.1)

Όρια στην οικειοποίηση και ιδιοκτησία (RS2.2)

Συμπεριλήφθηκε στην έρευνα, καθώς έχει ταυτοποιηθεί ως ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που επηρεάζουν την συλλογική δράση ([Ostrom, 2009b](#)). Εξετάζονται ως μεταβλητές 3^{ου} επιπέδου τα ανθρωπογενή όρια του πόρου, καθώς και τα όρια στην οικειοποίηση και ιδιοκτησία του πόρου.

Μέγεθος πόρου (RS3)

Υπάρχει διαφοροποίηση ως προς το μέγεθος των πόρων στις μελέτες περίπτωσης. Ως εκ τούτου, η μεταβλητή συμπεριλήφθηκε στην έρευνα, καθώς έχει ταυτοποιηθεί ως μια από τις μεταβλητές που επηρεάζουν τη συλλογική δράση ([Ostrom, 2009b](#))

Εγκαταστάσεις (RS4)

Δεν συμπεριλήφθηκε στην έρευνα καθώς δεν παρουσιάζεται κάποια διαφοροποίηση μεταξύ των μελετών περίπτωσης.

Παραγωγικότητα συστήματος (RS5)

Σύμφωνα με την [Ostrom \(2009b\)](#) αποτελεί μεταβλητή η οποία θεωρείται ότι επηρεάζει τη συλλογική δράση. Ωστόσο, παρ' ότι υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ των μελετών περίπτωσης όσον αφορά στην παραγωγικότητα, η μεταβλητή δεν συμπεριλήφθηκε στην έρευνα, καθώς η διαφορά στην παραγωγικότητα εξετάζεται μέσω της μεταβλητής RS3.

(συνεχίζεται)

Ιδιότητες ισορροπίας (RS6)

Δεν συμπεριλήφθηκε στην έρευνα καθώς δεν παρουσιάζεται κάποια διαφοροποίηση μεταξύ των μελετών περίπτωσης.

Προβλεψιμότητα δυναμικές συστημάτων (RS7)

Όμοια με παραπάνω

Χαρακτηριστικά αποθήκευσης (RS8)

Όμοια με παραπάνω

Τοποθεσία (RS9)

Συμπεριλήφθηκε στην έρευνα, καθώς υπάρχει διαφοροποίηση στην τοποθεσία των υπό εξέταση περιπτώσεων.

Μονάδες πόρου (RU)

Κινητικότητα (RU1)

Δεν χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα καθώς δεν θεωρήθηκε σχετική μεταβλητή.

Ανάπτυξη ή ποσοστό αναγέννησης/ αντικατάστασης (RU2)

Όμοια με παραπάνω.

Αλληλεπίδραση μεταξύ μονάδων πόρου (RU3)

Όμοια με παραπάνω.

Οικονομική αξία (RU4)

Όμοια με παραπάνω.

Αριθμός μονάδων πόρου (RU5)

Όμοια με παραπάνω.

Διακριτικά χαρακτηριστικά (RU6)

Όμοια με παραπάνω.

Χωρική ή χρονική κατανομή (RU7)

Όμοια με παραπάνω.

(συνεχίζεται)

Παίκτες (Α)

Αριθμός συμμετεχόντων (Α1)

Άμεσοι χρήστες του πόρου (Α1.1)

Άλλοι παίκτες (Α1.2)

Συμπεριλήφθηκε στην έρευνα, καθώς έχει ταυτοποιηθεί ως ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που επηρεάζουν την συλλογική δράση ([Ostrom, 2009b](#)). Τόσο οι άμεσοι χρήστες του πόρου, όσο και άλλοι παίκτες που επηρεάζουν τη λήψη αποφάσεων συμπεριλήφθηκαν στην παρούσα έρευνα ως μεταβλητές 3^{ου} επιπέδου.

Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των χρηστών (Α2)

Ομοιογένεια κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών των χρηστών (Α2.1)

Κοινωνικο-οικονομικές ομάδες που αποκλείονται (Α2.2)

Αποκλεισμός λόγω ιδεολογίας (Α2.2.1)

Αποκλεισμός βάσει κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων (Α2.2.2)

Συμπεριλήφθηκε στην έρευνα, καθώς τα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των χρηστών αναφέρονται στη βιβλιογραφία ως μια μεταβλητή που επηρεάζει τη συλλογική δράση ([Ostrom, 2009b](#)). Αποτελεί μια πολύ σημαντική μεταβλητή για την παρούσα μελέτη, όπου υπάρχουν αποκλεισμοί βάσει πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών χαρακτηριστικών.

Ιστορικό χρήσης και εμπειρίες συνεργασίας (Α3)

Διάρκεια (Α3.1)

Προηγούμενη εμπειρία συνεργασίας (Α3.2)

Έχει ταυτοποιηθεί ως μια πολύ σημαντική μεταβλητή ([Ostrom, 2009b](#)). Χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να ελεγχθεί εάν οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των παικτών, είτε λόγω μακροχρόνιας συνεργασίας στη διαχείριση του παρόντος πόρου είτε λόγω προηγούμενης εμπειρίας συνεργασίας, επηρεάζουν τη συλλογική δράση.

(συνεχίζεται)

Ηγεσία (A5)

Επίσημη (A5.1)

Άτυπη (A5.2)

Χαρακτηρίζεται ως πολύ σημαντική μεταβλητή, η οποία επηρεάζει την συλλογική δράση σύμφωνα με την [Ostrom \(2009b\)](#). Συμπεριλαμβάνεται στην έρευνα η ηγεσία που ασκείται μέσω δράσεων και καθηκόντων, είτε αυτή είναι επίσημη είτε άτυπη.

Νόρμες/ Κοινωνικό κεφάλαιο (A6)

Εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα (A6.1)

Συμπεριλήφθηκε στην έρευνα, καθώς η ύπαρξη κοινωνικού κεφαλαίου (νόρμες εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας) έχει επισημανθεί ως μια ιδιαίτερα σημαντική μεταβλητή που επηρεάζει τη συλλογική δράση ([Ostrom, 2009b](#)).

Κοινές αντιλήψεις (A7)

Συμπεριλήφθηκε στην έρευνα, καθώς χαρακτηρίζεται από την [Ostrom \(2009b\)](#) ως μια σημαντική μεταβλητή, η οποία επηρεάζει τη συλλογική δράση.

Σημαντικότητα πόρου (εξάρτηση) (A8)

Οικονομική εξάρτηση (A8.1)

Μέσο ιδεολογικής έκφρασης (A8.2)

Χαρακτηρίζεται ως πολύ σημαντική μεταβλητή, η οποία επηρεάζει τη συλλογική δράση σύμφωνα με την [Ostrom \(2009b\)](#). Συμπεριλαμβάνονται στην έρευνα, ως μεταβλητές 3^{ου} επιπέδου, τόσο η οικονομική εξάρτηση από τον πόρο όσο και η εξάρτηση ως μέσο ιδεολογικής έκφρασης από τους χρήστες.

(συνεχίζεται)

Συστήματα διακυβέρνησης (GS)

Κυβερνητικές οργανώσεις (GS1)

Δεν χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα καθώς δεν θεωρήθηκε σχετική μεταβλητή.

Μη κυβερνητικές οργανώσεις (GS2)

Όμοια με παραπάνω

Δομή του δικτύου (GS3)

Όμοια με παραπάνω

Συστήματα περιουσιακών δικαιωμάτων (GS4)

Συμπεριλήφθηκε στην έρευνα καθώς υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των μελετών περιπτώσεων.

Λειτουργικοί κανόνες (GS5)

Συμπεριλήφθηκε στην έρευνα καθώς έχει ταυτοποιηθεί ως μία πολύ σημαντική μεταβλητή η οποία επηρεάζει τη συλλογική δράση, αφού ρυθμίζει την πρόσβαση και τη χρήση του πόρου ([Ostrom, 2009b](#)).

Κανόνες συλλογικής επιλογής (GS6)

Συμπεριλήφθηκε στην έρευνα καθώς, η δυνατότητα τα άτομα που επηρεάζονται από τους λειτουργικούς κανόνες να μπορούν να τους τροποποιούν μέσα στον χρόνο, έχει επισημανθεί ως ένα πολύ σημαντικό στοιχείο για την ενίσχυση της συλλογικής δράσης ([Ostrom, 1990](#)).

Κανόνες συνταγματικής επιλογής (GS7)

Συμπεριλήφθηκε στην έρευνα καθώς έχει ταυτοποιηθεί ως μία πολύ σημαντική μεταβλητή η οποία επηρεάζει τη συλλογική δράση.

(συνεχίζεται)

Κανόνες ελέγχου και επιβολής κυρώσεων (GS8)

Διαδικασία αστυνόμευσης (GS8.1)

Διαδικασία επιβολής κυρώσεων (GS8.2)

Διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εντός ομάδας (GS8.2.1)

Διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εκτός ομάδας (GS8.2.2)

Χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα, καθώς αποτελεί μια πολύ σημαντική μεταβλητή στη μελέτη της συλλογικής δράσης ([Ostrom, 2009b](#)). Συμπεριλήφθηκαν μεταβλητές 3^{ου} και 4^{ου} επιπέδου για να μελετηθούν οι διαδικασίες αστυνόμευσης και επιβολής κυρώσεων.

Αλληλεπιδράσεις (I)

Οικειοποίηση (I1)

Πρόβλημα λαθρεπιβάτη (I1.1)

Χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα, καθώς υπάρχει διαφοροποίηση σχετικά με το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη μεταξύ των μελετών περίπτωσης.

Ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ χρηστών (I2)

Δεν χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα καθώς δεν θεωρήθηκε σχετική μεταβλητή.

Διαδικασίες διαβούλευσης (I3)

Χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα, καθώς παρουσιάζονται διαφορετικές διαδικασίες διαβούλευσης ανά μελέτη περίπτωσης.

Διαμάχες (I4)

Διαμάχες μεταξύ των χρηστών (I4.1)

Διαμάχες μεταξύ των χρηστών και κυβέρνησης (I4.2)

Διαμάχες μεταξύ των χρηστών και άλλων παικτών (I4.3)

Χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα μεταβλητές 3^{ου} επιπέδου για την μεταβλητή διαμάχες καθώς υπάρχουν έντονες διαφοροποιήσεις μεταξύ των μελετών περίπτωσης αναφορικά με την μεταβλητή.

(συνεχίζεται)

Επενδυτικές δραστηριότητες (I5)

Συμπεριλήφθηκε στην έρευνα καθώς θεωρήθηκε ως μία μεταβλητή που αντικατοπτρίζει τη δέσμευση στο εγχείρημα.

Δραστηριότητες lobbying (I6)

Δεν χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα καθώς δεν θεωρήθηκε σχετική μεταβλητή.

Δραστηριότητες αυτό-οργάνωσης (I7)

Δεν χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα καθώς δεν παρουσιάζεται διαφοροποίηση μεταξύ των μελετών περίπτωσης.

Δραστηριότητες δικτύωσης (I8)

Χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα για να ελεγχθεί η εξωτερική στήριξη στα εγχειρήματα.

Δικτύωση με συλλόγους (I8.1)

Δικτύωση με τοπική αυτοδιοίκηση (I8.2)

Επίπεδο διασύνδεσης με άλλες συλλογικότητες (I8.3)

Δραστηριότητες επιτήρησης (I9)

Συμπεριλήφθηκε στην έρευνα, καθώς η δημιουργία περίφραξης αποτελεί σημαντική ενέργεια για την αποτροπή παραβάσεων στον χώρο.

Περίφραξη (I9.1)

Δραστηριότητες αξιολόγησης (I10)

Δεν χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα καθώς δεν παρουσιάζεται διαφοροποίηση μεταξύ των μελετών περίπτωσης.

(συνεχίζεται)

Αποτελέσματα (Ο)

Δείκτες κοινωνικής απόδοσης (Ο1)	Χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα μεταβλητές 3 ^{ου} και 4 ^{ου} επιπέδου
Ισότητα (Ο1.1)	για την αξιολόγηση της βιωσιμότητας των εγχειρημάτων βάσει
Ισότητα στην κατανομή των προϊόντων (Ο1.1.1)	των κριτηρίων κοινωνικής απόδοσης.
Ισότητα στην κατανομή των εργασιών (Ο1.1.2)	
Βαθμός συλλογικής δράσης (Ο1.2)	
Οικονομική αποτελεσματικότητα (οικονομικοί και υλικοί πόροι) (Ο1.3)	
Δείκτες οικολογικής απόδοσης (Ο2)	Χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα μεταβλητές 3 ^{ου} επιπέδου για την
Συντήρηση βιοποικιλότητας (Ο2.1)	αξιολόγηση της βιωσιμότητας των εγχειρημάτων βάσει των κριτη-
Κατάσταση πόρου (Ο2.2)	ρίων οικολογικής απόδοσης.
Εξωτερικότητες σε άλλα SES (Ο)	Δεν συμπεριλήφθηκε ως μεταβλητή καθώς η έρευνα επικεντρώ-
	θηκε μόνο στη συλλογική διαχείριση των αστικών κοινόκτητων
	χώρων.

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

4.4. Συμπεράσματα

Τα αστικά κοινά γειτονιάς αφορούν την αυτοδιαχείριση μη συμβατικών πόρων που περιλαμβάνουν ανοιχτούς εγκαταλελειμμένους ή ανεκμετάλλετους χώρους στον αστικό ιστό. Οι ανοιχτοί αστικοί αυτοί χώροι μπορούν να αποτελέσουν κοινούς πόρους (παρουσιάζοντας το χαρακτηριστικό της αφαιρεσιμότητας) όταν δεν ρυθμίζεται η χρήση τους και, αντιμετωπίζοντας τον κίνδυνο ελλιπούς ρύθμισης και φροντίδας, μπορούν να οδηγηθούν στην υποβάθμιση και την καταστροφή (τραγωδία των κοινών). Μία λύση για την αποτελεσματική και αποδοτική χρήση των πόρων αυτών, όπου οι παραδοσιακές λύσεις της δημόσιας διαχείρισης ή της ιδιωτικοποίησης φαίνεται να αποτυγχάνουν, αποτελεί η δημιουργία δομών αυτοδιαχείρισης για τη διακυβέρνησή τους.

Στο παρελθόν αλλά και στις μέρες μας, παρουσιάζονται αξιόλογα κινήματα των ίδιων των πολιτών, όπου οι ίδιοι ενεργοποιούνται βασισμένοι στις αρχές της συλλογικότητας και οργανώνουν αναξιοποίητους ανοιχτούς αστικούς χώρους, η διαχείριση των οποίων από άλλους παίκτες φαίνεται να έχει αποτύχει.

Για τη μελέτη τέτοιων εγχειρημάτων στη χώρα μας χρησιμοποιείται το μεθοδολογικό πλαίσιο των Κοινωνικο-οικολογικών Συστημάτων, προσαρμόζοντας κατάλληλα τις μεταβλητές ώστε να ταιριάζουν στους σκοπούς της έρευνας. Η συλλογή και η οργάνωση των δεδομένων για τους σκοπούς της έρευνας έγινε με τη μέθοδο της μελέτης περίπτωσης και οι πηγές δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν είναι τόσο δευτερογενείς όσο και πρωτογενείς. Τέλος, τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν ήταν οι συνεντεύξεις, τα ερωτηματολόγια η μελέτη διαδικτυακού και αρχειακού υλικού, και η συμμετοχική παρατήρηση.

Κεφάλαιο 5^ο

Μελέτη περίπτωσης 1: Πάρκο Ναυαρίνου

5.1. Εισαγωγή

Στο προηγούμενο κεφάλαιο πραγματοποιήθηκε η ανάλυση της μεθοδολογίας που ακολουθήθηκε για τη μελέτη των αστικών κοινών πόρων που διαχειρίζονται συλλογικά. Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρείται, αρχικά, μια σύντομη αναδρομή στην ιστορία της πρώτης μελέτης περίπτωσης, την οποία αποτελεί το Πάρκο Ναυαρίνου. Στη συνέχεια πραγματοποιείται ανάλυση του θεσμού βάσει του πλαισίου SES με σκοπό να διακρίνουμε τις κριτικές συνθήκες που ενσωματώνει το εγχείρημα.

5.2. Ιστορικό του εγχειρήματος

Στην Ελλάδα παρουσιάζονται αξιόλογες προσπάθειες των ίδιων των πολιτών που ενεργοποιούνται βασισμένοι στις αρχές της συλλογικότητας και το πάρκο Ναυαρίνου αποτελεί μία από αυτές ([Αρβανιτίδης & Νασιώκα, 2016a, 2016b, 2017](#)). Το πάρκο Ναυαρίνου, το οποίο βρίσκεται στην Αθήνα και συγκεκριμένα στην περιοχή των Εξαρχείων, αποτελεί ένα πάρκο ανοιχτής πρόσβασης έκτασης περίπου 1.500 m², το οποίο διαχειρίζεται συλλογικά και δημιουργήθηκε μέσω μιας διαδικασίας που διαρκώς εξελίσσεται ([Kampourakis, 2013](#)). Το πάρκο είναι γεωγραφικά οριοθετημένο και συγκεκριμένα χωροθετείται στο οικοδομικό τετράγωνο μεταξύ των οδών Χαριλάου Τρικούπη, Ναυαρίνου (στην οποία οφείλει την ονομασία του), Ζωοδόχου Πηγής και Διδότου ([Self-Managed Navarinou Park, 2019](#)).

Στο οικόπεδο που χωροθετείται σήμερα το πάρκο ήταν χτισμένη από το 1907 μια κλινική, το «Γερουλάνειον Ίδρυμα», η οποία το 1972 έπαψε να λειτουργεί και το οικόπεδο αγοράστηκε από το Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας προκειμένου να στεγαστούν εκεί τα γραφεία του. Λίγα χρόνια αργότερα (το 1980) το κτίριο γκρεμίστηκε με σκοπό να υλοποιηθεί το σχέδιο του ΤΕΕ, το οποίο όμως δεν υλοποιήθηκε ποτέ ([Kampourakis, 2013](#)).

Το 1990 το ΤΕΕ προσέφερε το οικόπεδο στο Δήμο Αθηναίων, με σκοπό να μετατραπεί

σε πλατεία, ζητώντας να αποζημιωθεί με τίτλο μεταφοράς συντελεστή δόμησης σε ιδιοκτησία του στο Μαρούσι, μια πρόταση που έγινε αποδεκτή ομόφωνα από το Δημοτικό Συμβούλιο (1673/ 07.11.90). Ωστόσο, οι καθυστερήσεις από μεριάς του Δήμου και η αλλαγή του πολεοδομικού κώδικα είχαν σαν αποτέλεσμα η ανταλλαγή να μην υλοποιηθεί και το οικόπεδο να παραμένει στην κατοχή του ΤΕΕ για χρόνια, νοικιάζοντάς το σαν πάρκινγκ μέχρι το τέλος του 2008 ([Kampourakis, 2013](#)).

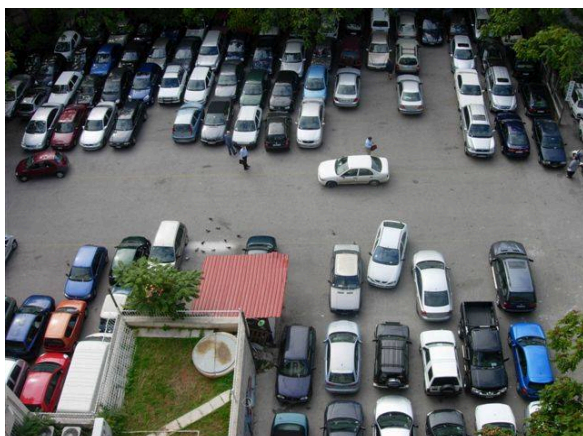
Με τη λήξη της μίσθωσης του πάρκινγκ στο τέλος του 2008 το ΤΕΕ επαναφέρει το θέμα οικοδόμησης του οικοπέδου, αποδυναμώνοντας την ελπίδα των πολιτών το οικόπεδο να μετατραπεί σε πλατεία-πάρκο ([Kampourakis, 2013](#)). Κατόπιν αυτού, η Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων, που για 1,5 χρόνο διεκδικούσε ήδη τη μετατροπή του συγκεκριμένου χώρου σε χώρο υψηλού πρασίνου, κινητοποιήθηκε ενημερώνοντας τη γειτονιά και επικοινωνώντας με άλλες ομάδες, με αποτέλεσμα τον Φεβρουάριο του 2009 να συγκροτηθεί μια αρμόδια για τη δράση επιτροπή με στόχο μια πιο οργανωμένη και πιο μεθοδική διεκδίκηση του χώρου ([Self-Managed Navarinou Park, 2019](#)).

Στις 7 Μαρτίου 2009, έπειτα από σχετικό κάλεσμα, οργανώνεται εκδήλωση στο πλαίσιο της οποίας κάτοικοι και υποστηρικτές του εγχειρήματος καταλαμβάνουν το χώρο και απαιτούν το πάρκινγκ να γίνει πάρκο. Από την αρχή δημιουργήθηκε η ανοιχτή συνέλευση του πάρκου, όπου όλοι οι συμμετέχοντες θα συναποφάσιζαν τόσο για τη μορφή και τη λειτουργία του εγχειρήματος, όσο και για τα πολιτικά χαρακτηριστικά του. Ως αποτέλεσμα της αυτοοργανωμένης, αυθόρμητης και συντονισμένης δράσης από τα κάτω, η δημιουργία του πάρκου στο έδαφος της κατάληψης ενός ιδιωτικού χώρου και η προσπάθεια διαμόρφωσής του με όρους αμεσοδημοκρατικούς και αντιεραρχικούς μέσω της ανοιχτής συνέλευσης, ήταν ήδη μια πράξη με σαφές ιδεολογικό στίγμα ([Self-Managed Navarinou Park, 2019](#)).

Το πάρκο κατά τη διάρκεια της έρευνας αποτελείται από πέντε ζώνες λειτουργίας, έναν κύριο χώρο συγκέντρωσης (γύρω από ένα πλάτανο), μία περιφερειακή ζώνη γύρω από αυτό που αποτελείται από καλλωπιστικά φυτά και αυτοσχέδια καθιστικά, μία ζώνη δραστηριοτήτων με αμφιθεατρικό χώρο και σκηνή για εκδηλώσεις, ένα χώρο παιδικής χαράς και το περιβάλλον του πάρκου φυτεμένο με ελιές και εσπεριδοειδή καθώς και με οπωροκηπευτικά.

Στη συνέχεια παρατίθεται φωτογραφικό υλικό (Εικ. 1 – Εικ.10) από όλη την πορεία διαμόρφωσης του χώρου από πάρκινγκ σε πάρκο.

Εικ. 1. Το Πάρκο Ναυαρίνου ως Πάρκινγκ

Πηγή: [Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park \(2015\)](#)

Εικ. 2. Το Πάρκο Ναυαρίνου ως Πάρκινγκ

Πηγή: [Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park \(2015\)](#)

Εικ. 3. Εργασίες για τη μετατροπή του χώρου σε πάρκο

Πηγή: [Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park \(2019\)](#)

Εικ. 4. Εργασίες για τη μετατροπή του χώρου σε πάρκο

Πηγή: [Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park \(2015\)](#)

Εικ. 5. Αρχική διαμόρφωση χώρου του Πάρκου

Πηγή: [Navarinou Park \(2019\)](#)

Εικ. 6. Παιδική χαρά Πάρκου Ναυαρίνου

Πηγή: Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park [\(2017\)](#)

Εικ. 7. Παιδική χαρά Πάρκου Ναυαρίνου

Πηγή: Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park [\(2018e\)](#)

Εικ. 8. Περιβόλι Πάρκου Ναυαρίνου

Πηγή: Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park [\(2018b\)](#)

Εικ. 9. Συγκομιδή ελιάς στο Πάρκο Ναυαρίνου

Πηγή: [Φύλοι του Πάρκου Ναυαρίνου/ Self-managed Navarinou Park \(2018a\)](#)

Εικ. 10. Πολιτιστικά δρώμενα στο Πάρκο Ναυαρίνου

Πηγή: [Φύλοι του Πάρκου Ναυαρίνου/ Self-managed Navarinou Park \(2018d\)](#)

5.3. Ανάλυση μεταβλητών

Στην συνέχεια (Πίνακας 14) ακολουθεί η ανάλυση του Πάρκου Ναυαρίνου βάσει του πλαισίου SES.

Πίνακας 14. Ανάλυση του Πάρκου Ναυαρίνου βάσει του πλαισίου SES

Κοινωνικές, Οικονομικές, και Πολιτικές Ρυθμίσεις (S)	
Οικονομική ανάπτυξη (S1)	
- Οικονομική κρίση (S1.1)	Όχι
Πολιτική σταθερότητα (S3)	Ναι
Συστήματα πόρων (RS)	
Τομέας (RS1)	Αστικά κοινά/ Πάρκο, αγρός & παιδική χαρά
Προσδιορισμένα όρια συστήματος (RS2)	
- Ανθρωπογενή όρια (RS2.1)	Ναι
- Όρια στην οικειοποίηση και ιδιοκτησία (RS2.2)	Όχι για όλες τις χρήσεις
Μέγεθος πόρου (RS3)	Μεσαίο (σταθ.)
Τοποθεσία (RS9)	Εξάρχεια

Παίκτες (Α)	
Αριθμός συμμετεχόντων (Α1)	
- Άμεσοι χρήστες του πόρου (Α1.1)	Μεγάλος
- Άλλοι παίκτες (Α1.2)	Μικρός (-)
Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά ομάδας (Α2)	
- Ομοιογένεια κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών (Α2.1)	Ισχυρή
- Κοινωνικο-οικονομικές ομάδες που αποκλείονται (Α2.2)	Υπάρχουν
- Αποκλεισμός λόγω ιδεολογίας (Α2.2.1)	Ναι
- Αποκλεισμός βάσει κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων (Α2.2.2)	Όχι
Ιστορικό χρήσης και εμπειρίες συνεργασίας (Α3)	
- Διάρκεια (Α3.1)	10 έτη
- Προηγούμενη εμπειρία συνεργασίας (Α3.2)	Ναι
Ηγεσία (Α5)	
- Επίσημη (Α5.1)	Απούσα
- Άτυπη (Α5.2)	Απούσα (διοργανωτές)
Νόρμες/ Κοινωνικό κεφάλαιο (Α6)	
- Εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα (Α6.1)	Υψηλά επίπεδα
Κοινές αντιλήψεις (Α7)	Ναι
Σημαντικότητα πόρου (εξάρτηση) (Α8)	Υψηλή/Άμεση & Έμμεση
- Οικονομική εξάρτηση (Α8.1)	Όχι
- Μέσο ιδεολογικής έκφρασης (Α8.2)	Ναι
Συστήματα διακυβέρνησης (GS)	
Συστήματα περιουσιακών δικαιωμάτων (GS4)	Ασθενής (ανοχή ΤΕΕ)
Λειτουργικοί κανόνες (GS5)	Δεν υπάρχουν για όλες τις χρήσεις
Κανόνες συλλογικής επιλογής (GS6)	Δεν υπάρχουν
Κανόνες συνταγματικής επιλογής (GS7)	Δεν υπάρχουν
Κανόνες ελέγχου και επιβολής κυρώσεων (GS8)	
- Διαδικασία αστυνόμευσης (GS8.1)	Δεν υπάρχει
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων (GS8.2)	
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εντός ομάδας (GS8.2.1)	Δεν υπάρχει
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εκτός ομάδας (GS8.2.2)	Δεν υπάρχει/ Απλές συστάσεις

Αλληλεπιδράσεις (I)	
Οικειοποίηση (I1)	
- Πρόβλημα λαθρεπιβάτη (I1.1)	Ναι (χρήση πάρκου)
Διαδικασίες διαβούλευσης (I3)	Ναι
Διαμάχες (I4)	
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών (I4.1)	Όχι
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών και κυβέρνησης (I4.2)	Όχι
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών και άλλων παικτών (I4.3)	Όχι
Επενδυτικές δραστηριότητες (I5)	Ναι
Δραστηριότητες δικτύωσης (I8)	
- Δικτύωση με συλλόγους (I8.1)	Όχι
- Δικτύωση με τοπική αυτοδιοίκηση (I8.2)	Όχι
- Επίπεδο διασύνδεσης με άλλες συλλογικότητες (I8.3)	Υψηλό
Δραστηριότητες επιτήρησης (I9)	Ασθενείς
- Περίφραξη (I9.1)	Ναι (μερικώς)
Αποτελέσματα (O)	
Δείκτες κοινωνικής απόδοσης (O1)	
- Ισότητα (O1.1)	
- Ισότητα στην κατανομή των προϊόντων (O1.1.1)	Όχι
- Ισότητα στην κατανομή των εργασιών (O1.1.2)	Όχι
- Βαθμός συλλογικής δράσης (O1.2)	Υψηλός
- Οικονομική αποτελεσματικότητα (οικονομικοί/ υλικοί πόροι) (O1.3)	Υψηλή
Δείκτες οικολογικής απόδοσης (O2)	
- Συντήρηση βιοποικιλότητας (O2.1)	Ναι
- Μείωση αποβλήτων (O2.2)	Ναι
- Κατάσταση πόρου (O2.3)	Πολύ καλή

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

5.3.1. Κοινωνικό, Οικονομικό, και Πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ευδοκίμησε το εγχείρημα

Το εγχείρημα ευδοκίμησε μετά τις εξελίξεις του Δεκέμβρη 2006 (δολοφονία Αλέξη Γρηγορόπουλου) και αποτελεί συνέχεια της γενικότερης δυναμικής κοινωνικής αυτοοργάνωσης που εκδηλώθηκε μετά το κύμα αγανάκτησης και την εξέγερση που εκδηλώθηκε στην πρωτεύουσα. Η γέννησή του λοιπόν δεν οφείλεται στην οικονομική κρίση (S1.1) ούτε στην πολιτική αστάθεια (S3).

5.3.2. Μεταβλητές σχετικές με τον πόρο

Τομέας (RS1)

Το πάρκο Ναυαρίνου ανήκει στα αστικά κοινά και περιλαμβάνει τρεις χρήσεις, αυτές του πάρκου, του αγρού και της παιδικής χαράς.

Ξεκάθαρα καθορισμένα όρια (RS2)

Το πάρκο είναι γεωγραφικά οριοθετημένο αφού χωροθετείται στο οικοδομικό τετράγωνο μεταξύ των οδών Χαριλάου Τρικούπη, Ναυαρίνου (στην οποία οφείλει την ονομασία του), Ζωοδόχου Πηγής και Διδότου. Ως εκ τούτου ο πόρος έχει σαφώς καθορισμένα όρια (RS2.1) και συνάδει με την έννοια της αρχής σχεδιασμού της Ostrom. Αναφορικά με τα όρια στην οικειοποίηση, αυτό είναι ένα πολύπλοκο ζήτημα αφού το πάρκο Ναυαρίνου κατά την περίοδο της έρευνας έχει τρεις χρήσεις: το πάρκο, την παιδική χαρά και το περιβόλι. Αρχικά, δεν υπήρχε κανένα όριο στην οικειοποίηση του πόρου, αφού δεν υπήρχαν συγκεκριμένοι κανόνες που να ρυθμίζουν την οικειοποίηση και μόνο το περιβόλι ήταν περιφραγμένο. Στην πορεία, έπειτα από επαναλαμβανόμενες περιπτώσεις βανδαλισμού, περιφράχθηκε η παιδική χαρά (θέτοντας έτσι όρια στην οικειοποίηση, αφού ανοίγει το πρωί και κλείνει μόλις βραδιάσει). Ενδεικτικά, αναφέρονται κάποιες περιπτώσεις βανδαλισμού μεταφέροντας λόγια των διοργανωτών από τη σελίδα του πάρκου στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπως:

“Η παιδική χαρά του Πάρκου Ναυαρίνου στο στόχαστρο. Άγνωστοι έσπασαν ξανά (με σκεπάρνι; με βαριοπούλα;) την τσουλήθρα που μόλις πριν μια βδομάδα επισκευάσαμε... Καμιά ιδέα;” (Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park, 2016a)

“Η περίφραξη της παιδικής χαράς του Πάρκου Ναυαρίνου αποφασίστηκε φέτος από τη συνέλευση, μετά από 7 χρόνια επίπονης προσπάθειας να διατηρηθεί καθαρή, λειτουργική, προσβάσιμη στα παιδιά και ταυτόχρονα ανοικτή σε όλους μας. Η έλλειψη σεβασμού από ορισμένους θαμώνες γι’ αυτό το μικρό κομμάτι γης, που αντιπροσωπεύει λιγότερο από το 1/15 της συνολικής έκτασης του πάρκου, μας προβλημάτισε, μας πείδεψε και μας οδήγησε με βαριά καρδιά σ’ αυτή την επιλογή. Η αυξημένη παρουσία παιδιών τους τελευταίους μήνες και τα καλά λόγια των γονιών ήδη μας αποζημιώνουν. Κάποιοι που εξακολουθητικά κάνουν ζημιές ή παραβιάζουν την περίφραξη ας συνηθίσουν στην ιδέα της σιγά-σιγά...” (Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park, 2016b)

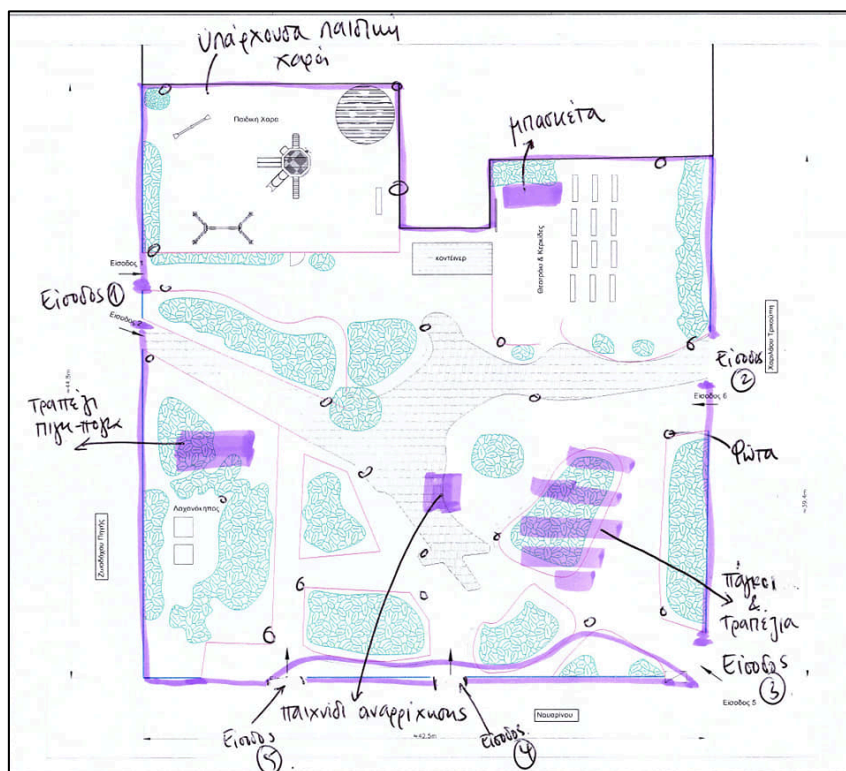
“Παρ’ όλο το μποϊκοτάζ -την πρώτη βδομάδα κόπηκε το συρματόπλεγμα και τη δεύτερη ένας μεταλλικός στύλος της περίφραξης- συνεχίζουμε ακάθεκτοι... Εργασίες στην παιδική χαρά του Αυτοδιαχειριζόμενου Πάρκου Ναυαρίνου! Ονειρευόμαστε να φτιάξουμε με τα χεράκια μας την πιο φιλική παιδική χαρά της Αθήνας.” (Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park, 2016a)

“Τα ξύλινα παγκάκια, που φτιάχτηκαν την περασμένη άνοιξη, με συλλογική δουλειά, για να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες των καλοκαιρινών εκδηλώσεων στο πάρκο, έγιναν αντικείμενο βανδαλισμού και χρησιμοποιήθηκαν ως καύσιμη ύλη τις τελευταίες μέρες.. Το φαινόμενο θλιβερά επαναλαμβάνεται εδώ και 10 χρόνια και μας πείθει όλο και περισσότερο για την ορθότητα της απόφασης της συνέλευσης για δημιουργία μιας μεγάλης, περιφραγμένης, παιδικής χαράς. Όσοι αγαπάμε και στηρίζουμε το πάρκο Ναυαρίνου ας προσπαθήσουμε με την παρουσία μας να αποτρέψουμε, το επόμενο διάστημα, τέτοιες αντικοινωνικές συμπεριφορές.” (Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park, 2018f)

Οι παραπάνω παραβατικές ενέργειες οδήγησαν τους διοργανωτές έπειτα από διαβουλεύσεις, στην εκπόνηση σχεδίου για την μετατροπή του πάρκου σε μια μεγάλη παιδική χαρά (βλ. Εικ. 11) με σκοπό να περιοριστούν οι βανδαλισμοί αλλά και να αποτελέσει το πάρκο έναν χώρο φιλικό προς τα παιδιά¹⁹.

¹⁹ Για τον σκοπό έτρεξε καμπάνια οικονομικής συνεισφοράς με μεγάλη ανταπόκριση και η υλοποίηση των εν λόγω αλλαγών βρίσκεται σε εξέλιξη κατά τη διάρκεια συγγραφής της παρούσας διατριβής.

Εικ. 11. Σχέδια ανάπλασης Πάρκου Ναυαρίνου

Πηγή: Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park (2018c)

Μέγεθος πόρου (RS3)

Το μέγεθος του πόρου είναι μεσαίο (1.500 m²) και έχει διατηρηθεί σταθερό όλα τα χρόνια.

5.3.3. Μεταβλητές σχετικές με τους παίκτες

Αριθμός χρηστών (A1)

Όσον αφορά την ιδιότητα του μέλους της ομάδας δεν υπάρχει σαφώς καθορισμένο όριο στην περίπτωση του πάρκου Ναυαρίνου. Ο καθένας μπορεί να συμμετάσχει στις συνελεύσεις του πάρκου. Ωστόσο, έχει δημιουργηθεί μια σταθερή και στενή ομάδα λιγοστών ατόμων η οποία αποφασίζει για τα οργανωτικά θέματα και παραμένει σταθερή τα τελευταία χρόνια²⁰.

²⁰ Στο εξής θα ονομάζονται οι διοργανωτές του πάρκου.

Όσον αφορά τον συλλογικό αγρό όποιος επιθυμεί είναι ελεύθερος να συμμετέχει στις εργασίες και στην συγκομιδή της παραγωγής, αρκεί να παραστεί την μέρα της συγκομιδής. Αναφορικά με την χρήση της παιδικής χαράς, κι εδώ όποιος επιθυμεί είναι ελεύθερος να συμμετέχει, ενώ οι ίδιοι οι γονείς έχουν αναλάβει την οργάνωση και λειτουργία του (κλειδώνοντας και ξεκλειδώνοντας την είσοδο).

Για όλες τις χρήσεις του πάρκου οι αποφάσεις λαμβάνονται από τα μέλη της συνέλευσης. Με την πάροδο του χρόνου ο αριθμός των συμμετεχόντων, δηλαδή των μελών της διοργάνωσης έχει μειωθεί σημαντικά. Προς το παρόν το εγχείρημα είναι βιώσιμο με βάση τον αριθμό των συμμετεχόντων. Το γεγονός ότι πολλά από τα μέλη της διοργάνωσης έχουν συμμετάσχει για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα στο εγχείρημα, παρέχει ένα επίπεδο σταθερότητας για την δυναμική της ομάδας.

Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των χρηστών (A2)

Οι διοργανωτές αποτελούν μια ομοιογενή ομάδα (A2.1) και αυτό οφείλεται κυρίως στο μικρό της μέγεθος. Λόγω του ότι η διοργάνωση είναι ανοιχτή σε οποιονδήποτε επιθυμεί να συμμετάσχει το χαρακτηριστικό της ομοιογένειας δεν είναι απαραίτητο ότι θα διατηρηθεί και στο μέλλον. Στην παρούσα φάση όμως, οι διοργανωτές αποτελούν άτομα με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης, υπάρχει σχετικά μικρή ηλικιακή απόκλιση και κοινή κοινωνική ταυτότητα. Εν ολίγοις, από την ανάλυση προκύπτει ότι πρόκειται για μια σχετικά ομοιογενή ομάδα.

Ενώ το εγχείρημα είναι ανοιχτό για οποιονδήποτε επιθυμεί να συμμετάσχει, ωστόσο αποκλείονται αυτόματα κάποια άτομα λόγω ιδεολογίας (A2.2.1). Αυτό οφείλεται στον χαρακτήρα της περιοχής των Εξαρχείων, που δεν θα μπορούσε να προσελκύσει λ.χ. άτομα του δεξιού ή του ακροδεξιού χώρου.

Ιστορικό χρήσης (A3)

Η χρήση του χώρου ως πάρκο μετράει ήδη 10 χρόνια κατά τη συγγραφή της παρούσας εργασίας (από το 2009) (A3.1). Κατά τη διάρκεια των ετών αυτών η χρήση και οι δραστηριότητες των μελών μεταβλήθηκαν σε κάποιο βαθμό. Αρχικά η χρήση περιλάμβανε το πάρκο αναψυχής, στη συνέχεια δημιουργήθηκε στον χώρο περιβόλι και παιδική χαρά. Τα όρια μεταξύ αυτών των τριών χρήσεων αυξάνονται και μειώνονται αναλόγως τις ανάγκες των χρηστών. Παραδείγματος χάριν, όπως προαναφέρθηκε, στο παρόν διάστημα υπάρχει η σκέψη να αυξηθεί το εμβαδόν της παιδικής χαράς.

Στους διοργανωτές υπάρχει προηγούμενη εμπειρία συνεργασίας (A3.2), αφού ορισμένοι εξ αυτών αποτελούσαν μέλη της Επιτροπής Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων που για ενάμιση χρόνο διεκδικούσε τον χώρο, ώστε να μετατραπεί σε πάρκο.

Ηγεσία (A5)

Η δέσμευση το εγχείρημα να λειτουργεί με μη-ιεραρχικό τρόπο είναι ενδεικτική της στάσης των διοργανωτών απέναντι σε οποιαδήποτε μορφή ηγεσίας. Δεν υπάρχει, λοιπόν, ούτε επίσημη αλλά ούτε άτυπη ηγεσία. Είναι ενδεικτικό ότι όλες οι αποφάσεις λαμβάνονται συνεννοητικά, έπειτα από συζήτηση, κατά τη διάρκεια των συνελεύσεων.

Εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα (A6)

Παρά το γεγονός ότι η ύπαρξη εμπιστοσύνης είναι πολύ δύσκολο να εκτιμηθεί, υπάρχουν ενδείξεις ότι υπάρχει μια ισχυρή αίσθηση της κοινότητας και της κοινής ευθύνης μεταξύ των διοργανωτών και αυτό αποτελεί ένδειξη εμπιστοσύνης. Η εμπιστοσύνη επίσης εξαρτάται από το πόσο καλά οι συμμετέχοντες γνωρίζουν ο ένας τον άλλον, που στην περίπτωση του πάρκου Ναυαρίνου οι διοργανωτές γνωρίζονται πολύ καλά μεταξύ τους.

Η αμοιβαιότητα/ανταποδοτικότητα συνεπάγεται αμοιβαία βοήθεια και στην περίπτωση του πάρκου Ναυαρίνου είναι υπαρκτή. Οι διοργανωτές υποστηρίζουν ο ένας τον άλλο και υπάρχει μια κουλτούρα μάθησης από τις ικανότητες των άλλων.

Κοινές αντιλήψεις, κοινωνικές αξίες (A7)

Στα μέλη της διοργάνωσης διαπιστώνονται πολλά κοινά στοιχεία σε επίπεδο αξιών και αντιλήψεων. Όλοι μοιράζονται το όραμα της δημιουργίας εναλλακτικών λύσεων στο σημερινό σύστημα, οικοδομώντας ανθεκτικές συλλογικές δομές. Τέτοια στοιχεία αποτελούν η δέσμευσή τους το πάρκο Ναυαρίνου να καθιερωθεί ως ένα ελεύθερο πάρκο, ανοικτό και προσβάσιμο σε όλους, που λειτουργεί με αυτοοργανωμένο τρόπο. Υπάρχουν επίσης κοινά σημεία όσον αφορά τις πολιτικές πεποιθήσεις των μελών μέσα στην κοινότητα, τη δέσμευσή τους για τη μη ιεραρχική και αντι-εμπορευματική διαχείριση του πάρκου καθώς και σχετικά με την συναινετική λήψη αποφάσεων.

Σημαντικότητα / σχέση με τον πόρο (A8)

Η σημαντικότητα του πόρου είναι υψηλή και υπάρχει άμεση και έμμεση εξάρτηση από

τον πόρο (Α8.2), αφού το εγχείρημα αποτελεί ένα μέσο ιδεολογικής έκφρασης. Η σημαντικότητα του πόρου ως μέσο ιδεολογικής έκφρασης για τους διοργανωτές είναι εμφανής και από το γεγονός ότι προσπαθούν με κάθε τρόπο το πάρκο να παραμείνει ένας ανοιχτός και προσβάσιμος πόρος παρά τα προβλήματα που υπάρχουν σχετικά με τη διαχείρισή του. Ενδεικτικό της εξάρτησης αυτής είναι το κάλεσμα για συζήτηση σχετικά με το μέλλον του πάρκου, αφού οι διοργανωτές παρά την κούραση και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν αρνούνται να το αφήσουν να παρακμάσει. Επίσης, ιδιαίτερα σημαντική είναι για την περιοχή η λειτουργία της παιδικής χαράς, αφού οι κοντινές παιδικές χαρές κρίνονται ακατάλληλες.

5.3.4. Μεταβλητές σχετικές με το σύστημα διακυβέρνησης

Σύστημα περιουσιακών δικαιωμάτων (GS4)

Αποτελεί γεγονός ότι, στην περίπτωση μη αναγνώρισης του δικαιώματος αυτό-οργάνωσης εμποδίζεται η θέσπιση θεσμών καθώς και η δημιουργία και προσαρμογή κανόνων. Στην συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης ο καθορισμός και η επιβολή περιουσιακών δικαιωμάτων από την μεριά των ιδιοκτητών της γης δεν υφίσταται. Το πάρκο Ναυαρίνου αποτελεί ένα κατειλημμένο έδαφος, τα περιουσιακά δικαιώματα του οποίου ανήκουν στο ΤΕΕ. Το γεγονός ότι το ΤΕΕ δεν κινήθηκε ποτέ νομικά ώστε να διεκδικήσει το πάρκο, επιβεβαιώνει την ‘ανοχή’ στο εγχείρημα. Συνεπώς, υπάρχει η έγκριση (έστω και ως ελάχιστη αναγνώριση/ ανοχή), από εξωτερικές αρχές (από κρατικές, δημοτικές αρχές ή ακόμα και από τη μεριά των ιδιοκτητών γης) του δικαιώματος των χρηστών να διαμορφώνουν τους δικούς τους θεσμούς.

Επιπλέον, η διατήρηση του χώρου ως πάρκου ενισχύεται από την ομόφωνη παραδοχή από το δημοτικό Συμβούλιο του δήμου Αθηναίων (1673/7.11.90) (όταν προτάθηκε η ανταλλαγή από το ΤΕΕ) ότι η «μετατροπή του χώρου κρίνεται απαραίτητη επειδή το οικόπεδο αυτό είναι κατάλληλο για τη δημιουργία πλατείας, σε μια κεντρική πυκνοκατοικημένη περιοχή της Αθήνας, η οποία έχει απόλυτη ανάγκη από σημαντικού μεγέθους κοινόχρηστους χώρους». Η παραδοχή αυτή ουσιαστικά αφαίρεσε και από τον Δήμο το δικαίωμα αντίδρασης στην κατάληψη του χώρου αφού το σχέδιό τους, το οποίο δεν κατέστη δυνατό να υλοποιηθεί από τους ίδιους υλοποιείται πλέον από μια συλλογική πρωτοβουλία.

Όσον αφορά τώρα την κρατική αναγνώριση, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από τις ενέργειες των αστυνομικών δυνάμεων στην περιοχή, αναφέρεται ότι τα πρώτα έτη του εγχειρήμα-

τος η αστυνομία είχε συνεχή παρουσία στο πάρκο, όπως και γενικότερα στην περιοχή των Εξαρχείων λόγω της έντονης περιόδου που ακολούθησε τα γεγονότα του Δεκεμβρη του 2008. Η χωροθέτηση του πάρκου μόλις λίγα μέτρα μακριά από το σημείο όπου έχασε την ζωή του ο 16χρονος Αλέξης Γρηγορόπουλος εξηγεί την παρουσία των αστυνομικών δυνάμεων στο χώρο. Ακόμη και για πολλά χρόνια αργότερα, λόγω των συνεχών επιθέσεων στα γραφεία του ΠΑΣΟΚ επί της οδού Χαρ. Τρικούπη υπήρχε συνεχής παρουσία της αστυνομίας σε κοντινή απόσταση από το πάρκο χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχει αναγνώριση του δικαιώματος αυτό-οργάνωσης. Ενώ στην αρχή υπήρξαν περιπτώσεις που οι αστυνομικές δυνάμεις προέβησαν σε προκλητικές ενέργειες εναντίον των διοργανωτών του εγχειρήματος, σε γενικές γραμμές θα λέγαμε ότι ο σκοπός του εγχειρήματος, δηλαδή το ‘πρασίνισμα’ των Εξαρχείων, που δεν ενείχε τίποτα κακό προστάτεψε το εγχείρημα.

Κανόνες λειτουργίας (GS5)

Στην περίπτωση του πάρκου Ναυαρίνου δεν υπάρχουν επίσημοι (γραπτοί) κανόνες. Ωστόσο, μπορούμε να πούμε ότι υπάρχουν κάποιοι άτυποι κανόνες (νόρμες), οι οποίοι αναλύονται στη συνέχεια για κάθε χρήση του χώρου.

Όσον αφορά τον συλλογικό λαχανόκηπο, μια δράση η οποία απαγορεύεται είναι η χρήση τεχνητών φυτοφαρμάκων ενώ για καλλιέργεια γίνεται χρήση μόνο παραδοσιακών σπόρων. Όποιος επιθυμεί μπορεί να συμμετέχει στις εργασίες του περιβολιού, ενώ οποίος είναι παρών στη συγκομιδή είναι σε θέση να πάρει προϊόντα στο σπίτι. Συλλογικά αποφασίζεται πότε πρέπει να γίνει συγκομιδή. Αυτό το πρότυπο έχει καθιερωθεί με βάση το επίπεδο των γνώσεων των ατόμων στην ομάδα.

Όσον αφορά την παιδική χαρά, επίσης, δεν υπάρχουν γραπτοί κανόνες λειτουργίας. Οι γονείς έχουν τα κλειδιά για την είσοδο της παιδικής χαράς, την οποία ανοίγουν το πρωί και κλειδώνουν μόλις δύσει ο ήλιος.

Τέλος, αναφορικά με το πάρκο (το οποίο αποτελεί ανοιχτό χώρο σε σύγκριση με τις άλλες δύο χρήσεις) δεν υπάρχει κανένας κανόνας λειτουργίας και αυτό είναι που δυσχεραίνει την διαχείριση του χώρου. Πολλές είναι οι περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει σεβασμός της προσπάθειας των μελών της διοργάνωσης ιδιαίτερα σχετικά με την καθαριότητα του χώρου.

Κανόνες συλλογικής επιλογής (GS6)

Στο Πάρκο Ναυαρίνου δεν υπάρχουν κανόνες συλλογικής επιλογής. Το πάρκο αποτελεί

ένα μη-ιεραρχικό εγχείρημα στο οποίο υπάρχει η δυνατότητα συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε οποιονδήποτε το επιθυμεί. Το πάρκο συνδιαμορφώνεται από μια ανοιχτή συλλογικότητα κι αλλάζει μέρα με τη μέρα. Κάθε ιδέα μπορεί να εκφραστεί ελεύθερα και τίποτα δεν απορρίπτεται χωρίς διάλογο και επιχειρήματα. Οι αποφάσεις, οι οποίες λαμβάνονται κατά την εβδομαδιαία συνέλευση στην οποία μπορεί να παρευρεθεί οποιοσδήποτε το επιθυμεί, είναι συναινετικές, επέρχονται μετά από συζήτηση και είναι δεσμευτικές για όλους.

Συνοπτικά τα στοιχεία από πάρκο Ναυαρίνου δείχνουν ξεκάθαρα ότι υπάρχει αυτονομία λήψης αποφάσεων και ότι τα άτομα είναι σε θέση να τροποποιήσουν τους κανόνες από τους οποίους επηρεάζονται στο λειτουργικό επίπεδο μέσα από μια διαδικασία συζήτησης, με τη μορφή της συναινετικής λήψης αποφάσεων.

Κανόνες συνταγματικής επιλογής (GS7)

Στο Πάρκο Ναυαρίνου δεν υπάρχουν κανόνες συλλογικής επιλογής, ωστόσο οι αρμόδιοι για τη λήψη αποφάσεων σε επίπεδο συνταγματικής επιλογής είναι οι συμμετέχοντες στη συνέλευση.

Κανόνες ελέγχου και επιβολής κυρώσεων (GS8)

Όταν οι κανόνες οικειοποίησης και λειτουργίας είναι αρκετά ανοικτοί και ευέλικτοι, η αστυνόμευση του πόρου δεν αποτελεί θα λέγαμε προτεραιότητα. Στην περίπτωση του πάρκου Ναυαρίνου δεν έχουν ληφθεί μέτρα ώστε να υπάρχει μια διαρκής διαδικασία αστυνόμευσης, αλλά θα λέγαμε ότι υπάρχει μια άτυπη επίβλεψη από τα μέλη της διοργάνωσης. Εν ολίγοις, σε αντίθεση με την κεντρικότητα του ζητήματος της αστυνόμευσης, η σημασία της οποίας υπερτονίζεται από πολλές μελέτες, καθώς βοηθά στη βιώσιμη διαχείριση του πόρου, το πάρκο Ναυαρίνου δεν έχει καμία επίσημη διαδικασία παρακολούθησης και περιορίζεται μόνο άτυπη παρακολούθηση του πόρου.

Στο πάρκο Ναυαρίνου δεν υπάρχουν κλιμακούμενες κυρώσεις και αυτό σχετίζεται με το γεγονός ότι δεν υπάρχουν σαφείς λειτουργικοί κανόνες (ιδιαίτερα για τη χρήση του πάρκου). Η επιβολή κυρώσεων λαμβάνει κυρίως τη μορφή συστάσεων. Για παράδειγμα, αναφορικά με το ζήτημα της καθαριότητας του χώρου, η απροθυμία των χρηστών του πάρκου να συμβάλουν στην καθαριότητα του χώρου έχει συζητηθεί σε συνελεύσεις, ενώ έχουν τυπωθεί ακόμα και αφίσες που παρακινούν τους χρήστες να συμβάλουν κι αυτοί ώστε να διατηρηθεί ο χώρος καθαρός. Τα παραπάνω αποτελούν απλά συστάσεις, όπως επίσης συστάσεις γίνονται και σε περίπτωση βανδαλισμού του χώρου από χρήστες.

Οι μόνες περιπτώσεις επιβολής κυρώσεων και αποκλεισμού ατόμων από τη χρήση του πάρκου στο παρελθόν ήταν όταν έλαβαν χώρα ακραίες περιπτώσεις παραβατικής συμπεριφοράς, όπως ήταν η διακίνηση ναρκωτικών, με σκοπό να αποφευχθεί και μελλοντικά η χρήση αυτή του πάρκου. Συνοψίζοντας, με βάση τα στοιχεία που συλλέχθηκαν και σε αντίθεση με την αρχή του σχεδιασμού της Ostrom, οι κλιμακούμενες κυρώσεις δεν φαίνεται να είναι παρούσες σε αυτή τη μελέτη περίπτωσης.

5.3.5. Αλληλεπιδράσεις - Αποτελέσματα

Οικειοποίηση (I1)

Στο πάρκο Ναυαρίνου παρουσιάζεται έντονα το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη (I1.1), ιδίως αναφορικά με τη χρήση του ανοιχτού χώρου του πάρκου (όχι τόσο έντονα στις άλλες δύο χρήσεις). Είναι πολλοί οι χρήστες που καρπώνονται τα οφέλη που τους παρέχονται από τη χρήση του χώρου (καθαρός χώρος, περιποιημένα δέντρα και φυτά, κ.ά.) χωρίς να συνεισφέρουν στην κοινή προσπάθεια. Αξιοσημείωτο είναι το ότι έχουν γίνει πολλές παρακλήσεις (κυρίως μέσω μηνυμάτων σε αφίσες) για την ρίψη των απορριμμάτων στους κάδους. Επίσης, άλλο ένα πρόβλημα της ελεύθερης πρόσβασης αποτέλεσαν οι βανδαλισμοί διαφόρων κατασκευών που ήταν αντικείμενο συλλογικής δουλειάς.

Διαδικασίες διαβούλευσης (I3)

Στο πάρκο Ναυαρίνου γίνονται εβδομαδιαίες ανοιχτές συνελεύσεις, οι οποίες είναι καθοριστικές για την πορεία του εγχειρήματος, αλλά και εβδομαδιαίες συναντήσεις για την καθαριότητα του χώρου. Βέβαια, η συχνότητά της συνέλευσης μπορεί να διαφοροποιηθεί μέσα στο χρόνο ανάλογα με τις ανάγκες του πάρκου και τη διαθεσιμότητα των διοργανωτών. Στη συνέλευση συζητείται κάθε πρόταση για τη χρήση ή τη διαμόρφωση του χώρου, για εκδηλώσεις, για ανταπόκριση σε καλέσματα αλλά και κάθε πρόβλημα που προκύπτει. Όλοι οι συμμετέχοντες είναι ενημερωμένοι αναφορικά με τα θέματα διαχείρισης του πάρκου.

Οι φίλοι του πάρκου μπορούν να λάβουν μια γενική ενημέρωση από τις αναρτήσεις στο blog του πάρκου, από τις αναρτήσεις στην ομάδα του πάρκου στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καθώς και από τον πίνακα ανακοινώσεων στον χώρο του πάρκου.

Διαμάχες (I4)

Η επίλυση διαμαχών με χαμηλό κόστος αποτελεί βασική αρχή για τη διατήρηση πολύπλοκων συστημάτων κανόνων. Στην περίπτωση του πάρκου Ναυαρίνου δεν υπάρχουν ιδιαίτερες διαμάχες μεταξύ των διοργανωτών (I4.1) και οι τυχόν διαφωνίες επιλύονται μέσω συζήτησης. Η διαδικασία επίλυσης διαφωνιών λαμβάνει χώρα συνήθως κατά τη διάρκεια της συνέλευσης, ώστε στο τέλος οι αποφάσεις να ληφθούν συναινετικά. Δεν αναφέρθηκαν τυχόν διαμάχες μεταξύ των διοργανωτών και της κυβέρνησης (I4.2) ή άλλων παικτών (I4.3).

Επενδυτικές δραστηριότητες (I5)

Στον χώρο έχουν γίνει αρκετές επενδυτικές δραστηριότητες και κατασκευές, όπως π.χ. παγκάκια, παιδική χαρά, αγορά κοντέινερ, κ.ά., ενώ στα σχέδια είναι να γίνουν και αρκετές νέες κατασκευές (βλ. Εικ. 11). Τα παραπάνω είναι ενδεικτικά της υψηλής δέσμευσης στο εγχείρημα και εξάρτησης από τον πόρο.

Δραστηριότητες δικτύωσης (I8)

Σχετικά με τις δραστηριότητες δικτύωσης, τα μέλη του πάρκου Ναυαρίνου συνδέονται με έναν αξιόλογο αριθμό άλλων ομάδων και συλλογικοτήτων (I8.1) ορισμένες από τις οποίες αναλύονται και στην παρούσα έρευνα (όπως είναι λ.χ. το περιβόλι της Νίκαιας, ο αυτό-διαχειριζόμενος αγρός στο Ελληνικό, ο Βοτανικός κήπος Πετρούπολης κ.ά.), έχοντας ένα υψηλό επίπεδο διασύνδεσης (I8.3). Αξίζει να αναφέρουμε ότι το πάρκο Ναυαρίνου σε συνεργασία με τις προαναφερθέντες ομάδες μετέχουν στην προσπάθεια διάδοσης και διατήρησης ενός παγκόσμιου κοινού, του φυτογεννητικού υλικού (παραδοσιακοί σπόροι), έχοντας συστήσει τις ομάδες σποροφύλαξης Αττικής.

Αναφορικά με την δικτύωση με την τοπική αυτοδιοίκηση ή το κράτος το εγχείρημα δεν είχε, και δεν επιδιώχθηκε να έχει κρατική στήριξη ή τη στήριξη του δήμου (I8.2). Ενδεικτικό είναι ότι ακόμα και τα απορρίμματα από τους κάδους του πάρκου συλλέγονται από τα μέλη του εγχειρήματος και όχι από τους υπαλλήλους καθαριότητας του δήμου.

Όσον αφορά την εξωτερική υποστήριξη, η στήριξη των πολιτών ήταν καθοριστική για την εξέλιξη του εγχειρήματος. Τα δημοσιεύματα σε free press, blogs και εφημερίδες για το διαφορετικό «πάρκινγκ-πάρκο» συνέβαλαν στην δημιουργία θετικού κλίματος και στήριξης στο εγχείρημα.

Δραστηριότητες επιτήρησης (I9)

Όπως προαναφέρθηκε στο πάρκο Ναυαρίνου δεν υπάρχουν κανόνες ελέγχου και επιβολής κυρώσεων (GS8). Η επιτήρηση λαμβάνει χώρα κατά τη διάρκεια της φυσικής παρουσίας των διοργανωτών στον χώρο και περιορίζεται μόνο στην άτυπη παρακολούθηση του πόρου (I9). Η μερική περιφράξη ενός τμήματος του χώρου (I9.1) αποτρέπει την επανάληψη παραβατικών ενεργειών που έλαβαν χώρα στο παρελθόν. Βέβαια, η περιφράξη του χώρου πρόκειται να επεκταθεί με βάση τα σχέδια των διοργανωτών τα οποία βρίσκονται προς υλοποίηση. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα την καλύτερη διαχείριση του χώρου.

Δείκτες κοινωνικής απόδοσης (O1)

Οι διοργανωτές του πάρκου Ναυαρίνου καλούν όποιον το επιθυμεί να συνεισφέρει στο εγχείρημα με κάθε είδους προσφορά, όπως π.χ. εργασία (καθάρισμα, πότισμα, χτισίματα, κατασκευές, οργανωτική δουλειά κλπ), τεχνογνωσία ή χρήματα. Δεν υπάρχει ισότητα στην κατανομή των εργασιών (O1.1.2), αφού ο καθένας είναι ελεύθερος να συνεισφέρει όσο θέλει. Σχετικά με την κατανομή των προϊόντων, όλη η παραγωγή μοιράζεται από κοινού και δεν απαιτείται να έχει αναλωθεί χρόνος από κάποιον για να είναι στην παραλαβή των προϊόντων (O1.1.1), όλοι οι παρόντες δικαιούνται ίσο μερίδιο.

Το εγχείρημα, το οποίο δεν έχει σκοπό το κέρδος αφού έχει αντι-εμπορευματικό χαρακτήρα, είναι οικονομικά βιώσιμο και παρουσιάζει οικονομική αποτελεσματικότητα (O1.3). Ο σχεδιασμός και η διακόσμηση του χώρου, η φύτευση, η δημιουργία παιδικής χαράς, η τοποθέτηση κοντέινερ προκειμένου να υπάρχει ένας κλειστός χώρος στο πάρκο, η διαμόρφωση και καλλιέργεια του περιβολιού και οι πολιτιστικές δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα κατά καιρούς έχουν χρηματοδοτηθεί κυρίως από την ελεύθερη συνεισφορά φίλων και μελών του εγχειρήματος αλλά και από δράσεις του πάρκου με σκοπό την οικονομική ενίσχυση του εγχειρήματος (όπως π.χ. έκδοση ημερολογίου). Επίσης, για την μετατροπή του πάρκου σε μια μεγάλη παιδική χαρά έχει διενεργηθεί καμπάνια crowdfunding με συνεισφορά από φίλους και μέλη του πάρκου ύψους € 10.130 (128% του επιδιωκόμενου ποσού). Τέλος, η ομάδα των διοργανωτών παρουσιάζει ένα υψηλό επίπεδο συλλογικής δράσης (O1.2).

Δείκτες οικολογικής απόδοσης (O2)

Το πάρκο Ναυαρίνου παρουσιάζει και δείκτες οικολογικής απόδοσης, αφού με την διάσωση και διάδοση του φυτογενετικού υλικού συμβάλει στην συντήρηση της βιοποικιλότητας

(Ο2.1), ενώ με την συλλογή οργανικών υπολειμμάτων και την κομποστοποίησή τους περιορίζεται ο όγκος των απορριμμάτων (Ο2.2). Αξίζει να σημειωθεί τέλος ότι, ο πόρος διατηρείται σε πάρα πολύ κατάνεα κατάσταση (Ο2.3) και σ' αυτό συμβάλλουν οι επενδυτικές δραστηριότητες (Ι5) που πραγματοποιούνται κατά καιρούς στον χώρο.

5.4. Συμπεράσματα

Στο παρόν κεφάλαιο αναλύθηκε το Πάρκο Ναυαρίνου ως κοινό, δηλαδή ως μια δομή διακυβέρνησης αστικών κοινών πόρων. Με τη χρήση του θεωρητικού πλαισίου ανάλυσης SES εξετάστηκε κατά πόσο οι αρχές σχεδιασμού, αλλά και άλλες μεταβλητές που έχουν προταθεί στη βιβλιογραφία των κοινών, βρίσκουν εφαρμογή στο υπό μελέτη εγχείρημα και κατά πόσο αυτές οι μεταβλητές επηρεάζουν την βιωσιμότητά του.

Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα τα οποία προέκυψαν από την ανάλυση, μπορούμε να πούμε ότι στο εγχείρημα του Πάρκου Ναυαρίνου διαπιστώνονται πολλές ανεπάρκειες τις οποίες η βιβλιογραφία τονίζει ως σημαντικές για την διαμόρφωση αποτελεσματικών θεσμών αυτό-διαχείρισης των κοινών. Οι ανεπάρκειες αυτές αφορούν περισσότερο τη χρήση του πάρκου ως χώρου και λιγότερο τις άλλες δύο χρήσεις (περιβόλι και παιδική χαρά). Χαρακτηριστικά όπως, η μη ύπαρξη συγκεκριμένων κανόνων οικειοποίησης για τη χρήση του πάρκου, το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη και η μη δίκαιη κατανομή των εργασιών επηρεάζουν αρνητικά τη συλλογική δράση, οδήγησαν στο να μειωθεί υπερβολικά το μέγεθος της ομάδας (φθίνουσα συμμετοχικότητα) που δεν επαρκεί αν αναλογιστούμε την έκταση του διαχειριζόμενου πόρου.

Ωστόσο, το εγχείρημα του Πάρκου Ναυαρίνου αποτελεί μια περίπτωση αυτοοργάνωσης που έχει αντέξει στον χρόνο και αυτό διότι εξελίσσεται συνεχώς και προσαρμόζει το θεσμικό του πλαίσιο ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες. Στοιχεία που μπορούν να επηρεάσουν θετικά την βιωσιμότητα του εγχειρήματος αποτελούν τα υψηλά επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου μεταξύ των διοργανωτών, οι κοινές τους αντιλήψεις, η ομοιογένεια, η απουσία διαμαχών μεταξύ των διοργανωτών αλλά και άλλων παικτών, η υψηλή εξάρτηση από τον πόρο ως μέσο ιδεολογικής έκφρασης, η δυνατότητα διαμόρφωσης/ διατήρησης κανόνων ενδογενώς και η αναγνώριση του δικαιώματος αυτό-οργάνωσης (ανοχή ιδιοκτητών γης).

Προχωρώντας, τέλος, στην εκτίμηση της δομής βάσει των δεικτών κοινωνικής και οικολογικής απόδοσης, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι, ενώ παρουσιάζεται υψηλός βαθμός συλλογικής δράσης (από την ομάδα των διοργανωτών) και οικονομικής αποτελεσματικότητας, δεν

υπάρχει ισότιμη συμβολή (από τους χρήστες του χώρου) στην διαχείριση και τις εργασίες που λαμβάνουν χώρα στον πόρο. Αναφορικά με την κατάσταση του πόρου, αυτός διατηρείται σε πολύ καλό επίπεδο. Οι επενδυτικές δραστηριότητες που ήδη πραγματοποιούνται στον χώρο, αντικατοπτρίζουν την ανάγκη για τον περιορισμό της ‘προβληματικής’ χρήσης (που είναι αυτή του πάρκου) και την επέκταση της ‘μη προβληματικής’ χρήσης, που είναι αυτή της παιδικής χαράς. Κατόπιν αυτής της αλλαγής, το παράδειγμα του πάρκου Ναυαρίνου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως επιτυχημένο, αφού φαίνεται πολλά από τα στοιχεία που επηρεάζουν αρνητικά τη βιωσιμότητα του εγχειρήματος να εξαλείφονται.

Κεφάλαιο 6^ο

Μελέτη περίπτωσης 2: Περιαστικοί Καλλιεργητές Θεσσαλονίκης

6.1. Εισαγωγή

Αφού πραγματοποιήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο η ανάλυση σχετικά με τις κριτικές συνθήκες που παρουσιάζονται στην περίπτωση του Πάρκου Ναυαρίνου, επιχειρείται στο παρόν κεφάλαιο η ανάλυση του εγχειρήματος των Περιαστικών Καλλιεργητών Θεσσαλονίκης. Στην αρχή του κεφαλαίου γίνεται μια αναφορά στο ιστορικό του εγχειρήματος και στη συνέχεια λαμβάνει χώρα η ανάλυση βάσει των συνθηκών που έχουν προταθεί και ενσωματωθεί στο πλαίσιο SES.

6.2. Ιστορικό του εγχειρήματος

Οι Περιαστικοί Καλλιεργητές Θεσσαλονίκης έχουν εγκατασταθεί σε ένα τμήμα γης που προηγουμένως ανήκε στο στρατόπεδο Καρατάσιο στον Δήμο Παύλου Μελά. Οι στρατιωτικές εγκαταστάσεις παρέμεναν στον χώρο έως το 2003, όταν αποχώρησαν οριστικά και μεταφέρθηκαν σε άλλη τοποθεσία. Η ιστορία της χρήσης αυτού του πόρου και οι πολυετείς διεκδικήσεις για την ιδιοκτησία του αξίζουν μια ιστορική αναδρομή, όπως προκύπτει από το κείμενο αναφοράς (πρόταση διεκδίκησης παραχώρησης) του Δήμου Παύλου Μελά.

Ένα τμήμα γης από τον συνολικό χώρο, χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά για τη χωροθέτηση στρατιωτικών εγκαταστάσεων κατά τα έτη της παρουσίας της συμμαχικής στρατιάς Entente Cordiale (περίοδος 1915-1917). Με την αποχώρηση των συμμάχων (Γαλλία - Μ. Βρε-

τανία), φαίνεται πως ο ελληνικός στρατός διαδέχτηκε τα συμμαχικά στρατεύματα καταλαμβάνοντας τις διαθέσιμες εγκαταστάσεις²¹ ([Δήμος Παύλου Μελά, 2018](#)).

Το 1931, η συνολική έκταση του στρατοπέδου φέρει τον χαρακτηρισμό "στρατόπεδο" και καταλογογραφείται στον πίνακα διανομής ως "δημόσιο", ενσωματώνοντας τη γεωργική διανομή του αγροκτήματος Πολίχνης. Μετά το 1933, σε διάφορες χρονικές φάσεις, άλλες εκτάσεις προστέθηκαν ή αποσπάστηκαν από την αρχική έκταση του στρατοπέδου. Ως αποτέλεσμα, το υπολειπόμενο τμήμα του χώρου έφτασε τα 639 στρέμματα. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι το εμβαδόν του στρατοπέδου παρουσιάζει διαφοροποιήσεις λόγω των αλλαγών στην κοίτη του ρέματος που ορίζει νότια το στρατόπεδο (ρέμα Ξηροποτάμου) ([Δήμος Παύλου Μελά, 2018](#)).

Κατά τη δεκαετία του 1950, ειδικότερα μεταξύ των ετών 1957 και 1963, προκύπτουν σημαντικές αντιπαραθέσεις σχετικά με το ιδιοκτησιακό καθεστώς του χώρου. Η Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου απευθύνει αρκετά έγγραφα προς το Κτηματικό Γραφείο Θεσσαλονίκης, το Γ' Στρατιωτικό Σώμα, το Υπουργείο Οικονομικών, το Υπουργείο Άμυνας, καθώς και το λογιστήριο του κράτους. Στα εν λόγω έγγραφα, τα οποία επισημαίνουν το ακίνητο ως ανταλλάξιμο, ζητείται η έκδοση απόφασης από το Γνωμοδοτικό Συμβούλιο του Υπουργείου Οικονομικών για την επίλυση της διαφοράς μεταξύ Ταμείου Εθνικής Άμυνας και Δημόσιας Ακίνητης Περιουσίας (6585/31-7-1963/ΔΑΠ). Το 1995, η υπ' αριθμ. 22/25/29-6-1995 γνωμοδότηση του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου Δημοσίων Κτημάτων και Ανταλλάξιμης Περιουσίας απορρίπτει το αίτημα του Ταμείου Εθνικής Άμυνας για κυριότητα του ακινήτου. Η γνωμοδότηση αυτή εγκρίνεται από τον Υπουργό Οικονομικών με την υπ' αριθμ. 1082597/5084/0010Γ/25-9-1995 απόφασή του ([Δήμος Παύλου Μελά, 2018](#)).

Τον Οκτώβριο του 2003, το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας υπέβαλε νέα αίτηση για την επανεξέταση των προϋποθέσεων με τις οποίες χαρακτηρίστηκε ως ανταλλάξιμο το κτήμα του στρατοπέδου. Το Γνωμοδοτικό Συμβούλιο Δημοσίων Κτημάτων και Ανταλλάξιμης Περιουσίας απέρριψε εκ νέου το αίτημα αυτό με γνωμοδότηση (υπ' αριθμ. 1073376/6/6708/0010Γ/23-9-2004). Σε συνέχεια, τον Απρίλιο του 2004, το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας υπέβαλε αίτημα αναθεώρησης κατά της απόφασης του Υπουργού Οικονομίας και Οικονομικών, το οποίο και

---

²¹ Η έκταση καταλήφθηκε επίσης διοικητικά με το από 20-7-1927 πρωτόκολλο κατάληψης (και αριθμό ανταλλάξιμου ακινήτου ΑΚ 11978) από το κεντρικό γραφείο ανταλλαγής, ως ανήκων σε τρεις ανταλλαγέντες μουσουλμάνους. Στο έγγραφο του πρωτοκόλλου κατάληψης το Γ' Σώμα Στρατού εμφανίζεται ως μισθωτής της έκτασης ([Δήμος Παύλου Μελά, 2018](#)).

απορρίφθηκε με νέα γνωμοδότηση και νέα απόφαση του Υπουργού ([Δήμος Παύλου Μελά, 2018](#)).

Τον Οκτώβριο του 2006, συγκροτήθηκε μια μικτή επιτροπή για να γίνει γνωμοδότηση επί του ιδιοκτησιακού καθεστώτος του στρατοπέδου. Ωστόσο, η επιτροπή δεν κατέληξε σε κοινά συμπεράσματα, και αποτέλεσμα ήταν η σύνταξη δύο αντίθετων πορισμάτων. Συγκεκριμένα, ο πρόεδρος της Επιτροπής και οι εκπρόσωποι του Υπουργείου Οικονομικών κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η έκταση είναι ανταλλάξιμη (δηλαδή ιδιοκτησία της ΔΑΠ), ενώ οι εκπρόσωποι του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας υποστήριξαν ότι η έκταση ανήκει στο ΤΕΘΑ ([Κούρτη, 2017](#)).

Το έτος 2014, μετά τη δήλωση της έκτασης στο εθνικό κτηματολόγιο από αμφότερες τις πλευρές, η υπόθεση εκδικάστηκε σε πρωτόδικο βαθμό. Σύμφωνα με την απόφαση αυτή, η έκταση του στρατοπέδου κρίθηκε ότι ανήκει στο ΤΕΘΑ. Οι λόγοι περιλάμβαναν θέματα ελλείπους κτηματογράφησης από πλευράς του δημοσίου, δηλαδή υπήρχαν σοβαρές αμφιβολίες σχετικά με την ταύτιση της μαρτυρούμενης ως ανταλλάξιμης έκτασης με αυτήν του στρατοπέδου ([Κούρτη, 2017](#)).

Όσον αφορά τις αξιώσεις από τη μεριά του δήμου, το 2005, μετά την υποβολή αιτημάτων, η Διεύθυνση Υποδομών του ΓΕΣ αποφάσισε να παραχωρήσει 120 στρέμματα στον δήμο Πολίχνης για χρήση. Ο δήμος είχε σχεδιάσει να εκμεταλλευτεί τα υφιστάμενα κτίρια του στρατοπέδου για την υλοποίηση ενός προγράμματος που περιλάμβανε τη στέγαση ΚΕΠ, πειραματικού σχολείου, πυροσβεστικού σταθμού, πολιτιστικών και εικαστικών εργαστηρίων, καθώς και τη δημιουργία προπονητικού κέντρου στον εξωτερικό χώρο. Η παραχώρηση, ωστόσο, εξαρτιόταν από απόφαση της Διοικητικής Επιτροπής του ΤΕΘΑ, κάτι που δεν υλοποιήθηκε ποτέ λόγω των διαφορών σχετικά με το ιδιοκτησιακό καθεστώς ([Κούρτη, 2017](#)).

Παρά τις διαφορές σχετικά με το ιδιοκτησιακό καθεστώς, ο Δήμος Πολίχνης προχώρησε στην υλοποίηση έργων ανάπλασης και αναψυχής, όπως η δημιουργία παιδικής χαράς, η ανακαίνιση και εξοπλισμός ενός υφιστάμενου κτιρίου που προορίζονταν για κυλικείο, καθώς και η εγκατάσταση δημοτικού φωτισμού σε όλη την έκταση προς παραχώρηση. Ωστόσο, λόγω των δυσλειτουργικών ζητημάτων περί ιδιοκτησίας, οι εν λόγω εργασίες πραγματοποιούνταν παράνομα, χωρίς τις απαραίτητες οικοδομικές άδειες και αδειοδοτήσεις.

Σύμφωνα με την Κούρτη (2017): *“Το πρόγραμμα του δήμου αφορούσε συνολικά μια επένδυση της τάξης των 150.000 ευρώ περίπου διατιθέμενα από κονδύλια των εθνικών χρηματοδοτήσεων ΘΗΣΕΑΣ και ιδίους πόρους και ενώ απέδιδε λειτουργικά μέρη του στρατοπέδου,*

αυτά δεν χρησιμοποιήθηκαν ποτέ ως τέτοια από τον ίδιο τον δήμο μετά και από σχετικές παρεμβάσεις του ΓΕΣ για διακοπή των αυθαίρετων κατασκευών (Φ. 900α /5710/9457/ 7 Φεβρουαρίου 2008 έγγραφο υπουργείου εθνικής άμυνας).”

Η κίνηση αυτή του Δήμου ευνόησε τη διεκδίκηση του πρώην στρατοπέδου και την αναγνώριση του χώρου ως κοινόχρηστου χώρου πρασίνου από συλλόγους και κινήματα πολιτών. Το 2008, διαμορφώθηκε μια κίνηση πολιτών για το στρατόπεδο Καρατάσιου, η οποία ανέλαβε δράσεις για την διεκδίκηση του χώρου. Αρχικά, προσπάθησε να κινητοποιήσει το Δημοτικό Συμβούλιο του δήμου Πολίχνης για να αναλάβει δράση, περιλαμβάνοντας προτάσεις όπως η σύσταση διαπαραταξιακής επιτροπής, η συλλογή υπογραφών, και η αποστολή επιστολών. Η κίνηση, σε συνεργασία με τον δήμο, καθώς και με τη συνδρομή συλλόγων και σχολείων της περιοχής, οργάνωσε παρουσιάσεις, ημερίδες, δενδροφυτεύσεις, πεζοπορίες και άλλες πολιτιστικές και εκπαιδευτικές εκδηλώσεις εντός του στρατοπέδου με σκοπό την ευαισθητοποίηση των κατοίκων.

Το 2009, η κίνηση πολιτών για το στρατόπεδο Καρατάσιου, μετά τη συνένωσή της με μια παράλληλη πρωτοβουλία που δραστηριοποιούνταν στον χώρο, την "Εθελοντική Ομάδα Καρατάσιου", απέκτησε θεσμική μορφή με τη δημιουργία του "Πολιτιστικού Συλλόγου Καρατάσιου". Ο σύλλογος αριθμεί περίπου 200 μέλη, κυρίως κατοίκους της περιοχής της Πολίχνης και της Ευκαρπίας, και έχει ως βασικό στόχο τη διεκδίκηση του χώρου του πρώην στρατοπέδου ως χώρου πρασίνου, αναψυχής και πολιτισμού. Για την υλοποίηση αυτού του στόχου, πραγματοποιούν δράσεις περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης, καθώς και εκπαιδευτικές, ενημερωτικές και ψυχαγωγικές δράσεις.

Τον Ιανουάριο του 2011, μέσα από τη δράση του πολιτιστικού συλλόγου γεννήθηκε η ομάδα Περιαστικών Καλλιέργειών (με διακριτικό «ΠΕ.ΡΚΑ»), η οποία αριθμεί περίπου 30 άτομα. Αναζητώντας έναν χώρο κοντά στην πόλη, εγκαταστάθηκαν στη δυτική πλευρά του εγκαταλελειμμένου πρώην Στρατοπέδου Καρατάσου. Καλλιεργούν ένα τμήμα περίπου 2 στρεμμάτων, έπειτα από κάλεσμα του τοπικού πολιτιστικού συλλόγου και με τη συγκατάθεση της τοπικής αυτοδιοίκησης. Ο χώρος επιλέχθηκε με σκοπό την υποστήριξη των τοπικών συλλόγων για τη διατήρηση του πρώην στρατοπέδου ως ελεύθερου χώρου πρασίνου (<http://www.perka.org/content/perka>).

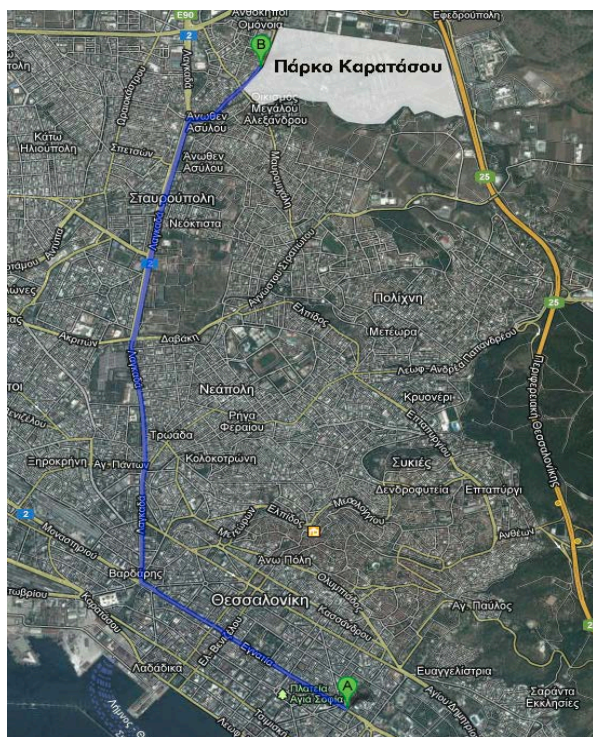
Οι καλλιέργειες της ομάδας δεν έχουν εμπορικό χαρακτήρα, καθώς ο σκοπός τους είναι η εξυπηρέτηση των ιδίων αναγκών της ομάδας. Με βάση την προστασία τοπικών σπόρων και τη συλλογική καλλιέργεια λαχανικών, εποχιακών φρούτων, λουλουδιών και βοτάνων, δημιουργήθηκαν επιπλέον 6 υποομάδες ΠΕΡ.ΚΑ. με τις ίδιες βασικές αρχές, μέσα σε έξι χρόνια

από την πρώτη εγκατάσταση. Ο συνολικός αριθμός των υποομάδων ανέρχεται σε 7, οι οποίες καλλιεργούν περίπου 15 στρέμματα καλλιεργήσιμης γης και αποτελούνται από 150 οικογένειες καλλιεργητών. Εκτός από την καλλιέργεια, η ΠΕΡ.ΚΑ. έχει και κοινωνικούς στόχους, περιλαμβάνοντας την υποστήριξη ευπαθών κοινωνικών ομάδων (<http://www.perka.org/content/perka>).

Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες ομάδων πολιτών να διεκδικήσουν το πρώην στρατόπεδο Καρατάσιου για μη στρατιωτική χρήση, η παρουσία του στρατού στον χώρο συνεχίζεται, με την ελπίδα να διαλυθούν οι προσδοκίες για μετατροπή της έκτασης σε ελεύθερο χώρο πρασί-νου. Ένα παράδειγμα αποτελεί η επίδειξη ισχύος που πραγματοποιήθηκε το 2012 κατά τη διεξαγωγή των εκδηλώσεων «Ζωντανεύοντας το Καρατάσιου». Στρατιωτικά οχήματα και τανκ κινήθηκαν στους δρόμους του πρώην στρατοπέδου, προκαλώντας αντιδράσεις από πολίτες και παιδιά. Η επίσημη εκδοχή του στρατού ήταν ότι το τανκ δοκιμαζόταν τεχνικά. Επίσης, τον Μάρτιο του 2013 προκλήθηκαν έντονες αντιδράσεις λόγω της εμφάνισης στρατιωτικών οχημάτων στον χώρο, με τον στρατό να τοποθετεί κλειδαριά και προειδοποιητικά σημειώματα στην είσοδο του πρώην στρατοπέδου. Η ένταση αυξήθηκε με τον Πολιτιστικό Σύλλογο Καρατάσιου να υποβάλλει μήνυση κατά του στρατού ([Κούρτη, 2017](#)).

Ο Δήμος Παύλου Μελά, λόγω της έντονης δραστηριοποίησής του για την εδαφική διεκδίκηση του πρώην στρατοπέδου Καρατάσιου, έχει αιτηθεί τη δημιουργία θεσμικού πλαισίου ή συμφωνίας που θα καλύπτει διοικητικά τις δράσεις και τις επενδύσεις του στο χώρο. Σκοπός είναι η έγγραφη αποσαφήνιση της αρμοδιότητάς του για τη διαχείριση των ζητημάτων που αφορούν το πρώην στρατόπεδο. Το 2016, λόγω καταγγελίας του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, διεξήχθησαν δικαστικά εξετάσεις για κατηγορίες του ΤΕΘΑ εναντίον του Δήμου και των πε-ριοίκων για καταπάτηση, παράνομη κατάληψη και χρήση δημόσιου κτήματος. Το δικαστήριο αποφάνθηκε ότι δεν τίθεται θέμα καταπάτησης και παράνομων δραστηριοτήτων από την πλευρά του δήμου, καθώς υφίσταται ασάφεια στο ιδιοκτησιακό καθεστώς και οι κοινωφελείς δραστηριότητες λαμβάνουν χώρα σε εγκαταστάσεις που κατασκευάστηκαν και συντηρούνται μέσω δημόσιων επενδύσεων ([Κούρτη, 2017](#)).

Εικ. 12. Πρώην στρατόπεδο Καρατάσιου

Εικ. 13. Ομάδες ΠΕΡ.ΚΑ.

Πηγή: <http://www.perka.org/content/χάρτες-περκα>

Εικ. 14. Άποψη του χώρου του πρώην στρατοπέδου Καρατάσιου (πριν)

Πηγή: www.perka.org/

Εικ. 15. Έναρξη εργασιών στον χώρο του πρώην στρατοπέδου

Πηγή: www.perka.org/sites/default/files/IMG_2638.JPG

Εικ. 16. Καλλιεργητική έκταση υπο-ομάδας ΠΕΡ.ΚΑ.

Πηγή: www.perka.org/

Εικ. 17. Καλλιεργητική έκταση υπο-ομάδας ΠΕΡ.ΚΑ.

Πηγή: www.perka.org/

Εικ. 18. Καλλιεργητική έκταση υπο-ομάδας ΠΕΡ.ΚΑ.

Πηγή: www.perka.org/

Εικ. 19. Καλλιεργητική έκταση υπο-ομάδας ΠΕΡ.ΚΑ.

Πηγή: [Andreadou \(2017\)](#)

6.3. Ανάλυση μεταβλητών

Έπειτα από την αναφορά στο ιστορικό του χώρου και την ιστορία του εγχειρήματος, επιχειρείται στην παρούσα ενότητα η ανάλυση της ομάδας ΠΕΡ.ΚΑ βάσει του πλαισίου SES.

Πίνακας 15. Ανάλυση της ομάδας Περιαστικών Καλλιεργειών (ΠΕΡ.ΚΑ.) βάσει του πλαισίου SES

Κοινωνικές, Οικονομικές, και Πολιτικές Ρυθμίσεις (S)	
Οικονομική ανάπτυξη (S1)	
- Οικονομική κρίση (S1.1)	Ναι
Πολιτική σταθερότητα (S3)	Όχι
Συστήματα πόρων (RS)	
Τομέας (RS1)	Αστικά κοινά/ Αγρός
Προσδιορισμένα όρια συστήματος (RS2)	
- Ανθρωπογενή όρια (RS2.1)	Ναι
- Όρια στην οικειοποίηση και ιδιοκτησία (RS2.2)	Ναι
Μέγεθος πόρου (RS3)	Πολύ μεγάλο
Τοποθεσία (RS9)	
Παίκτες (A)	
Αριθμός συμμετεχόντων (A1)	
- Άμεσοι χρήστες του πόρου (A1.1)	Μεγάλος (+)
- Άλλοι παίκτες (A1.2)	Δεν υπάρχουν
Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά ομάδας (A2)	
- Ομοιογένεια κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών (A2.1)	Μέτρια
- Κοινωνικο-οικονομικές ομάδες που αποκλείονται (A2.2)	Υπάρχουν
- Αποκλεισμός λόγω ιδεολογίας (A2.2.1)	Όχι
- Αποκλεισμός βάσει κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων (A2.2.2)	Ναι
Ιστορικό χρήσης και εμπειρίες συνεργασίας (A3)	
- Διάρκεια (A3.1)	8 έτη
- Προηγούμενη εμπειρία συνεργασίας (A3.2)	Όχι
Ηγεσία (A5)	
- Επίσημη (A5.1)	Απουσία
- Άτυπη (A5.2)	Βάσει παλαιότητας
Νόρμες/ Κοινωνικό κεφάλαιο (A6)	
- Εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα (A6.1)	Μέτρια επίπεδα
Κοινές αντιλήψεις (A7)	Μέτρια επίπεδα
Σημαντικότητα πόρου (εξάρτηση) (A8)	Υψηλή/ Άμεση & Έμμεση
- Οικονομική εξάρτηση (A8.1)	Ναι

- Μέσο ιδεολογικής έκφρασης (A8.2)	Ναι
Συστήματα διακυβέρνησης (GS)	
Συστήματα περιουσιακών δικαιωμάτων (GS4)	Ασθενής (έγκριση Τ.Α.)
Λειτουργικοί κανόνες (GS5)	Υπάρχουν
Κανόνες συλλογικής επιλογής (GS6)	Υπάρχουν (σχετική αυτονομία)
Κανόνες συνταγματικής επιλογής (GS7)	Δεν υπάρχουν
Κανόνες ελέγχου και επιβολής κυρώσεων (GS8)	
- Διαδικασία αστυνόμευσης (GS8.1)	Υπάρχει
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων (GS8.2)	
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εντός ομάδας (GS8.2.1)	Υπάρχει
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εκτός ομάδας (GS8.2.2)	Δεν υπάρχει
Αλληλεπιδράσεις (I)	
Οικειοποίηση (I1)	
- Πρόβλημα λαθρεπιβάτη (I1.1)	Όχι
Διαδικασίες διαβούλευσης (I3)	Ναι
Διαμάχες (I4)	
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών (I4.1)	Ναι
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών και κυβέρνησης (I4.2)	Όχι
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών και άλλων παικτών (I4.3)	Ναι
Επενδυτικές δραστηριότητες (I5)	Ναι
Δραστηριότητες δικτύωσης (I8)	
- Δικτύωση με συλλόγους (I8.1)	Ναι
- Δικτύωση με τοπική αυτοδιοίκηση (I8.2)	Ναι
- Επίπεδο διασύνδεσης με άλλες συλλογικότητες (I8.3)	Ναι
Δραστηριότητες επιτήρησης (I9)	Υπάρχουν
- Περιφραξη (I9.1)	Ναι (πλήρης)
Αποτελέσματα (O)	
Δείκτες κοινωνικής απόδοσης (O1)	
- Ισότητα (O1.1)	
- Ισότητα στην κατανομή των προϊόντων (O1.1.1)	Ναι
- Ισότητα στην κατανομή των εργασιών (O1.1.2)	Ναι

- Βαθμός συλλογικής δράσης (Ο1.2)	Υψηλός
- Οικονομική αποτελεσματικότητα (οικονομικοί/ υλικοί πόροι) (Ο1.3)	Υψηλή
Δείκτες οικολογικής απόδοσης (Ο2)	
- Συντήρηση βιοποικιλότητας (Ο2.1)	Ναι
- Μείωση αποβλήτων (Ο2.2)	Ναι
- Κατάσταση πόρου (Ο2.3)	Πολύ καλή

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

6.3.1. Κοινωνικό, Οικονομικό, και Πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ευδοκίμησε το εγχείρημα

Όσον αφορά το ευρύτερο κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ευδοκίμησε το εγχείρημα είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι η χρονική περίοδος δημιουργίας της ομάδας ΠΕΡ.ΚΑ. ακολούθησε τα γεγονότα δημοσιονομικής αστάθειας στη χώρα μας, με τα σενάρια για τον άμεσο κίνδυνο χρεοκοπίας, και την προσφυγή στο Δ.Ν.Τ. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μέλος της ομάδας η ύπαρξη οικονομικής δυσχέρειας (S1.1), αν και δεν αποτέλεσε πρωταρχικό ρόλο για την δημιουργία και δραστηριοποίηση της ομάδας, συντέλεσε σημαντικά στο να ευδοκιμήσει το εγχείρημα, προσελκύοντας όλο και περισσότερο κόσμο που είχε ανάγκη για ιδιοπαραγωγή προϊόντων για λόγους διαβίωσης. Αναφορικά με το πολιτικό πλαίσιο στο οποίο ευδοκίμησε το εγχείρημα, φαίνεται πως και αυτό διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο (S1.2).

6.3.2. Μεταβλητές σχετικές με τον πόρο

Τομέας – αστικά κοινά (RS1)

Ο τομέας που ανήκει ο πόρος είναι και εδώ τα αστικά κοινά (αγρός).

Εεκάθαρα καθορισμένα όρια (RS2)

Ο πόρος έχει σαφώς καθορισμένα όρια (RS2.1), αφού η καλλιεργήσιμη έκταση κάθε υπο-ομάδας ΠΕΡ.ΚΑ. είναι περιφραγμένη, γεγονός που συνάδει με την έννοια της αρχής σχεδιασμού της Ostrom (1990). Επίσης, υπάρχουν όρια και στην οικειοποίηση και ιδιοκτησία (RS2.2) αφού μόνο μέλη της ομάδας μπορούν να οικειοποιηθούν την συγκεκριμένη έκταση.

Μέγεθος πόρου (RS3)

Ο πόρος που διαχειρίζεται η ομάδα ΠΕΡ.ΚΑ. κατά τη διάρκεια της έρευνας εκτιμάται σε 15 στρέμματα καλλιεργήσιμης γης, αποτελώντας τον μεγαλύτερο σε έκταση πόρο της παρούσας έρευνας. Το μέγεθος του πόρου παρουσίασε αυξητικές τάσεις, αφού συνεχώς προστίθονταν νέες υπο-μονάδες ΠΕΡ.ΚΑ.

6.3.3. Μεταβλητές σχετικές με τους παίκτες***Αριθμός χρηστών (A1)***

Σχετικά με την ιδιότητα του μέλους της ομάδας της ΠΕΡ.ΚΑ. υπάρχει σαφώς καθορισμένο όριο, αφού η υδροδότηση του χώρου περιορίζει τα όρια της ομάδας. Κατά την περίοδο της έρευνας στον χώρο καλλιεργούν ατομικά περίπου 150 οικογένειες (A1.1), σε καλλιεργητικές μερίδες των 40 m², παρουσιάζοντας αυξητικές τάσεις. Το εγχείρημα είναι βιώσιμο με βάση τον αριθμό των συμμετεχόντων, αν και ο πολύ υψηλός αριθμός συμμετεχόντων δημιουργεί προβλήματα στην ευκολότερη επίλυση των διαμαχών (I4.1).

Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των χρηστών (A2)

Όσον αφορά τα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των χρηστών, όπως είναι προφανές λόγω του μεγάλου αριθμού των χρηστών, δεν υπάρχει ομοιογένεια (A2.1). Στους συμμετέχοντες παρατηρούνται διαφορές στο επίπεδο εκπαίδευσης, ηλικίες αποκλίσεις, διαφορές στην απασχόληση αλλά και στην κοινωνική ταυτότητα. Δυνατότητα συμμετοχής στο εγχείρημα σε νέα μέλη δίνεται με την αποχώρηση κάποιου παλιού μέλους και η επιλογή των νέων μελών γίνεται κυρίως βάσει κοινωνικών κριτηρίων (A2.2.2).

Ιστορικό χρήσης (A3)

Η χρήση τμήματος του πρώην στρατοπέδου Καρατάσιου για καλλιέργεια μετράει ήδη 8 χρόνια (A3.1) κατά την περίοδο της έρευνας. Κατά τη διάρκεια των ετών αυτών η χρήση του χώρου εξελίσσεται ανάλογα με τις συνθήκες με ευρύτερο στόχο την διεκδίκηση του χώρου. Δεν υπάρχει προηγούμενη εμπειρία συνεργασίας μεταξύ των μελών (A3.2), παρά μόνο για ορισμένους από τους καλλιεργητές οι οποίοι συμμετέχουν και στον πολιτιστικό σύλλογο.

Ηγεσία (A5)

Στο εγχείρημα της ΠΕΡ.ΚΑ. δεν διαθέτει κάποιος ηγετικό ρόλο. Άτυπα βέβαια θα λέγαμε ότι υπάρχει μια μορφή ηγεσίας, είτε βάσει παλαιότητας είτε βάσει πείρας.

Εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα (A6)

Η εν λόγω μεταβλητή είναι πολύ δύσκολο να εκτιμηθεί λόγω του μεγάλου αριθμού των χρηστών. Από τις συνεντεύξεις και τα ερωτηματολόγια διαπιστώθηκε μέτρια εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα, καθώς η ανάπτυξη σχέσεων με όλους τους χρήστες είναι αρκετά δύσκολη και χρειάζεται αρκετό χρόνο. Ωστόσο, ανά ΠΕΡ.ΚΑ. τα επίπεδα εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας φαίνεται να βρίσκονται σε λίγο υψηλότερο επίπεδο.

Κοινές αντιλήψεις, κοινωνικές αξίες (A7)

Όπως και η προηγούμενη μεταβλητή, έτσι και αυτή, καθίσταται αρκετά δύσκολο να εκτιμηθεί λόγω του μεγάλου αριθμού των συμμετεχόντων. Από τις απαντήσεις των ερωτώμενων στις συνεντεύξεις, αλλά και από στοιχεία που αντλήθηκαν από δευτερογενείς πηγές έπειτα από παρατήσεις των ιδρυτικών μελών της ομάδας εκτιμάται ότι η μεταβλητή αυτή κυμαίνεται σε μέτρια επίπεδα.

Σημαντικότητα / σχέση με τον πόρο (A8)

Η σημαντικότητα του πόρου είναι υψηλή και υπάρχει άμεση εξάρτηση από αυτόν. Οι χρήστες έχουν μεγάλη οικονομική εξάρτηση από τον πόρο (A8.1), ενώ επίσης χρησιμοποιείται και ως μέσο έκφρασης της οικολογικής στάσης των μελών, όπως και για να δηλώσει την επιδίωξη το πρώην στρατόπεδο να μετατραπεί σε ελεύθερο χώρο πρασίνου (συμβολικός χαρακτήρας).

6.3.4. Μεταβλητές σχετικές με το σύστημα διακυβέρνησης***Συστήματα περιουσιακών δικαιωμάτων (GS4)***

Ως προς το ιδιοκτησιακό καθεστώς του χώρου, τα προβλήματα αφορούν την αμφισβήτηση από πλευράς ΤΕΘΑ των διεκδικήσεων των αρμόδιων κατά καιρούς υπηρεσιών του δημοσίου ότι η έκταση αποτελεί ανταλλάξιμο ακίνητο. Όσον αφορά τον καθορισμό και επιβολή περιουσιακών δικαιωμάτων από τη μεριά των ιδιοκτητών της γης, όπως προαναφέρθηκε ο

στρατός αρκετές φορές έχει κάνει εμφάνη την παρουσία του στο πρώην στρατόπεδο. Η ομάδα όμως έχει την έγκριση και στήριξη του δήμου και αναγνωρίζεται το δικαίωμά της για αυτό-οργάνωση.

Κανόνες λειτουργίας (GS5)

Η ομάδα διαθέτει καταστατικό λειτουργίας όπου συνυπογράφονται από τα μέλη συγκεκριμένοι κανόνες, οι οποίοι θα πρέπει να τηρούνται. Βασικός κανόνας οικειοποίησης του χώρου όπου βρίσκεται η ΠΕΡ.ΚΑ. είναι ότι, η καλλιέργεια της γης θα γίνει με φυτά κυρίως προερχόμενα από παραδοσιακούς σπόρους ή ανεπτυγμένα βιολογικά, χωρίς τεχνητά λιπάσματα, φυτοφάρμακα, ζιζανιοκτόνα και λοιπά χημικά παρασκευάσματα της εντατικής γεωργίας. Η καλλιέργεια θα γίνεται παραδοσιακά, με την μικρότερη δυνατή χρήση βαρέων μηχανημάτων, με την μικρότερη δυνατή κατανάλωση νερού και άλλων φυσικών πόρων καθώς και με σεβασμό στο περιβάλλον και τους περίοικους του Λαχανόκηπου.

Άλλοι κανόνες είναι ότι, δεν επιτρέπονται οι εσωτερικές περιφράξεις των μεριδίων, καθώς, και η καλλιέργεια δενδρωδών φυτών και αμπελιού, δεν επιτρέπεται η πώληση των παραγόμενων προϊόντων (χωρίς να αποκλείεται η εθελοντική δωρεάν παροχή μέρους της παραγωγής σε ευπαθείς ομάδες πληθυσμού).

Αναφορικά τώρα με τους λειτουργικούς κανόνες η οργάνωση της καλλιέργειας μπορεί να γίνει με τρεις τρόπους (ή και με συνδυασμό αυτών) οι οποίοι είναι:

- Ο είτε ατομική καλλιέργεια σε τμήμα έκτασης 80 m² ανά συμμετέχοντα με προσωπική φροντίδα και προσωπική απολαβή της παραγωγής,
- Ο είτε ομαδική μικρή καλλιέργεια σε τμήμα έκτασης N x 80 m² με φροντίδα μιας υποομάδας που αποτελείται από M (πρέπει N≤M) άτομα που συμφωνούν σ' αυτό και απολαβή Π/M τμήματος της παραγωγής σε κάθε μέλος της υποομάδας
- Ο είτε ομαδική κανονική καλλιέργεια, σε τμήμα του Λαχανόκηπου ομαδικά από το μεγαλύτερο μέρος των συμμετεχόντων για την ομαδική παραγωγή τροφίμων και ίση διαίρεση της παραγωγής σ' όλους τους συμμετέχοντες στην ομαδική καλλιέργεια.

Για την εκκίνηση της καλλιέργειας απαιτείται η κάλυψη κάποιου κόστους από τους συμμετέχοντες, που διακρίνεται σε κόστος εκκίνησης-υποδομών και κόστος λειτουργίας²². Τα

²² Σε περίπτωση που κάποιο μέλος δεν διαθέτει την απαραίτητη οικονομική συμμετοχή, μπορεί να γίνει δεκτή αυξημένη προσωπική εργασία στην δημιουργία και καλλιέργεια του Συνεργατικού Λαχανόκηπου, ως αντιστάθμισμα στην έλλειψη χρηματικής καταβολής, εφόσον φυσικά υπάρχει σχετική ανάγκη.

εν λόγω κόστη κατανέμονται αναλογικά σε κάθε συμμετέχοντα με μερίδιο στην καλλιέργεια (δηλ ανάλογα με την έκταση που καλλιεργεί κάθε ένας). Τα εργαλεία που αγοράζονται και οι κινητές υποδομές που μπορεί να κατασκευασθούν ανήκουν εξ ίσου σε όλα τα μέλη της ομάδας. Από την άλλη οι σταθερές υποδομές θα μεταβιβασθούν στον κύριο της γης μετά την διάλυση της ομάδας ΠΕΡ.ΚΑ. Ενδεχόμενο ποσό χρημάτων που θα επιστραφεί τότε προς την ομάδα θα μοιρασθεί αναλογικά με βάση την συμμετοχή του καθενός στο κόστος εκκίνησης – υποδομών.

Εφόσον κάποιο μέλος θέλει να συμμετέχει μόνο στην ομαδική κανονική καλλιέργεια, τότε η συμμετοχή του στο κόστος εκκίνησης θα είναι ανάλογο της επιφάνειας που αντιστοιχεί στον κάθε συμμετέχοντα στην Ομαδική Κανονική Καλλιέργεια ως προς την συνολική επιφάνεια του αγροκτήματος.

Για λόγους ευέλικτης λειτουργίας καθώς και αυτάρκειας της παραγωγής ανά συμμετέχοντα, μπορούν να συμμετέχουν στην καλλιέργεια τόσα άτομα, ώστε σε κάθε άτομο να αντιστοιχεί μια ελάχιστη διαθέσιμη καλλιεργήσιμη έκταση 50-80 m² και ο μέγιστος αριθμός των συμμετεχόντων δεν μπορεί να ξεπεράσει τους 50. Εφόσον υπάρχει ενδιαφέρον από περισσότερους ανθρώπους για συμμετοχή, μπορεί να δημιουργηθεί και δεύτερος, τρίτος κοκ Συνεργατικός Λαχανόκηπος στην ίδια ή άλλη περιοχή, ανάλογα με την γεωγραφική προέλευση και τις προτιμήσεις των νέων υποψήφιων μελών. Η πρώτη ομάδα που θα λειτουργήσει μπορεί να βοηθήσει στην ταχύτερη δημιουργία της δεύτερης, η δεύτερη την Τρίτη ομάδα κλπ. Εάν κατά την πορεία αποχωρήσουν κάποια μέλη και εκφράσουν επιθυμία για εισδοχή στην ομάδα περισσότεροι υποψήφιοι από τα μέλη που αποχωρούν, τότε κατά πρώτον παραιτούνται τα παλαιά μέλη από την επιπλέον έκταση ενός μεριδίου που κατείχαν και στην συνέχεια και εφόσον τα νέα υποψήφια μέλη είναι και πάλι παραπάνω από τα ελεύθερα μερίδια τότε η επιλογή των νέων μελών γίνεται με βάση κοινωνικά κριτήρια (προτεραιότητα δίνεται σε άνεργους, άστεγους, άτομα χαμηλού εισοδήματος, μονογονεϊκές οικογένειες κλπ. Δεν είναι δυνατόν να απαιτηθεί από παλαιό μέλος να παραιτηθεί από το μερίδιό του ή να τα συρρικνώσει για την εισδοχή νέων μελών,

Αναγκαία για την ομάδα θεωρείται η ύπαρξη ενός κοινού ταμείου και ενός ανακλητού διαχειριστή-ταμιά ή αντίστοιχης επιτροπής, που θα φροντίζει γρήγορα να πληρώνει τις έκτακτες βλάβες ή ότι άλλο κρίνει άμεσα εκτελέσιμο.

Δικαίωμα συμμετοχής στον Σύλλογο, τις Γενικές Συνελεύσεις αυτού, όπως επίσης και στο Συλλογικό Αγρόκτημα (μόνο παρουσία και εκπαίδευση) δίνεται και σε μη μεριδιούχα μέλη καταβάλλοντας ένα ετήσιο μικρό συμβολικό ποσό για την συμμετοχή τους και έχοντας δικαίωμα λόγου και ψήφου, εξαιρουμένων των πρακτικών θεμάτων καλλιέργειας.

Κανόνες συλλογικής επιλογής (GS6)

Στην ομάδα ΠΕΡ.ΚΑ. υπάρχει αυτονομία λήψης αποφάσεων και τα ίδια τα μέλη της ομάδας μπορούν να τροποποιούν τους κανόνες του λειτουργικού επιπέδου. Συγκεκριμένα, για κάθε απόφαση που θα πρέπει να ληφθεί, όπως πχ αδυναμία καταβολής του αναλογούντος χρηματικού ποσού, επιλογή ατόμων από την λίστα αναμονής για εισδοχή στην καλλιέργεια, αποζημίωση ατόμων που αποχωρούν, τήρηση ταμείου έκτακτων αναγκών, καταγγελίες για παραβάσεις των αρχών λειτουργίας από μέλη, αποφάσεις για αποβολές μελών, προστριβές με πολίτες κλπ αρμόδια είναι η Γενική Συνέλευση της ομάδας ΠΕΡ.ΚΑ η οποία λαμβάνει σχετικές γραπτές αποφάσεις απευθείας ή/και αναθέτει σε επιτροπές ή μεμονωμένα μέλη της να ενεργήσουν για λογαριασμό της και τα οποία απολογούνται στην Γενική Συνέλευση.

Οι αποφάσεις λαμβάνονται από την Γενική Συνέλευση της Ομάδας, εφόσον σ' αυτήν παρίστανται τουλάχιστον τα 2/3 των εγγεγραμμένων, η οποία συγκαλείται τουλάχιστον 2 φορές τον μήνα. Η διεκπεραίωση διαφόρων απαραίτητων εργασιών εκτελείται από την «Επιτροπή Δράσης», στην οποία μπορούν να συμμετέχουν κάθε φορά 6 άτομα από την ομάδα (ή του συλλόγου) και της οποίας η σύσταση γίνεται για την διάρκεια 3 μηνών. Η ενδιάμεση πληροφόρηση μπορεί να γίνεται μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Θετικό στοιχείο θεωρείται η εναλλαγή στην Ομάδα Δράσης όλων των ατόμων της ομάδας, ώστε το βάρος των μη καλλιεργητικών δράσεων να ισομοιράζεται δίκαια σε όλους.

Κανόνες συνταγματικής επιλογής (GS8)

Στο εγχείρημα δεν υπάρχουν κανόνες συνταγματικής επιλογής, ωστόσο ως αρμόδιοι για τη λήψη αποφάσεων (σε επίπεδο συνταγματικής επιλογής) ορίζεται η ομάδα ΠΕΡ.ΚΑ. αλλά σε άμεση εξάρτηση με τον τοπικό πολιτιστικό σύλλογο και τον Δήμο.

Κανόνες ελέγχου και επιβολής κυρώσεων (GS8)

Η ομάδα διαθέτει καταστατικό λειτουργίας, το οποίο καθορίζει ένα συγκεκριμένο πλαίσιο κανόνων και αρχών που θα πρέπει να τηρείται. Η Γενική Συνέλευση του Συλλόγου μπορεί να αποφασίσει την προσωρινή ή μόνιμη αποβολή κάποιου μεριδιούχου από την καλλιέργεια ή και τον Σύλλογο (GS8.2.1), όταν ένα μερίδιο εγκαταλείπεται από κάποιον καλλιεργητή περισσότερο από 1 έτος ή για πάνω από 2 καλλιεργητικές περιόδους (το διάστημα αυτό μπορεί να θεωρηθεί αγρανάπαυση). Η απόφαση λαμβάνεται εξετάζοντας κατά περίπτωση την σοβαρότητα του λόγου εγκατάλειψης της καλλιέργειας, καθώς και την ύπαρξη ατόμων στην λίστα αναμονής για εισδοχή στην συλλογική καλλιέργεια.

Σημαντικό είναι, ότι υπάρχει αστυνόμευση του χώρου για την αποτροπή περιστατικών παραβατικής συμπεριφοράς από άτομα εκτός ομάδας. Για τον λόγο αυτό οργανώθηκε σε εθελοντική βάση ομάδα φύλαξης του πρώην στρατοπέδου και υπάρχει ένας φύλακας του χώρου (GS8.1). Σε περιπτώσεις παραβάσεων από άτομα εκτός ομάδας δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη διαδικασία επιβολής κυρώσεων (GS8.2.2) παρά μόνο πιθανή λεκτική διαμάχη.

6.3.5. Αλληλεπιδράσεις - Αποτελέσματα

Οικειοποίηση (I1)

Στην περίπτωση των Περιστατικών Καλλιεργειών δεν παρουσιάζεται το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη (I1.1), κάτι το οποίο δεν ισχύει για τον υπόλοιπο χώρο του πρώην στρατοπέδου που αποτελεί έναν ανοιχτό χώρο προσβάσιμο σε όλους.

Διαδικασίες διαβούλευσης (I3)

Στην ΠΕΡ.ΚΑ. γίνονται τακτικές συνελεύσεις, οι οποίες είναι καθοριστικές για την πορεία του εγχειρήματος, καθώς εκεί λαμβάνονται δημοκρατικά όλες οι αποφάσεις. Βέβαια, πολλές είναι οι φορές που η συμμετοχή των χρηστών των χώρου δεν είναι η αναμενόμενη. Αξίζει να προστεθεί ότι συναντήσεις των μελών για τη λήψη αποφάσεων γίνονται και ανά υπο-ομάδα ΠΕΡ.ΚΑ.

Όλοι οι συμμετέχοντες είναι ενημερωμένοι αναφορικά με τα θέματα διαχείρισης του πόρου. Η ενημέρωση συνήθως γίνεται μέσω μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή μέσω της σελίδας που έχει δημιουργηθεί σε μέσο κοινωνικής δικτύωσης. Το κοινό μπορεί να λάβει μια γενική ενημέρωση από τις αναρτήσεις στο blog της ΠΕΡ.ΚΑ. ή από τις αναρτήσεις στην ομάδα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Διαμάχες (I4)

Παρά το γεγονός ότι η επίλυση διαμαχών με χαμηλό κόστος αποτελεί βασική αρχή για τη διατήρηση πολύπλοκων συστημάτων κανόνων, στην περίπτωση της ομάδας ΠΕΡ.ΚΑ. αυτό δεν είναι εφικτό λόγω του μεγάλου αριθμού των συμμετεχόντων. Κατά τα χρόνια λειτουργίας της ΠΕΡ.ΚΑ. σημειώθηκαν έντονες διαμάχες μεταξύ των χρηστών (I4.1) που οδήγησαν μέχρι και σε παραιτήσεις των ιδρυτικών μελών της ομάδας.

Ενδεικτικές είναι οι μαζικές αιτήσεις παραίτησης αποσπάσματα των οποίων παρατίθεται στην συνέχεια:

“Η προσπάθεια λίγων (δυστυχώς λίγων) δεν αρκεί να παραμείνουν οι ΠΕΡΚΑ στις βασικές τους αρχές και τους στόχους της, τη στιγμή που οι πλειοψηφία των μελών αδιαφορεί, και λίγοι (αλλά αρκετοί και ικανοί για να κάνουν μεγάλο κακό) να τις καταστρατηγούν βάνανσα προς ίδιο όφελος και μάλιστα όταν δεν γίνεται το δικό τους, να ψεύδονται, να συκοφαντούν, να απειλούν και ακόμη να χειροδικούν, όσους τους διαμαρτύρονται.

Σαν μέλος των ΠΕΡΚΑ νοιώθω συνυπεύθυνος για ότι γίνεται, όμως τη βασική και μεγάλη ευθύνη έχουν όσοι καταπατούν τις αρχές, παρόλο που μπήκαν στις ΠΕΡΚΑ δηλώνοντας δημόσια την αποδοχή και την τήρησή τους. [...] Είναι εύκολο να καλλιεργήσεις λαχανικά, αλλά πολύ δύσκολο να καλλιεργήσεις πωρωμένους ανθρώπους. [...] Δυστυχώς τα τελευταία χρόνια (και ειδικά τους τελευταίους μήνες) σιγά-σιγά όλα αυτά έχουν ξεφτίσει τόσο πολύ, που νοιώθω ότι το μέλλον δεν θα είναι καθόλου όπως το οραματίστηκα στην αρχή και η λίγη ελπίδα που εκφράζουν κάποιοι, δε μου αρκεί. Τα τελευταία συμβάντα είναι οι σταγόνες που ξεχείλισαν το ποτήρι. [...]

Γι’ αυτούς τους λόγους, αποχωρώ από τις ΠΕΡΚΑ Καρατάσου, γεμάτος όμως φιλίες με υπέροχους ανθρώπους-αγωνιστές που γνώρισα, με πάρα-πάρα πολλές υπέροχες αναμνήσεις και εμπειρίες που τις έζησα εγώ και τα παιδιά μου, που μεγάλωσαν στις ΠΕΡΚΑ. [...]

Δ.Θ.

“[...] Σ’ αυτό που εξακολουθεί να υφίσταται ως περιιαστική καλλιέργεια στο Πάρκο Καρατάσου ΔΕΝ ΣΥΜΜΕΤΕΧΩ. Ό,τι συμβαίνει εκεί ΔΕΝ Μ’ ΕΚΦΡΑΖΕΙ, πλέον, ΔΕΝ ΤΟ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΩ. Κινείται εκτός του οράματος, της φιλοσοφίας και της λογικής της Περ.Κα., εκπορευόμενο από νοοτροπίες και πρακτικές του παρελθόντος. [...]”

Π.Σ.

“Την Κυριακή 10.12.2017 έγινε η Γενική Συνέλευση (ΓΣ) της περκα Καρατάσου, στην οποία αποφασίσθηκε η αναβολή λήψης απόφασης σχετικά με την «ανταρσία» στην περ.κα1. [...] Δέχομαι την απόφαση της ΓΣ ως αναγκαστικό αποτέλεσμα, όμως μου είναι αδύνατο, έστω και για λίγο ακόμη, να συνυπάρξω με τα άτομα που δήλωσαν τη δημιουργία «ομάδας μη περκα» μέσα στην περκα. Μετά από ένα χρόνο προσπαθειών να βρεθεί μια λύση στα πλαίσια των Αρχών Λειτουργίας της ΠΕΡΚΑ, φαίνεται πως αυτό είναι πλέον αδύνατο.

Με την παρούσα επιστολή δηλώνω την αποχώρησή μου από την ομάδα της περκα1 καθώς και από την περκα Καρατάσου. Ταυτόχρονα, αποσύρω την έγγραφη προσωπική ανάληψη ευθύνης

έναντι του Δήμου Παύλου Μελά (2011) καθώς και την ευθύνη που προκύπτει από οποιοδήποτε μετέπειτα έγγραφο που έχω υπογράψει έναντι του Δήμου.”

Ε.Ζ.

Αναφορικά τώρα με τις διαμάχες μεταξύ των χρηστών και της κυβέρνησης (ή/ και της τοπικής αυτοδιοίκησης, αυτές δεν είναι υπαρκτές (I4.2), αφού υπάρχει συνεργασία με τις τοπικές αρχές για τη διεκδίκηση του χώρου και τη μετατροπή του σε πάρκο. Συνεχίζει να υφίσταται, βέβαια, η διαμάχη με το ΤΕΘΑ λόγω της διεκδίκησης του χώρου (I4.3)

Επενδυτικές δραστηριότητες (I5)

Στον χώρο έχουν γίνει αρκετές επενδυτικές δραστηριότητες και κατασκευές, όπως π.χ. η δημιουργία πέτρινου φούρνου, η κατασκευή κομπόστ, κ.ά., τα οποία είναι ενδεικτικά της δέσμευσης στο εγχείρημα. Σε ότι αφορά τις επεμβάσεις στον περιβάλλοντα χώρο (εκτός ΠΕΡ.ΚΑ.), για αυτές απαιτείται άδεια από τον δήμο.

Δραστηριότητες δικτύωσης (I8)

Σχετικά με τις δραστηριότητες δικτύωσης, η ομάδα ΠΕΡ.ΚΑ. συνδέεται με έναν αξιόλογο αριθμό άλλων ομάδων και συλλογικοτήτων (I8.3), συλλόγων (I8.1), ενώ απολαμβάνει την στήριξη και εμπιστοσύνη του Δήμου (I8.2) από την αρχή του εγχειρήματος.

Δραστηριότητες επιτήρησης (I9)

Όπως προαναφέρθηκε, στην ΠΕΡ.ΚΑ. υπάρχει επιτήρηση του χώρου από φύλακα (GS8.1), αφού οργανώθηκε σε εθελοντική βάση ομάδα φύλαξης του πρώην στρατοπέδου. Επιπρόσθετα, η πλήρης περιφράξη του χώρου (I9.1) αποτρέπει σε μεγάλο βαθμό περιστατικά παραβατικών ενεργειών.

Δείκτες κοινωνικής απόδοσης (O1)

Στην ομάδα ΠΕΡ.ΚΑ. λόγω του ότι η καλλιέργεια λαμβάνει χώρα ατομικά, γίνεται ισότιμη κατανομή τόσο των προϊόντων (O1.1.1), όσο και των εργασιών (O1.1.2). Επίσης, όλα τα μέλη της ομάδας είναι ισότιμα υπεύθυνοι για την φροντίδα και συντήρηση των κοινόχρηστων χώρων (δηλ. των κύριων και δευτερευόντων διάδρομων, των θέσεων στάθμευσης, της περιφράξης, της εισόδου, της κεντρικής υδροδότησης κλπ), και συμμετέχουν κυκλικά σ' αυτές τις

εργασίες και όπως ορίζεται κάθε φορά από τις αποφάσεις των Γενικών Συνελεύσεων.

Ο βαθμός συλλογικής δράσης χαρακτηρίζεται ως υψηλός (O1.2) και το εγχείρημα, το οποίο δεν έχει σκοπό το κέρδος, αφού έχει αντι-εμπορευματικό χαρακτήρα, είναι οικονομικά βιώσιμο (O1.3).

Δείκτες οικολογικής απόδοσης (O2)

Η ομάδα Περαστικών Καλλιεργειών παρουσιάζει και αυτή οικολογική απόδοση, αφού με την διάσωση και διάδοση του φυτογενετικού υλικού συμβάλει στην συντήρηση της βιοποικιλότητας (O2.1), ενώ με την συλλογή οργανικών υπολειμμάτων και την κομποστοποίησή τους περιορίζεται ο όγκος των απορριμμάτων (O2.2). Τέλος, ο πόρος διατηρείται σε πάρα πολύ κα-τάσταση (O2.3), ιδιαίτερα να συγκριθεί με την πρότερη εικόνα της πλήρους εγκατάλειψης που επικρατούσε στο πρώην στρατόπεδο.

6.4. Συμπεράσματα

Στο παρόν κεφάλαιο αναλύθηκε, με τη χρήση του αναλυτικού πλαισίου SES ο θεσμός της ΠΕΡ.ΚΑ. ως μια δομή διακυβέρνησης αστικών κοινών. Από τα αποτελέσματα τα οποία προέκυψαν, διαπιστώνουμε την ύπαρξη ορισμένων παραμέτρων που, σύμφωνα με την βιβλιογραφία, μπορεί να επηρεάσουν τη συλλογική δράση αρνητικά και ως εκ τούτου τη βιωσιμότητα του εγχειρήματος. Ο σημαντικότερος παράγοντας που μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τη βιωσιμότητα του κοινού είναι ο εξαιρετικά υψηλός αριθμός των χρηστών (παρουσιάζοντας αυξητικές τάσεις), ο οποίος δημιουργεί προβλήματα στην επίλυση των διαμαχών με μικρό κόστος. Παρ' όλα αυτά, το γεγονός ότι μέσα στο εγχείρημα έχουν δημιουργηθεί υπο-ομάδες διευκολύνει σε κάποιο βαθμό τις διαδικασίες διαβούλευσης μεταξύ των χρηστών.

Δύο επιπλέον μεταβλητές οι οποίες επηρεάζουν αρνητικά την εξέλιξη του υπό μελέτη εγχειρήματος είναι τα μέτρια επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου και η μέτρια σύγκλιση όσον αφορά στις κοινές αντιλήψεις μεταξύ των μελών. Τα μέτρια επίπεδα και των δύο μεταβλητών εξηγούνται αν λάβουμε υπόψη τον εξαιρετικά υψηλό αριθμό των χρηστών. Ωστόσο, καλύτερα επίπεδα (σύγκλιση) ως προς αυτές τις μεταβλητές παρουσιάζονται στο εσωτερικό των υποομάδων.

Βέβαια, παρά την ύπαρξη ενός αριθμού συνθηκών που έχουν αρνητικό αντίκτυπο για

το εγχείρημα, υπάρχουν ορισμένοι σημαντικοί παράμετροι που συντείνουν στην αποτελεσματικότητα και ευημερία του θεσμού. Αυτοί είναι η υψηλή σημαντικότητα του πόρου, αφού παρουσιάζεται υψηλή άμεση οικονομική εξάρτηση αλλά και έμμεση εξάρτηση από αυτόν, η σχετική αυτονομία λήψης αποφάσεων, η έγκριση των τοπικών αρχών και η αναγνώριση του δικαιώματος αυτό-οργάνωσης, η ύπαρξη καταστατικού λειτουργίας, το οποίο καθορίζει ένα συγκεκριμένο πλαίσιο κανόνων και αρχών που θα πρέπει να τηρείται και διευκολύνει τη διαχείριση του πόρου, η αστυνόμευση του χώρου για την αποτροπή περιστατικών παραβατικής συμπεριφοράς και τα σαφώς καθορισμένα όρια της ομάδας (που περιορίζουν την περαιτέρω αύξηση της ομάδας λόγω περιορισμένης δυνατότητας υδροδότησης).

Τέλος, ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο και ενδεικτικό για την αποτελεσματικότητα αλλά και την μακροβιότητα του κοινού είναι η εκτίμηση της δομής βάσει των δεικτών κοινωνικής αλλά και οικολογικής απόδοσης. Σχετικά με το πρώτο, παρουσιάζεται ισότητα τόσο στην κατανομή προϊόντων όσο και των εργασιών, υψηλός βαθμός συλλογικής δράσης και οικονομική αποτελεσματικότητα (διαθέσιμοι οικονομικοί και υλικοί πόροι), ενώ σχετικά με το δεύτερο αξίζει να αναφέρουμε ότι στον χώρο έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές επενδυτικές δραστηριότητες συμβάλλοντας στην διατήρηση του πόρου σε πολύ καλή κατάσταση.

Με βάση τα παραπάνω, και με την υπόθεση ότι ο αριθμός των συμμετεχόντων δεν πρόκειται να παρουσιάσει περαιτέρω αύξηση, το παρόν το εγχείρημα θεωρείται επιτυχημένο και βιώσιμο.

Κεφάλαιο 7^ο

Μελέτη περίπτωσης 3: Ομάδα καλλιέργειας ‘Αγρό- σχολοι Βριλησσού’

7.1. Εισαγωγή

Επόμενο στη σειρά εγχείρημα αποτελεί η περίπτωση των Αγρόσχολων Βριλησσού που παρουσιάζεται στο παρόν κεφάλαιο. Στην αρχή του κεφαλαίου παρουσιάζεται το ιστορικό του εγχειρήματος, ενώ στη συνέχεια, με τη χρήση του θεωρητικού πλαισίου ανάλυσης SES, αξιολογείται η εν λόγω πρωτοβουλία ως μια αυτό-οργανωμένη θεσμική δομή διαχείρισης αστικού κοινού.

7.2. Ιστορικό του εγχειρήματος

Ο σύλλογος «Φυσιολατρική Κίνηση Βριλησσού» (έτος ιδρύσεως 2001) αποτελεί μια ομάδα ανθρώπων με αγάπη για την φύση και τις δραστηριότητες σε αυτήν. Σκοποί του συλλόγου είναι γνωριμία με την ελληνική φύση και η ανάπτυξη φυσιολατρικού πνεύματος. Εκτός όμως των φυσιολατρικών δραστηριοτήτων ο σύλλογος παρέχει κι ένα πλήθος άλλων δραστηριοτήτων στα μέλη του²³, αφού έχει δημιουργηθεί ομάδας φωτογραφίας, μουσική ομάδα, ομάδα πυρασφάλειας κ.ά.

Σε μία από τις συναντήσεις της «Φυσιολατρικής Κίνησης Βριλησσού» αποφασίστηκε να συγκαταλεχθεί στις δραστηριότητες του συλλόγου και η καλλιέργεια. Η έναρξη καλλιεργητικών δραστηριοτήτων έγινε σε ένα περιβόλι ιδιωτικής ιδιοκτησίας στα Σπάτα τον Ιούνιο του

---

²³ Σημειώνεται ότι, για να γίνει κάποιος μέλος του συλλόγου και να συμμετέχει σε οποιαδήποτε δραστηριότητά του απαιτείται η καταβολή ετήσιας συνδρομής η οποία ανέρχεται στο ποσό των 30€ ανά άτομο ή 50€ εάν πρόκειται για οικογενειακή συμμετοχή. Η συνδρομή διαρκεί όσο το ετήσιο πρόγραμμά του συλλόγου (από τέλος Σεπτεμβρίου μέχρι αρχές Οκτωβρίου) και θα πρέπει να ανανεώνεται κάθε χρόνο.

2011 και η ομάδα που δημιουργήθηκε από άτομα που συμμετείχαν ήδη στον σύλλογο, ονομάστηκε «Αγρόσχοι Βριλησσού». Η ομάδα των Αγρόσχολων Βριλησσού ξεκίνησε με περίπου 20 άτομα και άρχισε να διευρύνεται φτάνοντας σε σύντομο χρονικό διάστημα μέχρι και τα 40 άτομα. Δημιουργήθηκε μία συντονιστική επιτροπή 6 ατόμων, οι οποίοι ευθύνονται για την ομαλή λειτουργία και τον προγραμματισμό των δράσεων, καθώς και αυτόνομο ταμείο για τις συνεισφορές των μελών προκειμένου να καλύπτονται τα τρέχοντα έξοδα των καλλιεργητικών δραστηριοτήτων. Οι 6 συντονιστές εναλλάσσονται ανά τακτά χρονικά διαστήματα με κυκλική σειρά, ανάλογα με τον χρόνο που μπορεί να διαθέσει ο καθένας.

Τον Μάρτιο του 2012 ο σύλλογος («Φυσιολατρική Κίνηση Βριλησσού») ζητάει από το Δημοτικό Συμβούλιο Βριλησσιών για λογαριασμό της ομάδας έκταση για αστική καλλιέργεια σε έναν εγκαταλελειμμένο χώρο της πρώην Ναυτική Βάσης²⁴ (βλ. όρυγμα) δίπλα στο σημερινό πάρκο Μαρία Κάλλας. Η αποδοχή του Δημοτικού Συμβουλίου ήταν ευρεία και η Ομάδα σχεδιάζει και αναπτύσσει το χώρο ώστε να είναι κατάλληλος για καλλιέργεια και με επιπλέον στόχο να καταστεί επισκέψιμος από μαθητές και άλλους ενδιαφερόμενους.

Εικ. 20. Πρώην Ναυτική Βάση (Βριλήσσια Αττικής)

Πηγή: www.vrilisos.gr/activities/garden.html

²⁴ Η πρώην Ναυτική Βάση των Βριλησσιών Αττικής έχει έκταση περίπου 50 στρεμμάτων και βρίσκεται στους πρόποδες του Πεντελικού Όρους. Απαλλοτριώθηκε το 1958 με βασιλικό διάταγμα για την αξιοποίησή της ως "Αποθήκη Εθνικών Κειμηλίων" του Πολεμικού Ναυτικού της Ελλάδος (ΥΠΕΘΑ). Αργότερα η έκταση του Πολεμικού Ναυτικού παραδόθηκε στον Δήμο.

Εικ. 21. Καλλιεργούμενη έκταση ομάδας 'Αγρόσχολων Βριλήσσου' (βλ. Όρυγμα)

Πηγή: www.vrilisos.gr/activities/garden.html

Εικ. 22. Καλλιεργητικές δραστηριότητες

Πηγή: <http://3dimvril.blogspot.com/2017/>

Εικ. 23. Άποψη του χώρου

Πηγή: www.vrilisos.gr/activities/garden.html

Εικ. 24. Άποψη του χώρου

Πηγή: www.vrilisos.gr/activities/garden.html

Εικ. 25. Άποψη του χώρου

Πηγή: www.vrilisos.gr/activities/garden.html

7.3. Ανάλυση μεταβλητών

Στην παρούσα ενότητα, έπειτα από την σύντομη ανάλυση του ιστορικού του εγχειρήματος, παρουσιάζεται η ανάλυση της δομής βάσει του θεωρητικού πλαισίου SES.

Πίνακας 16. Ανάλυση της ομάδας Αγρόσχολων Βριλησσού βάσει του πλαισίου SES

Κοινωνικές, Οικονομικές, και Πολιτικές Ρυθμίσεις (S)	
Οικονομική ανάπτυξη (S1)	
- Οικονομική κρίση (S1.1)	Ναι
Πολιτική σταθερότητα (S3)	Όχι
Συστήματα πόρων (RS)	
Τομέας (RS1)	Αστικά κοινά/ Αγρός
Προσδιορισμένα όρια συστήματος (RS2)	
- Ανθρωπογενή όρια (RS2.1)	Ναι
- Όρια στην οικειοποίηση και ιδιοκτησία (RS2.2)	Ναι
Μέγεθος πόρου (RS3)	Μεσαίο
Τοποθεσία (RS9)	Βριλήσσια

Παίκτες (Α)	
Αριθμός συμμετεχόντων (Α1)	
- Άμεσοι χρήστες του πόρου (Α1.1)	Μικρός
- Άλλοι παίκτες (Α1.2)	N/A
Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά ομάδας (Α2)	
- Ομοιογένεια κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών (Α2.1)	Ισχυρή
- Κοινωνικο-οικονομικές ομάδες που αποκλείονται (Α2.2)	Υπάρχουν
- Αποκλεισμός λόγω ιδεολογίας (Α2.2.1)	Όχι
- Αποκλεισμός βάσει κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων (Α2.2.2)	Ναι
Ιστορικό χρήσης και εμπειρίες συνεργασίας (Α3)	
- Διάρκεια (Α3.1)	8 έτη
- Προηγούμενη εμπειρία συνεργασίας (Α3.2)	Ναι
Ηγεσία (Α5)	
- Επίσημη (Α5.1)	Απουσία
- Άτυπη (Α5.2)	Βάσει συνεισφοράς/ συμμετοχής
Νόρμες/ Κοινωνικό κεφάλαιο (Α6)	
- Εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα (Α6.1)	Υψηλά επίπεδα
Κοινές αντιλήψεις (Α7)	Ναι
Σημαντικότητα πόρου (εξάρτηση) (Α8)	Υψηλή/ Άμεση & Έμμεση
- Οικονομική εξάρτηση (Α8.1)	Ναι
- Μέσο ιδεολογικής έκφρασης (Α8.2)	Ναι
Συστήματα διακυβέρνησης (GS)	
Συστήματα περιουσιακών δικαιωμάτων (GS4)	Ασθενής (έγκριση Τ.Α.)
Λειτουργικοί κανόνες (GS5)	Υπάρχουν
Κανόνες συλλογικής επιλογής (GS6)	Δεν υπάρχουν
Κανόνες συνταγματικής επιλογής (GS7)	Δεν υπάρχουν
Κανόνες ελέγχου και επιβολής κυρώσεων (GS8)	
- Διαδικασία αστυνόμευσης (GS8.1)	Δεν υπάρχει
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων (GS8.2)	
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εντός ομάδας (GS8.2.1)	Δεν υπάρχει
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εκτός ομάδας (GS8.2.2)	Δεν υπάρχει

Αλληλεπιδράσεις (Ι)	
Οικειοποίηση (Ι1)	
- Πρόβλημα λαθρεπιβάτη (Ι1.1)	Ναι
Διαδικασίες διαβούλευσης (Ι3)	Ναι
Διαμάχες (Ι4)	
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών (Ι4.1)	Όχι
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών και κυβέρνησης (Ι4.2)	Όχι
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών και άλλων παικτών (Ι4.3)	Όχι
Επενδυτικές δραστηριότητες (Ι5)	Ναι
Δραστηριότητες δικτύωσης (Ι8)	
- Δικτύωση με συλλόγους (Ι8.1)	Ναι
- Δικτύωση με τοπική αυτοδιοίκηση (Ι8.2)	Ναι
- Επίπεδο διασύνδεσης με άλλες συλλογικότητες (Ι8.3)	Υψηλό
Δραστηριότητες επιτήρησης (Ι9)	Ναι
- Περιφραγή (Ι9.1)	Ναι (μερικώς)
Αποτελέσματα (Ο)	
Δείκτες κοινωνικής απόδοσης (Ο1)	
- Ισότητα (Ο1.1)	
- Ισότητα στην κατανομή των προϊόντων (Ο1.1.1)	Ναι
- Ισότητα στην κατανομή των εργασιών (Ο1.1.2)	Ναι
- Βαθμός συλλογικής δράσης (Ο1.2)	Υψηλός
- Οικονομική αποτελεσματικότητα (οικονομικοί/ υλικοί πόροι) (Ο1.3)	Υψηλή
Δείκτες οικολογικής απόδοσης (Ο2)	
- Συντήρηση βιοποικιλότητας (Ο2.1)	Ναι
- Μείωση αποβλήτων (Ο2.2)	Ναι
- Κατάσταση πόρου (Ο2.3)	Πολύ καλή

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

7.3.1. Κοινωνικό, Οικονομικό, και Πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ευδοκίμησε το εγχείρημα

Η οικονομική συγκυρία (S1.1) διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο για την δημιουργία της ομάδας με σκοπό την ιδιοπαραγωγή προϊόντων, ενώ το πολιτικό πλαίσιο (S1.2) στο οποίο ευδοκίμησε το εγχείρημα φαίνεται πως δεν αποτέλεσε ιδιαίτερα σημαντικό λόγο.

7.3.2. Μεταβλητές σχετικές με τον πόρο

Τομέας – αστικά κοινά (RS1)

Ο τομέας που ανήκει ο πόρος είναι τα αστικά κοινά (αγρός).

Ξεκάθαρα καθορισμένα όρια (RS2)

Ο πόρος έχει σαφώς καθορισμένα όρια (RS2.1) και ένα τμήμα της έκτασης είναι περιφραγμένο. Επίσης, υπάρχουν όρια και στην οικειοποίηση και ιδιοκτησία (RS2.2) αφού μόνο μέλη της ομάδας μπορούν να οικειοποιηθούν την συγκεκριμένη έκταση.

Μέγεθος πόρου (RS3)

Ο πόρος που διαχειρίζεται η ομάδα των Αγρόσχολων Βριλησσού εκτιμάται σε περίπου 2 στρέμματα καλλιεργήσιμης γης (RS3). Το μέγεθος του πόρου παρέμεινε σχετικά σταθερό όλα τα χρόνια δραστηριοποίησης της ομάδας.

7.3.3. Μεταβλητές σχετικές με τους παίκτες

Αριθμός χρηστών (A1)

Όσον αφορά την ιδιότητα του μέλους της ομάδας δεν υπάρχει σαφώς καθορισμένο όριο. Ο καθένας μπορεί να επισκεφθεί κάποιες φορές τον αγρό και αν θεωρήσει ότι ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας τον εκφράζει μπορεί να γίνει μέλος της ομάδας των Αγρόσχολων βριλησσού. Η ομάδα άρχισε με 40 άτομα και πλέον αποτελείται από περίπου 15 άτομα (A1.1) οι οποίοι συμμετέχουν συστηματικά στην συλλογική καλλιέργεια. Κατά καιρούς συμμετέχουν (περιστασιακά) στο εγχείρημα και άτομα από τους αποχωρήσαντες συμμετέχοντες (όπως π.χ. κάποιοι οι οποίοι απομακρυνθήκαν λόγω απόστασης από τον τόπο διαμονής).

Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των χρηστών (A2)

Όσον αφορά το κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά της ομάδας των Αγρόσχολων παρουσιάζεται ισχυρή ομοιογένεια (A2.1), λόγω του σχετικά μικρού αριθμού των συμμετεχόντων.

Υπάρχουν άτομα που αποκλείονται από την συλλογική καλλιέργεια λόγω οικονομικών περιορισμών (A2.2.2), αφού για να γίνει κάποιος μέλος της ομάδας των Αγρόσχολων απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί να είναι μέλος του συλλόγου (και κατ' επέκταση να πληρώνει την ετήσια συνδρομή των μελών). Στο παρελθόν αποχώρησαν άτομα από την ομάδα καλλιέργειας λόγω της αδυναμίας πληρωμής της ετήσιας συνδρομής.

Ιστορικό χρήσης (A3)

Η χρήση της πρώην Ναυτικής βάσης ως αγρού μετράει κατά την περίοδο της έρευνας ήδη 7 χρόνια (από το 2012), ωστόσο η σύσταση της ομάδας έγινε το 2011. Κατά τη διάρκεια των ετών αυτών, η χρήση και οι δραστηριότητες των μελών μεταβλήθηκαν σε κάποιο βαθμό, αφού επεκτάθηκαν από την φροντίδα ν καλλιεργειών στην δημιουργία οπωρώνα, την καλλιέργεια αρωματικών φυτών και την διοργάνωση σχολικών εκδρομών στον χώρο. Τα άτομα που συμμετέχουν στο εγχείρημα παρουσιάζουν προηγούμενη εμπειρία συνεργασίας (A3.2), αφού αποτελούν μέλη του φυσιολατρικού συλλόγου.

Ηγεσία (A5)

Η ομάδα δεν διαθέτει επίσημα κάποιας μορφής ηγεσία (A5.1), ωστόσο υπάρχουν κάποια άτομα το οποία έχουν ηγετικό ρόλο στην ομάδα (A5.2) και ερωτώνται πριν από οποιαδήποτε ενέργεια της ομάδας, κυρίως λόγω της αφοσίωσης και της συνεισφοράς τους στο εγχείρημα.

Εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα (A6)

Στην περίπτωση των Αγρόσχολων Βριλησσού υπάρχουν ενδείξεις ότι υπάρχει μια ισχυρή εμπιστοσύνης μεταξύ των μελών (A6.1). Σ' αυτό φυσικά συμβάλλει και το ότι οι περισσότεροι συμμετέχοντες γνωρίζουν πολύ καλά ο ένας τον άλλον λόγω της συμμετοχής τους στον σύλλογο.

Αναφορικά με την αμοιβαιότητα/ανταποδοτικότητα μεταξύ των συμμετεχόντων, αυτή είναι επίσης υπαρκτή (A6.1), αφού αναφέρθηκαν περιπτώσεις αμοιβαίας βοήθειας ακόμα και σε ζητήματα που δεν αφορούν τον αγρό.

Κοινές αντιλήψεις, κοινωνικές αξίες (A7)

Λόγω της συμμετοχής στον σύλλογο, που αποτελεί κοινή συνισταμένη όλων των μελών της ομάδας των Αγρόσχολων Βριλησσού, σε μεγάλο βαθμό γνωρίζονται μεταξύ τους και έχουν μια κοινή συνισταμένη αρχών οι οποίες έχουν να κάνουν με τη φύση.

Σημαντικότητα / σχέση με τον πόρο (A8)

Η σημαντικότητα του πόρου είναι υψηλή και υπάρχει άμεση οικονομική εξάρτηση από αυτόν για την ιδιοπαραγωγή προϊόντων (A8.1). Το εγχείρημα έχει επίσης χαρακτήρα κοινωνικής προσφοράς, αφού μέρος των προϊόντων δίνονται στην κοινωνική υπηρεσία του δήμου. Τέλος, το εγχείρημα χρησιμοποιείται ως μέσο έκφρασης της οικολογικής στάσης των μελών (A8.2), ενώ έχει και εκπαιδευτικό χαρακτήρα εγχείρημα, αφού αποτελεί ένα χώρο επισκέψιμο από σχολεία έπειτα από αίτημά τους.

7.3.4. Μεταβλητές σχετικές με το σύστημα διακυβέρνησης***Συστήματα περιουσιακών δικαιωμάτων (GS4)***

Όσον αφορά τα περιουσιακά δικαιώματα επί του πόρου αυτός ανήκει στον Δήμο και η ομάδα έχει την έγκρισή του για την εγκατάστασή της στον χώρο, αναγνωρίζοντας το δικαίωμά τους για αυτο-οργάνωση. Χαρακτηριστικό της στήριξης του Δήμου στο εγχείρημα αποτελεί το γεγονός ότι παρέχει στην ομάδα υδροδότηση και ρεύμα, ενώ δηλώνει την παρουσία του και στις εκδηλώσεις της ομάδας.

Κανόνες λειτουργίας (GS5)

Η ομάδα δεν διαθέτει καταστατικό λειτουργίας, οπότε δεν υπάρχουν συγκεκριμένοι γραπτοί κανόνες σχετικά με την οικειοποίηση του χώρου. Ωστόσο, υπάρχουν κάποιοι βασικοί άτυποι κανόνες λειτουργίας της ομάδας, όπως είναι η συλλογική καλλιέργεια με βάση τις αρχές της βιολογικής καλλιέργειας και άλλων βιοδυναμικών μεθόδων για την παραγωγή υγιεινών και θρεπτικών φυτικών τροφών, η απαγόρευση χρήσης τεχνητών λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων της εντατικής γεωργίας, η αποφυγή χρήσης βαρέων μηχανημάτων, η αποφυγή κατασπατάλησης του νερού και λοιπών φυσικών πόρων, και η αποφυγή χειρισμών που δύνανται να βλάψουν το περιβάλλον.

Κανόνες συλλογικής επιλογής (GS6)

Στην ομάδα υπάρχει σχετική και όχι πλήρης αυτονομία λήψης αποφάσεων, αφού υπάρχει άμεση εξάρτηση από τον φυσιολατρικό σύλλογο. Για τη λήψη αποφάσεων δεν υπάρχει γενική συνέλευση, απλά γίνεται συντονιστικό με την παρουσία όλων των μελών. Για ορισμένα θέματα (όπως λ.χ. για τα αιτήματα προς το Δήμο, κ.ά.) η ομάδα δεν επιτρέπεται να δράσει αυθαίρετα και πρέπει να μεσολαβήσει ο σύλλογος για την διεκπεραίωσή τους.

Κανόνες συνταγματικής επιλογής (GS7)

Στο εγχείρημα δεν υπάρχουν κανόνες συνταγματικής επιλογής, ωστόσο οι αρμόδιοι για τη λήψη αποφάσεων (σε επίπεδο συνταγματικής επιλογής) είναι η ομάδα των Αγρόσχολων, αλλά σε άμεση εξάρτηση με τον φυσιολατρικό σύλλογο και τον Δήμο.

Κανόνες ελέγχου και επιβολής κυρώσεων (GS8)

Η ομάδα των Αγρόσχολων δεν έχει λάβει μέτρα ώστε να υπάρχει μια διαρκής διαδικασία αστυνόμευσης στον χώρο (GS8.1). Επιπλέον, δεν υπάρχουν κανόνες ελέγχου και επιβολής κυρώσεων (GS8.2), παρά μόνο επίβλεψη από τα μέλη της ομάδας κατά τη διάρκεια της φυσικής παρουσίας τους στον χώρο. Δεν υπάρχει, λοιπόν, καμία επίσημη διαδικασία παρακολούθησης και η ομάδα περιορίζεται μόνο στην άτυπη παρακολούθηση του πόρου. Δεν αναφέρθηκε κάποια διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εντός ομάδας (GS8.2.1), μόνο ότι σε τυχόν παρεκκλίσεις τους από τις γενικές αρχές της ομάδας η 'συμμόρφωση' γίνεται με απλές φιλικές συστάσεις. Όσον αφορά την επιβολή κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εκτός ομάδας και πάλι δεν υπάρχει κάποια διαδικασία (GS8.2.2).

7.3.5. Αλληλεπιδράσεις - Αποτελέσματα***Οικειοποίηση (II)***

Στο περιβάλλον των Αγρόσχολων Βριλησσού παρουσιάζεται το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη (II.1), αλλά όχι σε έντονο βαθμό. Πιο συγκεκριμένα, έχουν παρατηρηθεί περιπτώσεις συγκομιδής των παραγόμενων προϊόντων από αγνώστους, καθώς επίσης και μικροκλοπές. Τα παραπάνω επιτρέπονται λόγω της μερικής περιφράξης που καθιστά τον χώρο προσβάσιμο σε όποιον το επιθυμεί.

Διαδικασίες διαβούλευσης (I3)

Στην ομάδα των Αγρόσχολων Βριλησσού δεν γίνονται συνελεύσεις για τη λήψη αποφάσεων, παρά απλές συναντήσεις συνήθως τις ημέρες που πραγματοποιούνται οι εργασίες στον αγρό του Βριλησσού. Η Ομάδα συναντιέται συνήθως κάθε Σάββατο στον αγρό, αλλά και μια φορά τον μήνα στα γραφεία του Συλλόγου. Στις συναντήσεις αυτές δίνεται η ευκαιρία να συζητηθούν θέματα που αφορούν τη ομάδα, να αναλυθούν καλλιεργητικά θέματα, να προταθούν λύσεις και χρήσιμες συμβουλές, καθώς επίσης και να διατυπωθούν προτάσεις για μελλοντικές δράσεις της ομάδας.

Όλοι οι συμμετέχοντες είναι ενημερωμένοι αναφορικά με τα θέματα του αγρού. Η ενημέρωση και ο γενικότερος συντονισμός της ομάδας γίνεται συνήθως μέσω μηνυμάτων, τηλεφωνικών κλήσεων (ο μικρός αριθμός της ομάδας το επιτρέπει) ή μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου

Διαμάχες (I4)

Στην ομάδα υπάρχει αρμονική συνύπαρξη και δεν έχουν παραταρηθεί ιδιαίτερες διαμάχες μεταξύ των χρηστών (I4.1). Σ' αυτό συνέβαλε σημαντικά τόσο ο μικρός αριθμός των χρηστών, όσο και η κοινή τους ταυτότητα.

Αναφορικά τώρα με τις διαμάχες μεταξύ των χρηστών και της κυβέρνησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης, ούτε αυτές είναι υπαρκτές (I4.2), αφού υπάρχει συνεργασία και εμπιστοσύνη από τις τοπικές αρχές προς την ομάδα. Τέλος, δεν αναφέρθηκαν από τους χρήστες διαμάχες με άλλους παίκτες (I4.3).

Επενδυτικές δραστηριότητες (I5)

Στον χώρο έχουν γίνει αρκετές επενδυτικές δραστηριότητες που αφορούν κυρίως φυτεύσεις οπωροφόρων δέντρων, κατασκευή κομπόστ, κ.ά., δείχνοντας ένα βαθμό δέσμευσης στο εγχείρημα.

Δραστηριότητες δικτύωσης (I8)

Η ομάδα των Αγρόσχολων Βριλησσού συνδέεται με έναν αξιόλογο αριθμό άλλων ομάδων και συλλογικοτήτων (I8.3), συλλόγων (I8.1), ενώ απολαμβάνει την στήριξη και εμπιστοσύνη του Δήμου (I8.2) από την αρχή του εγχειρήματος μέχρι τώρα.

Δραστηριότητες επιτήρησης (I9)

Λόγω της μη ύπαρξης κανόνων ελέγχου και επιβολής κυρώσεων (GS8), οι δραστηριότητες επιτήρησης λαμβάνουν χώρα κατά τη διάρκεια των επισκέψεων των μελών στον πόρο (I9) για τη διενέργεια καλλιεργητικών δραστηριοτήτων. Η μερική περιφράξη ενός τμήματος του χώρου (I9.1) δεν αποτρέπει πλήρως τις παραβατικές ενέργειες (μικρής έκτασης) που έλαβαν χώρα στον αγρό στο παρελθόν.

Δείκτες κοινωνικής απόδοσης (O1)

Στην ομάδα των Αγρόσχολων Βρίλησσού η καλλιέργεια λαμβάνει χώρα συλλογικά και γίνεται ισότιμη κατανομή των παραγόμενων προϊόντων (O1.1.1). Μοναδική περίπτωση που δεν συμβαίνει αυτό είναι όταν γίνεται συγκομιδή ευαίσθητων προϊόντων και δεν είναι κάποιο μέλος παρόν για να πάρει το μερίδιό του. Στην ομάδα γίνεται επίσης ισότιμη κατανομή των εργασιών (O1.1.2), λ.χ. μοιράζονται οι μέρες του ποτίσματος και προσέρχονται 2 άτομα κάθε φορά για το πότισμα. Μοναδικές περιπτώσεις που ο φόρτος εργασίας δεν είναι ο ίδιος για όλους είναι όταν ορισμένα άτομα αναλαμβάνουν περισσότερο όγκο εργασιών λόγω δικής τους επιθυμίας.

Ο βαθμός συλλογικής δράσης χαρακτηρίζεται ως πολύ υψηλός (O1.2) και το εγχείρημα είναι οικονομικά βιώσιμο (O1.3). Για την οικονομική ενίσχυση του εγχειρήματος κάποια από τα παραγόμενα προϊόντα (όπως π.χ. το κρασί, τα αρωματικά φυτά, κ.ά.) διανέμονται έναντι αντιτίμου σε εκδηλώσεις της ομάδας ή του συλλόγου, προκειμένου να καλυφθούν οι καλλιεργητικές ανάγκες και να αγοραστούν σκευάσματα, φυτά και εργαλεία. Επιπρόσθετα, για την κάλυψη των αναγκών της ομάδας θεσπίστηκε μηνιαία συνεισφορά των μελών με το ποσό των 2€ ανά άτομο.

Δείκτες οικολογικής απόδοσης (O2)

Η ομάδα των Αγρόσχολων Βρίλησσού, όπως και οι προηγούμενες ομάδες, παρουσιάζει οικολογική απόδοση, αφού ασχολείται και αυτή με τη διάσωση και διάδοση του φυτογενετικού υλικού, συμβάλλοντας έτσι στην διαχείριση ενός παγκόσμιου κοινού, την συντήρηση της βιοποικιλότητας (O2.1). Επιπλέον, με την συλλογή οργανικών υπολειμμάτων και την κομποστοποίησή τους, περιορίζει τον όγκο των απορριμμάτων που επιβαρύνουν το περιβάλλον καταλήγοντας στους χώρους υγειονομικής ταφής (O2.2). Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι, η κατάσταση του πόρου βρίσκεται σε άριστα επίπεδα (O2.3).

7.4. Συμπεράσματα

Στο κεφάλαιο αυτό αναλύθηκαν οι συνθήκες, το πλαίσιο και ο τρόπος οργάνωσης του κοινού των Αγρόσχολων Βριλησσού για τη διαχείριση ενός εγκαταλελειμμένου αστικού κοινού πόρου. Η εν λόγω δομή εκφράζει σε μεγάλο βαθμό τις κριτικές συνθήκες που η βιβλιογραφία θεωρεί σημαντικές για τη διαμόρφωση συλλογικής δράσης με σκοπό την αποτελεσματική διαχείριση των κοινών πόρων.

Πιο αναλυτικά, το μικρό (ικανοποιητικό σε σχέση με τον πόρο) και σταθερό μέγεθος της ομάδας, η ισχυρή αίσθηση εμπιστοσύνης και ανταποδοτικότητας, η υψηλή σημαντικότητα του πόρου (άμεση οικονομική εξάρτηση και έμμεση εξάρτηση), η σχετική αυτονομία στη λήψη αποφάσεων, η στήριξη των τοπικών αρχών και η αναγνώριση του δικαιώματος αυτό-οργάνωσης της ομάδας και η τήρηση ενός πλαισίου αρχών (κανόνες της βιολογικής καλλιέργειας) αποτελούν παράγοντες με θετική επίδραση στα κίνητρα των συμμετεχόντων για συλλογική δράση. Επιπλέον, βάσει των δεικτών κοινωνικής και οικολογικής απόδοσης, οι χρήστες φαίνεται πως έχουν κίνητρα να συνεχίσουν να επενδύουν χρόνο και προσπάθεια στο εγχείρημα. Συγκεκριμένα, παρουσιάζεται ισότητα στην κατανομή των προϊόντων και των εργασιών, υψηλός βαθμός συλλογικής δράσης και οικονομική αποτελεσματικότητα του εγχειρήματος, ενώ η κατάσταση του πόρου, βάσει των επενδυτικών δραστηριοτήτων που έχουν προβεί οι χρήστες, χαρακτηρίζεται ως πολύ καλή.

Το μόνο αρνητικό στοιχείο του εγχειρήματος αποτελεί η απουσία κάποιου μηχανισμού αστυνόμευσης ή επιβολής κυρώσεων, που όμως δεν φαίνεται να επηρεάζει τη βιωσιμότητα του εγχειρήματος, αφού υπάρχει μια υποτυπώδης επίβλεψη κατά τη διάρκεια της φυσικής παρουσίας των χρηστών στον χώρο.

Κεφάλαιο 8^ο

Μελέτη περίπτωσης 4: Ομάδα καλλιέργειας ‘Το Γυάλινο’

8.1. Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται ανάλυση ενός εγχειρήματος, το οποίο σταμάτησε τη λειτουργία του το καλοκαίρι του 2016. Η ανάλυση προκύπτει από την τελευταία συνάντηση με την ομάδα πριν τη διάλυσή της. Αφού ανατρέξουμε στην ιστορία δημιουργίας του εγχειρήματος, στη συνέχεια γίνεται ανάλυση του κοινού βάσει του θεωρητικού πλαισίου ανάλυσης SES με σκοπό να διακρίνουμε τις κριτικές συνθήκες που ενσωμάτωσε το εγχείρημα.

8.2. Ιστορικό του εγχειρήματος

Η ομάδα καλλιέργειας ‘το Γυάλινο’ δραστηριοποιούνταν στο θερμοκήπιο του Βοτανικού Κήπου Πετρούπολης, παράγοντας κυρίως σπόρους και σπορόφυτα²⁵. Ο Βοτανικός Κήπος αποτελεί ένα δημόσιο έργο που κατασκευάστηκε το 2000 από το ΥΠΕΧΩΔΕ στο πρότυπο του Βοτανικού Κήπου της Κοπεγχάγης. Στον χώρο, εκτός του θερμοκηπίου που δεν λειτουργήσε ποτέ, είναι κατασκευασμένο και ένα βοηθητικό κτίριο, το οποίο χρησιμοποιήθηκε από τον Δήμο (ο οποίος είχε αναλάβει και τη διαχείριση του χώρου) για την διοργάνωση δραστηριοτήτων, όπως είναι το θεατρικό και το παιδικό εργαστήρι.

Το καλοκαίρι του 2009 ο Δήμος ανακοινώνει την απόφασή του ότι δεν θα λειτουργήσει καθόλου τα εργαστήριά του στον Βοτανικό κήπο Πετρούπολης. Από το χρονικό αυτό σημείο κι έπειτα ο χώρος υποβαθμίστηκε λόγω επανειλημμένων περιστατικών λεηλασίας και βανδαλισμού.

---

²⁵ Σπορόφυτα ονομάζονται τα ποώδη φυτά που αναπαράγονται εγγενώς (δηλ. με σπόρο).

Όπως και στην περίπτωση του πάρκου Ναυαρίνου, λόγω του ότι την περίοδο που ακολούθησε τον Δεκέμβρη του 2008, πολύς κόσμος αναζητούσε άλλους τρόπους πολιτικής και κοινωνικής έκφρασης, ο χώρος οικειοποιήθηκε στο τέλος του Οκτώβρη του 2009 από αντι-εξουσιαστική ομάδα.

Έπειτα από την πρώτη ανοιχτή συνέλευση στον χώρο, αποφασίστηκε το εγχείρημα να λειτουργεί αμεσοδημοκρατικά, μέσα από ανοιχτές συνελεύσεις στα πλαίσια της αυτο-οργάνωσης και της αυτοδιαχείρισης. Το εγχείρημα σύντομα πλαισιώθηκε και υποστηρίχθηκε από τους κατοίκους της Πετρούπολης που συμμετείχαν ενεργά, οργανώνοντας ομάδες πολιτιστικών, καλλιτεχνικών, πολιτικών δραστηριοτήτων. Στις ομάδες που λειτούργησαν στον χώρο συγκαταλέγεται η θεατρική ομάδα, το παιδικό εργαστήρι, η ομάδα βιβλιοθήκης, η ομάδα χώρου, η ομάδα yoga, η κινηματογραφική ομάδα, καθώς, και η καλλιεργητική ομάδα του Γυάλινου θερμοκηπίου (η οποία αποτελεί και την μελέτη περίπτωσης της παρούσας εργασίας). Η ομάδα χώρου, με τον συντονισμό από αρχιτέκτονα, ανέλαβε τον ανασχεδιασμό και την αποκατάσταση των χώρων, αποδεικνύοντας έμπρακτα ότι η διαδικασία της συλλογικής σχεδίασης δημοσίων χώρων είναι εφικτή.

Από τις παραπάνω ομάδες, ξεχωριστή θέση κατείχε η ομάδα του Γυάλινου θερμοκηπίου που ασχολούνταν με την αστική καλλιέργεια ντόπιων παραδοσιακών ποικιλιών φρούτων και λαχανικών με βιολογικό-παραδοσιακό τρόπο παραγωγής, τη διάθεση σπορόφυτων σε πολίτες για τη διάδοση του παραδοσιακού γενετικού υλικού²⁶, τη διάθεση μέρους των προϊόντων σε πολίτες κατά τη διάρκεια εκδηλώσεων και τη λειτουργία τράπεζας παραδοσιακών σπόρων ενταγμένη στο δίκτυο ανταλλαγής του ΠΕΛΙΤΙ²⁷.

Ακόμη, σημαντικό μέρος των δραστηριοτήτων του Γυάλινου Θερμοκηπίου αποτέλεσε η χρήση του πόρου ως χώρου βιωματικής μάθησης σχετικά με την καλλιέργεια της γης και η διενέργεια σεμιναρίων με θέμα τα τρόφιμα από την πλευρά του καταναλωτή, την πλευρά του παραγωγού, τις επιπτώσεις των συστημάτων παραγωγής στο περιβάλλον, το τρόφιμο ως προϊόν ή δικαίωμα κλπ.

²⁶ Στις δράσεις της ομάδας, όσον αφορά τη διάθεση σπόρων σε πολίτες, αποτέλεσε και η διάθεση μέρους της σοδειάς σπόρων για την ενίσχυση της ευρύτερης πρωτοβουλίας που είχε ληφθεί για την αποστολή σπόρων στους πληγμένους από τον πόλεμο της Συρίας.

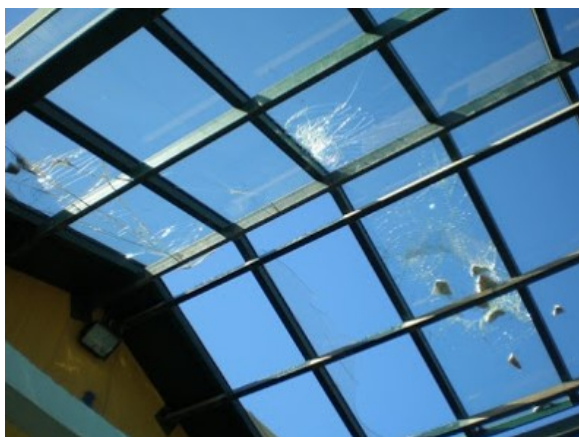
²⁷ Το Πελίτι αποτελεί μια αστική μη κερδοσκοπική εταιρία, εγκεκριμένη από το πρωτοδικείο της Δράμας και ασχολείται με τη συλλογή, διατήρηση, διάδοση και διάσωση των παραδοσιακών ποικιλιών. Διατηρεί τράπεζα σπόρων έχοντας την δυνατότητα να αποστέλλει μικρές ποσότητες σπόρων σε καλλιεργητές ανά την Ελλάδα με την παράκληση να της επιστραφούν, εάν είναι δυνατόν, κάποιοι πίσω προκειμένου να συνεχιστεί η διάδοσή τους.

Οι καλλιεργητικές δραστηριότητες στο Γυάλινο κράτησαν 7 χρόνια, καθώς το καλοκαίρι του 2016 σταμάτησε τη λειτουργία του. Ωστόσο, οι υπόλοιπες δραστηριότητες στο βοηθητικό κτίριο (το οποίο αναφέρεται από τους συμμετέχοντες ως κοινωνικός χώρος) εξακολουθούν να υλοποιούνται μέχρι σήμερα.

Εικ. 26. Κατάσταση του χώρου (πριν)

Εικ. 27. Κατάσταση του χώρου (πριν)

Πηγή: <http://votanikoskipos.blogspot.com/>

Εικ. 28. Οργάνωση δραστηριοτήτων στον χώρο

Εικ. 29. Οργάνωση δραστηριοτήτων στον χώρο

Πηγή: <http://votanikoskipos.blogspot.com/>

8.3. Ανάλυση μεταβλητών

Βάσει του πλαισίου SES επιχειρείται στην συνέχεια (Πίνακας 17) η ανάλυση της αστικής ομάδας καλλιέργειας του Γυάλινου Θερμοκηπίου. Η ανάλυση που ακολουθεί προκύπτει από την τελευταία συνάντηση με την καλλιεργητική ομάδα του Γυάλινου πριν την παύση της λειτουργίας της.

Πίνακας 17. Ανάλυση της ομάδας του Γυάλινου θερμοκηπίου βάσει του πλαισίου SES

Κοινωνικές, Οικονομικές, και Πολιτικές Ρυθμίσεις (S)	
Οικονομική ανάπτυξη (S1)	
- Οικονομική κρίση (S1.1)	Όχι
Πολιτική σταθερότητα (S3)	Ναι
Συστήματα πόρων (RS)	
Τομέας (RS1)	Αστικά κοινά/ Θερμοκήπιο
Προσδιορισμένα όρια συστήματος (RS2)	
- Ανθρωπογενή όρια (RS2.1)	Ναι
- Όρια στην οικειοποίηση και ιδιοκτησία (RS2.2)	Όχι
Μέγεθος πόρου (RS3)	Μικρό
Τοποθεσία (RS9)	Πετρούπολη
Παίκτες (A)	
Αριθμός συμμετεχόντων (A1)	
- Άμεσοι χρήστες του πόρου (A1.1)	Μικρός
- Άλλοι παίκτες (A1.2)	N/A
Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά ομάδας (A2)	
- Ομοιογένεια κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών (A2.1)	Ισχυρή
- Κοινωνικο-οικονομικές ομάδες που αποκλείονται (A2.2)	Υπάρχουν
- Αποκλεισμός λόγω ιδεολογίας (A2.2.1)	Ναι
- Αποκλεισμός βάσει κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων (A2.2.2)	Όχι
Ιστορικό χρήσης και εμπειρίες συνεργασίας (A3)	
- Διάρκεια (A3.1)	7 έτη
- Προηγούμενη εμπειρία συνεργασίας (A3.2)	Ναι

Ηγεσία (A5)	
- Επίσημη (A5.1)	Απούσα
- Άτυπη (A5.2)	Απούσα
Νόρμες/ Κοινωνικό κεφάλαιο (A6)	
- Εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα (A6.1)	Υψηλά επίπεδα
Κοινές αντιλήψεις (A7)	Ναι
Σημαντικότητα πόρου (εξάρτηση) (A8)	Υψηλή/ Έμμεση
- Οικονομική εξάρτηση (A8.1)	Όχι
- Μέσο ιδεολογικής έκφρασης (A8.2)	Ναι
Συστήματα διακυβέρνησης (GS)	
Συστήματα περιουσιακών δικαιωμάτων (GS4)	Ασθενής (ανοχή Δήμου)
Λειτουργικοί κανόνες (GS5)	Υπάρχουν
Κανόνες συλλογικής επιλογής (GS6)	Δεν υπάρχουν
Κανόνες συνταγματικής επιλογής (GS7)	Δεν υπάρχουν
Κανόνες ελέγχου και επιβολής κυρώσεων (GS8)	
- Διαδικασία αστυνόμευσης (GS8.1)	Δεν υπάρχει
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων (GS8.2)	
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εντός ομάδας (GS8.2.1)	Δεν υπάρχει
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εκτός ομάδας (GS8.2.2)	Δεν υπάρχει
Αλληλεπιδράσεις (I)	
Οικειοποίηση (I1)	
- Πρόβλημα λαθρεπιβάτη (I1.1)	Ναι
Διαδικασίες διαβούλευσης (I3)	Ναι
Διαμάχες (I4)	
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών (I4.1)	Όχι
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών και κυβέρνησης (I4.2)	Όχι
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών και άλλων παικτών (I4.3)	Όχι
Επενδυτικές δραστηριότητες (I5)	Ναι
Δραστηριότητες δικτύωσης (I8)	
- Δικτύωση με συλλόγους (I8.1)	Όχι
- Δικτύωση με τοπική αυτοδιοίκηση (I8.2)	Όχι
- Επίπεδο διασύνδεσης με άλλες συλλογικότητες (I8.3)	Υψηλό

Δραστηριότητες επιτήρησης (I9)	Όχι
- Περιφραξη (I9.1)	Ναι
Αποτελέσματα (O)	
Δείκτες κοινωνικής απόδοσης (O1)	
- Ισότητα (O1.1)	
- Ισότητα στην κατανομή των προϊόντων (O1.1.1)	Όχι
- Ισότητα στην κατανομή των εργασιών (O1.1.2)	Όχι
- Βαθμός συλλογικής δράσης (O1.2)	Μέτριος
- Οικονομική αποτελεσματικότητα (οικονομικοί/υλικοί πόροι) (O1.3)	Υψηλή
Δείκτες οικολογικής απόδοσης (O2)	
- Συντήρηση βιοποικιλότητας (O2.1)	Ναι
- Μείωση αποβλήτων (O2.2)	Ναι
- Κατάσταση πόρου (O2.3)	Καλή

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

8.3.1. Κοινωνικό, Οικονομικό, και Πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ευδοκίμησε το εγχείρημα

Όπως και στην περίπτωση του πάρκου Ναυαρίνου, το εγχείρημα ευδοκίμησε μετά τις εξελίξεις του Δεκεμβρίου 2006 που ακολούθησαν της δολοφονίας του Αλέξη Γρηγορόπουλου. Η κατάληψη του Βοτανικού χώρου Πετρούπολης αποτέλεσε κομμάτι του γενικότερου κλίματος προώθησης της αυτο-οργάνωσης και της αλληλεγγύης που εκδηλώθηκε μετά το κύμα εξέγερσης. Η γέννηση, λοιπόν, του εγχειρήματος δεν οφείλεται στην οικονομική κρίση (S1.1), ούτε στην πολιτική αστάθεια (S3).

8.3.2. Μεταβλητές σχετικές με τον πόρο

Τομέας – αστικά κοινά (RS1)

Ο τομέας που ανήκει ο πόρος είναι και εδώ τα αστικά κοινά και συγκεκριμένα πρόκειται για θερμική πύλη.

Ξεκάθαρα καθορισμένα όρια (RS2)

Το όρια του πόρου είναι ξεκάθαρα καθορισμένα (RS2.1) αφού το Γυάλινο Θερμοκήπιο αποτελεί κτίριο. Ωστόσο, θα λέγαμε ότι δεν υπάρχουν όριο στην οικειοποίηση και ιδιοκτησία (RS2.2) αφού και άτομα που δεν μετείχαν στην ομάδα μπορούσαν να καρπωθούν τα οφέλη που αυτή παρήγαγε.

Μέγεθος πόρου (RS3)

Το μέγεθος του πόρου έμεινε σταθερό, αφού πρόκειται για κτίριο, ο καλλιεργούμενος ωστόσο χώρος μειωνόταν σταδιακά μέχρι που σταμάτησε εντελώς η καλλιέργεια.

8.3.3. Μεταβλητές σχετικές με τους παίκτες***Αριθμός χρηστών (A1)***

Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά των χρηστών, σχετικά με την ιδιότητα του μέλους της ομάδας ο καθένας μπορούσε να συμμετάσχει στο εγχείρημα της καλλιέργειας του Γυάλινου Θερμοκηπίου. Ωστόσο, η ιδεολογία κι εδώ μπορούμε να πούμε ότι οριοθετεί την ομάδα, αφού δύσκολα θα συμμετείχε στην καλλιέργεια κάποιος είτε με δεξιά ή ακροδεξιά ιδεολογία. Ο αριθμός των μελών του Γυάλινου ήταν πολύ μικρός και έβαινε σταθερά μειούμενος. Ενδεικτικό είναι ότι, το Γυάλινο πριν τη διακοπή της λειτουργίας του (την περίοδο της συνέντευξης) απαρριθμούσε 2 μόνο συμμετέχοντες.

Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των χρηστών (A2)

Όσον αφορά το κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των χρηστών παρουσιάζεται ισχυρή ομοιογένεια, λόγω του μικρού αριθμού των χρηστών πριν την διάλυση της ομάδας του Γυάλινου Θερμοκηπίου. Λόγω ανεπάρκειας στοιχείων για τα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των χρηστών την περίοδο που το εγχείρημα ήταν σε πλήρη λειτουργία, αυτή η μεταβλητή δεν λαμβάνεται υπόψη στην ανάλυση.

Ιστορικό χρήσης (A3)

Η χρήση του θερμοκηπίου ως χώρου για καλλιέργεια μέτρησε 7 χρόνια (2009 - 2016), όταν και σταμάτησε η λειτουργία του λόγω της φθίνουσας συμμετοχικότητας.

Ηγεσία (A5)

Στο εγχείρημα δεν υπήρχε κάποιας μορφής ηγεσία, ούτε τυπικής ούτε άτυπης, λόγω της δέσμευσης που υπήρχε η ομάδα να λειτουργεί με μη-ιεραρχικό τρόπο.

Εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα (A6)

Στο τέλος της ζωής του εγχειρήματος παρουσιάζονται υψηλά επίπεδα εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας, γεγονός που οφείλεται στον πολύ μικρό αριθμό των συμμετεχόντων. Λόγω ανεπάρκειας στοιχείων για τα κοινωνικά κεφάλαια των χρηστών την περίοδο που το εγχείρημα ήταν σε πλήρη λειτουργία, αυτή η μεταβλητή δεν λαμβάνεται υπόψη στην ανάλυση.

Κοινές αντιλήψεις, κοινωνικές αξίες (A7)

Στους χρήστες πριν τη διάλυση του Γυάλινου Θερμοκηπίου διαπιστώθηκαν πολλά κοινά στοιχεία σε επίπεδο αξιών και αντιλήψεων, το οποίο και πάλι οφείλεται στον πολύ μικρό αριθμό των συμμετεχόντων (2 άτομα). Λόγω ανεπάρκειας στοιχείων για τα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των χρηστών την περίοδο που το εγχείρημα ήταν σε πλήρη λειτουργία, ούτε αυτή η μεταβλητή δεν λαμβάνεται υπόψη στην ανάλυση.

Σημαντικότητα / σχέση με τον πόρο (A8)

Λόγω του ότι η εξάρτηση από τον πόρο ήταν μόνο έμμεση η σημαντικότητα του πόρου χαρακτηρίζεται ως μέτρια, αφού το εγχείρημα αποτέλεσε κυρίως ένα μέσο ιδεολογικής έκφρασης. Ωστόσο, η ιδεολογική στάση των μελών εκφραζόταν επίσης και μέσα από τις δράσεις του κοινωνικού χώρου (εκτός του Γυάλινου Θερμοκηπίου) κάνοντας ακόμα πιο ασθενή την εξάρτηση από τον πόρο.

8.3.4. Μεταβλητές σχετικές με το σύστημα διακυβέρνησης***Συστήματα περιουσιακών δικαιωμάτων (GS4)***

Σχετικά με τον καθορισμό και επιβολή περιουσιακών δικαιωμάτων από τη μεριά των ιδιοκτητών της γης, ο δήμος δεν κινήθηκε ποτέ νομικά ώστε να διεκδικήσει τον χώρο, επιβεβαιώνοντας έτσι την ‘ανοχή’ στο εγχείρημα.

Κανόνες λειτουργίας (GS5)

Από το εγχείρημα απουσίαζαν συγκεκριμένοι κανόνες οικειοποίησης. Ωστόσο, βασική γραμμή η οποία έπρεπε να ακολουθείται ήταν ότι επιτρέπεται η φύτευση μόνο παραδοσιακών ποικιλιών σπόρων.

Κανόνες συλλογικής επιλογής (GS6)

Στην περίπτωση του Γυάλινου Θερμοκηπίου δεν υπάρχουν κανόνες συλλογικής επιλογής ούτε αυτονομία στη λήψη αποφάσεων. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η ομάδα δεν συγκαλούσε ξεχωριστή συνέλευση για τη λήψη αποφάσεων, παρά λάμβανε μέρος στην κεντρική συνέλευση η οποία αποφάσιζε για όλα τα θέματα και τις δραστηριότητες του χώρου.

Κανόνες συνταγματικής επιλογής (GS7)

Στην περίπτωση του Γυάλινου Θερμοκηπίου δεν υπήρχαν κανόνες συνταγματικής επιλογής. Οι αρμόδιοι για τη λήψη αποφάσεων (σε επίπεδο συνταγματικής επιλογής) ήταν τα μέλη του κοινωνικού χώρου.

Κανόνες ελέγχου και επιβολής κυρώσεων (GS8)

Η περίπτωση του Γυάλινου Θερμοκηπίου χαρακτηριζόταν από απουσία ελέγχου και επιβολής κυρώσεων. Βέβαια, λόγω του είδους του πόρου δεν παρατηρούνταν παραβατικές συμπεριφορές αφού έπρεπε να υπάρχει πρόσβαση στο κτίριο ώστε αυτές να λάβουν χώρα.

8.3.5. Αλληλεπιδράσεις – Αποτελέσματα***Οικειοποίηση (I1)***

Στην περίπτωση του Γυάλινου παρουσιάζεται σε ένα βαθμό το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη (I1.1), όχι όμως ως παράβαση (δηλ. οικειοποίηση του χώρου χωρίς την άδεια της ομάδας). Πιο συγκεκριμένα, τα άτομα δεν έχουν κίνητρο να συμμετάσχουν στις καλλιεργητικές δραστηριότητες, αφού η ομάδα διαθέτει δωρεάν στους πολίτες σπορόφυτα για τη διάδοση του παραδοσιακού γενετικού υλικού. Με άλλα λόγια, είτε κάποιος συμμετέχει στο εγχείρημα είτε όχι, μπορεί να καρπωθεί τα οφέλη που παράγουν οι υπόλοιποι.

Διαδικασίες διαβούλευσης (I3)

Η ομάδα του Γυάλινου δεν συνεδρίαζε αυτόνομα, αλλά συμμετείχε στην ανοιχτή γενική

συνέλευση όλου του χώρου που πραγματοποιείται κάθε Κυριακή. Εκεί λαμβάνονταν αποφάσεις για την εξέλιξη του εγχειρήματος, καθώς και τα τυχόν προβλήματα προς διευθέτηση. Η ενημέρωση των συμμετεχόντων για θέματα του χώρου λαμβάνει χώρα μέσω του blog που υπάρχει.

Διαμάχες (I4)

Δεν αναφέρθηκε καμία περίπτωση διαμάχης μεταξύ των χρηστών (I4.1), όπως επίσης δεν αναφέρθηκαν τυχόν διαμάχες μεταξύ των χρηστών και της κυβέρνησης (I4.2), ή άλλων παικτών (I4.3).

Επενδυτικές δραστηριότητες (I5)

Στον χώρο του Γυάλινου Θερμοκηπίου έγιναν κάποιες επενδυτικές δραστηριότητες και κατασκευές, όπως η εγκατάσταση αυτόματου αρδευτικού συστήματος, η περίφραξη του χώρου με γαλβανιζέ πλέγμα, η απομάκρυνση και αντικατάσταση των σπασμένων τζαμιών και η δημιουργία ειδικού χώρου για κομποστοποίηση.

Δραστηριότητες δικτύωσης (I8)

Σχετικά με τις δραστηριότητες δικτύωσης, τα μέλη του Γυάλινου Θερμοκηπίου συνδέονται με έναν μεγάλο αριθμό άλλων ομάδων και συλλογικοτήτων (I8.1), όπως είναι το περιβόλι της Νίκαιας, ο αυτό-διαχειριζόμενος αγρός στο Ελληνικό, το Πάρκο Ναυαρίνου, κ.ά., έχοντας ένα υψηλό επίπεδο διασύνδεσης (I8.3). Όπως και το παρκο Ναυαρίνου, έτσι και το Γυάλινο σε συνεργασία με τις άλλες ομάδες μετείχαν στην προσπάθεια διάδοσης και διατήρησης ενός παγκόσμιου κοινού, του φυτογενητικού υλικού (παραδοσιακοί σπόροι), έχουν συστήσει την ομάδα σποροφύλαξης Αττικής και συμμετείχαν στη δράση «οι σπόροι ταξιδεύουν».

Σχετικά με την δικτύωση με την τοπική αυτοδιοίκηση ή το κράτος το εγχείρημα δεν επιδιώχθηκε να έχει κρατική στήριξη ή τη στήριξη του δήμου (I8.2).

Δραστηριότητες επιτήρησης (I9)

Όπως προαναφέρθηκε στην περίπτωση του Γυάλινου δεν υπάρχουν κανόνες ελέγχου και επιβολής κυρώσεων (GS8). Επίσης, δεν υπάρχει επιτήρηση αφού ο κλειστός χώρος αποτρέπει την εκδήλωση παραβατικών ενεργειών (I9.1).

Δείκτες κοινωνικής απόδοσης (Ο1)

Κατά τη διάρκεια λειτουργίας του Γυάλινου Θερμοκηπίου, για τους λόγους που αναφέρθηκαν προηγουμένως, δεν υπήρχε ισότητα στην κατανομή των εργασιών (Ο1.1.2) και στην κατανομή των προϊόντων (Ο1.1.1). Επίσης, ο βαθμός συλλογικής δράσης χαρακτηρίζεται ως μέτριος (Ο1.2).

Σχετικά με την οικονομική αποτελεσματικότητα, το Γυάλινο Θερμοκήπιο δεν διαθέτει οικονομικούς και υλικούς πόρους χωριστά από τον κοινωνικό χώρο. Όλοι μαζί διέθεταν κάποιους πόρους (Ο1.3), οι οποίοι προέρχονταν κυρίως από τη διοργάνωση εκδηλώσεων οικονομικής ενίσχυσης.

Δείκτες οικολογικής απόδοσης (Ο2)

Οι δείκτες οικολογικής απόδοσης του Γυάλινου είναι αρκετά υψηλοί, αφού συνέβαλε όσο κανένα άλλο εγχείρημα στην διάσωση και διάδοση του φυτογενετικού υλικού. Ενδεικτικό είναι ότι, σε μια μόνο εκδήλωση (στις 21/4/2010) διανεμήθηκαν περίπου 1000 σπορόφυτα για να καλλιεργηθούν από τους ίδιους τους πολίτες που ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα της ομάδας.

Το Γυάλινο αποτέλεσε, λοιπόν, ένα εγχείρημα που συνέβαλε στην συντήρηση της βιοποικιλότητας (Ο2.1), ενώ με την συλλογή οργανικών υπολειμμάτων και την κομποστοποίησή τους περιόρισε τον όγκο των απορριμμάτων (Ο2.2). Τέλος, αναφορικά με την κατάσταση του πόρου, κατά τη διάρκεια της δραστηριοποίησης της ομάδας, αυτός διατηρήθηκε σε πολύ καλή κατάσταση (Ο2.3), ιδιαίτερα αν συγκριθεί με την πρότερη κατάστασή του.

8.4. Συμπεράσματα

Στο παρόν κεφάλαιο αναλύεται ένα μη βιώσιμο εγχείρημα κοινού, που όμως λόγω του ότι παρουσίασε μια αξιοσημείωτη διάρκεια ζωής, κρίνεται αναγκαίο να αναλυθούν οι συνθήκες, το πλαίσιο και ο τρόπος οργάνωσης που παρουσίασε με σκοπό η εμπειρία που μας κληροδοτεί να καταστεί χρήσιμη για μελλοντικές περιπτώσεις αυτοοργάνωσης.

Η σημαντικότερη ανεπάρκεια της συγκεκριμένης δομής που επηρέασε την βιωσιμότητά της, ήταν η απουσία σύνδεσης των χρηστών με τον πόρο. Η μικρή εξάρτηση από το εγχείρημα, τόσο από οικονομική σκοπιά όσο και ως μέσο έκφρασης (αφού η ιδεολογική στάση των μελών εκφράζονταν ούτως ή άλλως μέσα από τις δράσεις του κοινωνικού χώρου), οδήγησε στην στα-

διακή εγκατάλειψη του εγχειρήματος. Ακόμα, το γεγονός ότι κάποιος δεν είχε κίνητρο να συμμετέχει στο εγχείρημα, αφού μπορούσε να προμηθευτεί την παραγωγή της ομάδας δωρεάν χωρίς προσπάθεια (λαθρεπιβάτης), οδήγησε στην φθίνουσα συμμετοχικότητα στο εγχείρημα. Αυτή η έλλειψη συμμετοχής ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο από την ιδεολογική φόρτιση του κοινού, που πιθανόν αποτέλεσε αποτρεπτικό παράγοντα για άτομα διαφορετικού ιδεολογικού υπόβαθρου στο να επενδύσουν στο εγχείρημα. Επιπλέον, ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο φαίνεται να αποτέλεσε η μεγάλη εξάρτηση του εγχειρήματος από τον «κοινωνικό χώρο» και η έλλειψη αυτονομίας της ομάδας στη λήψη αποφάσεων. Αυτοί οι παράγοντες φαίνεται να διαδράματisan σημαντικό ρόλο στον τερματισμό του εγχειρήματος, επηρεάζοντας αρνητικά τη συλλογική δράση της επιμέρους ομάδας.

Κεφάλαιο 9^ο

Μελέτη περίπτωσης 5: Αυτοδιαχειριζόμενος αγρός Ελληνικού

9.1. Εισαγωγή

Αφού πραγματοποιήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο η ανάλυση σχετικά με τις κριτικές συνθήκες που παρουσιάζονται στην περίπτωση του Γυάλινου θερμοκηπίου, επιχειρείται στο παρόν κεφάλαιο η ανάλυση του εγχειρήματος του Αυτοδιαχειριζόμενου αγρού στο Ελληνικό. Πιο συγκεκριμένα, αφού γίνει μια σύντομη αναφορά στην ιστορία του εγχειρήματος, πραγματοποιείται, όπως και στις προηγούμενες περιπτώσεις, ανάλυση του θεσμού βάσει του θεωρητικού πλαισίου ανάλυσης SES, με σκοπό να διακρίνουμε τις κριτικές συνθήκες που ενσωματώνει το κοινό.

9.2. Ιστορικό του εγχειρήματος

Ο χώρος του πρώην αεροδρομίου Ελληνικού, που είναι μια αξιοποιήσιμη έκταση 5.249.873 m², αποτέλεσε το διεθνές αεροδρόμιο της Αθήνας πραγματοποιώντας πτήσεις μέχρι το 2001. Έπειτα όλες οι δραστηριότητές του αεροδρομίου μεταφέρθηκαν στα Σπάτα, όπου λειτούργησε το νέο διεθνές αεροδρόμιο Ελευθέριος Βενιζέλος. Ακολούθησε η κατασκευή κάποιων αθλητικών εγκαταστάσεων, καθώς ο χώρος χρησιμοποιήθηκε για τη φιλοξενία ορισμένων αθλημάτων των Ολυμπιακών αγώνων του 2004. Στα χρόνια που ακολούθησαν το πρώην αεροδρόμιο αφέθηκε εγκαταλελειμμένο και κατά την περίοδο της κρίσης αποτέλεσε ένα από τα περιουσιακά στοιχεία του Δημοσίου τα οποία προωθήθηκαν προς αξιοποίηση.

Ο χώρος παρουσιάζει ένα αρκετά σύνθετο και πολύπλοκο ιδιοκτησιακό καθεστώς. Πιο συγκεκριμένα, η περιοχή ανήκει στο σύνολό της στην περιουσία του Ελληνικού Δημοσίου, όμως οι διαδοχικές παραχωρήσεις της χρήσης εκτάσεων σε διάφορους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς έχουν κάνει πολύπλοκο το ζήτημα της διαχείρισης και χρήσης του εν λόγω χώρου. Η συνεχής και χωρίς προγραμματισμό προσθήκη χρήσεων οδήγησε στον κατακερματισμό της

έκτασης σε ανεξάρτητα τμήματα τα οποία διαχειρίζονται από διαφορετικούς φορείς.

Τον Δεκέμβριο του 2010, και ενώ προηγουμένως υπήρχαν ήδη δημοσιεύματα στον τύπο περί της Αξιοποίησης του πρώην αεροδρομίου του Ελληνικού, εκδίδεται Δελτίου τύπου από την Διυπουργική Επιτροπή Αναδιαρθρώσεων και Αποκρατικοποιήσεων (ΔΕΑΑ), όπου αποφασίζεται η επιτάχυνση της διαδικασίας αξιοποίησης του πρώην αεροδρομίου του Ελληνικού. Για το σκοπό αυτό, τον Ιούνιο του 2011 συνιστάται η ανώνυμη Εταιρεία «ΕΛΛΗΝΙΚΟ – ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΑΚΙΝΗΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟΥ ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ» (Ν.3943/2011, Άρθρο 42) η οποία αποτελεί έναν φορέα ειδικού σκοπού στον οποίο περιέρχεται η διαχείρισή του πρώην αεροδρομίου.

Έπειτα από τη σύσταση του ΤΑΙΠΕΔ, τον Ιούλιο του 2011, το Ταμείο ανακοινώνει μέσω δημοσίευσης στον Ελληνικό και διεθνή τύπο (στις 8 Δεκεμβρίου 2011) την πρόθεση να πωλήσει την πλειοψηφία του μετοχικού κεφαλαίου της εταιρείας «Ελληνικό Ανώνυμη Εταιρεία» («Ελληνικό Α.Ε.») και προκηρύσσει την Α΄ Φάση του διαγωνισμού. Σύμφωνα με δελτίο τύπου του ταμείο (στις 17 Απριλίου 2012), η πρώτη φάση της διαγωνιστικής διαδικασίας ολοκληρώνεται με 9 επενδυτές να εκδηλώνουν το ενδιαφέρον τους για την απόκτηση της πλειοψηφίας του μετοχικού κεφαλαίου της εταιρείας Ελληνικό Α.Ε., από τους οποίους στη Β΄ φάση του διαγωνισμού 3 υποψήφιοι έχουν προκριθεί για να αγοράσουν το 100% του μετοχικού κεφαλαίου της ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΕ. Αυτές ήταν η London & Regional Properties Elbit Imaging Ltd. (Μεγάλη Βρετανία), η Elbit Cochlin Ltd. (Ισραήλ) και η Lamda Development (Ελλάδα).

Τον Φεβρουάριο του 2014, το ΤΑΙΠΕΔ ανακοινώνει με δελτίο τύπου ότι η εταιρεία Lamda Development υπέβαλε δεσμευτική προσφορά για την απόκτηση του μετοχικού κεφαλαίου της εταιρείας Ελληνικό Α.Ε. Η συμφωνία για την πώληση όλων των μετοχών της εταιρείας στην εταιρεία ακινήτων Lamda Development συμφωνείται στα 915 εκατομμύρια ευρώ.

Ωστόσο, ακόμα σήμερα δεν έχουν εκπληρωθεί τα προαπαιτούμενα ώστε να πραγματοποιηθεί η μεταβίβαση των μετοχών στο επενδυτικό σχήμα υπό τη Lamda Development, καθώς υπάρχουν διάφορες καθυστερήσεις (περιβαλλοντικές εγκρίσεις, ανάγκη νομοθετικής προσαρμογής κ.ά).

Η «Πρωτοβουλία για έναν αυτοδιαχειριζόμενο αγρό στο Ελληνικό» δημιουργήθηκε έπειτα από μια διαδικασία κινηματικής διαβούλευσης, η οποία άρχισε στις 7/12/2010. Αποτελεί μια ανεξάρτητη συλλογικότητα πολιτών η οποία ιδρύθηκε από την Συνέλευση της 17ης Ιανουαρίου 2011 στο Πολιτιστικό Κέντρο Ελληνικού. Το κάλεσμα της ομάδας πρωτοβουλίας γι' αυτήν την Συνέλευση, αποτέλεσε και το πλαίσιο συμφωνίας όσων συσπειρώθηκαν στη συνέχεια στη συλλογικότητα.

Ο χώρος που επιλέχθηκε για καλλιέργεια στο Ελληνικό έχει συμβολικό χαρακτήρα, αφού η οικειοποίησή του σκοπό έχει να συμβάλει στις αντιστάσεις που υπάρχουν ενάντια στα σχέδια αξιοποίησης του πρώην Αεροδρομίου Ελληνικού. Από την πρώτη στιγμή της δημιουργίας του αυτοδιαχειριζόμενου αγρού στο Ελληνικό επισημάνθηκε ότι το εγχείρημα, πέραν των άλλων, εντάσσεται στον γενικότερο αγώνα για την εναντίωση στην πώληση του χώρου του πρώην αεροδρομίου Ελληνικού.

Εικ. 30. Καλλιεργητικές δραστηριότητες στον χώρο του αυτοδιαχειριζόμενου αγρού

Πηγή: <http://agroselliniko.blogspot.com/>

Εικ. 31. Καλλιεργητικές δραστηριότητες στον χώρο του αυτοδιαχειριζόμενου αγρού

Πηγή: <http://agroselliniko.blogspot.com/>

Εικ. 32. Καλλιεργητικές δραστηριότητες στον χώρο του αυτοδιαχειριζόμενου αγρού

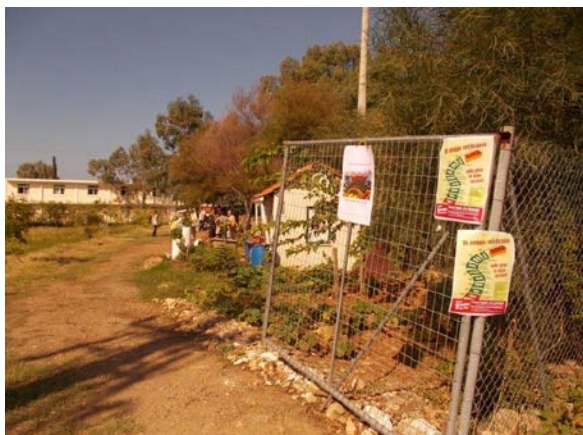

Πηγή: <http://agroselliniko.blogspot.com/>

Εικ. 33. Καλλιεργητικές δραστηριότητες στον χώρο του αυτοδιαχειριζόμενου αγρού

Πηγή: <http://agroselliniko.blogspot.com/>

Εικ. 34. Είσοδος στον χώρο του αυτοδιαχειριζόμενου αγρού Ελληνικού

Πηγή: <http://agroselliniko.blogspot.com/>

Εικ. 35. Άποψη του χώρου

Πηγή: <http://agroselliniko.blogspot.com/>

9.3. Ανάλυση μεταβλητών

Βάσει του πλαισίου SES επιχειρείται στην συνέχεια η ανάλυση του αυτοδιαχειριζόμενου αγρού στο Ελληνικό (Πίνακας 18).

Πίνακας 18. Ανάλυση της ομάδας του Αυτό-διαχειριζόμενου Αγρού Ελληνικού βάσει του πλαισίου SES

Κοινωνικές, Οικονομικές, και Πολιτικές Ρυθμίσεις (S)	
Οικονομική ανάπτυξη (S1)	
- Οικονομική κρίση (S1.1)	Όχι
Πολιτική σταθερότητα (S3)	Ναι
Συστήματα πόρων (RS)	
Τομέας (RS1)	Αστικά κοινά/ Αγρός
Προσδιορισμένα όρια συστήματος (RS2)	
- Ανθρωπογενή όρια (RS2.1)	Ναι
- Όρια στην οικειοποίηση και ιδιοκτησία (RS2.2)	Όχι
Μέγεθος πόρου (RS3)	Μεσαίο
Τοποθεσία (RS9)	Ελληνικό

Παίκτες (Α)	
Αριθμός συμμετεχόντων (Α1)	
- Άμεσοι χρήστες του πόρου (Α1.1)	Μικρός (-)
- Άλλοι παίκτες (Α1.2)	Κυμαινόμενος (-)
Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά ομάδας (Α2)	
- Ομοιογένεια κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών (Α2.1)	Ασθενής
- Κοινωνικο-οικονομικές ομάδες που αποκλείονται (Α2.2)	Δεν υπάρχουν
- Αποκλεισμός λόγω ιδεολογίας (Α2.2.1)	Όχι
- Αποκλεισμός βάσει κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων (Α2.2.2)	Όχι
Ιστορικό χρήσης και εμπειρίες συνεργασίας (Α3)	
- Διάρκεια (Α3.1)	8 έτη
- Προηγούμενη εμπειρία συνεργασίας (Α3.2)	Όχι
Ηγεσία (Α5)	
- Επίσημη (Α5.1)	Απούσα
- Άτυπη (Α5.2)	Βάσει γνώσεων και παλαιότητας
Νόρμες/ Κοινωνικό κεφάλαιο (Α6)	
- Εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα (Α6.1)	Μέτρια επίπεδα
Κοινές αντιλήψεις (Α7)	Μέτριο επίπεδο
Σημαντικότητα πόρου (εξάρτηση) (Α8)	Μέτρια/ Έμμεση
- Οικονομική εξάρτηση (Α8.1)	Όχι
- Μέσο ιδεολογικής έκφρασης (Α8.2)	Ναι
Συστήματα διακυβέρνησης (GS)	
Συστήματα περιουσιακών δικαιωμάτων (GS4)	Ισχυρή πίεση αξιοποίησης
Λειτουργικοί κανόνες (GS5)	Υπάρχουν
Κανόνες συλλογικής επιλογής (GS6)	Δεν υπάρχουν
Κανόνες συνταγματικής επιλογής (GS7)	Δεν υπάρχουν
Κανόνες ελέγχου και επιβολής κυρώσεων (GS8)	
- Διαδικασία αστυνόμευσης (GS8.1)	Δεν υπάρχει
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων (GS8.2)	
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εντός ομάδας (GS8.2.1)	Δεν υπάρχει/ Απλές συστάσεις
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εκτός ομάδας (GS8.2.2)	Δεν υπάρχει/ Απλές συστάσεις

Αλληλεπιδράσεις (Ι)	
Οικειοποίηση (Ι1)	
- Πρόβλημα λαθρεπιβάτη (Ι1.1)	Ναι
Διαδικασίες διαβούλευσης (Ι3)	Ναι
Διαμάχες (Ι4)	
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών (Ι4.1)	Ναι
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών και κυβέρνησης (Ι4.2)	Ναι
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών και άλλων παικτών (Ι4.3)	Όχι
Επενδυτικές δραστηριότητες (Ι5)	Όχι
Δραστηριότητες δικτύωσης (Ι8)	
- Δικτύωση με συλλόγους (Ι8.1)	Ναι
- Δικτύωση με τοπική αυτοδιοίκηση (Ι8.2)	Όχι
- Επίπεδο διασύνδεσης με άλλες συλλογικότητες (Ι8.3)	Υψηλό
Δραστηριότητες επιτήρησης (Ι9)	Ασθενείς
- Περιφραξη (Ι9.1)	Ναι
Αποτελέσματα (Ο)	
Δείκτες κοινωνικής απόδοσης (Ο1)	
- Ισότητα (Ο1.1)	
- Ισότητα στην κατανομή των προϊόντων (Ο1.1.1)	Όχι
- Ισότητα στην κατανομή των εργασιών (Ο1.1.2)	Όχι
- Βαθμός συλλογικής δράσης (Ο1.2)	Μέτριος
- Οικονομική αποτελεσματικότητα (οικονομικοί/υλικοί πόροι) (Ο1.3)	Υψηλή
Δείκτες οικολογικής απόδοσης (Ο2)	
- Συντήρηση βιοποικιλότητας (Ο2.1)	Ναι
- Μείωση αποβλήτων (Ο2.2)	Ναι
- Κατάσταση πόρου (Ο2.3)	Καλή

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

9.3.1. Κοινωνικό, Οικονομικό, και Πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ευδοκίμησε το εγχείρημα

Η δημιουργία του εγχειρήματος δεν αποτέλεσε απόρροια της οικονομικής κρίσης (S1.1) ούτε της πολιτικής αστάθειας (S3).

9.3.2. Μεταβλητές σχετικές με τον πόρο

Τομέας – αστικά κοινά RS1

Ο τομέας που ανήκει ο πόρος είναι και εδώ τα αστικά κοινά (αγρός).

Ξεκάθαρα καθορισμένα όρια (RS2)

Ο χώρος του αγρού είναι περιφραγμένος στο σύνολό του. Η περιφραγή αυτή οριοθετεί τον χώρο και τον καθιστά σαφώς καθορισμένο, γεγονός που συνάδει με την έννοια της αρχής σχεδιασμού της Ostrom (1990).

Μέγεθος πόρου (RS3)

Κατά τη διάρκεια των 8 ετών ζωής του εγχειρήματος, το εμβαδόν του περιφραγμένου οικοπέδου δεν μεταβλήθηκε, ο χώρος όμως που καλλιεργείται αυξάνεται και μειώνεται αναλόγως τις ανάγκες και τη διαθεσιμότητα των χρηστών.

9.3.3. Μεταβλητές σχετικές με τους παίκτες

Αριθμός χρηστών (A1)

Όσον αφορά την ιδιότητα του μέλους της ομάδας δεν υπάρχει σαφώς καθορισμένο όριο στην περίπτωση του Ελληνικού. Ο καθένας μπορεί να συμμετέχει στις εργασίες του αγρού, απλά παρευρίσκεται σε μια συνάντηση της ομάδας και δηλώνει προφορικά την επιθυμία του.

Όλοι όσοι συμμετέχουν στο εγχείρημα είναι εθελοντές, οι οποίοι εναλλάσσονται με την πάροδο του χρόνου, ενώ υπάρχει ένας πυρήνας συμμετεχόντων που απαρτίζεται από τα μέλη που ξεκίνησαν το εγχείρημα. Με την πάροδο του χρόνου ο αριθμός των συμμετεχόντων στο

εγχείρημα έχει μειωθεί σημαντικά (Α.1.1), γεγονός που απειλεί την βιωσιμότητα του εγχειρήματος. Βέβαια, το γεγονός ότι ορισμένοι από τους αρχικούς διοργανωτές (πυρήνας) συμμετέχουν από την αρχή στο εγχείρημα, παρέχει ένα επίπεδο σταθερότητας για την δυναμική της ομάδας.

Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των χρηστών (Α2)

Η ομάδα του αγρού στο Ελληνικό είναι ανοιχτή σε οποιονδήποτε επιθυμεί να συμμετάσχει στην καλλιέργεια και να στηρίζει με την συμμετοχή του το κίνημα εναντίωσης στην αξιοποίηση του χώρου. Δεν υπάρχουν, λοιπόν, κοινωνικο-οικονομικές ομάδες που αποκλείονται (Α2.2) από το εγχείρημα.

Το γεγονός ότι ο κόσμος εναλλάσσεται συνεχώς, έχει ως συνέπεια τη δυσκολία εκτίμησης της ομοιογένειας ή ετερογένειας της ομάδας. Τη στιγμή της επίσκεψης επρόκειτο για μια ετερογενή ομάδα (Α2.1)), βέβαια αυτό μπορεί να αλλάξει από στιγμή σε στιγμή.

Ιστορικό χρήσης (Α3)

Η χρήση του χώρου ως αγρού μετράει 8 χρόνια (Α3.1), ενώ δεν υπάρχει προηγούμενη εμπειρία συνεργασίας αφού όπως προειπώθηκε τα άτομα εναλλάσσονται συνεχώς.

Ηγεσία (Α5)

Δεν υπάρχει επίσημη ηγεσία και όλες οι αποφάσεις λαμβάνονται συνεναιτικά, έπειτα από συζήτηση. Όσον αφορά τα καλλιεργητικά όμως θέματα αυτή που αποφασίζει ή δίνει τυχόν οδηγίες είναι η γεωπόνος που ορίζει η συνέλευση των μελών του Αγρού..

Εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα (Α6)

Παρά το γεγονός ότι η ύπαρξη εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας είναι πολύ δύσκολο να εκτιμηθεί, ειδικότερα σε μια ομάδα στην οποία οι συμμετέχοντες δεν είναι σταθερά ίδιοι (αφού η εμπιστοσύνη και η αμοιβαιότητα εξαρτάται από το πόσο καλά οι συμμετέχοντες γνωρίζουν ο ένας τον άλλον), υπάρχουν ενδείξεις ασθενούς αίσθησης εμπιστοσύνης μεταξύ των συμμετεχόντων.

Κοινές αντιλήψεις, κοινωνικές αξίες (Α7)

Στα μέλη της ομάδας διαπιστώνεται μέτρια ομοιογένεια σε επίπεδο αξιών και αντιλήψεων. Ο πυρήνας της διοργάνωσης εκφράζει την εναντίωσή του στην εκποίηση του πρώην

αεροδρομίου ελληνικού και μοιράζεται το όραμα της δημιουργίας ενός μητροπολιτικού πάρκου στην περιοχή. Από τους ίδιους αναφέρεται ότι, σε περίπτωση που οι προσδοκίες τους για τη δημιουργία μητροπολιτικού πάρκου ικανοποιηθούν θα πάψουν να οικειοποιούνται τον χώρο του αγρού και θα αποχωρήσουν. Ωστόσο, υπάρχουν και άτομα που συμμετέχουν στο εγχείρημα μόνο για λόγους παραγωγής λαχανικών.

Σημαντικότητα / σχέση με τον πόρο (A8)

Η σημαντικότητα του πόρου είναι μέτρια και έμμεση. Πιο συγκεκριμένα, η οικειοποίηση του χώρου έχει καθαρά συμβολικό χαρακτήρα για την πλειοψηφία των συμμετεχόντων και αποτελεί ένα μέσο ιδεολογικής έκφρασης (A8.2).

9.3.4. Μεταβλητές σχετικές με το σύστημα διακυβέρνησης

Συστήματα περιουσιακών δικαιωμάτων (GS4)

Η στήριξη του Δήμου, παρά το γεγονός ότι ο αγρός αποτελεί περιουσία του Ελληνικού δημοσίου και όχι του δήμου Ελληνικού, ήταν μεγάλη στην αρχή του εγχειρήματος. Ο Δήμος παρείχε μηχανήματα για τις πρώτες εργασίες διαμόρφωσης του Αγρού, τοποθέτησε τα κάγκελα για την περίφραξη του Αγρού και παρείχε υδροδότηση. Με την αλλαγή της τοπικής αυτοδιοίκησης το σκηνικό άλλαξε. Η παρούσα δημοτική αρχή όχι μόνο δεν στηρίζει αλλά δημιουργεί και προβλήματα στη δράση της ομάδας, μειώνοντας συνεχώς την υδροδότηση που παρέχει.

Τα μέλη της ομάδας επιζητούν την στήριξη και την αναγνώριση από δημόσια πρόσωπα, επιδιώκουν την δημόσια μεσολάβηση αλλά δεν καταφέρνουν να έχουν την ανοχή, και άρα την ελάχιστη αναγνώριση του δικαιώματος αυτό-οργάνωσης, αφού υπάρχουν πλέον ισχυρές πιέσεις για την αξιοποίηση του Ελληνικού.

Κανόνες λειτουργίας (GS5)

Στον αυτό-διαχειριζόμενο αγρό υπάρχουν συγκεκριμένοι γραπτοί κανόνες για την λειτουργία, την οργάνωση και τη λήψη αποφάσεων. Σύμφωνα με αυτούς, τα εργαλεία είναι κοινά και η καλλιέργεια γίνεται συλλογικά, δηλαδή δεν διατίθενται τμήματα του Αγρού για ιδιωτικές καλλιέργειες. Ο καθένας συμβάλει ανάλογα με τις δυνατότητές του. Το μερίδιο κάθε μέλους από τα παραγόμενα προϊόντα δεν είναι ανάλογο της εργασίας του και της προσπάθειας που έχει καταβάλει αλλά ανάλογο των αναγκών του (τα προϊόντα μοιράζονται στα μέλη του κατά το

δυνατόν ισότιμα). Η καλλιέργεια δεν έχει εμπορευματικό χαρακτήρα και προϊόντα μπορεί να διατίθενται και για κοινωνικούς σκοπούς (στην κοινωνική υπηρεσία του Δήμου Ελληνικού – Αργυρούπολης ή σε άλλες ομάδες που αποφασίζουν τα μέλη). Ακόμα, είναι απαραίτητο βάσει των γραπτών κανόνων, όποιος επισκεφτεί ή εργαστεί στον Αγρό να συμπληρώσει το όνομά του και τον λόγο της επίσκεψής του στο τετράδιο επισκεπτών που υπάρχει στην αποθήκη. Στον Αγρό επίσης, υπάρχουν και άτυποι κανόνες ή νόρμες σχετικά με την οικειοποίηση του χώρου. Μια δράση η οποία απαγορεύεται είναι η χρήση τεχνητών φυτοφαρμάκων. Σχετικά με την καλλιέργεια, η γεωπόνος της ομάδας αποφασίζει για όλες τις εργασίες του αγρού και συνεπώς για τους κανόνες οικειοποίησης. Στο blog του αγρού καθώς και στον χώρο της αποθήκης υπάρχει το εβδομαδιαίο πρόγραμμα εργασιών για τα μέλη ή φίλους του αγρού.

Κανόνες συλλογικής επιλογής (GS6)

Ο αυτοδιαχειριζόμενος αγρός στο Ελληνικό δεν διαθέτει συγκεκριμένους κανόνες συλλογικής επιλογής. Αποτελεί ένα εγχείρημα στο οποίο υπάρχει η δυνατότητα συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε οποιονδήποτε το επιθυμεί. Η διαχείριση του αγρού συνδυάζεται από μια ανοιχτή συλλογικότητα της οποίας τα μέλη εναλλάσσονται, ενώ ο πυρήνας παραμένει σχετικά σταθερός.

Τα άτομα είναι σε θέση να τροποποιήσουν τους κανόνες λειτουργίας μέσα από μια διαδικασία συζήτησης, με τη μορφή της συναινετικής λήψης αποφάσεων. Η τακτική συνάντηση των μελών γίνεται τις Κυριακές το πρωί, ενώ συνελεύσεις γίνονται κάθε 2 μήνες. Και στα δύο μπορεί να παρευρεθεί οποιοσδήποτε το επιθυμεί.

Κανόνες συνταγματικής επιλογής (GS7)

Στο εγχείρημα δεν υπάρχουν συγκεκριμένοι κανόνες συνταγματικής επιλογής. Ωστόσο, αρμόδια για τη λήψη αποφάσεων (σε επίπεδο συνταγματικής επιλογής) είναι η ομάδα.

Έλεγχος και επιβολή κυρώσεων (GS8)

Η παρακολούθηση/επίβλεψη/αστυνόμευση συνίσταται την εκτίμηση της κατάστασης του πόρου και της συμπεριφοράς των οικειοποιητών. Η αστυνόμευση του πόρου δεν αποτελεί προτεραιότητα για τον αυτοδιαχειριζόμενο αγρό στο Ελληνικό. Δεν υπάρχει κάποια επίσημη διαδικασία επίβλεψης (GS8.1) και η παρακολούθηση περιορίζεται μόνο στην άτυπη επίβλεψη την ώρα της φυσικής παρουσίας των μελών της ομάδας στον χώρο (I9).

Όσον αφορά την δράση των οικειοποιητών στο χώρο αυτή ελέγχεται σε έναν βαθμό,

αφού όποιος επισκεφτεί ή εργαστεί στον Αγρό πρέπει να συμπληρώνει το όνομα και τον λόγο της επίσκεψής του στο τετράδιο επισκεπτών που υπάρχει στην αποθήκη (με οδηγίες στην πρώτη σελίδα του). Το τετράδιο αυτό δεν χρησιμοποιείται για να καταγράψει την προσπάθεια που καταβάλει ο καθένας στον αγρό, επίσης δεν καταχωρείται (ή παρακολουθείται) η ποσότητα των προϊόντων που παράγονται και κόβονται (ο οποιοσδήποτε σε μια καθημερινή του επίσκεψη στον αγρό μπορεί να κόψει κάτι). Συμπερασματικά, υπάρχει θα λέγαμε ελλιπής παρακολούθηση του πόρου.

Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν κανόνες οικειοποίησης δεν υπάρχουν κανόνες επιβολής κυρώσεων, και η συμμόρφωση με τους κανόνες επιβάλλεται μόνο μέσω συστάσεων τόσο για άτομα της ομάδας (GS8.2.1) όσο και για άτομα εκτός ομάδας (GS8.2.2)

9.3.5. Αλληλεπιδράσεις - Αποτελέσματα

Οικειοποίηση (I1)

Στην περίπτωση του αγρού στο Ελληνικό παρουσιάζεται το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη (I1.1), αφού τα άτομα δεν έχουν κίνητρο να συμμετάσχουν στις καλλιεργητικές δραστηριότητες τη στιγμή που οποιοσδήποτε φίλος ή μέλος του Αγρού μπορεί να τον επισκεφθεί και να καρπωθεί τα προϊόντα που προέκυψαν από την προσπάθεια των υπολοίπων.

Διαδικασίες διαβούλευσης (I3)

Στον Αγρό Ελληνικού γίνονται τακτικές εβδομαδιαίες συναντήσεις εργασίας τις Κυριακές το πρωί. Πέρα από αυτή την τακτική συνάντηση, τα μέλη μπορούν να συνεννοούνται μεταξύ τους για έκτακτες συναντήσεις εντός της εβδομάδας ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε εποχής. Μπορεί να υπάρχουν και έκτακτα καλέσματα των μελών όταν υπάρχει φόρτος εργασίας.

Για την ενημέρωση των συμμετεχόντων υπάρχει googlegroup, σελίδα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και το blog Αγρού. Θα λέγαμε λοιπόν, ότι οι συμμετέχοντες είναι ενημερωμένοι αναφορικά με τα θέματα διαχείρισης του Αγρού.

Διαμάχες (I4)

Στα 8 χρόνια του εγχειρήματος υπήρξαν διαμάχες μεταξύ των μελών (I4.1). Δεν έχουν

υπάρξει περιπτώσεις αποπομπής από την ομάδα, αλλά έχουν υπάρξει οικειοθελείς αποχωρήσεις λόγω δυσανασχέτησης ή μη-συμφωνίας.

Αναφορικά τώρα με τις διαμάχες μεταξύ των χρηστών και της κυβέρνησης (ή/ και της τοπικής αυτοδιοίκησης), αυτές είναι υπαρκτές (I4.2), αφού δεν φαίνεται να υπάρχει αποδοχή από τις τοπικές αρχές για την εγκατάσταση της ομάδας στον χώρο. Τέλος, δεν αναφέρονται διαμάχες με άλλους παίκτες (I4.3).

Επενδυτικές δραστηριότητες (I5)

Στον χώρο δεν έχουν γίνει σημαντικές επενδυτικές δραστηριότητες, και αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι η οικειοποίηση του πόρου έχει συμβολικό χαρακτήρα. Τα μέλη δεν προσδοκούν να τον καλλιεργούν για πάντα τον αγρό.

Δραστηριότητες δικτύωσης (I8)

Η ομάδα συνδέεται με έναν αξιόλογο αριθμό άλλων ομάδων και συλλογικοτήτων (I8.3), συλλόγων (I8.1), αλλά δεν έχει πλέον τη στήριξη της τοπικής αυτοδιοίκησης ούτε του κράτους (I8.2).

Δραστηριότητες επιτήρησης (I9)

Η επιτήρηση του πόρου περιορίζεται μόνο στην άτυπη επίβλεψη την ώρα της φυσικής παρουσίας των μελών της ομάδας στον χώρο (I9). Βέβαια, η πλήρης περίφραξη του χώρου (I9.1) αποτρέπει σε μεγάλο βαθμό την εκδήλωση περιστατικών παραβατικών ενεργειών.

Δείκτες κοινωνικής απόδοσης (O1)

Στην ομάδα του αγρού στο Ελληνικό η καλλιέργεια λαμβάνει χώρα συλλογικά, η κατανομή τόσο των προϊόντων (O1.1.1), όσο και των εργασιών (O1.1.2) δεν είναι ισότιμη, αφού ο καθένας μπορεί να συμβάλει ανάλογα με τις δυνατότητές του (χωρίς να υπάρχει κάποια δέσμευση) και το μερίδιό του δεν είναι ανάλογο της εργασίας του.

Ο βαθμός συλλογικής δράσης χαρακτηρίζεται ως μέτριος (O1.2) και το εγχείρημα, το οποίο δεν έχει σκοπό το κέρδος είναι οικονομικά βιώσιμο (O1.3). Τα απαιτούμενα χρήματα για αγορές και προμήθειες προέρχονται από τα ίδια τα μέλη, από δωρεές, συνδρομές ή συμμετοχές του Αγρού σε διάφορες εκδηλώσεις. Τα μέλη δίνουν κάθε Κυριακή εάν είναι δυνατόν 1€ για το ταμείο του Αγρού, ενώ οι δωρεές γίνονται δεκτές μόνον ανώνυμα.

Δείκτες οικολογικής απόδοσης (O2)

Η ομάδα παρουσιάζει και οικολογική απόδοση, αφού όπως και οι υπόλοιπες ομάδες συμβάλει στην συντήρηση της βιοποικιλότητας (O2.1), και στον περιορισμό του όγκου των φυτικών υπολειμμάτων (O2.2). Τέλος, ο πόρος διατηρείται σε καλή κατάσταση (O2.3).

9.4. Συμπεράσματα

Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρήθηκε η ανάλυση των συνθηκών που παρουσιάζονται στην περίπτωση του κοινού του αυτο-διαχειριζόμενου αγρού στο Ελληνικό. Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την παραπάνω ανάλυση, μπορούμε να πούμε ότι το εγχείρημα παρουσιάζει σημαντικά προβλήματα που απειλούν τη βιωσιμότητα του κοινού. Ένα από αυτά είναι οι ισχυρές πιέσεις αξιοποίησης του Ελληνικού, με αποτέλεσμα η ομάδα να μην διαθέτει πλέον την έγκρισή των ιδιοκτητών γης ούτε αναγνώριση του δικαιώματος αυτό-οργάνωσης. Επιπλέον, το γεγονός ότι δεν υπάρχει μεγάλη σύνδεση των χρηστών με τον πόρο, αφού υπάρχει κυρίως έμμεση εξάρτηση από αυτόν (η οικειοποίηση του χώρου έχει συμβολικό χαρακτήρα) και τα μέτρια επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου και κοινών αντιλήψεων, που οφείλονται στο γεγονός ότι ο κόσμος που συμμετέχει στο εγχείρημα συνεχώς εναλλάσσεται, επιδρούν αρνητικά στη διαμόρφωση μιας αποτελεσματικής δομής διακυβέρνησης.

Εκτιμώντας την αποτελεσματικότητα αλλά και την μακροβιότητα του θεσμού βάσει των δεικτών κοινωνικής αλλά και οικολογικής απόδοσης, προκύπτει ότι δεν παρουσιάζεται ισότητα στην κατανομή προϊόντων και των εργασιών, επίσης ο βαθμός συλλογικής δράσης χαρακτηρίζεται ως μέτριος και το εγχείρημα είναι οικονομικά βιώσιμο. Όσον αφορά την κατάσταση του πόρου θα λέγαμε ότι διατηρείται σε καλή κατάσταση.

Κλείνοντας, αν και η περίπτωση του αυτοδιαχειριζόμενου αγρού στο Ελληνικό παρουσιάζει και αρκετά θετικά στοιχεία, όπως είναι η πλήρης αυτονομία στη λήψη αποφάσεων, οι γραπτοί κανόνες λειτουργίας και οργάνωση, η βιωσιμότητα του εγχειρήματος φαίνεται να είναι υπό τις παρούσες συνθήκες αμφιλεγόμενη.

Κεφάλαιο 10^ο

Μελέτη περίπτωσης 6: Το περιβόλι της Νίκαιας

10.1. Εισαγωγή

Έπειτα από την ανάλυση της περίπτωσης του αυτο-διαχειριζόμενου Αγρό στο Ελληνικό, στο παρόν κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη μελέτη περίπτωσης του Περιβολιού της Νίκαιας με σκοπό να αναλυθούν εις βάθος τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης δομής συλλογικής διαχείρισης, η οποία καταγράφει την μικρότερη διάρκεια ζωής από όλα τα εγχειρήματα κοινών που μελετήσαμε. Όπως και στα προηγούμενα κεφάλαια, έτσι κι εδώ, αρχικά λαμβάνει χώρα μια σύντομη αναφορά στον τρόπο που δημιουργήθηκε το εγχείρημα και έπειτα γίνεται ανάλυση της δομής βάσει των συνθηκών που έχουν προταθεί και ενσωματωθεί στο πλαίσιο θεωρητικής ανάλυσης SES.

10.2. Ιστορικό του εγχειρήματος

Το περιβόλι της Νίκαιας βρίσκεται στον Δήμο Νίκαιας-Ρέντη. Αποτελεί έναν αυτοδιαχειριζόμενο αγρό έκτασης περίπου 1.500 m². Βρίσκεται στην συμβολή των οδών Κουμουνδούρου, Διονύσου, Ελευθερίας και Νικηταρά, και ανήκει ιδιοκτησιακά στον Δήμο Νίκαιας-Αγ. Ιωάννη Ρέντη. Στο οικόπεδο, στο οποίο χωροθετείται ο αγρός, βρίσκεται επίσης ένα γήπεδο που μαζί συνθέτουν ένα οικοδομικό τετράγωνο. Ιδιοκτησιακά ανήκει στον Δήμο και παραχωρήθηκε στην ομάδα έπειτα από πρόταση των μελών της στο δημοτικό συμβούλιο η οποία έγινε αποδεκτή.

Η ιδέα του εγχειρήματος γεννήθηκε έπειτα από τις πολιτικο-οικονομικές εξελίξεις που ακολούθησαν του δημοψηφίσματος της 5 Ιουλίου του 2015. Η απογοήτευση των πολιτών για την εφαρμογή του σχεδίου συμφωνίας, το οποίο οι ψηφοφόροι καταψήφισαν, γέννησε την ανάγκη για εναλλακτικές μορφές οργάνωσης εκτός του κεντρικού σχεδιασμού, και έτσι γεννήθηκε ως λύση η αυτο-οργάνωση.

Το εγχείρημα ξεκίνησε τέλη Σεπτεμβρίου, από 35 περίπου άτομα (γείτονες ως επί το πλείστον) που καλλιεργούσαν ήδη σε μπαλκόνια, ταράτσες κλπ. Σύντομα πλαισιώθηκε και από

άτομα που δεν είχαν έως τότε σχετική ενασχόληση με τις καλλιεργητικές δραστηριότητες, μετρώντας στο σύνολο πάνω από 100 μέλη.

Η καλλιέργεια στο Περιβόλι της Νίκαιας ξεκίνησε σαν μια απάντηση-πρόταση στη συνεχιζόμενη κρίση σε συνδυασμό φυσικά με την αγάπη για την φυσική καλλιέργεια. Σκοπός της ομάδας είναι *“η διατήρηση, διάδοση και καλλιέργεια παραδοσιακών σπόρων ως πανανθρώπινη κληρονομιά, ως φορέα ζωής και ως κοινό αγαθό”*.

Εικ. 36. Άποψη του χώρου (Περιβόλι Νίκαιας) **Εικ. 37.** Άποψη του χώρου (Περιβόλι Νίκαιας)

Πηγή: <https://www.facebook.com/groups/104060186616109/>

Εικ. 38. Εργασίες στο Περιβόλι της Νίκαιας

Εικ. 39. Εργασίες στο Περιβόλι της Νίκαιας

Πηγή: <https://www.facebook.com/groups/104060186616109/>

Εικ. 40. Εργασίες στο Περιβόλι Νίκαιας

Εικ. 41. Δραστηριότητες στο Περιβόλι Νίκαιας

Πηγή: <https://www.facebook.com/groups/104060186616109/>

10.3. Ανάλυση μεταβλητών

Στον Πίνακα 19 παρουσιάζεται η ανάλυση του εγχειρήματος του Περιβολιού της Νίκαιας με βάση το πλαίσιο SES.

Πίνακας 19. Ανάλυση της ομάδας του περιβολιού της Νίκαιας βάσει του πλαισίου SES

Κοινωνικές, Οικονομικές, και Πολιτικές Ρυθμίσεις (S)	
Οικονομική ανάπτυξη (S1)	
- Οικονομική κρίση (S1.1)	Όχι
Πολιτική σταθερότητα (S3)	Όχι
Συστήματα πόρων (RS)	
Τομέας (RS1)	Αγρός
Προσδιορισμένα όρια συστήματος (RS2)	
- Ανθρωπογενή όρια (RS2.1)	Ναι
- Όρια στην οικειοποίηση και ιδιοκτησία (RS2.2)	Ναι
Μέγεθος πόρου (RS3)	Μεσαίο
Τοποθεσία (RS9)	Νίκαια
Παίκτες (A)	
Αριθμός συμμετεχόντων (A1)	
- Άμεσοι χρήστες του πόρου (A1.1)	Μικρός (-)
- Άλλοι παίκτες (A1.2)	N/A

Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά ομάδας (A2)	
- Ομοιογένεια κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών (A2.1)	Ασθενής
- Κοινωνικο-οικονομικές ομάδες που αποκλείονται (A2.2)	Δεν υπάρχουν
- Αποκλεισμός λόγω ιδεολογίας (A2.2.1)	Όχι
- Αποκλεισμός βάσει κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων (A2.2.2)	Όχι
Ιστορικό χρήσης και εμπειρίες συνεργασίας (A3)	
- Διάρκεια (A3.1)	3 έτη
- Προηγούμενη εμπειρία συνεργασίας (A3.2)	Όχι
Ηγεσία (A5)	
- Επίσημη (A5.1)	Απούσα
- Άτυπη (A5.2)	Απούσα
Νόρμες/ Κοινωνικό κεφάλαιο (A6)	
- Εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα (A6.1)	Μέτρια επίπεδα
Κοινές αντιλήψεις (A7)	Μέτριο επίπεδο
Σημαντικότητα πόρου (εξάρτηση) (A8)	Μέτρια
- Οικονομική εξάρτηση (A8.1)	Όχι
- Μέσο ιδεολογικής έκφρασης (A8.2)	Όχι
Συστήματα διακυβέρνησης (GS)	
Συστήματα περιουσιακών δικαιωμάτων (GS4)	Ασθενής (έγκριση ΤΑ)
Λειτουργικοί κανόνες (GS5)	Υπάρχουν
Κανόνες συλλογικής επιλογής (GS6)	Δεν υπάρχουν
Κανόνες συνταγματικής επιλογής (GS7)	Δεν υπάρχουν
Κανόνες ελέγχου και επιβολής κυρώσεων (GS8)	
- Διαδικασία αστυνόμευσης (GS8.1)	Δεν υπάρχει
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων (GS8.2)	
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εντός ομάδας (GS8.2.1)	Δεν υπάρχει
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εκτός ομάδας (GS8.2.2)	Δεν υπάρχει
Αλληλεπιδράσεις (I)	
Οικειοποίηση (I1)	
- Πρόβλημα λαθρεπιβάτη (I1.1)	Όχι
Διαδικασίες διαβούλευσης (I3)	Όχι
Διαμάχες (I4)	

- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών (I4.1)	Ναι
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών και κυβέρνησης (I4.2)	Όχι
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών και άλλων παικτών (I4.3)	Όχι
Επενδυτικές δραστηριότητες (I5)	Ναι
Δραστηριότητες δικτύωσης (I8)	
- Δικτύωση με συλλόγους (I8.1)	Ναι
- Δικτύωση με τοπική αυτοδιοίκηση (I8.2)	Ναι
- Επίπεδο διασύνδεσης με άλλες συλλογικότητες (I8.3)	Υψηλό
Δραστηριότητες επιτήρησης (I9)	Ασθενείς
- Περιφραγή (I9.1)	Ναι (πλήρως)
Αποτελέσματα (O)	
Δείκτες κοινωνικής απόδοσης (O1)	
- Ισότητα (O1.1)	
- Ισότητα στην κατανομή των προϊόντων (O1.1.1)	Όχι
- Ισότητα στην κατανομή των εργασιών (O1.1.2)	Όχι
- Βαθμός συλλογικής δράσης (O1.2)	Μέτριος
- Οικονομική αποτελεσματικότητα (οικονομικοί/ υλικοί πόροι) (O1.3)	Υψηλή
Δείκτες οικολογικής απόδοσης (O2)	
- Συντήρηση βιοποικιλότητας (O2.1)	Ναι
- Μείωση αποβλήτων (O2.2)	Ναι
- Κατάσταση πόρου (O2.3)	Πολύ καλή

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

10.3.1. Κοινωνικό, Οικονομικό, και Πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ευδοκίμησε το εγχείρημα

Στην περίπτωση του Περιβολιού της Νίκαιας σημαντικό ρόλο στο να ευδοκιμήσει το εγχείρημα αποτέλεσε η πολιτική αστάθεια και η γενικότερη απογοήτευση από το πολιτικό σύστημα (S3). Λόγω των παραπάνω, οι συμμετέχοντες στο εγχείρημα θέλησαν να αναλάβουν οι ίδιοι πρωτοβουλίες για δράσεις που θα ωφελήσουν τους ίδιους αλλά και το κοινωνικό σύνολο

γενικότερα²⁸.

10.3.2. Μεταβλητές σχετικές με τον πόρο

Τομέας (RS1)

Ο τομέας στον οποίο ανήκει ο αγρός είναι κι εδώ αυτός των αστικών κοινών.

Ξεκάθαρα καθορισμένα όρια (RS2)

Τα όρια του πόρου είναι σαφώς καθορισμένα (RS2.1), αφού η έκταση που έχει παραχωρηθεί στην ομάδα είναι περιφραγμένη στο σύνολό της (γεγονός που συνάδει με την έννοια της αρχής σχεδιασμού της Ostrom). Επίσης, υπάρχουν όρια και στην οικειοποίηση και ιδιοκτησία (RS2.2) αφού μόνο μέλη της ομάδας μπορούν να οικειοποιηθούν την συγκεκριμένη έκταση. Στην συγκομιδή των παραγόμενων προϊόντων μπορούν να μετέχουν και μη-μέλη του εγχειρήματος, αλλά φυσικά με την άδεια της ομάδας.

Μέγεθος πόρου (RS3)

Κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του εγχειρήματος το εμβαδόν της περιφραγμένης έκτασης δεν μεταβλήθηκε, ο χώρος όμως που καλλιεργείται μειώθηκε σημαντικά ως επακόλουθο της φθίνουσας συμμετοχικότητας που παρουσιάζεται στο εγχείρημα.

10.3.3. Μεταβλητές σχετικές με τους παίκτες

Αριθμός χρηστών (A1)

Στο εγχείρημα του Περιβολιού της Νίκαιας μπορεί να συμμετάσχει οποιοσδήποτε το επιθυμεί, χωρίς να υπάρχει κάποιο όριο στον αριθμό των συμμετεχόντων. Η διαδικασία ένταξης στην ομάδα περιλαμβάνει απλά την εκδήλωση ενδιαφέροντος με μια επίσκεψη στον αγρό.

Με την πάροδο του χρόνου ο αριθμός των συμμετεχόντων στο εγχείρημα έχει μειωθεί

---

²⁸ Η καλλιέργεια δεν ήταν ο μόνος στόχος όσον αφορά τις δράσεις της ομάδας. Η αρχική επιδίωξη ήταν να διαμορφωθούν μέσα από την ομάδα δράσεις για την ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεγγύης, όπως π.χ. η ανταλλαγή υπηρεσιών, κ.ά.

σημαντικά απარიθμώντας 4 με 6 μέλη (Α.1.1), γεγονός που απειλεί την βιωσιμότητα του εγχειρήματος.

Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των χρηστών (Α2)

Η ομάδα του περιβολιού της Νίκαιας αποτέλεσε μια ομάδα με ασθενή ομοιογένεια (Α2.1), ανοιχτή σε οποιονδήποτε επιθυμεί να συμμετάσχει στην καλλιέργεια χωρίς να αποκλείονται από το εγχείρημα άτομα βάσει κοινωνικο-οικονομικών (Α2.2.2) ή ιδεολογικών (Α2.2.1) κριτηρίων.

Ιστορικό χρήσης (Α3)

Η χρήση του χώρου ως αγρού, κατά την περίοδο της έρευνας, μετράει 3,5 χρόνια (Α3.1). Αναφορικά με την ύπαρξη προηγούμενης εμπειρίας συνεργασίας αυτή δεν υπήρχε μετάξυ του μεγαλύτερου μέρους των συμμετεχόντων.

Ηγεσία (Α5)

Στο εγχείρημα δεν υπάρχει ούτε επίσημη (Α5.1) αλλά ούτε άτυπη ηγεσία (Α5.2) και οι αποφάσεις λαμβάνονται συνεναιτικά, έπειτα από συζήτηση.

Εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα (Α6)

Ενώ η ομάδα κατά το ξεκίνημά της έδωσε δείγματα ύπαρξης υψηλών επιπέδων εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας (κάτι το οποίο εξηγείται αφού επρόκειτο για γείτονες), στην πορεία το κοινωνικό κεφάλαιο άρχισε να φθίνει (Α6.1) σημαντικά.

Κοινές αντιλήψεις, κοινωνικές αξίες (Α7)

Η πορεία αυτής της μεταβλητής είναι ανάλογη με την προηγούμενη. Ενώ στην ομάδα, αρχικά, υπήρχε ένα κοινό πλαίσιο αξιών και αντιλήψεων στην πορεία η μεταβλητή διαμορφώθηκε σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα.

Σημαντικότητα / σχέση με τον πόρο (Α8)

Η σημαντικότητα του πόρου είναι μέτρια, αφού δεν υπάρχει ούτε οικονομική εξάρτηση των μελών από αυτόν (Α8.1), αλλά ούτε οι δράσεις στον πόρο χρησιμοποιούνται ως μέσο έκφρασης (Α8.2) για κάποιο σκοπό.

10.3.4. Μεταβλητές σχετικές με το σύστημα διακυβέρνησης

Συστήματα περιουσιακών δικαιωμάτων (GS4)

Ο πόρος που διαχειρίζονται τα μέλη της ομάδας ανήκει ιδιοκτησιακά στον Δήμο Νίκαιας - Ρέντη. Η ομάδα έχει την έγκριση του Δήμου, αφού ζητήθηκε άδεια για την εγκατάστασή της στον χώρο, αναγνωρίζοντας το δικαίωμά των μελών για αυτο-οργάνωση. Χαρακτηριστικό της στήριξης του Δήμου στο εγχείρημα αποτελεί το γεγονός ότι παρέχεται στην ομάδα υδροδότηση, ενώ ο Δήμαρχος (κός Ιωακκίμης Γ.) έχει προβεί και σε συνέντευξη σχετικά με την ομάδα²⁹, ενώ έγινε και αποτύπωση της προσπάθειας μέσω βίντεο το οποίο αναρτήθηκε από το επίσημο κανάλι του Δήμου στο youtube³⁰.

Κανόνες λειτουργίας (GS5)

Βασικό κανόνα για τη λειτουργία της ομάδας αποτελεί η καλλιέργεια με φυσικό τρόπο χωρίς χημικές παρεμβάσεις, με παραδοσιακούς σπόρους κι όχι γενετικά τροποποιημένους (υβρίδια). Κατά τον 2^ο χρόνο του εγχειρήματος, το γεγονός ότι ο κανόνας αυτός δεν έγινε σεβαστός από κάποια μέλη της ομάδας οδήγησε σε προσωπικές διαμάχες μεταξύ των συμμετεχόντων (I4.1) με τελικό αποτέλεσμα την οικειοθελή αποχώρηση αρκετών μελών από το εγχείρημα και την απαρχή της φθίνουσας πορείας του.

Κανόνες συλλογικής επιλογής (GS6)

Ούτε στην περίπτωση του Περιβολιού της Νίκαιας παρουσιάζονται κανόνες συλλογικής επιλογής. Ωστόσο, από τις αναφορές των μελών του περιβολιού της Νίκαιας φαίνεται ότι υπάρχει αυτονομία στη λήψη αποφάσεων και οι συμμετέχοντες είναι σε θέση να τροποποιούν και να προσαρμόζουν στις εκάστοτε συνθήκες τους κανόνες από τους οποίους επηρεάζεται η ομάδα.

Κανόνες συνταγματικής επιλογής (GS7)

Στο εγχείρημα του Περιβολιού της Νίκαιας δεν υπάρχουν κανόνες συνταγματικής επιλογής. Οι αρμόδιοι για τη λήψη αποφάσεων σε επίπεδο συνταγματικής επιλογής είναι η ίδια η

---

²⁹ Βλ. <http://www.ert.gr/radiotileorasi/enas-lachanokipos-stin-kardia-tou-dimou-nikeas-renti/>

³⁰ Βλ. <https://www.youtube.com/watch?v=3JaIZV3Bp4I>

ομάδα.

Έλεγχος και επιβολή κυρώσεων (GS8)

Στον πόρο παρουσιάζεται ελλιπής παρακολούθηση, αφού δεν υπάρχει κάποια επίσημη διαδικασία επίβλεψης (GS8.1). Η παρακολούθηση συνίσταται μόνο στην άτυπη επίβλεψη κατά τη διενέργεια εργασιών στον χώρο (I9).

Επίσης, δεν υπάρχει κάποια διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις από άτομα εντός ομάδας (GS8.2.1), αλλά ούτε και για παραβάσεις από άτομα εκτός ομάδας (GS8.2.2). Βέβαια, οι βανδαλισμοί στον χώρο από τους τελευταίους, οδήγησαν την ομάδα στην πλήρη περίφραξη του χώρου (I9.1) και στην εγκατάσταση κλειδαριάς επί της εισόδου.

10.3.5. Αλληλεπιδράσεις – Αποτελέσματα

Οικειοποίηση (I1)

Το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη (I1.1) δεν παρουσιάζεται στην περίπτωση του Περιβολιού της Νίκαιας και τα προϊόντα που προκύπτουν από την προσπάθεια των μελών καρπώνονται από τους ίδιους.

Διαδικασίες διαβούλευσης (I3)

Στο περιβάλλον της Νίκαιας λάμβαναν χώρα κατά το παρελθόν τακτικές εβδομαδιαίες συναντήσεις. Έπειτα από την δραματική μείωση των μελών της ομάδας δεν συγκαλείται πλέον συνέλευση για τη λήψη αποφάσεων και οι τυχόν αποφάσεις λαμβάνονται έπειτα από απλές συναντήσεις κατά την διάρκεια παρουσίας των μελών στον χώρο για την εκτέλεση εργασιών.

Οι συμμετέχοντες είναι ενημερωμένοι αναφορικά με τα θέματα διαχείρισης του Αγρού. Για την ενημέρωση των συμμετεχόντων αλλά και όσων ενδιαφέρονται για το εγχείρημα υπάρχει σελίδα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Επίσης, είναι καταγεγραμμένα όλα τα ονόματα και τηλέφωνα των συμμετεχόντων για ενημέρωση.

Διαμάχες (I4)

Στα 3,5 περίπου χρόνια ζωής του εγχειρήματος υπήρξαν πολύ έντονες διαμάχες μεταξύ των μελών (I4.1) λόγω μη τήρησης των αρχών λειτουργίας της ομάδας (GS5). Αυτός ήταν και ένας από τους σημαντικότερους λόγους που οδήγησαν στην οικειοθελή αποχώρηση μεγάλου

αριθμού συμμετεχόντων. Να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι, δεν έχουν υπάρξει περιπτώσεις αποπομπής από την ομάδα, μονάχα οικειοθελείς αποχωρήσεις λόγω δυσανασχέτησης ή μη-συμφωνίας.

Αναφορικά τώρα με τις διαμάχες μεταξύ των χρηστών και της κυβέρνησης ή/ και της τοπικής αυτοδιοίκησης, αυτές δεν είναι υπαρκτές (I4.2), όπως επίσης, δεν υφίσταται καμία διαμάχη και μεταξύ των μελών και άλλων παικτών (I4.3).

Επενδυτικές δραστηριότητες (I5)

Στον χώρο έχουν γίνει κάποιες επενδυτικές δραστηριότητες, όπως είναι η δημιουργία ενός πλακόστρωτου χώρου. Ωστόσο, οι επενδυτικές δραστηριότητες δεν έλαβαν συνέχεια κι αυτό οφείλεται πιθανώς στο γεγονός ότι η εξάρτηση από τον πόρο - τόσο η άμεση (A8.1) όσο και η έμμεση (A8.2) - δεν είναι υψηλή.

Δραστηριότητες δικτύωσης (I8)

Η ομάδα παρουσιάζει μέτριο επίπεδο δικτύωσης με άλλες συλλογικότητες (I8.3) ή συλλόγους (I8.1), κάτι το οποίο δεν ίσχυε στο παρελθόν αφού και η εν λόγω ομάδα συμμετείχε στο δίκτυο σποροφύλαξης Αττικής συνδιοργανώνοντας εκδηλώσεις για την ελευθερία του φυτογενετικού υλικού με πολλές άλλες συλλογικότητες. Η στήριξη της τοπικής αυτοδιοίκησης (I8.2) στο εγχείρημα συνεχίζει να υπάρχει, λαμβάνοντας υπόψη του γεγονότος ότι συνεχίζει να παρέχει υδροδότηση στον αγρό.

Δραστηριότητες επιτήρησης (I9)

Η επιτήρηση του πόρου περιορίζεται μόνο στην άτυπη επίβλεψη την ώρα της φυσικής παρουσίας των μελών της ομάδας στον χώρο (I9). Βέβαια, η πλήρης περιφράξη του χώρου (I9.1) αποτρέπει σε ένα βαθμό την εκδήλωση περιστατικών παραβατικών ενεργειών που έλαβαν χώρα κατά το παρελθόν.

Δείκτες κοινωνικής απόδοσης (O1)

Η καλλιέργεια στην ομάδα του Περιβολιού της Νίκαιας λαμβάνει χώρα συλλογικά. Η κατανομή τόσο των προϊόντων (O1.1.1), όσο και των εργασιών (O1.1.2) δεν είναι ισότιμη, αφού ο καθένας είναι ελεύθερος να συμβάλει ανάλογα με τις δυνατότητές του και το μερίδιό του δεν είναι ανάλογο της εργασίας του.

Ο βαθμός συλλογικής δράσης της ομάδας χαρακτηρίζεται ως μέτριος (O1.2) και το εγχείρημα παρουσιάζει οικονομική βιωσιμότητα (O1.3), αφού τα απαιτούμενα χρήματα για αγορές και προμήθειες προέρχονται από τα ίδια τα μέλη. Συγκεκριμένα, τα μέλη συμβάλλουν στο κοινό ταμείο ότι ποσό μπορούν να διαθέσουν, ενώ αν δεν υπάρχει οικονομική ευχέρεια από μέρους τους δεν συμβάλλουν καθόλου.

Δείκτες οικολογικής απόδοσης (O2)

Η ομάδα παρουσιάζει και οικολογική απόδοση, αφού όπως και οι υπόλοιπες ομάδες συμβάλει στην συντήρηση της βιοποικιλότητας (O2.1), και στον περιορισμό του όγκου των φυτικών υπολειμμάτων (O2.2). Τέλος, ο πόρος διατηρείται σε καλή κατάσταση (O2.3).

10.4. Συμπεράσματα

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάστηκε η ανάλυση των μεταβλητών που είναι παρούσες στην περίπτωση του κοινού του Περιβολιού της Νίκαιας. Από τα αποτελέσματα τα οποία προκύπτουν από την ανάλυση, είναι εμφανές ότι το εγχείρημα αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα που απειλούν τη μακροβιότητα του κοινού. Βασικό στοιχείο της φθίνουσας πορείας τους εγχειρήματος αποτελεί η ασθενής σύνδεση των χρηστών με τον πόρο. Επίσης, τα μέτρια επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου και κοινών αντιλήψεων είχαν ως αποτέλεσμα την επίλυση διαμαχών μεταξύ των χρηστών με εξαιρετικά μεγάλο κόστος, με επακόλουθο την οικειοθελή αποχώρηση πολλών μελών.

Εκτιμώντας, τώρα, την αποτελεσματικότητα καθώς και τη μακροβιότητα του θεσμού βάσει των δεικτών κοινωνικής και οικολογικής απόδοσης, από την έρευνα προκύπτει ότι δεν υπάρχει ισότητα στην κατανομή των προϊόντων και των εργασιών, επίσης ο βαθμός συλλογικής δράσης χαρακτηρίζεται ως μέτριος και το εγχείρημα είναι οικονομικά βιώσιμο. Όσον αφορά την κατάσταση του πόρου, θα λέγαμε ότι διατηρείται σε καλή κατάσταση.

Κλείνοντας το κεφάλαιο αυτό, πρέπει να τονίσουμε ότι η περίπτωση του Περιβολιού της Νίκαιας παρουσιάζει και αρκετά θετικά στοιχεία, όπως είναι η στήριξη των τοπικών αρχών στο εγχείρημα, η πλήρης αυτονομία στη λήψη αποφάσεων και η περίφραξη του χώρου. Ωστόσο, αν δεν υπάρξει κάποια θεσμική αλλαγή η βιωσιμότητα του εγχειρήματος φαίνεται να κινδυνεύει, χωρίς όμως να είμαστε σίγουροι για την τελική έκβαση.

Κεφάλαιο 11ο

Συγκριτική ανάλυση των περιπτώσεων αυτοοργάνωσης

11.1. Εισαγωγή

Έπειτα από την εμπειρική ανάλυση των περιπτώσεων συλλογικής δράσης που είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, το παρόν κεφάλαιο έρχεται να ολοκληρώσει την μελέτη πραγματοποιώντας μια συγκριτική ανάλυση μεταξύ των όλων περιπτώσεων κοινών που εξετάζονται στην παρούσα έρευνα. Συγκεκριμένα, μελετώνται σε βάθος εκείνα τα χαρακτηριστικά τα οποία μπορούν να δημιουργήσουν επιτυχημένους θεσμούς κοινών, καθώς επίσης τα προβλήματα που αντιμετωπίζει κάθε μελέτη περίπτωσης και απειλεί την βιωσιμότητά της.

11.2. Ανάλυση βιωσιμότητας των θεσμών κοινών πόρων

Αναλύοντας την βιωσιμότητα όλων των περιπτώσεων αυτο-οργάνωσης βάσει των μεταβλητών που επηρεάζουν τη συλλογική δράση πρέπει να αναφέρουμε ότι, πολύ σημαντικές μεταβλητές, που οδηγούν σε μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχούς διαχείρισης, αποτελούν ο καθορισμός των ορίων του πόρου (RS2.1) και αυτών που έχουν το δικαίωμα να τον χρησιμοποιούν (RS2.2). Όλες οι υπό μελέτη περιπτώσεις έχουν καθορισμένα ανθρωπογενή όρια, ωστόσο οι περιπτώσεις του Πάρκου Ναυαρίνου, του Γυάλινου Θερμοκηπίου και του Αγρού στο Ελληνικό δεν έχουν όρια στην οικειοποίηση του πόρου γεγονός που απειλεί τη βιωσιμότητά τους, αφού τα μέλη αυτών των ομάδων αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο να καρπωθούν άλλοι τα οφέλη που αυτοί παράγουν.

Αναφορικά με το μέγεθος του πόρου (RS3), σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, όσο μικρότερο είναι αυτό τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες επιτυχούς διαχείρισης. Βάσει αυτού, υψηλό κίνδυνο σε ό,τι αφορά τη βιωσιμότητά του διατρέχει το εγχείρημα των Περιαστικών Καλλιεργητών Θεσσαλονίκης.

Σχετικά με τον αριθμό των χρηστών του πόρου (A1.1) αλλά και άλλων παικτών (A1.2),

η βιβλιογραφία αναφέρει ότι όσο μικρότερος είναι αυτός τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες επιτυχούς διαχείρισης. Σημαντικό κίνδυνο, βάσει της συμμετοχικότητας διατρέχουν όλες οι περιπτώσεις πέραν των Αγρόσκολων Βριλησσού, όπου παρουσιάζεται μια μικρή και σταθερή στον χρόνο ομάδα. Πιο συγκεκριμένα, το πάρκο Ναυαρίνου διατρέχει κίνδυνο αναφορικά με τη βιωσιμότητά του όχι τόσο λόγω του μεγάλου αριθμού των χρηστών (Α1.1), αλλά κυρίως λόγω της φθίνουσας συμμετοχικότητας στη διαχείριση του πόρου (Α1.2). Η ΠΕΡ.ΚΑ. επίσης αντιμετωπίζει μια πρόκληση για την επιτυχή διαχείριση του πόρου, καθώς ο μεγάλος αριθμός των καλλιεργητών (Α1.1) δυσχεραίνει την επικοινωνία, τη λήψη αποφάσεων και την επίλυση διαμαχών με χαμηλό κόστος. Στις περιπτώσεις του Γυάλινου Θερμοκηπίου, του Αυτοδιαχειριζόμενου αγρού στο Ελληνικό και του Περιβολιού της Νίκαιας εμφανίζεται επίσης το πρόβλημα της φθίνουσας συμμετοχικότητας (κάτι το οποίο στην περίπτωση του Γυάλινου Θερμοκηπίου οδήγησε και στην παύση της λειτουργίας του). Ιδιαίτερα στην περίπτωση του Αυτοδιαχειριζόμενου αγρού στο Ελληνικό το πρόβλημα είναι διπλό, αφού έχει μειωθεί σημαντικά τόσο η συμμετοχή των μελών της ομάδας (Α1.1) όσο και των φίλων του Αγρού (Α2.2), οι οποίοι εναλλάσσονται και μπορούν να συμμετέχουν περιστασιακά στην καλλιέργειά του.

Η φθίνουσα συμμετοχικότητα στην περίπτωση του πάρκου Ναυαρίνου οφείλεται σε μεγάλο βαθμό σε προβλήματα που υπάρχουν κυρίως σε σχέση με τη χρήση του πάρκου, όπως είναι το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη (Π1.1), η άνιση κατανομή των εργασιών (Ο1.1.2), η απουσία ορίων (RS2.2) και κανόνων οικειοποίησης του χώρου (GS5). Επίσης, σημαντικό ρόλο στην φθίνουσα συμμετοχικότητα διαδραματίζει και η ιδεολογική ‘φόρτιση’ του πόρου (Α2.2.1) που πιθανώς αποτρέπει άτομα άλλης ιδεολογίας να συμμετάσχουν στο εγχείρημα. Στην προσπάθεια να ενισχυθεί η συμμετοχικότητα στο εγχείρημα οι διοργανωτές απηύθυναν κάλεσμα για συζήτηση με σκοπό την μετατροπή του πάρκου σε μια μεγάλη παιδική χαρά³¹. Στην περίπτωση του

³¹ Παρατίθεται σχετικό απόσπασμα άρθρου υπό τον τίτλο ‘Το Πάρκο Ναυαρίνου να γίνει χωροταξικό υπόδειγμα’ της εφημερίδας ΑΥΓΗ:

“Γεμάτη ως πάνω ήταν η αίθουσα 120 θέσεων του Θεάτρου Εξαρχείων στη συζήτηση που έγινε την Τετάρτη το απόγευμα για το μέλλον του αυτοδιαχειριζόμενου πάρκου Ναυαρίνου, μετά από ανοιχτό κάλεσμα των εναπομεινάντων μελών του, που έχουν κουραστεί να παλεύουν μόνοι για τη συντήρησή του. [...]”

Με τον καιρό η προσπάθεια λειτουργίας και συντήρησης του πάρκου έγινε από μια ευχάριστη, αν και κοπιαστική ενασχόληση, δυσβάσταχτο βάρος. Σε μια περιοχή που κατοικούν 20.000 άνθρωποι, αλλά και μια περιοχή γεμάτη από κοινωνικά εγχειρήματα και αυτοοργανωμένες δομές, συνεπώς με εδραιωμένη την κουλτούρα της αυτοδιαχείρισης και της συμμετοχής, μόλις 5 με 6 άτομα είναι εκείνα που ασχολούνται επισταμένα με το πάρκο. Το αποτέλεσμα είναι να μη μαραζώνουν τα λουλούδια του πάρκου, αλλά να «μαραζώνουν» όσοι τα φροντίζουν. [...]” (Παπαντωνίου, 2018).

Γυάλινου θερμοκηπίου, η φθίνουσα συμμετοχικότητα οφειλόταν κυρίως στο πρόβλημα του λαθρεπιβάτη (I1.1), στη μικρή εξάρτηση από τον πόρο τόσο από οικονομική σκοπιά (A8.1) όσο και ως μέσο ιδεολογικής έκφρασης (A8.2) και στην ιδεολογική ‘φόρτιση’ του πόρου (A2.2.1) που και εδώ αποτρέπει πιθανά άτομα άλλης ιδεολογίας να συμμετάσχουν. Αναφορικά με την συμμετοχικότητα του Αυτοδιαχειριζόμενου αγρού στο Ελληνικό, η φθίνουσα πορεία της οφείλεται κυρίως στην σημαντικότητα του πόρου η οποία είναι μέτρια και έμμεση (A8)³², στο πρόβλημα του λαθρεπιβάτη (I1.1) που οδηγεί στην ανυπαρξία ορίων στην οικειοποίηση (RS2.2), στην άνιση κατανομή των προϊόντων (O1.1) και εργασιών (O1.2), ενώ σημαντική επίπτωση στην φθίνουσα συμμετοχικότητα έχουν και τα ‘χαλαρά’ όρια της ομάδας χρηστών η οποία δεν ορίζεται σαφώς. Τέλος, στην περίπτωση του Περιβολιού της Νίκαιας η φθίνουσα συμμετοχικότητα στο εγχείρημα οφείλεται στη μικρή εξάρτηση από τον πόρο, τόσο από οικονομική σκοπιά (A8.1) όσο και ως μέσο ιδεολογικής έκφρασης, αλλά και στην ύπαρξη έντονων διαμαχών μεταξύ των χρηστών (I4.1).

Ένας παράγοντας που συμβάλλει επίσης στη δημιουργία επιτυχημένων θεσμών αυτό-διαχείρισης, αν και αμφιλεγόμενος, είναι η ομοιογένεια μεταξύ των μελών της ομάδας (A2.1). Στις περιπτώσεις του Πάρκου Ναυαρίνου και των Αγρόσκολων Βριλησσού παρουσιάζεται ισχυρή ομοιογένεια μεταξύ των μελών, ενώ στις περιπτώσεις της ΠΕΡ.ΚΑ. και του Αυτοδιαχειριζόμενου αγρού στο Ελληνικό δεν είναι πολύ εύκολο να εκτιμηθεί η μεταβλητή αυτή, καθώς στην πρώτη περίπτωση ο αριθμός των χρηστών είναι πολύ μεγάλος και στην δεύτερη τα μέλη της ομάδας εναλλάσσονται συχνά. Παρ’ όλα αυτά υπάρχουν ενδείξεις ασθενούς ομοιογένειας (δηλ. ετερογένειας μεταξύ των συμμετεχόντων). Ενδείξεις ασθενούς ομοιογένειας παρουσιάζονται, επίσης και στην περίπτωση του περιβολιού της Νίκαιας, ενώ η μεταβλητή δεν αναλύεται για την περίπτωση του Γυάλινου Θερμοκηπίου για τους λόγους που αναφέρθηκαν στο Κεφάλαιο 7.

Ιδιαίτερα σημαντική μεταβλητή για την ενίσχυση της συλλογικής δράσης φαίνεται να είναι, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, η ύπαρξη εμπειρίας συνεργασίας μεταξύ των συμμετεχόντων κατά το παρελθόν (A3.2). Η εμπειρία συνεργασίας είναι απύσχα στις περιπτώσεις της ΠΕΡ.ΚΑ., του Αυτοδιαχειριζόμενου αγρού στο Ελληνικό και του Περιβολιού της Νίκαιας και ο λόγος είναι ο ίδιος με προηγουμένως (δηλ. στην πρώτη περίπτωση ο αριθμός των συμμετεχόντων είναι πολύ μεγάλος και στην δεύτερη η εναλλαγή του κόσμου είναι συχνή ώστε να έχει

³² Πιο συγκεκριμένα, σκοπό της ομάδας δεν αποτελεί η παραγωγή προϊόντων (A8.1) αφού η παρουσία τους στον χώρο έχει καθαρά συμβολικό χαρακτήρα (A8.2) κατά της αξιοποίησης του Ελληνικού.

υπάρξει μεταξύ τους εμπειρία συνεργασίας).

Αναφορικά με την ύπαρξη ηγεσίας, παρατηρούμε ότι καμία από τις εξεταζόμενες δομές δεν παρουσιάζει ηγεσία με κάποια επίσημη μορφή. Ωστόσο, οι περιπτώσεις της ΠΕΡ.ΚΑ., των Αγρόσכולων Βριλησσού και του Αυτοδιαχειριζόμενου αγρού στο Ελληνικό παρουσιάζουν μια άτυπης μορφής ηγεσία (βάσει παλαιότητας, συνεισφοράς ή γνώσεων). Ακόμη, στην περίπτωση του πάρκου Ναυαρίνου, αν και δεν αναφέρθηκε η ύπαρξη κάποιας μορφής άτυπη ηγεσία, θα οι διοργανωτές του εγχειρήματος αποτελούν την ηγετική ομάδα που διαχειρίζεται τον πόρο.

Εξαιρετικά σημαντική μεταβλητή, η οποία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην ενίσχυση της συλλογικής δράσης και την δημιουργία μακρόβιων θεσμών αυτοοργάνωσης, αποτελεί ο υψηλός βαθμός ύπαρξης κοινωνικού κεφαλαίου (νόρμες εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας – Α6.1). Στην περίπτωση του πάρκου Ναυαρίνου, καθώς, και στην περίπτωση των Αγρόσכולων Βριλησσού εντοπίζονται εξαιρετικά υψηλά επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου. Αντίστοιχα, υψηλά επίπεδα εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας παρουσιάζονται και στην περίπτωση του Γυάλινου Θερμοκηπίου, αλλά αυτό οφείλεται στον εξαιρετικά μικρό αριθμό των χρηστών (2 άτομα) πριν την παύση της λειτουργίας του, οπότε δεν λαμβάνεται υπόψη ως στοιχείο που συμβάλει στην επιτυχημένη διαχείριση του πόρου και τη βιωσιμότητα του εγχειρήματος (αν υπήρχαν στοιχεία για τον βαθμό κοινωνικού κεφαλαίου πριν την αποχώρηση των περισσότερων μελών η μεταβλητή θα μπορούσε να εκτιμηθεί). Ανησυχητικό στοιχείο για την εξέλιξη των εγχειρημάτων των Περιαστικών Καλλιεργητών, του Αγρού στο Ελληνικό και του Περιβολιού της Νίκαιας αποτελεί το μέτριο επίπεδο κοινωνικού κεφαλαίου που παρουσιάζεται, αφού όσο μεγαλύτερη είναι η έλλειψη εμπιστοσύνης τόσο περισσότερες είναι οι πιθανότητες μη επιτυχούς διαχείρισης.

Συνεχίζοντας την ανάλυση βάσει των μεταβλητών που φαίνεται να επηρεάζουν την συλλογική δράση, επόμενη υπό εξέταση μεταβλητή είναι οι κοινές αντιλήψεις μεταξύ των συμμετεχόντων (Α7). Η ύπαρξη κοινών αντιλήψεων, κοινωνικών προτύπων και οράματος εμφανίζεται έντονα μεταξύ των συμμετεχόντων στις περιπτώσεις του πάρκου Ναυαρίνου, των Αγρόσכולων Βριλησσού και του Γυάλινου θερμοκηπίου. Βέβαια και εδώ όπως και προηγουμένως, το γεγονός ότι η μεταβλητή είναι παρούσα στην περίπτωση του Γυάλινου Θερμοκηπίου οφείλεται στον εξαιρετικά μικρό αριθμό των χρηστών και δεν μπορεί να εκτιμηθεί ως παράγοντας που θα οδηγήσει σε μια επιτυχημένη αυτοοργάνωση.

Επόμενη προς εξέταση μεταβλητή, στην οποία έγινε μερική αναφορά (δηλ. για ορισμένες μόνο περιπτώσεις) στην ανάλυση σχετικά με την συμμετοχικότητα στο εγχείρημα, είναι η

σημαντικότητα του πόρου για τους συμμετέχοντες (Α8). Σύμφωνα με αυτή τη μεταβλητή, μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχούς διαχείρισης σημειώνονται στις περιπτώσεις των Περιαιτικών Καλλιεργητών και των Αγρόσχολων Βριλησσού. Και για τις δύο αυτές περιπτώσεις ο πόρος είναι ζωτικής σημασίας για την ιδιοπαραγωγή προϊόντων (Α8.1), ενώ υπάρχει και υψηλή έμμεση εξάρτηση αφού ο πόρος χρησιμοποιείται και ως μέσο της οικολογικής στάσης των συμμετεχόντων (Α8.2). Την αμέσως επόμενη μεγαλύτερη εξάρτηση εμφανίζει η περίπτωση του πάρκου Ναυαρίνου, όπου η εξάρτηση είναι ιδιαίτερος υψηλή, άμεση και έμμεση. Η ανάγκη για πνεύμονες πρασίνου σε μια τόσο πυκνοκατοικημένη περιοχή αλλά και η ιδεολογική σημασία του πόρου οδηγεί τα μέλη της διοργάνωσης (‘φροντιστές’ του πάρκου) στην αντιμετώπιση των προκλήσεων και των προβλημάτων του χώρου έχοντας έρθει στα όριά τους ουκ ολίγες φορές (Arvanitidis & Papagiannitsis, 2020). Οι τρεις εναπομείναντες περιπτώσεις, του Γυάλινου θερμοκηπίου, του Αυτοδιαχειριζόμενου αγρού στο Ελληνικό και του Περιβολιού της Νίκαιας, εμφανίζουν την μικρότερη εξάρτηση από τον πόρο σε σχέση με τις υπόλοιπες περιπτώσεις. Πιο συγκεκριμένα, για την περίπτωση του Γυάλινου θερμοκηπίου η εξάρτηση από τον πόρο είναι μέτρια (έμμεση) αφού το ιδεολογικό στίγμα της ομάδας βρίσκει έκφραση και μέσω του κοινωνικού χώρου. Για την περίπτωση του Αυτοδιαχειριζόμενου αγρού στο Ελληνικό η εξάρτηση χαρακτηρίζεται ως μέτρια (έμμεση) λόγω του ότι η ομάδα δεν σκοπεύει να μείνει στον χώρο για μακρύ χρονικό διάστημα, αφού σκοπός της είναι η διεκδίκηση δημιουργίας ενός μητροπολιτικού πάρκου στον χώρο και η κατάληψη έχει συμβολικό μόνο χαρακτήρα, και στην περίπτωση του περιβολιού της Νίκαιας η εξάρτηση είναι χαμηλή, αφού δεν υπάρχει ούτε οικονομική εξάρτηση ούτε ο χώρος χρησιμοποιείται ως μέσο ιδεολογικής έκφρασης.

Αναφορικά με τα περιουσιακά δικαιώματα επί των πόρων (GS4) είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι αν οι ιδιοκτήτες ενός πόρου επιδοκιμάζουν, εγκρίνουν ή έστω δείχνουν την ελάχιστη ανοχή σχετικά με τη δραστηριότητα που λαμβάνει χώρα σε αυτόν οι πιθανότητες επιτυχημένης αυτοδιαχείρισης αυξάνονται. Οι περιπτώσεις των ΠΕΡ.ΚΑ., των Αγρόσχολων Βριλησσού και του Περιβολιού της Νίκαιας έχουν την έγκριση των τοπικών αρχών και ως εκ τούτου δεν διακυβεύεται η παραμονή τους στον χώρο. Η περίπτωση του Πάρκου Ναυαρίνου έχει την ανοχή του ΤΕΕ για την παραμονή στον χώρο και θεωρείται ότι, λόγω των επενδυτικών δραστηριοτήτων μεγάλου κόστους που έχουν λάβει χώρα, δύσκολα το ΤΕΕ θα διεκδικήσει ξανά την κυριότητα στον πόρο. Η περίπτωση του Αυτοδιαχειριζόμενου αγρού στο Ελληνικό είναι αυτή που κινδυνεύει περισσότερο, αφού πλέον δεν υπάρχει η στήριξη των τοπικών αρχών και η διαδικασία αξιοποίησης του ελληνικού έχει προχωρήσει. Τέλος, δεν έχει νόημα να αναλυθεί αν διακυβεύεται η παραμονή της ομάδας του Γυάλινου θερμοκηπίου στον χώρο, αφού η

ομάδα έχει διαλυθεί.

Ακόμα μια σημαντική μεταβλητή η οποία φαίνεται να οδηγεί σε μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχούς αυτοδιαχείρισης είναι η ύπαρξη ενός πλαισίου ρυθμιστικών κανόνων (GS5). Από τα υπό εξέταση εγχειρήματα, επίσημοι γραπτοί κανόνες παρουσιάζονται μόνο στις περιπτώσεις της ΠΕΡ.ΚΑ. και του Αυτοδιαχειριζόμενου αγρού στο Ελληνικό. Ωστόσο, και οι υπόλοιπες περιπτώσεις παρουσιάζουν ορισμένους (άτυπους) λειτουργικούς κανόνες, οι οποίοι έχουν να κάνουν κυρίως με την ρύθμιση της χρήσης του χώρου σχετικά με τον τύπο καλλιεργειών που επιτρέπονται.

Τέλος, ένα ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο για την επιτυχημένη συλλογική δράση αποτελεί η ευκολία εντοπισμού όσων παραβιάζουν τους κανόνες και συμπεριφέρονται ως λαθρεπιβάτες. Όσο πιο εύκολα γίνεται αντιληπτή μια τέτοια συμπεριφορά τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες επιτυχούς αυτοδιαχείρισης. Εδώ, η μόνη μελέτη περίπτωσης η οποία παρουσιάζει κανόνες ελέγχου και επιβολής κυρώσεων (GS8) είναι η περίπτωση της ΠΕΡ.ΚΑ.

Πίνακας 20. Συγκριτική ανάλυση όλων των μελετών περιπτώσεων βάσει του πλαισίου SES

	Πάρκο Ναυα- ρίνου	ΠΕΡ.ΚΑ.	Αγρόσχολοι Βριλησσού	Γυάλινο Θερ- μοκήπιο	Αυτοδιαχειριζό- μενος αγρός Ελ- ληνικού	Περιβόλι Νι- काίας
Κοινωνικές, Οικονομικές, και Πολιτικές Ρυθμίσεις (S)						
Οικονομική ανάπτυξη (S1)						
- Οικονομική κρίση (S1.1)	Όχι	Ναι	Ναι	Όχι	Όχι	Όχι
Πολιτική σταθερότητα (S3)	Ναι	Όχι	Όχι	Ναι	Ναι	Όχι
Συστήματα πόρων (RS)						
Τομέας (RS1) – Αστικά κοινά	Πάρκο, αγρός & παιδική χαρά	Αγρός	Αγρός	Θερμοκήπιο	Αγρός	Αγρός
Προσδιορισμένα όρια συστήματος (RS2)						
- Ανθρωπογενή όρια (RS2.1)	Ναι *	Ναι *	Ναι *	Ναι *	Ναι *	Ναι *
- Όρια στην οικειοποίηση και ιδιοκτησία (RS2.2)	Όχι για όλες τις χρή- σεις *	Ναι *	Ναι *	Όχι *	Όχι *	Ναι *
Μέγεθος πόρου (RS3)	Μεσαίο *	Πολύ Μεγάλο *	Μεσαίο *	Μικρό *	Μεσαίο *	Μεσαίο *
Τοποθεσία (RS9)	Εξάρχεια	Θεσσαλονίκη	Βριλήσσια	Πετρούπολη	Ελληνικό	Νίκαια
Παίκτες (A)						
Αριθμός συμμετεχόντων (A1)						

- Άμεσοι χρήστες του πόρου (A1.1)	Μεγάλος *	Μεγάλος (+) *	Μικρός (σταθερός) *	Μικρός (-) *	Μικρός (-) *	Μικρός (-) *
- Άλλοι παίκτες (A1.2)	Μικρός (-) *	N/A	N/A	N/A	Κυμαινόμενος (-) *	N/A
Κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά ομάδας (A2)						
- Ομοιογένεια κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών (A2.1)	Ισχυρή *	Ασθενής *	Ισχυρή *	Ισχυρή *	Ασθενής *	Ασθενής *
- Κοινωνικο-οικονομικές ομάδες που αποκλείονται (A2.2)	Υπάρχουν	Υπάρχουν	Υπάρχουν	Υπάρχουν	Δεν υπάρχουν	Δεν υπάρχουν
- Αποκλεισμός λόγω ιδεολογίας (A2.2.1)	Ναι	Όχι	Όχι	Ναι	Όχι	Όχι
- Αποκλεισμός βάσει κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων (A2.2.2)	Όχι	Ναι	Ναι	Όχι	Όχι	Όχι
Ιστορικό χρήσης και εμπειρίες συνεργασίας (A3)						
- Διάρκεια (A3.1)	10 έτη	8 έτη	8 έτη	7 έτη	8 έτη	3 έτη
- Προηγούμενη εμπειρία συνεργασίας (A3.2)	Ναι *	Όχι *	Ναι *	Ναι *	Όχι *	Όχι *
Ηγεσία (A5)						
- Επίσημη (A5.1)	Απούσα *	Απούσα *	Απούσα *	Απούσα *	Απούσα *	Απούσα *
- Άτυπη (A5.2)	Απούσα αλλά ουσιαστικά διοργανωτές *	Βάσει παλαιότητας *	Βάσει συνεισφοράς/ συμμετοχής) *	Απούσα *	Βάσει γνώσεων και παλαιότητας *	Απούσα *
Νόρμες/ Κοινωνικό κεφάλαιο (A6)						

- Εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα (A6.1)	Υψηλά επίπεδα *	Μέτρια επίπεδα *	Υψηλά επίπεδα *	Υψηλά επίπεδα *	Μέτρια επίπεδα *	Μέτρια επίπεδα *
Κοινές αντιλήψεις (A7)	Ναι *	Μέτριο επίπεδο *	Ναι *	Ναι *	Μέτριο επίπεδο *	Μέτριο επίπεδο *
Σημαντικότητα πόρου (εξάρτηση) (A8)	Υψηλή/Άμεση & Έμμεση	Υψηλή/ Ά-μεση & Έμ-μεση	Υψηλή/ Ά-μεση & Έμ-μεση	Υψηλή/ Έμ-μεση	Μέτρια/ Έμμεση	Μέτρια
- Οικονομική εξάρτηση (A8.1)	Όχι *	Ναι *	Ναι *	Όχι *	Όχι *	Όχι *
- Μέσο ιδεολογικής έκφρασης (A8.2)	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Όχι *
Συστήματα διακυβέρνησης (GS)						
Συστήματα περιουσιακών δικαιωμάτων (GS4)	Ασθενής (α-νοχή TEE) *	Ασθενής (έ-γκριση T.A.) *	Ασθενής (έ-γκριση T.A.) *	Ασθενής (α-νοχή Δήμου) *	Ισχυρή πίεση α-ξιοποίησης *	Ασθενής (έ-γκριση T.A.) *
Λειτουργικοί κανόνες (GS5)	Δεν Υπάρχουν για όλες τις χρήσεις *	Υπάρχουν *	Υπάρχουν *	Υπάρχουν *	Υπάρχουν *	Υπάρχουν *
Κανόνες συλλογικής επιλογής (GS6)	Δεν Υπάρχουν *	Υπάρχουν (σχετική αυτονομία) *	Δεν Υπάρχουν *	Δεν Υπάρχουν *	Δεν υπάρχουν *	Δεν υπάρχουν *
Κανόνες συνταγματικής επιλογής (GS7)	Δεν Υπάρχουν *	Δεν υπάρχουν *	Δεν Υπάρχουν *	Δεν Υπάρχουν *	Δεν υπάρχουν *	Δεν υπάρχουν *
Κανόνες ελέγχου και επιβολής κυρώσεων (GS8)						
- Διαδικασία αστυνόμευσης (GS8.1)	Δεν Υπάρχει *	Υπάρχει *	Δεν υπάρχει *	Δεν υπάρχει *	Δεν υπάρχει *	Δεν υπάρχει *
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων (GS8.2)						

- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εντός ομάδας (GS8.2.1)	Δεν Υπάρχει *	Υπάρχει *	Δεν υπάρχει *	Δεν υπάρχει *	Δεν υπάρχει/ Α-πλές συστάσεις *	Δεν υπάρχει *
- Διαδικασία επιβολής κυρώσεων για παραβάσεις σε άτομα εκτός ομάδας (GS8.2.2)	Δεν υπάρχει/ Απλές Συστάσεις *	Δεν υπάρχει *	Δεν υπάρχει *	Δεν υπάρχει *	Δεν υπάρχει/ Α-πλές συστάσεις *	Δεν υπάρχει *
Αλληλεπιδράσεις (I)						
Οικειοποίηση (I1)						
- Πρόβλημα λαθρεπιβάτη (I1.1)	Ναι (χρήση πάρκου) *	Όχι *	Ναι *	Ναι *	Ναι *	Όχι *
Διαδικασίες διαβούλευσης (I3)	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Όχι
Διαμάχες (I4)						
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών (I4.1)	Όχι *	Ναι *	Όχι *	Όχι *	Ναι *	Ναι *
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών και κυβέρνησης (I4.2)	Όχι *	Όχι *	Όχι *	Όχι *	Ναι *	Όχι *
- Διαμάχες μεταξύ των χρηστών και άλλων παικτών (I4.3)	Όχι *	Ναι *	Όχι *	Όχι *	Όχι *	Όχι *
Επενδυτικές δραστηριότητες (I5)	Ναι *	Ναι *	Ναι *	Ναι *	Όχι *	Ναι *
Δραστηριότητες δικτύωσης (I8)						
- Δικτύωση με συλλόγους (I8.1)	Όχι *	Ναι *	Ναι *	Όχι *	Ναι *	Ναι *
- Δικτύωση με τοπική αυτοδιοίκηση (I8.2)	Όχι *	Ναι *	Ναι *	Όχι *	Όχι *	Ναι *
- Επίπεδο διασύνδεσης με άλλες συλλογικότητες (I8.3)	Υψηλό *	Υψηλό *	Υψηλό *	Υψηλό *	Υψηλό *	Υψηλό *
Δραστηριότητες επιτήρησης (I9)	Ασθενείς (φυ-	Υπάρχουν *	Ασθενείς (φυ-	Όχι	Ασθενείς (φυ-σική παρουσία)	Ασθενείς (φυ-

	σική παρου- σία) *		σική παρου- σία) *		*	σική παρου- σία) *
- Περιφραξη (I9.1)	Ναι (μερικώς) *	Ναι (πλή- ρως)*	Ναι (μερικώς) *	Ναι (πλή- ρως)*	Ναι *	Ναι (πλή- ρως)*
Αποτελέσματα (Ο)						
Δείκτες κοινωνικής απόδοσης (Ο1)						
- Ισότητα (Ο1.1)						
- Ισότητα στην κατανομή των προϊό- ντων (Ο1.1.1)	Όχι *	Ναι *	Ναι *	Όχι *	Όχι *	Όχι *
- Ισότητα στην κατανομή των εργα- σιών (Ο1.1.2)	Όχι *	Ναι *	Ναι *	Όχι *	Όχι *	Όχι *
- Βαθμός συλλογικής δράσης (Ο1.2)	Υψηλός *	Υψηλός *	Υψηλός *	Μέτριος *	Μέτριος *	Μέτριος *
- Οικονομική αποτελεσματικότητα (οικο- νομικοί/ υλικοί πόροι) (Ο1.3)	Υψηλή	Υψηλή	Υψηλή	Υψηλή	Υψηλή	Υψηλή
Δείκτες οικολογικής απόδοσης (Ο2)						
- Συντήρηση βιοποικιλότητας (Ο2.1)	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι
- Μείωση αποβλήτων (Ο2.2)	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι
- Κατάσταση πόρου (Ο2.3)	Πολύ καλή	Πολύ καλή	Πολύ καλή	Καλή	Καλή	Καλή

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

11.3. Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, καθίσταται σαφές ότι δεν είναι αναγκαία η ύπαρξη όλων των αρχών σχεδιασμού για μια βιώσιμη συλλογική διαχείριση και την δημιουργία κοινών. Στην περίπτωση των συλλογικών δράσεων που εξετάζουμε, που αφορούν ανοιχτούς αστικούς χώρους, σημαντικά στοιχεία επιτυχίας φαίνεται να αποτελούν η άμεση σχέση (εξάρτηση - χωρική εγγύτητα, οικονομική, οικολογική, πολιτιστική εξάρτηση) των συμμετεχόντων με τον πόρο, τα ξεκάθαρα καθορισμένα όρια των χρηστών, η εμπιστοσύνη και η ομοιογένεια μεταξύ των μελών (στοιχείο που τονίζει ιδιαίτερα η Ostrom) η σχετική στήριξη (έστω ως ανοχή) από τη μεριά των ιδιοκτητών γης υπό τη μορφή ασθενούς επιβολής των περιουσιακών δικαιωμάτων κυριότητας, η ύπαρξη σαφών κανόνων λειτουργίας και ένα σχετικά ευέλικτο πλαίσιο ελέγχου και επιβολής των κανόνων αυτών και η απουσία ιδεολογικής αγκύλωσης της ομάδας

Αντίστοιχα, στοιχεία που φαίνεται να συνδέονται με λιγότερα επιτυχημένα εγχειρήματα είναι η χωρίς κριτήρια ‘ανοιχτότητα’ της ομάδας και η απουσία μηχανισμών ελέγχου που επιτρέπει την ελεύθερη χρήση του πόρου από λαθρεπιβάτες, η ιδεολογική «φόρτιση» του πόρου, δηλαδή η διαχείριση του κοινού να αντιμετωπίζεται ως μέσο ιδεολογικής έκφρασης³³ και η μη αναγνώριση (έστω ως ελάχιστη στήριξη) του θεσμού από εξωτερικούς παίκτες (ιδιοκτήτες γης, κυβέρνηση και τοπικές αρχές).

Κλείνοντας, ως το πιο βιώσιμο εγχείρημα θεωρείται η περίπτωση των Αγρόσכולων Βριλήσσου, ενώ ιδιαίτερα θετικά στοιχεία, παρά τα προβλήματά τους, παρουσιάζονται στις περιπτώσεις του Πάρκου Ναυαρίνου και της ΠΕΡ.ΚΑ. Ως λιγότερο βιώσιμα χαρακτηρίζονται τα εγχειρήματα του Γυάλινου, του Αγρού στο Ελληνικό και του Περιβολιού της Νίκαιας.

Αποτίμηση των εγχειρημάτων με βάση τη σημερινή εμπειρία και εξέλιξή τους

Καθώς, όπως αναφέρθηκε και στο τέταρτο κεφάλαιο, η έρευνα της παρούσας εργασίας έχει τελειώσει με τη συγγραφή της το 2019, κρίνεται σκόπιμο να γίνει στο σημείο αυτό να γίνει μια σύντομη επαναξιολόγηση/ αποτίμηση των εγχειρημάτων με βάση τη σημερινή εμπειρία και την εξέλιξή τους. Από τις έξι μελέτες περίπτωσης, λοιπόν, η ομάδα ΠΕΡ.ΚΑ. και η ομάδα

³³ Περαιτέρω μελέτη απαιτεί ο ρόλος και τα χαρακτηριστικά της ιδεολογίας (δηλ. αν είναι δεξιά-αριστερή, η έντασή της κλπ) καθώς φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο στο χαρακτήρα και τη βιωσιμότητα του διαχειριζόμενου πόρου.

των Αγρόσχολων Βριλησσοῦ συνεχίζουν μέχρι σήμερα τη λειτουργία τους, ενώ το πάρκο Ναυαρίνου έχει μετατραπεί πλέον σε παιδική χαρά· ο χώρος είναι περιφραγμένος και διαθέτει συγκεκριμένους κανόνες λειτουργίας εξαλείφοντας πια το πρόβλημα του λαθρεπιβάτη. Στο Γυάλινο θερμοκήπιο δε χρειάζεται να γίνει κάποια ιδιαίτερη αναφορά, αφού είχε σταματήσει ήδη τη λειτουργία του κατά την περίοδο της έρευνας. Ο αυτοδιαχειριζόμενος αγρός στο ελληνικό σταμάτησε τη λειτουργία του μέσα στο 2019-2020 αφού προχώρησαν τα σχέδια αξιοποίησης του από τη Lamda Development. Τέλος, το εγχείρημα του περιβολιού της Νίκαιας εγκαταλείφθηκε μέσα στην καραντίνα του covid. Από τα παραπάνω επιβεβαιώνεται η ακρίβεια της αρχικής ανάλυσης, αποδεικνύοντας την ορθότητα των κριτηρίων βιωσιμότητας που χρησιμοποιήθηκαν.

Κεφάλαιο 12^ο

Ανακεφαλαίωση και συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία επιχείρησε τη θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση ζητημάτων σχετικά με το δίλημμα της συλλογικής δράσης για τη διαχείριση των κοινών πόρων μέσα από το θεσμό των κοινών. Συγκεκριμένα, βάσει στοιχείων πρωτογενούς έρευνας αλλά και από δευτερογενείς πηγές επιχειρήθηκε να αναδειχθούν τα προβλήματα και οι διαδικασίες διαμόρφωσης κοινών ως δομών διακυβέρνησης, να οριοθετηθεί το πλαίσιο, τα χαρακτηριστικά και οι σχέσεις των χρηστών, να αποτυπωθούν οι εμπειρίες τους, και να εντοπιστούν οι λειτουργικότερες πρακτικές διαχείρισης και επίλυσης των προβλημάτων συλλογικής δράσης.

Στο πλαίσιο αυτό διενεργήθηκε εμπειρική έρευνα η οποία περιλαμβάνει έξι περιπτώσεις αυτο-διαχείρισης αστικών κοινών από την ελληνική επικράτεια σε μια προσπάθεια ανάδειξης των βέλτιστων πρακτικών για την ισχυροποίηση της συλλογικής δράσης και τη βιώσιμη διαχείριση των πόρων αυτών. Αυτές είναι το Πάρκο Ναυαρίνου, οι Περιαστικές Καλλιέργειες, οι Αγρόσχοι Βριλησσού, το Γυάλινο θερμοκήπιο, ο αυτο-διαχειριζόμενος αγρός στο Ελληνικό και το Περιβόλι της Νίκαιας. Για του σκοπούς της έρευνας, προσαρμόστηκε κατάλληλα το θεωρητικό πλαίσιο SES, ώστε να ταιριάζει καλύτερα στην ανάλυση των αστικών κοινών πόρων, ενώ μεταξύ των μεθοδολογικών εργαλείων που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση της μελέτης περίπτωσης περιλαμβάνεται η μελέτη αρχειακού υλικού, οι συνεντεύξεις, τα ερωτηματολόγια και η συμμετοχική παρατήρηση.

Επιπλέον, το εμπειρικό μέρος εμπλουτίζεται από μία πειραματική διερεύνηση με σκοπό να ελεγχθεί η συμπεριφορά των χρηστών που αντιμετωπίζουν το δίλημμα των κοινών. Έτσι, πραγματοποιήθηκαν πέντε συνεδρίες οικονομικού παιγνίου διαχείρισης κοινών πόρων με 119 προπτυχιακούς φοιτητές του Οικονομικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Το παίγνιο διεξήχθη σε οκτώ γύρους, όπου ανά δύο γύρους οι κανόνες άλλαζαν ελαφρώς. Σκοπός της πειραματικής διερεύνησης ήταν να καταγράψει τις αποφάσεις (και τα κέρδη) των παικτών σε κάθε γύρο εξετάζοντας εάν, υπό διαφορετικές συνθήκες επικοινωνίας, θα επέλεγαν την βιώσιμη χρήση του πόρου αντί της μεγιστοποίησης του ατομικού τους κέρδους.

Επιμέρους στόχους της εργασίας αποτέλεσαν η παρουσίαση των βασικών θεωρητικών προσεγγίσεων (θεωρίες συλλογικής δράσης πρώτης και δεύτερης γενιάς) γύρω από τους κοινούς πόρους, καθώς και τα προβλήματα που σχετίζονται με την αποτελεσματική διαχείρισή τους για την επίτευξη της μακροχρόνιας βιωσιμότητάς τους, καθώς επίσης και η ανάπτυξη ενός θεωρητικού πλαισίου για την ανάλυση της συλλογικής διαχείρισης των αστικών κοινών. Στο

παρόν κεφάλαιο παρατίθενται τα βασικά σημεία της έρευνας και τα συμπεράσματα που απορρέουν από αυτήν.

Οι κοινοί πόροι αποτελούν μια ιδιαίτερη κατηγορία φυσικών, ανθρωπογενών ή άυλων πόρων που ικανοποιούν δύο συνθήκες: είναι ιδιαίτερα δύσκολο να αποκλειστεί κάποιος από τη χρήση τους (μη αποκλειστικότητα), ενώ ταυτόχρονα η εκμετάλλευσή τους από κάποιον μειώνει τη διαθεσιμότητα στους υπόλοιπους (αφαιρεσιμότητα). Στους εν λόγω πόρους δεν υπάρχουν ξεκάθαρα περιουσιακά δικαιώματα ή τα περιουσιακά δικαιώματα δεν έχουν κατανεμηθεί με σαφήνεια στους παίκτες. Έτσι ουσιαστικά, η πρόσβαση στους πόρους είναι ελεύθερη και ανοιχτή σε όλους. Ως αποτέλεσμα των ασαφειών στον προσδιορισμό και την κατανομή των περιουσιακών δικαιωμάτων, δεν μπορούν να διαμορφωθούν και να επιβληθούν κανόνες για την περιορισμένη χρήση των πόρων αυτών και έτσι διατρέχουν σοβαρούς κινδύνους υπερεκμετάλλευσης, ελλιπούς φροντίδας και κακοδιαχείρισης, με αποτέλεσμα τη σταδιακή υποβάθμιση και την καταστροφή τους. Η κατάσταση αυτή περιγράφεται από τον Hardin (1968) με τον όρο “η τραγωδία των κοινών”. Το συμπέρασμα του Hardin, καθώς, και των υποστηρικτών της θεωρίας συλλογικής δράσης πρώτης γενιάς, είναι ότι οι χρήστες ενός κοινόκτητου πόρου έχουν παγιδευτεί σε μια αναπόφευκτη διαδικασία, όπου η εξυπηρέτηση του ατομικού συμφέροντος, έναντι του συλλογικού, οδηγεί στην υπερ-χρησιμοποίηση και την καταστροφή του πόρου από τον οποίο εξαρτώνται. Συνεπώς, λόγω του ότι τα άτομα είναι αδύναμα να δράσουν συλλογικά, η ελευθερία στη πρόσβαση και τη χρήση οδηγεί αναπόφευκτα στην καταστροφή του πόρου για όλους. Για να αποφευχθεί η τραγωδία, είναι αναγκαία η δημιουργία κινήτρων αποτελεσματικής οικειοποίησης και χρήσης των πόρων αυτών, κάτι το οποίο επιτυγχάνεται με την διαμόρφωση και απόδοση αξιόπιστων περιουσιακών δικαιωμάτων. Στο πλαίσιο αυτό, ο Hardin προτείνει δυο βασικές δομές διαχείρισης: την κρατικοποίηση ή την ιδιωτικοποίηση των κοινών πόρων.

Ωστόσο, η ανάλυση αυτή έχει αντιμετωπισθεί με σκεπτικισμό από πολλούς σύγχρονους μελετητές, με κύριο εκφραστή την βραβευθείσα με Νόμπελ Οικονομικών Elinor Ostrom, αναπτύσσοντας τη θεωρία συλλογικής δράσης δεύτερης γενιάς. Η θεωρία συλλογικής δράσης δεύτερης γενιάς υποστηρίζει ότι οι προτεινόμενες λύσεις του Hardin δεν αποτελούν μοναδικές κατευθύνσεις για την επιτυχή διαχείριση των πόρων αυτού του τύπου και σαφώς δεν μπορούν απόλυτα να αποτρέψουν την εν λόγω τραγωδία. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα κοινωνιών όπου κατάφεραν να σχεδιάσουν και να επιβάλλουν θεσμούς, κανόνες και ρυθμίσεις, που να επιτρέπουν την αποτελεσματική συλλογική διαχείριση και διατήρηση των κοινών πόρων. Οι κοινωνίες, λοιπόν, έχουν την ικανότητα δημιουργίας και διατήρησης κανόνων και προτύπων

που περιορίζουν την ατομική συμπεριφορά και επιτρέπουν τη συλλογική δράση, ασκώντας κριτική στο επιχείρημα του Hardin το οποίο παραβλέπει το σημαντικό ρόλο των θεσμικών κανόνων που μπορεί να αναπτυχθούν καθορίζοντας και ρυθμίζοντας τη χρήση ενός πόρου.

Η πρόβλεψη, λοιπόν, ότι οι χρήστες των κοινών πόρων οδηγούνται αναπόφευκτα στο να τους καταστρέψουν βασίζεται σε ένα μοντέλο μεθοδολογικού ατομικισμού, που υποθέτει ότι όλα τα άτομα δρουν εγωιστικά, βραχυπρόθεσμα, χωρίς θεσμικούς (κοινωνικούς) περιορισμούς, με μοναδικό γνώμονα τη μεγιστοποίηση του προσωπικού τους οφέλους. Ωστόσο, το μοντέλο αυτό δεν υποστηρίζεται ούτε από την έρευνα πεδίου ούτε από εργαστηριακά πειράματα (όπως το δικό μας), στα οποία γίνονται εμφανείς οι δυνατότητες των χρηστών των πόρων να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν δομές αυτοδιαχείρισης (θεσμούς) ενδογενώς, προκειμένου να υπάρξει αποτελεσματικότερη αξιοποίηση των πόρων που χρησιμοποιούνται από κοινού.

Τα άτομα αντιμετωπίζοντας το δίλλημα της διαχείρισης των κοινών αγαθών είναι σε θέση να επικοινωνούν, να θεσπίζουν και να επιβάλουν κανόνες μεταξύ τους, και να διαμορφώνουν ένα πλαίσιο διαχείρισης που να εγγυάται τη βιωσιμότητα του πόρου – δηλαδή εν τέλει να αναπτύξουν *κοινά*. Προκύπτει, λοιπόν, ότι οι χρήστες ενός κοινού πόρου δεν συμπεριφέρονται πάντα με ένα στενόμυαλο και εγωιστικό τρόπο, λειτουργώντας ως λαθρεπιβάτες (free-riders), αλλά τείνουν να συνεργάζονται εάν βεβαιωθούν ότι οι δράσεις τους αυτές θα έχουν μακροπρόθεσμα θετικό αποτέλεσμα. Έτσι λοιπόν κάποιοι είναι πρόθυμοι να ξεκινήσουν μια διαδικασία επαφής, συνεννόησης και αμοιβαίας συνεργασίας με την ελπίδα ότι και οι άλλοι θα ανταποδώσουν, ενώ πάντα υπάρχουν και κάποιοι γνήσιοι αλτρουιστές που σκέφτονται με γνώμονα όχι το προσωπικό τους όφελος αλλά το καλό της ομάδας.

Η απόδοση δικαιωμάτων, λοιπόν, σε μια ομάδα χρηστών και η συλλογική δράση είναι ένας τρόπος για το πώς οι κοινωνίες μπορούν να διασφαλίσουν μια καλύτερη εκμετάλλευση και αξιοποίηση των κοινών πόρων. Εμφανίζεται έτσι, όπως είναι σαφές, μια τρίτη λύση, αυτή του θεσμού της αυτοδιαχείρισης, ή αλλιώς κοινά, η οποία κερδίζει συνεχώς έδαφος. Σύμφωνα με αυτή, τα περιουσιακά δικαιώματα αποδίδονται στους ίδιους τους χρήστες ή σε σύμπραξη παικτών με βάση τους χρήστες, οι οποίοι μοιράζονται την εξουσία και την ευθύνη διαχείρισης του πόρου.

Εμπειρικές μελέτες κάνουν εμφανές ότι τα κοινά αποτελεί ένα κατάλληλο και αποτελεσματικό πλαίσιο διαχείρισης των κοινών πόρων, ιδίως σε περιπτώσεις όπου οι χρήστες είναι ικανοί να επικοινωνούν αποτελεσματικά μεταξύ τους, να σχεδιάζουν και να επιβάλλουν τους δικούς τους κανόνες και θεσμούς. Αυτή η δομή διακυβέρνησης, λοιπόν, απαιτεί την ύπαρξη

εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας για τη συνεργασία στη λήψη αποφάσεων και την επιβολή των συναποφασισμένων κανόνων μεταξύ των μελών της κοινότητας.

Επί του παρόντος, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι υπάρχει ένα άριστο σύνολο θεσμικών ρυθμίσεων που αναμφισβήτητα οδηγεί σε επιτυχία ή αποτυχία του θεσμού των κοινών. Ωστόσο, η Ostrom (1990), έχει προσδιορίσει μια σειρά από προϋποθέσεις για τη διαμόρφωση αποτελεσματικών δομών διακυβέρνησης κοινών, στις οποίες αναφέρεται με τον όρο «αρχές σχεδιασμού». Για να μπορέσουν οι αρχές σχεδιασμού να υλοποιηθούν, η Ostrom πιστεύει, ότι τα άτομα θα πρέπει να είναι πρόθυμα να δεσμευτούν ότι θα συμμορφωθούν σε κανόνες, όπου ο ένας θα επιτηρεί τη συμμόρφωση του άλλου, και ότι θα αναπαράγουν τους θεσμούς των κοινών πόρων από γενιά σε γενιά.

Από τις αρχές σχεδιασμού, ιδιαίτερα σημαντικές μεταβλητές αποτελούν ο καθορισμός των ορίων του πόρου και αυτών που έχουν το δικαίωμα να τον χρησιμοποιούν, η δυνατότητα τα άτομα που επηρεάζονται από τους κανόνες και αλληλοεπιδρούν, να μπορούν να τους τροποποιούν στο χρόνο, η ελάχιστη αναγνώριση του δικαιώματος οργάνωσης, η ύπαρξη επιτήρησης, κ.ά..

Βέβαια, σε επιτυχημένα παραδείγματα αυτο-διαχείρισης, το ποιες συγκεκριμένες ρυθμίσεις θα αναπτυχθούν και θα ευδοκιμήσουν εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις τοπικές συνθήκες και το ευρύτερο θεσμικό πλαίσιο, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά και την κουλτούρα (culture) της περιοχής, την ύπαρξη κινήτρων για αυτο-διαχείριση και το βαθμό αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των παικτών.

Η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών, οι θεσμικές αλλαγές, οι κοινωνικές συνθήκες και διάφοροι πολιτικοί παράγοντες οδήγησαν στην δημιουργία των νέων τύπων κοινών, πέραν των παραδοσιακών και ως εκ τούτου νέες δυνατότητες για συλλογική οργάνωση και δημιουργία νέων κοινοτήτων. Μεταξύ των νέων μορφών κοινών, τα οποία προσελκύουν το ερευνητικό ενδιαφέρον τα τελευταία χρόνια, περιλαμβάνονται τα αστικά κοινά, αυτά δηλαδή που βρίσκονται στον αστικό χώρο.

Αναφορικά με την χώρα μας, αποτελεί γεγονός ότι η βελτίωση της ποιότητας ζωής είναι μία από τις μεγάλες και σημαντικές προκλήσεις που τίθενται στις σύγχρονες ελληνικές πόλεις, ειδικότερα από την αρχή της οικονομικής κρίση κι έπειτα. Οι οικονομικές αντιξοότητες και η δυσπραγία φαίνεται να έχει επηρεάσει θετικά την δημιουργία ομάδων συλλογικής διαχείρισης, οι οποίες ωστόσο βρίσκονται σε ένα σημείο καμψής, καθιστώντας αναγκαία τη συστηματική καταγραφή, μελέτη, ταξινόμηση και αξιολόγηση τους, με σκοπό την παραγωγή γνώ-

σης για την αποτελεσματική οργάνωση και διαμόρφωσή τους αλλά και τη δημιουργία επιτυχημένων νέων τέτοιων δομών. Η εξέλιξη και λειτουργία του θεσμού των κοινών αποτελεί ένα εργαλείο για τη βελτίωση της αστικής βιωσιμότητας συμβάλλοντας στη ορθή διαχείριση και την εκ νέου χρήση πολλών αστικών χώρων (κυρίως εγκαταλελειμμένων και ανεκμετάλλευστων δημόσιων χώρων) μέσω στοχοθετημένων δράσεων και πρωτοβουλιών των ίδιων των πολιτών.

Οι εγκαταλελειμμένοι και ανεκμετάλλευστοι αστικοί χώροι, οι οποίοι αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο κακοδιαχείρισης, ελλιπούς φροντίδας, υποβάθμισης ή ακόμη και καταστροφής, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των πόλεων, συμβάλλοντας όχι μόνο στην διατήρηση της κοινωνικής συνοχής, η οποία φαίνεται να έχει πληγεί τα χρόνια της κρίσης, αλλά ταυτόχρονα εμψύχοντας την αλληλεγγύη και το σεβασμό προς το συνάνθρωπο, την κοινότητα και την πόλη. Ωστόσο οι παραδοσιακές λύσεις της δημόσιας διαχείρισης ή της ιδιωτικοποίησης αποτυγχάνουν, οι πρώτες λόγω έλλειψης δημόσιων πόρων και οι δεύτερες λόγω χαμηλής επενδυτικής αξίας και ασαφών ή δυσεπίλυτων περιουσιακών δικαιωμάτων. Η δημιουργία εγχειρημάτων συλλογικής ιδιοκτησίας στους χώρους αυτούς και η ανάπτυξη κοινών αποτελεί την αποδοτικότερη ίσως λύση για την διαχείρισή τους και την αντιμετώπιση των οικονομικών και κοινωνικών προκλήσεων που δέχονται οι σύγχρονες πόλεις.

Από τα αποτελέσματα της έρευνας, καθίσταται σαφές ότι δεν είναι αναγκαία η ύπαρξη όλων των αρχών σχεδιασμού για μια βιώσιμη συλλογική διαχείριση των χώρων αυτών. Στην περίπτωση των συλλογικών δράσεων που εξετάζουμε, που αφορούν ανοιχτούς αστικούς χώρους, σημαντικά στοιχεία επιτυχίας φαίνεται να αποτελούν η άμεση σχέση (εξάρτηση - χωρική εγγύτητα, οικονομική, οικολογική, πολιτιστική εξάρτηση) των συμμετεχόντων με τον πόρο, τα ξεκάθαρα καθορισμένα όρια των χρηστών, η εμπιστοσύνη και η ομοιογένεια μεταξύ των μελών, η σχετική στήριξη (έστω ως ανοχή) από τη μεριά των ιδιοκτητών γης υπό τη μορφή ασθενούς επιβολής των περιουσιακών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, η ύπαρξη σαφών κανόνων λειτουργίας και ένα σχετικά ευέλικτο πλαίσιο ελέγχου και επιβολής των κανόνων αυτών και η απουσία ιδεολογικής αγκύλωσης της ομάδας

Αντίστοιχα, στοιχεία που φαίνεται να συνδέονται με λιγότερο βιώσιμα εγχειρήματα είναι η χωρίς κριτήρια ‘ανοιχτότητα’ της ομάδας και η απουσία μηχανισμών ελέγχου που επιτρέπει την ελεύθερη χρήση του πόρου από λαθρεπιβάτες, η ιδεολογική «φόρτιση» του πόρου³⁴, δηλαδή η διαχείριση του κοινού να αντιμετωπίζεται ως μέσο ιδεολογικής έκφρασης και η μη

³⁴ Περαιτέρω μελέτη απαιτεί ο ρόλος και τα χαρακτηριστικά της ιδεολογίας (δηλ. αν είναι δεξιά-αριστερή, η έντασή της κλπ) καθώς φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο στο χαρακτήρα και τη βιωσιμότητα του διαχειριζόμενου πόρου.

αναγνώριση (έστω ως ελάχιστη στήριξη) του θεσμού από εξωτερικούς παίκτες (ιδιοκτήτες γης, κυβέρνηση και τοπικές αρχές).

Αν και, πρέπει να ειπωθεί η ανάγκη για μακροχρόνια και συστηματική μελέτη των εγχειρημάτων συλλογικής δράσης των κοινών (καθώς όλα τα εγχειρήματα εδώ έχουν σχετικά μικρή ζωή) σε μια προσπάθεια βελτίωσης των μοντέλων και των δυνατοτήτων επιτυχούς παρέμβασης και σχεδιασμού, ελπίζουμε τα παραπάνω αποτελέσματα να καταστούν χρήσιμα στη σύγχρονη συζήτηση της βιβλιογραφίας γύρω από τα κοινά, συμβάλλοντας στη διατύπωση προτάσεων για βιώσιμες και ρεαλιστικές λύσεις διαχείρισης των εγκαταλελειμμένων και ανεκμετάλλευτων αστικών χώρων που να βασίζονται στη συνεργασία, τη συμμετοχικότητα, την αυτορρύθμιση και την αυτο-οργάνωση.

Όσον αφορά τώρα στην πειραματική διερεύνηση, από τα αποτελέσματα διαπιστώθηκε ότι τα άτομα στα κοινωνικά διλήμματα δεν περιορίζονται πάντοτε στην επιλογή μεγιστοποίησης του ατομικού τους οφέλους, αλλά η πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία τους δίνει τη δυνατότητα να δημιουργούν θεσμούς που διευκολύνουν τη συνεργασία και επιτυγχάνουν αποτελέσματα που είναι σχεδόν τα κοινωνικά βέλτιστα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄**Ενδεικτικές ερωτήσεις συνεντεύξεων**

1. Ποιος είναι συνολικά ο αριθμός των χρηστών που χρησιμοποιούν τον πόρο;
2. Είναι καταγεγραμμένα τα μέλη;
3. Η καλλιέργεια είναι ατομική ή συλλογική; Αν είναι συλλογική, πως μοιράζεται η ποσότητα των παραγόμενων προϊόντων στα μέλη; Με ποια διαδικασία; Υπάρχει ίσος καταμερισμός των παραγόμενων προϊόντων; Εμπορεύεστε τα προϊόντα που παράγονται ή κάποιο μέρος αυτών;
4. Πως μπορεί κάποιος να γίνει κάποιος μέλος της ομάδας; Ποια είναι η διαδικασία; Υπάρχουν κάποια κριτήρια;
5. Ποιες είναι οι εργασίες που λαμβάνουν χώρα στον πόρο; Γίνονται σε συνεργασία; Πως γίνεται η κατανομή των εργασιών μεταξύ των ατόμων που καλλιεργούν; Υπάρχει ίσος καταμερισμός της εργασίας; Υπάρχει συμμετοχή από τα μέλη της ομάδας στις εργασίες;
6. Ποιοι κανόνες/ απαγορεύσεις ισχύουν σχετικά με την καλλιέργεια, την οικειοποίηση και τη διαχείριση του πόρου;
7. Οι κανόνες αυτοί επιτηρούνται; Πως επιβάλλονται; Ακολουθούνται από τους χρήστες; Τι κυρώσεις υπάρχουν σε περίπτωση που δεν ακολουθηθούν;
8. Πως και πότε δημιουργήθηκαν οι κανόνες χρήσης, διαχείρισης και πρόσβασης του πόρου; Από ποιους και με ποια διαδικασία; Άλλαξαν με την πάροδο του χρόνου;
9. Πόσο εύκολη ήταν η δημιουργία νέων κανόνων ή/ και η αλλαγή των ήδη υπαρχόντων κανόνων;
10. Πως γίνεται η διαχείριση του νερού; Τι κανόνες ισχύουν για το πότισμα;
11. Έχουν παρατηρηθεί παραβατικές συμπεριφορές από μέλη της ομάδας; Αν ναι, τι είδους;
12. Πως λύνονται οι τυχόν διαφορές; Είναι εύκολο να λυθούν;
13. Υπάρχουν κάποιες κυρώσεις στους παραβάτες εντός ομάδας; Αν ναι, ποιες; Πως επιβάλλονται οι κυρώσεις; Αν επαναληφθεί η παράβαση, υπάρχουν κλιμακούμενες κυρώσεις;
14. Έχει υπάρξει περίπτωση αποκλεισμού κάποιου μέλους από την ομάδα;
15. Έχουν αποχωρήσει οικειοθελώς μέλη από την ομάδα; Ποιοι ήταν οι λόγοι αποχώρησης;

16. Έχουν παρατηρηθεί παραβατικές συμπεριφορές από μέλη εκτός των ομάδων; Αν ναι, τι είδους; Τι κάνετε για τις αποτρέψετε στο μέλλον; Υπήρξαν εξωτερικοί θεσμοί που έκαναν έλεγχο για την παράβαση; Επέβαλλαν κυρώσεις; Τι είδους και με ποιον τρόπο; Αν επαναληφθεί η παράβαση, υπάρχουν κλιμακούμενες κυρώσεις;
17. Από ποιους λαμβάνονταν οι αποφάσεις; Υπάρχει κάποια ηγεσία (αρχηγός/ διοργανωτής); Εάν ναι, πως ορίστηκε και τι αρμοδιότητες έχει; Έχει αλλάξει η ηγεσία κατά την διάρκεια των ετών λειτουργίας;
18. Κάθε πότε γίνονται οι συνελεύσεις; Πως ενημερώνονται τα μέλη;
19. Πόσα είναι περίπου είναι τα ετήσια έξοδα (εγκατάσταση/ καλλιέργειας κλπ.); Πόσα είναι τα σταθερά κόστη και πως αυτά κατανέμονται;
20. Τι άλλες δράσεις οργανώνονται από την ομάδα; Υπάρχει συμμετοχή από τα μέλη; Πως καλύπτονται τα κόστη που προκύπτουν;
21. Πόσο πιθανό είναι τα άτομα που δε συμμετέχουν στις δραστηριότητες της κοινότητας ή στις συνελεύσεις να υποστούν κριτική/ κυρώσεις;
22. Ποια θεωρείτε ότι είναι τα βασικότερα προβλήματα του χώρου/ και της ομάδας;
23. Συνεργάζεστε με άλλες ομάδες;
24. Ποιο είναι το μέγεθος του πόρου και πως μεταβλήθηκε μέσα στον χρόνο;
25. Πως οριοθετείται ο χώρος; Είναι ξεκάθαρα ορισμένα και προσδιορισμένα τα όρια του; Υπάρχει περίφραξη;
26. Υπάρχουν αποθηκευτικοί, βοηθητικοί χώροι στον πόρο; Αν ναι, πως χρησιμοποιούνται και από ποιους;
27. Έχετε τη στήριξη /αναγνώριση του δήμου ή/και του κράτους; Με ποιο τρόπο σας στηρίζουν; Αναγνωρίζουν την ιδιοκτησία της ομάδας επί του πόρου; Ποια είναι η θέση του κράτους; Είχατε ποτέ ενόχληση από εξωτερικές αρχές που δεν αναγνώριζαν το δικαίωμά σας για καλλιέργεια στον χώρο;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

Οδηγίες διεξαγωγής πειράματος

Στο πλαίσιο της 2ης εργασίας σας λαμβάνετε μέρος σε ένα οικονομικό πείραμα για τους κοινούς πόρους (όπως είναι για παράδειγμα τα δάση, ο ενάλιος πλούτος, κ.ά.). Συμμετέχοντας σε αυτό το πείραμα, μπορείτε να φανταστείτε ότι είστε ψαράδες. Κάθε ένας από εσάς έχει ενταχθεί τυχαία σε μια από τις Χ ομάδες που έχουν δημιουργηθεί. Ο αριθμός των ατόμων κάθε ομάδας είναι 7. Στο σημείο αυτό παρακαλείσθε να γράψετε το ονοματεπώνυμο σας στο φύλλο που σας έχει δοθεί.

Το πείραμα αποτελείται από 8 γύρους, σε καθέναν από αυτούς θα γράφετε στην 3^η στήλη τις μονάδες πόρου, δηλαδή τους τόνους ψάρια που θέλετε να αλιεύσετε. Θεωρείστε ότι κάθε μονάδα πόρου αποτελεί έναν τόνο ψάρια. Ο αριθμός των μονάδων πόρου που οικειοποιήστε (δηλ. οι τόνοι ψάρια που αλιεύετε) αντιπροσωπεύει την ποσότητα που, ατομικά, αποφασίζετε να αλιεύσετε από τον πόρο εκείνη την δεδομένη χρονική στιγμή. Σε κάθε γύρο σας δίνεται η δυνατότητα να αλιεύσετε από 1 μέχρι 60 τόνους ψάρια, όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 2 (βλ. Φύλλο διεξαγωγής πειράματος).

Το καθαρό σας κέρδος από τις μονάδες πόρου (δηλ. τόνους ψάρια) που θα αλιεύσετε σε κάθε γύρο προκύπτει από τη διαφορά μεταξύ των **συνολικών εσόδων** που μπορείτε να λάβετε από την «πώληση» των ψαριών που συλλέξατε σε κάθε γύρο και του **συνολικού κόστους** που θα προκύψει από τη συγκομιδή αυτής της ποσότητας ψαριών:

$$\text{Καθαρά Κέρδη} = \text{Συνολικά Έσοδα} - \text{Συνολικό Κόστος}$$

Σε κάθε γύρο τα συνολικά έσοδα που θα λαμβάνετε από τους τόνους ψαριών που αλιεύετε δίνονται στον Πίνακα 2 (Πίνακας εσόδων). Για παράδειγμα, εάν αποφασίσετε να αλιεύσετε 6 μονάδες πόρου (6 τόνους ψάρια), τα συνολικά σας έσοδα θα είναι 4.31 €. Εάν αποφασίσετε ότι θέλετε να αλιεύσετε 12 τόνους ψάρια τα συνολικά σας έσοδα θα είναι 8.12 €. Μελετήστε προσεκτικά τον πίνακα. Όσοι συμμετέχουν στο πείραμα έχουν λάβει ακριβώς τον ίδιο πίνακα. Σε κάθε γύρο του παιχνιδιού, κάθε παίκτης θα αποκομίζει τα συνολικά του έσοδα με βάση τον ίδιο πίνακα.

Το συνολικό κόστος με το οποίο θα επιβαρύνεστε σε κάθε στάδιο θα είναι ίσο με το γινόμενο του αριθμού των μονάδων πόρου που αλιεύσατε επί του μέσου κόστους κάθε μονάδας πόρου:

$$\text{Συνολικό Κόστος} = \text{Αριθμός Μονάδων} \times \text{Μέσο Κόστος Μονάδας}$$

Η διαδικασία χαρακτηρίζεται από ένα αυξανόμενο κόστος, διότι κάθε τόνος ψάρια κοστίζει περισσότερο για την απόκτηση απ' ό,τι ο προηγούμενος. Ως εκ τούτου, το μέσο κόστος μονάδας πόρου θα αυξάνεται, καθώς εσείς και τα άλλα μέλη της ομάδας σας αλιεύετε όλο και περισσότερες μονάδες πόρου. Η πρώτη μονάδα πόρου (δηλαδή ο 1^{ος} τόνος ψάρια) που αλιεύει η ομάδα σας θα έχει κόστος 0,01 € (είναι το κόστος βάσης που φαίνεται στην στήλη 2). Στη συνέχεια, η δεύτερη μονάδα θα κοστίζει 0,02 €. Η τρίτη μονάδα 0,03 €, και ούτω καθεξής. Δηλαδή, κάθε επιπλέον μονάδα (κάθε επιπλέον τόνος ψαριών) θα κοστίζει 0,01 € περισσότερο απ' ό,τι ο προηγούμενος.

Το μέσο (συνολικό) κόστος ισούται με το άθροισμα του κόστους της 1^{ης} μονάδας πόρου (δηλαδή του κόστους βάσης που είναι 1 λεπτό του ευρώ) και της τελευταίας μονάδας πόρου που αλιεύει η ομάδα σας δια 2:

$$\text{Μέσο κόστος} = \frac{(\text{Κόστος 1ης Μονάδας} + \text{Κόστος Τελευταίας Μονάδας})}{2}$$

Έστω δηλαδή ότι έχετε αλιεύσει 6 μονάδες και η ομάδα σας συνολικά έχει αλιεύσει 30 μονάδες το μέσο κόστος θα ισούται με 0,01 (που είναι το κόστος της 1^{ης} μονάδας) συν 0,3 (που είναι το κόστος της τελευταίας μονάδας) δια 2. Δηλαδή 0,155 €. Και το Συνολικό κόστος θα ισούται με τον αριθμό των μονάδων που εσείς έχετε αλιεύσει (6 στο παράδειγμά μας) επί το μέσο κόστος (0,155) = $6 * 0,155 = 0,93\text{€}$

Συνοψίζοντας, σε κάθε γύρο, τα καθαρά κέρδη που αποκομίζετε από την οικειοποίηση μονάδων πόρου δίνονται από τον τύπο:

$$\begin{aligned} \text{Καθαρά Κέρδη} &= \text{Συνολικά Έσοδα} - \text{Συνολικό Κόστος} \\ &= \text{Συνολικά Έσοδα} - (\text{Αριθμός μονάδων} * \text{Μέσο κόστος}) \\ &= \text{Συνολικά Έσοδα} \\ &\quad - \left(\text{Αριθμός μονάδων} \right. \\ &\quad \left. * \frac{(\text{Κόστος 1ης Μονάδας} + \text{Κόστος Τελευταίας Μονάδας})}{2} \right) \end{aligned}$$

Ας ολοκληρώσουμε, λοιπόν, το προηγούμενο παράδειγμα βρίσκοντας τα κέρδη. Γράψτε το παράδειγμα στην πρώτη σειρά του Πίνακα 1. Σημειώνεται στο σημείο αυτό ότι, τα κέρδη αυτού του παραδείγματος δεν θα μετρήσουν στο σύνολό σας. Έστω λοιπόν ότι αποφασίζετε να

οικειοποιηθείτε 6 μονάδες πόρου (άρα γράφετε στην στήλη 3 τον αριθμό 6) από τις 30 μονάδες πόρου που αποφάσισε να οικειοποιηθεί συνολικά η ομάδα σας (γράφετε τον αριθμό 30 στην στήλη 5). Η συγκεκριμένη στήλη σε όλους τους επόμενους γύρους θα συμπληρώνεται από εμάς. Προχωρώντας στην στήλη 4, τα συνολικά σας έσοδα τα βρίσκετε από τον πίνακα 2. Όπως βλέπουμε για 6 μονάδες το έσοδο είναι 4,31.

Το μέσο κόστος (Στήλη 6) ισούται με 0,01 (που είναι το κόστος της 1^{ης} μονάδας) συν 0,3 (που είναι το κόστος της τελευταίας μονάδας) δια 2. Δηλαδή 0,155 €.

Το Συνολικό κόστος ισούται με $6 * 0,155 = 0,93€$

Άρα καθαρά σας κέρδη είναι ίσα με τα συνολικά έσοδα που είναι 4,31 μείον το συνολικό κόστος που είναι 0,93, δηλαδή 3,38 ευρώ.

$$\begin{aligned} \text{Καθαρά Κέρδη} &= 4,31 - \left(6 * \left(\frac{0,01 + (30 * 0,01)}{2} \right) \right) \\ &= 4,31 - \left(6 * \frac{0,01 + 0,30}{2} \right) = 4,31 - \left(6 * \frac{0,31}{2} \right) \\ &= 4,31 - (6 * 0,155) = 4,31 - 0,93 = 3,38 \text{ €} \end{aligned}$$

1^{ος} Γύρος

Αφού συμβουλευτείτε τον Πίνακα 2 (Πίνακας Εσόδων), συμπληρώστε τον αριθμό των μονάδων πόρου που θέλετε να οικειοποιηθείτε στον Πίνακα 1. Οι μονάδες πόρου που οικειοποιήστε και τα καθαρά σας κέρδη θα πρέπει να είναι γνωστά μόνο σε εσάς. Δεν επιτρέπεται να επικοινωνείτε μεταξύ σας, για οποιαδήποτε διευκρίνιση καλέστε κάποιον από εμάς. Αφού συμπληρώσετε τον αριθμό των μονάδων πόρου και τα συνολικά έσοδα θα περάσουμε από τις θέσεις σας για να μαζέψουμε τις κόλλες σας και να υπολογίσουμε το σύνολο των μονάδων της ομάδας.

2^{ος} Γύρος

Στον 2^ο γύρο επαναλαμβάνεται η ίδια διαδικασία όπως και στον 1^ο Γύρο. Αφού συμβουλευτείτε τον Πίνακα 2 (Πίνακας Εσόδων), συμπληρώστε τον αριθμό των μονάδων πόρου που θέλετε να οικειοποιηθείτε στον Πίνακα 1. Οι μονάδες πόρου που οικειοποιήστε και τα καθαρά σας κέρδη θα πρέπει να είναι γνωστά μόνο σε εσάς. Δεν επιτρέπεται να επικοινωνείτε μεταξύ σας, για οποιαδήποτε διευκρίνιση καλέστε κάποιον από εμάς. Αφού συμπληρώσετε τον αριθμό των μονάδων πόρου και τα συνολικά έσοδα θα περάσουμε από τις θέσεις σας για να συλλέξουμε τις κόλλες σας και να υπολογίσουμε το σύνολο των μονάδων της ομάδας.

3^{ος} Γύρος

Στον 2^ο γύρο του παιχνιδιού οι κανόνες αλλάζουν. Έχετε πλέον τη δυνατότητα να κάνετε μια συζήτηση 10 λεπτών με όλους τους συμμετέχοντες (όλων των ομάδων). Μπορείτε να συζητήσετε το πείραμα με οποιοδήποτε τρόπο θέλετε. Μπορείτε στο σημείο αυτό να αρχίσετε τη συζήτηση και θα ενημερωθείτε όταν περάσουν τα 10 λεπτά, όταν και θα σταματήσει η επικοινωνία και θα κληθείτε να πάρετε ατομικά τις αποφάσεις σας χωρίς να είναι δεσμευτικό ότι έχετε συζητήσει στην αίθουσα.

4^{ος} Γύρος

Στον 4^ο γύρο επαναλαμβάνεται η ίδια διαδικασία όπως στον 3^ο Γύρο. Μπορείτε στο σημείο αυτό να αρχίσετε τη συζήτηση με όλους τους συμμετέχοντες (όλων των ομάδων) και θα ενημερωθείτε όταν περάσουν τα 10 λεπτά.

5^{ος} Γύρος

Στο επόμενο στάδιο, θα συναντηθείτε με τα άλλα μέλη της ομάδας σας. Σε αυτόν τον γύρο θα αφήσετε τα φύλλα σας στην αίθουσα και κάθε ομάδα θα πρέπει να συγκεντρωθεί σε μια αίθουσα ή στο διάδρομο όπου θα έχει τη δυνατότητα να κάνει μια συζήτηση 10 λεπτών. Μπορείτε να συζητήσετε το πείραμα με οποιοδήποτε τρόπο θέλετε. Όταν σταματήσει η επικοινωνία θα κληθείτε να πάρετε τις αποφάσεις σας ατομικά χωρίς να είναι δεσμευτικό ότι έχετε συζητήσει.

6^{ος} Γύρος

Στον 6^ο γύρο επαναλαμβάνεται η ίδια διαδικασία όπως στον 5^ο Γύρο. Μπορείτε στο σημείο αυτό να αρχίσετε την συζήτηση.

7^{ος} Γύρος

Σε αυτό το στάδιο, αφού κάνετε μια συζήτηση 10 λεπτών όπως και στους προηγούμενους γύρους, θα έρθετε στην αίθουσα και θα συμπληρώστε τον αριθμό των μονάδων πόρου που θέλετε να οικειοποιηθείτε καθώς και τα συνολικά σας έσοδα. Στη συνέχεια, θα ενημερωθείτε για τις μονάδες οικειοποίησης και τα κέρδη των άλλων παικτών της ομάδας σας και θα σας δοθεί η δυνατότητα να τιμωρήσετε εάν επιθυμείτε κάποιον από τους άλλους παίκτες, αφαιρώντας ένα μέρος του κέρδους του, με κάποια μείωση όμως και στο δικό σας κέρδος.

Σημειώνεται ότι δεν είναι αναγκαίο να μειώσετε το κέρδος κάποιου άλλου παίκτη αν δεν το

θεωρείτε απαραίτητο. Οι δυνατές μειώσεις κέρδους και τα αντίστοιχα κόστη δίνονται από τον παρακάτω πίνακα:

Μείωση κερδών αναλόγως του κόστους επιβολής τιμωρίας

Μείωση κέρδους τιμωρού	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5
Μείωση κέρδους τιμωρούμενου	0,5	1	1,5	2	2,5

8^{ος} Γύρος

Επαναλαμβάνεται η ίδια διαδικασία όπως στον 7^ο Γύρο.

Βιβλιογραφία

- Agrawal, A. (2001). Common property institutions and sustainable governance of resources. *World development*, 29(10), 1649-1672.
- Agrawal, A. (2003). Sustainable Governance of Common-Pool Resources: Context, Methods, and Politics. *Annual Review of Anthropology*, 32, 243-262.
- Ahn, T. K., & Ostrom, E. (2008). Social capital and collective action. In D. Castiglione, J. W. Van Deth, & G. Wolleb (Eds.), *The handbook of social capital* (pp. 70-100). United States: Oxford University Pres.
- Ahn, T. K., Ostrom, E., & Walker, J. (2011). Reprint of: A common-pool resource experiment with postgraduate subjects from 41 countries. *Ecological Economics*, 70(9), 1580-1589. doi:10.1016/j.ecolecon.2010.12.002
- Alaimo, K., Reischl, T. M., & Allen, J. O. (2010). Community gardening, neighborhood meetings, and social capital. *Journal of Community Psychology*, 38(4), 497-514. doi:10.1002/jcop.20378
- Alchian, A. A., & Demsetz, H. (1973). The property rights paradigm. *The Journal of Economic History*, 33(1), 16-27.
- Anarchist FAQ. (2012). What about the “tragedy of the commons”? Surely communal ownership will lead to overuse and environmental destruction? Retrieved from <http://www.infoshop.org/AnarchistFAQSectionI6>.
- Anderies, J., Janssen, M., Bousquet, F., Cardenas, J. C., Castillo, D., Lopez, M. C., . . . Wutich, A. (2011). The challenge of understanding decisions in experimental studies of common pool resource governance. *Ecological Economics*, 70(9), 1571-1579. doi:10.1016/j.ecolecon.2011.01.011
- Andreadou, F. (2017, October 16). ΠΕΡ.ΚΑ. Πάρκο Καρατάσιου [Facebook group update]. Retrieved from <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1523498174403765&set=g.371833579580219&type=1&theater&ifg=1>
- Arrow, K. J. (1974). *The Limits of Organization*. New York: W. W. Norton.

- Artopoulos, G., Arvanitidis, P., & Suomalainen, S. (2019). Using ICT in the Management of Public Open Space as a Commons. In C. Smaniotto Costa, I. Šuklje Erjavec, T. Kenna, M. de Lange, K. Ioannidis, G. Maksymiuk, & M. de Waal (Eds.), *CyberParks – The Interface Between People, Places and Technology: New Approaches and Perspectives* (pp. 167-180). Cham: Springer International Publishing.
- Arvanitidis, P. (2014) *The Economics of Urban Property Markets: An Institutional Economics Approach*, London: Routledge
- Arvanitidis, P., & Nasioka, F. (2017). Urban open greenspace as a commons: an exploratory case study in Greece. *Public Sector*, 43(1), 19-32.
- Arvanitidis, P., & Nasioka, F. (2018). From Commons Dilemmas to Social Solutions: A Common Pool Resource Experiment in Greece. In S. Vliamos & M. S. Zouboulakis (Eds.), *Institutionalist Perspectives on Development: A Multidisciplinary Approach* (pp. 125-142). Cham: Springer International Publishing.
- Arvanitidis, P., Nasioka, F., & Dimogianni, S. (2015). Water Resource Management in Larisa: A “Tragedy of the Commons?”. In W. Leal Filho & V. Sümer (Eds.), *Sustainable Water Use and Management: Examples of New Approaches and Perspectives* (pp. 65-89). Cham: Springer International Publishing.
- Arvanitidis, P. A., & Papagiannitsis, G. (2020). Urban open spaces as a commons: the credibility thesis and common property in a self-governed park of Athens, Greece. *Cities*, 97, 1–13. doi: 10.1016/j.cities.2019.102480
- Baland, J.-M., & Platteau, J.-P. (1996). *Halting degradation of natural resources: Is there a role for rural communities?* Oxford, England: Oxford University Press.
- Baland, J. M., & Platteau, J. P. (1996). *Halting Degradation of Natural Resources: Is There a Role for Rural Communities?* Oxford: Clarendon Press.
- Bardhan, P., & Dayton-Johnson, J. (2002). Unequal Irrigators: Heterogeneity and Commons Management in Large-Scale Multivariate Research. In E. Ostrom, T. Dietz, N. Dolsak, P. Stern, S. Stonich, & E. Weber (Eds.), *The drama of the commons* (pp. 87–112). Washington, DC: National Academy Press.

- Barkow, J. H., Cosmides, L., & Tooby, J. (1992). *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture* (J. H. Barkow, L. Cosmides, & J. Tooby Eds.). Oxford: Oxford University Press.
- Basurto, X., Gelcich, S., & Ostrom, E. (2013). The social–ecological system framework as a knowledge classificatory system for benthic small-scale fisheries. *Global Environmental Change*, 23(6), 1366-1380. doi:10.1016/j.gloenvcha.2013.08.001
- Basurto, X., Kingsley, G., McQueen, K., Smith, M., & Weible, C. M. (2010). A Systematic Approach to Institutional Analysis: Applying Crawford and Ostrom’s Grammar. *Political Research Quarterly*, 63(3), 523-537. doi:10.1177/1065912909334430
- Becker, C. D., & Ostrom, E. (1995). Human ecology and resource sustainability: the importance of institutional diversity. *Annual review of ecology and systematics*, 26(1), 113-133.
- Bentley, A. (1949). *The Process of Government*. Evanston, IL: Principia Press.
- Birner, R., & Wittmer, H. (2003). Using social capital to create political capital: how do local communities gain political influence? A theoretical approach and empirical evidence from Thailand. In N. Dolsak & E. Ostrom (Eds.), *The commons in the New Millennium: Challenges and adaptation* (pp. 291-334). Cambridge, MA: MIT Press.
- Blanco, E. (2011). A social–ecological approach to voluntary environmental initiatives: the case of nature-based tourism. *Policy Sciences*, 44, 35–52.
- Bollier, D., & Helfrich, S. (2012). *The wealth of the commons: A world beyond market and state*: Levellers Press.
- Caffentzis, G. (2010). The Future Of ‘The Commons’: Neoliberalism’s ‘Plan B’ Or The Original Disaccumulation Of Capital? *New Formations*, 69, 23-41.
- Caffentzis, G., & Federici, S. (2014). Commons against and beyond capitalism. *Community Development Journal*, 49(suppl 1), i92-i105. Retrieved from http://cdj.oxfordjournals.org/content/49/suppl_1/i92.abstract. doi:10.1093/cdj/bsu006
- Camerer, C. F. (2003). *Behavioral game theory: Experiments in Strategic Interaction*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Camps-Calvet, M., Langemeyer, J., Calvet-Mir, L., Gómez-Baggethun, E., & March, H. (2015). *Sowing Resilience and Contestation in Times of Crises: The Case of Urban Gardening Movements in Barcelona* (Vol. 8).
- Can Masdeu. (2018). Huertos Comunitarios. Retrieved from <http://www.canmasdeu.net/horts-comunitaris/>
- Cardenas, J.-C., Ahn, T. K., & Ostrom, E. (2004). Communication and co-operation in a common-pool resource dilemma: A field experiment. In S. Huck (Ed.), *Advances in Understanding Strategic Behaviour: Game Theory, Experiments and Bounded Rationality* (pp. 258-286). New York: Palgrave Macmillan.
- Cárdenas, J.-C., & Ostrom, E. (2004). What do people bring into the game? Experiments in the field about cooperation in the commons. *Agricultural Systems*, 82(3), 307-326. doi:10.1016/j.agsy.2004.07.008
- Cárdenas, J.-C., & Ostrom, E. (2006). How Norms Help Reduce the Tragedy of the Commons: A Multi-Layer Framework for Analyzing Field Experiments. In J. N. Drobak (Ed.), *Norms and the Law* (pp. 105-136). Cambridge: Cambridge University Press.
- Cardenas, J. C. (2001). How do groups solve local commons dilemmas? Lessons from experimental economics in the field. *Environment, Development and Sustainability*, 2(3-4), 305-322. doi:10.1023/A:1011422313042
- Carney, P. A., Hamada, J. L., Rdesinski, R., Sprager, L., Nichols, K. R., Liu, B. Y., . . . Shannon, J. (2012). Impact of a community gardening project on vegetable intake, food security and family relationships: a community-based participatory research study. *Journal of community health*, 37(4), 874-881. doi:10.1007/s10900-011-9522-z
- Carpenter, J. P. (2000). Negotiation in the Commons: Incorporating Field and Experimental Evidence into a Theory of Local Collective Action. *Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE) / Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 156(4), 661–683.

- Carson, K. (2013). Governance, Agency and Autonomy: Anarchist Themes in the Work of Elinor Ostrom. *The Center for a Stateless Society*(16), 1-38. Retrieved from <http://ben.c4ss.org/wp-content/uploads/2014/01/Anarchist-Themes-in-the-Work-of-Elinor-Ostrom.pdf>.
- Cinner, J. E., McClanahan, T. R., MacNeil, M. A., Graham, N. A. J., Daw, T. M., Mukminin, A., . . . Kuange, J. (2012). Comanagement of coral reef social-ecological systems. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109(14), 5219-5222. doi:10.1073/pnas.1121215109
- Coase, R. H. (1960). The problem of social cost. *Journal of Law and Economics*, 3, 1 - 44.
- Colding, J., & Barthel, S. (2013). The potential of ‘Urban Green Commons’ in the resilience building of cities. *Ecological Economics*, 86, 156-166. doi:10.1016/j.ecolecon.2012.10.016
- Commons, J. R. (1924). *Legal Foundations of Capitalism*. New York: Macmillan.
- Comuns Urbans a Barcelona. (2018). Huerto Indignado de Poblenou. Retrieved from <http://bcncomuns.net/es/cpt/hort-indignat-poblenou/>
- Cordell, J. C., & McKean, M. A. (1992). Sea tenure in Bahia, Brazil. In D. W. Bromley (Ed.), *Making the Commons Work: Theory, Practice, and Policy* (pp. 183–205). San Francisco, CA: ICS Press.
- Crawford, S. E., & Ostrom, E. (1995). A grammar of institutions. *American Political Science Review*, 89(03), 582-600.
- De Angelis, M. (2007). *The beginning of history: Value struggles and global capital*. London: Pluto Press.
- De Angelis, M. (2009). The tragedy of the capitalist commons. *Turbulence: Ideas for Movement*, 5, 32-33.
- De Angelis, M. (2013). *Κοινά, περιφράξεις και κρίσεις* (Σ. Παπάζογλου & Χ. Τσαβδάρογλου, Trans.). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις των Ξένων.

- De Angelis, M., & Harvei, D. (2014). The Commons In M. Parker, G. Cheney, V. Fournier, & C. Land (Eds.), *The Routledge Companion to Alternative Organizations* (pp. 280-294). Abington: Routledge.
- De Angelis, M., & Stavrides, S. (2010). On the Commons, A Public Interview. *e-flux journal*, 10, 4-7. Retrieved from <https://www.e-flux.com/journal/17/67351/on-the-commons-a-public-interview-with-massimo-de-angelis-and-stavros-stavrides/>
- Demsetz, H. (1967). Toward a theory of property rights. *The American Economic Review*, 57(2), 347-359.
- Dolsak, N., & Ostrom, E. (2003). The challenges of the commons. In N. Dolsak & E. Ostrom (Eds.), *The commons in the New Millennium: Challenges and adaptation* (pp. 3-34). Cambridge, MA: MIT Press.
- Edwards, V. M., & Steins, N. A. (1998). *The role of contextual factors in common pool resource analysis*. Paper presented at the 7th Conference of the IASCP, Vancouver, British, Columbia, Canada.
- Ehrenfeld, D. W. (1972). *Conserving Life on Earth*: Oxford University Press.
- Fehr, E., & Gächter, S. (2000a). Fairness and Retaliation: The Economics of Reciprocity. *Journal of Economic Perspectives*, 14(3), 159-181.
- Fehr, E., & Gächter, S. (2000b). Fairness and Retaliation: The Economics of Reciprocity. *The Journal of Economic Perspectives*, 14(3), 159-181.
- Fischer, M. E., Irlenbusch, B., & Sadrieh, A. (2004). An intergenerational common pool resource experiment. *Journal of Environmental Economics and Management*, 48(2), 811-836.
- Fleischman, F. D., Boenning, K., Garcia-Lopez, G. A., Mincey, S., Schmitt-Harsh, M., Daedlow, K., . . . Ostrom, E. (2010). Disturbance, response, and persistence in self-organized forested communities: analysis of robustness and resilience in five communities in southern Indiana. *Ecology and Society*, 15(4), 9. Retrieved from <http://www.ecologyandsociety.org/vol15/iss4/art9/>.

- Foster, S. R. (2011). Collective action and the urban commons. *Notre Dame Law Review*, 87(1), 57-134.
- Güth, W., & Hartmut, K. (1996). *Towards a Completely Indirect Evolutionary Approach-a Note*. Discussion Paper 82. Economics Faculty, Humboldt University. Berlin.
- Ganz, J. S. (1971). *Rules: A Systematic Study*. Paris: Mouton.
- Gardner, R., Herr, A., Ostrom, E., & Walker, J. A. (2000). The power and limitations of proportional cutbacks in common-pool resources. *Journal of Development Economics*, 62(2), 515-533. doi:10.1016/S0304-3878(00)00095-X
- Ghate, R., Ghate, S., & Ostrom, E. (2013). Cultural norms, cooperation, and communication: taking experiments to the field in indigenous communities. *International Journal of the Commons*, 7(2), 498–520.
- Gibson, C., Andersson, K., Ostrom, E., & Shivakumar, S. (2005). The samaritan's dilemma. *Polit. Econ. Dev. Aid*, 13(2), 105-124.
- Gigerenzer, G., & Reinhard, S. (2001). *Bounded Rationality: The Adaptive Toolbox* (G. Gigerenzer & S. Reinhard Eds.). Cambridge, MA: MIT Press.
- Glover, T. D. (2004). Social Capital in the Lived Experiences of Community Gardeners. *Leisure Sciences*, 26(2), 143-162. doi:10.1080/01490400490432064
- Gordon, S. (1954). The economic theory of a common-property resource: The fishery. *The Journal of Political Economy*, 62(124-142).
- Guitart, D., Pickering, C., & Byrne, J. (2012). Past results and future directions in urban community gardens research. *Urban Forestry & Urban Greening*, 11(4), 364-373. doi:10.1016/j.ufug.2012.06.007
- Hardin, G. (1968). The Tragedy of the Commons. *Science*, 162, 1243-1248.
- Hardt, M., & Negri, A. (2000). *Empire*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Harvey, D. (2012). The Creation of The Urban Commons. In *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution* (pp. 66-88). London: Verso.

- Herr, A., Gardner, R., & Walker, J. M. (1997). An experimental study of time-independent and time-dependent externalities in the commons. *Games and Economic Behavior*, 19(1), 77-96.
- Hess, C. (2008). Mapping the New Commons. *SSRN Electronic Journal*. Retrieved from http://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/bitstream/handle/10535/304/Mapping_the_NewCommons.pdf. doi:10.2139/ssrn.1356835
- Hess, C., & Ostrom, E. (2003). Ideas, artifacts, and facilities: information as a common-pool resource. *Law and contemporary problems*, 111-145.
- Hess, C., & Ostrom, E. (2007). *Understanding knowledge as a commons : from theory to practice*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Hill, R., Dyer, G. A., Lozada-Ellison, L. M., Gimona, A., Martin-Ortega, J., Munoz-Rojas, J., & Gordon, I. J. (2015). A social–ecological systems analysis of impediments to delivery of the Aichi 2020 Targets and potentially more effective pathways to the conservation of biodiversity. *Global Environmental Change*, 34, 22-34. doi:10.1016/j.gloenvcha.2015.04.005
- Hirshleifer, D., & Rasmusen, E. (1989). Cooperation in a repeated prisoners' dilemma with ostracism. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 12(1), 87-106. doi:10.1016/0167-2681(89)90078-4
- Hofmohl, J. (2010). The Internet Commons: Towards an Eclectic Theoretical Framework. *International Journal of the Commons*, 4. Retrieved from <http://hdl.handle.net/10535/5644>.
- Isaac, R. M., & Walker, J. M. (1988). Group Size Effects in Public Goods Provision: The Voluntary Contributions Mechanism. *Quarterly Journal of Economics*, 103(1), 179-199.
- Isaac, R. M., Walker, J. M., & Williams, A. W. (1994). Group Size and the Voluntary Provision of Public Goods: Experimental Evidence Utilizing Large Groups. *Journal of Public Economics*, 54(1), 1-36.

- Jager, W., & Janssen, M. (2002). Using artificial agents to understand laboratory experiments of common pool resources with real agents. In M. Janssen (Ed.), *Complexity and Ecosystem Management* (pp. 75–102). Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Jager, W., Janssen, M., & Vlek, C. A. J. (2002). How uncertainty stimulates over-harvesting in a resource dilemma: three process explanations. *Journal of Environmental Psychology*, 22(3), 247–263. doi:10.1006/jevp.2002.0257
- Janssen, M. A. (2002). *Complexity and ecosystem management: The theory and practice of multiagent systems*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Janssen, M. A. (2007). Coordination in irrigation systems: An analysis of the Lansing–Kremer model of Bali. *Agricultural Systems*, 93, 170–190. doi:10.1016/j.agry.2006.05.004
- Janssen, M. A., Bousquet, F., & Ostrom, E. (2011). A multimethod approach to study the governance of social-ecological systems. *Natures sciences sociétés*, 19(4), 382–394. doi:10.1051/nss/2011135
- Janssen, M. A., & Ostrom, E. (2006). Resilience, vulnerability, and adaptation: A cross-cutting theme of the International Human Dimensions Programme on Global Environmental Change. *Global Environmental Change*, 16(3), 237–239. Retrieved from <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959378006000380>. doi:<http://dx.doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.003>
- Janssen, M. A., & Ostrom, E. (2008). TURFS in the lab: Institutional innovation in real-time dynamic spatial commons. *Rationality and society*, 20(4), 371–397. doi:10.1177/1043463108096786
- Jeppesen, S., Kruzyński, A., Sarrasin, R., & Breton, É. (2014). The anarchist commons. *Ephemera*, 14(4), 879–900.
- Jones, B. D. (2001). *Politics and the Architecture of Choice: Bounded Rationality and Governance*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Kampourakis, I. (2013). Navarinou: “co-formando” un Espacio Público. Retrieved from <http://hdl.handle.net/10045/35100>. doi:10.14198/I2.2013.1.03

- Libecap, G. D. (1990). *Contracting for Property Rights*. Cambridge, Eng.: Cambridge university press.
- Linebaugh, P. (2008). *The Magna Carta manifesto: Liberties and commons for all*. Berkeley: University of California Press.
- Mason, C. F., & Phillips, O. R. (1997). Mitigating the Tragedy of the Commons through Cooperation: An Experimental Evaluation. *Journal of Environmental Economics and Management*, 34(2), 148-172.
- McCann, A. (2000). *Traditional transmission as cultural commons: The conflicts and crisis of Commodification*. Paper presented at the IASCP: Crafting Sustainable Commons in the New Millenium Conference, Bloomington, Indiana, USA.
- McGinnis, M. D., & Ostrom, E. (2014). Social-ecological system framework: initial changes and continuing challenges. *Ecology and Society*, 19(2). doi:10.5751/ES-06387-190230
- McKean, M., & Ostrom, E. (1995). Common property regimes in the forest: Just a relic from the past? *Unasylva*, 46(1), 3-15.
- McKean, M. A. (1992). Success on the Commons: A Comparative Examination of Institutions for Common Property Resource Management. *Journal of Theoretical Politics*, 4(3), 247-281. doi:10.1177/0951692892004003002
- Moran, E. F., & Ostrom, E. (2005). *Seeing the forest and the trees : human-environment interactions in forest ecosystems*. Cambridge, Mass.: Mit Press.
- Navarinou Park. (2019). Φωτογραφικό υλικό. Retrieved from <https://parkingparko.espivblogs.net/palaiotero-yliko/gallery/>
- Okvat, H. A., & Zautra, A. J. (2011). Community gardening: A parsimonious path to individual, community, and environmental resilience. *American journal of community psychology*, 47(3-4), 374-387.
- Olson, M. (1965). *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Ophuls, W. (1973). Leviathan or Oblivion. In H. E. Daly (Ed.), *Toward a Steady State Economy* (pp. 215-230). San Francisco, CA: Freeman.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons : the evolution of institutions for collective action*. Cambridge ; New York: Cambridge University Press.
- Ostrom, E. (1998). A behavioral approach to the rational choice theory of collective action: Presidential address, American Political Science Association, 1997. *The American Political Science Review*, 92(01), 1-22. doi:10.2307/2585925
- Ostrom, E. (1999). COPING WITH TRAGEDIES OF THE COMMONS. *Annual Review of Political Science*, 2(1), 493-535. doi:10.1146/annurev.polisci.2.1.493
- Ostrom, E. (2000). Crowding out citizenship. *Scandinavian Political Studies*, 23(1), 3-16. doi:10.1111/1467-9477.00028
- Ostrom, E. (2001). Reformulating the commons. In J. Burger, E. Ostrom, R. B. Norgaard, D. Policansky, & B. D. Goldstein (Eds.), *Protecting the commons: A framework for resource management in the Americas* (pp. 17-41). Washington, DC: Island Press.
- Ostrom, E. (2002). Chapter 24 Common-pool resources and institutions: Toward a revised theory. *Handbook of Agricultural Economics*, 2, 1315-1339. doi:10.1016/S1574-0072(02)10006-5
- Ostrom, E. (2005). *Understanding institutional diversity*. Princeton: Princeton University Press.
- Ostrom, E. (2006a). Converting threats into opportunities. *PS: Political Science & Politics*, 39(01), 3-12. doi:10.1017/S1049096506060033
- Ostrom, E. (2006b). The value-added of laboratory experiments for the study of institutions and common-pool resources. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 61(2), 149-163. Retrieved from <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167268106001041>. doi:10.1016/j.jebo.2005.02.008
- Ostrom, E. (2007a). Challenges and growth: the development of the interdisciplinary field of institutional analysis. *Journal of Institutional Economics*, 3(03), 239-264.

- Ostrom, E. (2007b). A diagnostic approach for going beyond panaceas. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 104(39), 15181-15187. doi:10.1073/pnas.0702288104
- Ostrom, E. (2007c). Sustainable social-ecological systems: an impossibility? *Available at SSRN 997834*.
- Ostrom, E. (2008). Doing institutional analysis: Digging deeper than markets and hierarchies. In *Handbook of new institutional economics* (pp. 819-848): Springer.
- Ostrom, E. (2009a). Engaging with impossibilities and possibilities. In K. Basu & R. Kanbur (Eds.), *Arguments for a Better World: Essays in Honor of Amartya Sen* (Vol. II, pp. 522-541). United States: Oxford University Press.
- Ostrom, E. (2009b). A General Framework for Analyzing Sustainability of Social-Ecological Systems. *Science*, 325(5939), 419-422. doi:10.1126/science.1172133
- Ostrom, E. (2010a). Analyzing collective action. *Agricultural Economics*, 41(s1), 155-166. doi:10.1111/j.1574-0862.2010.00497.x
- Ostrom, E. (2010b). Beyond markets and states: polycentric governance of complex economic systems. *The American economic review*, 100(3), 641-672. doi:10.1257/aer.100.3.641
- Ostrom, E. (2010c). The Challenge of Crafting Rules to Change Open-Access Resources into Managed Resources. In G. Heal (Ed.), *Is Economic Growth Sustainable?* (pp. 168-205). London: Palgrave Macmillan UK.
- Ostrom, E. (2010d). Institutional analysis and development: Elements of the framework in historical perspective. *Historical Developments and Theoretical Approaches in Sociology*, 2, 261-288.
- Ostrom, E. (2011a). Background on the institutional analysis and development framework. *Policy Studies Journal*, 39(1), 7-27.
- Ostrom, E. (2011b). Reflections on "Some Unsettled Problems of Irrigation". *The American Economic Review*, 49-63.
- Ostrom, E. (2014). Collective action and the evolution of social norms. *Journal of Natural Resources Policy Research*, 6(4), 235-252. Retrieved from

<http://dx.doi.org/10.1080/19390459.2014.935173>.

doi:10.1080/19390459.2014.935173

Ostrom, E., & Ahn, T. K. (2003). A social science perspective on social capital: Social capital and collective action. *Revista Mexicana de Sociología*, 65(1), 155-233.

Ostrom, E., & Ahn, T. K. (2009). The meaning of social capital and its link to collective action. In G. T. Svendsen & G. L. Svendsen (Eds.), *Handbook of Social Capital: The Troika of Sociology, Political Science and Economics* (pp. 17-35). Cheltenham, Glos, UK: Edward Elgar.

Ostrom, E., Ahn, T. K., & Olivares, C. (2003). Una perspectiva del capital social desde las ciencias sociales: capital social y acción colectiva (A Social Science Perspective on Social Capital: Social Capital and Collective Action). *Revista Mexicana de Sociología*, 65(1), 155-233. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/3541518>.
doi:10.2307/3541518

Ostrom, E., & Basurto, X. (2011). Crafting analytical tools to study institutional change. *Journal of Institutional Economics*, 7(3), 317-343. doi:10.1017/S1744137410000305

Ostrom, E., Burger, J., Field, C. B., Norgaard, R. B., & Policansky, D. (1999). Revisiting the commons: local lessons, global challenges. *Science*, 284(5412), 278-282.
doi:10.1126/science.284.5412.278

Ostrom, E., & Cox, M. (2010). Moving beyond panaceas: a multi-tiered diagnostic approach for social-ecological analysis. *Environmental Conservation*, 37(04), 451-463.

Ostrom, E., Dietz, T., Dolšák, N., Stern, P. C., Stonich, S., & Weber, E. U. (2002). *The drama of the commons*: National Academy Press.

Ostrom, E., Gardner, R., & Walker, J. (1994). *Rules, games, and common-pool resources*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Ostrom, E., & Ostrom, V. (2004). The Quest for Meaning in Public Choice. *American Journal of Economics and Sociology*, 63(1), 105-147. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1536-7150.2004.00277.x>.
doi:doi:10.1111/j.1536-7150.2004.00277.x

- Ostrom, E., & Walker, J. (1991). Communication in a commons: cooperation without external enforcement. In T. R. Palfrey (Ed.), *Laboratory research in political economy* (pp. 287-322). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Ostrom, E., & Walker, J. (2000). Neither markets nor states: Linking transformation processes in collective action arenas. In D. Mueller (Ed.), *Perspectives on Public Choice: A Handbook* (pp. 35-72). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ostrom, E., Walker, J., & Gardner, R. (1992). Covenants with and without a Sword: Self-governance Is Possible. *American Political Science Review*, 86(2), 404-417.
doi:10.2307/1964229
- Ostrom, V. (1980). Artisanry and Artifact. *Public Administration Review*, 40(4), 309-317.
doi:10.2307/3110256
- Ostrom, V., & Ostrom, E. (1977). Public goods and public choices. In E. S. Savas (Ed.), *Alternatives for Delivering Public Services: Toward Improved Performance* (pp. 7-49). Boulder, Colo.: Westview Press.
- Pagdee, A., Kim, Y., & Daugherty, P. J. (2006). What Makes Community Forest Management Successful: A Meta-Study From Community Forests Throughout the World. *Society & Natural Resources*, 19(1), 33-52. doi:10.1080/08941920500323260
- Poteete, A., Janssen, M., & Ostrom, E. (2010). *Working Together: Collective Action, the Commons and Multiple Methods in Practice*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Rudel, T. K. (2008). Meta-analyses of case studies: A method for studying regional and global environmental change. *Global Environmental Change*, 18(1), 18-25.
doi:10.1016/j.gloenvcha.2007.06.001
- Sally, D. (1995). Conversation and cooperation in social dilemmas: a meta-analysis of experiments from 1958 to 1992. *Rationality and society*, 7, 58-92.
- Schlager, E. (1994). Fishers' institutional responses to common-pool resource dilemmas. In E. Ostrom, R. Gardner, & J. Walker (Eds.), *Rules, Games, and Common-Pool Resources*. (pp. 247-266). Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

- Schlager, E., & Ostrom, E. (1992). Property-rights regimes and natural resources: a conceptual analysis. *Land economics*, 249-262. doi:10.2307/3146375
- Schwab, D., & Ostrom, E. (2008). The Vital Role of Norms and Rules in Maintaining Open Public and Private Economies. In P. J. Zak & M. C. Jensen (Eds.), *Moral markets: The critical role of values in the economy* (pp. 204–227). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Scott, A. D. (1955). The fishery: the objectives of sole ownership. *Journal of Political Economy*, 63(2), 116-124.
- Self-Managed Navarinou Park. (2019). Η ιστορία του Πάρκου. Retrieved from <https://parkingparko.espivblogs.net/i-istoria-toy-parkoy/>
- Selten, R. (1990). Bounded Rationality. *Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE) / Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 146(4), 649-658.
- Selten, R. (1991). Evolution, learning, and economic behavior. *Games and Economic Behavior*, 3(1), 3-24. doi:10.1016/0899-8256(91)90003-W
- Selten, R., Mitzkewitz, M., & Uhlich, G. R. (1997). Duopoly Strategies Programmed by Experienced Players. *Econometrica*, 65(3), 517-555. doi:10.2307/2171752
- Simon, H. A. (1955). A behavioural model of rational choice. *The Quarterly Journal of Economics*, 69(1), 99-188. doi:doi.org/10.2307/1884852
- Simon, H. A. (1957). *Models of Man*. New York: Wiley.
- Simon, H. A. (1985). Human Nature in Politics: The Dialogue of Psychology with Political Science. *American Political Science Review*, 79(2), 293-304. doi:10.2307/1956650
- Simon, H. A. (1999). The potlatch between political science and economics. In J. Alt, M. Levi, & E. Ostrom (Eds.), *Competition and Cooperation: Conversations with Nobelists about Economics and Political Science* (pp. 112–119). New York: Russell Sage Foundation.
- Tang, S. Y. (1992). *Institutions and Collective Action: Self-Governance in Irrigation*. San Francisco, CA: ICS Press.

- Thiel, A., Adamseged, M. E., & Baake, C. (2015). Evaluating an instrument for institutional crafting: How Ostrom's social–ecological systems framework is applied. *Environmental Science & Policy*, 53, 152-164. doi:10.1016/j.envsci.2015.04.020
- Trivers, R. L. (1971). The Evolution of Reciprocal Altruism. *The Quarterly Review of Biology*, 46(1), 35-57. doi:10.1086/406755
- Truman, D. B. (1958). *The Governmental Process*. New York: Knopf.
- VanWey, L. K., Ostrom, E., & Meretsky, V. (2005). Theories underlying the study of human-environment interactions. In E. F. Moran & E. Ostrom (Eds.), *Seeing the forest and the trees: Human-environment interactions in forest ecosystems* (pp. 23-56). Cambridge: The MIT Press.
- Vollan, B., & Ostrom, E. (2010). Cooperation and the Commons. *Science*, 330(6006), 923-924. doi:10.1126/science.1198349
- Wade, R. (1994). *Village Republics: Economic Conditions for Collective Action in South India*. San Francisco, CA: ICS Press.
- Walker, J. M., Gardner, R., Herr, A., & Ostrom, E. (2000). Collective Choice in the Commons: Experimental Results on Proposed Allocation Rules and Votes. *The Economic Journal*, 110(460), 212-234. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/2565654>.
- Williamson, O. E. (1975). *Markets and hierarchies*. New York: Free Press.
- Williamson, O. E. (1985). *The Economic Institutions of Capitalism*. New York: Free Press.
- Yin, R. K. (1994). *Case Study Research: Design and Methods* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Αρβανιτίδης, Π., & Νασιώκα, Φ. (2014). Το Τσελιγκάτο: Ένας Θεσμός Επιτυχούς Αυτοδιαχείρισης Των Κοινών. *ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ*, 16(64), 39-55.
- Αρβανιτίδης, Π., & Νασιώκα, Φ. (2016a). *Ανοιχτοί αστικοί χώροι ως κοινά: Παραδείγματα αυτοδιαχείρισης από την Ελλάδα*. Paper presented at the 4ο Πανελλήνιο Επιστημονικό

Συνέδριο στην Οικονομική των Φυσικών Πόρων και του Περιβάλλοντος: Κλιματική Αλλαγή, Βόλος.

Αρβανιτίδης, Π., & Νασιώκα, Φ. (2016b). *Αστικό πράσινο: Παραδείγματα αυτο-διαχείρισης από την Ελλάδα*. Paper presented at the 16η Οικολογική Γιορτή Καρδίτσας αφιερωμένη στο αστικό πράσινο, Καρδίτσα.

Αρβανιτίδης, Π., & Νασιώκα, Φ. (2016c). Το τσελινγκάτο ως θεσμός διακυβέρνησης των βοσκοτόπων: Μελέτη περίπτωσης. *Αειχώρος*(25), 82-104.

Αρβανιτίδης, Π., & Νασιώκα, Φ. (2017). *Αστικοί ανοιχτοί χώροι και αυτοδιαχείριση στην Ελλάδα*. Paper presented at the 1ο Πανελλήνιο Συνέδριο για τα Κοινά και την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, Θεσσαλονίκη.

Δήμος Παύλου Μελά. (2018). Πρώην Στρατόπεδο Καρατάσιου - Πρόταση Διεκδίκησης Παραχώρησης: Κείμενο Αναφοράς. Retrieved from http://www.pavlosmelas.gr/images/stories/anakinosis/2018/prosklisi_ded_gia_karatasi_ou/KARATASIOU_1.pdf

Κούρτη, Π. (2017). *ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ: ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑΓΗ ΣΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 1980—2010* Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

Μαρξ, Κ. (2009 [1867]). *Το Κεφάλαιο* (Π. Μαυροματάς, Trans. Vol. I). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Μπριασούλη, Ε. (2003). Τα "κοινά"- πόροι συλλογικής ιδιοκτησίας και συλλογικής ευθύνης: έννοιες, προβλήματα και το ζήτημα διαχείρισής τους. *Αειχώρος*, 2(1), 36-57.

Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε. (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 4(1), 72-81.
doi:10.12681/jode.9726

- Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park. (2015, May 6). [Facebook group update]. Retrieved from <https://www.facebook.com/groups/parkingparko/permalink/890269204368788/>
- Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park. (2016a, April 3). [Facebook group update]. Retrieved from <https://www.facebook.com/groups/parkingparko/permalink/1069955216400185/>
- Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park. (2016b, November 28). [Facebook group update]. Retrieved from <https://www.facebook.com/groups/parkingparko/permalink/1250966618299043/>
- Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park. (2017, April 20). [Facebook group update]. Retrieved from <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10154465387378862&set=g.890106527718389&type=1&theater&ifg=1>
- Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park. (2018a, March 18). [Facebook group update]. Retrieved from <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10155487419093862&set=g.890106527718389&type=1&theater&ifg=1>
- Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park (2018b, April 2). Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park [Facebook group update]. Retrieved from <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=158505598311194&set=g.890106527718389&type=1&theater&ifg=1>
- Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park. (2018c, October 27). Αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο Ναυαρίνου / Navarinou self-managed park [Facebook group update]. Retrieved from <https://www.facebook.com/162232867798695/photos/a.174618523226796/250001172355197/?type=3&theater>
- Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park (2018d, November 12). [Facebook group update]. Retrieved from

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10213112091427612&set=g.890106527718389&type=1&theater&ifg=1>

Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park (2018e, November 17). Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park [Facebook group update].

Retrieved from

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10156975855388578&set=g.890106527718389&type=1&theater&ifg=1>

Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park. (2018f, November 30). [Facebook group update]. Retrieved from

<https://www.facebook.com/groups/parkingparko/permalink/2053409778054719/>

Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park. (2019, March 10). Φίλοι του Πάρκου Ναυαρίνου / Self-managed Navarinou Park [Facebook group update].

Retrieved from

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10156276423098862&set=pcb.2194422787286750&type=3&theater&ifg=1>

Διαδικτυακές πηγές

<https://www.firefund.net/parkonavarinou>

<https://sporoistinpoli.wordpress.com/%CF%84%CE%BF-%CF%8C%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%B1-%CE%BF%CE%B9-%CE%B4%CF%81%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF/>

<http://www.perka.org/content/perka>

<https://www.facebook.com/groups/104060186616109/>

<http://agroselliniko.blogspot.com/>

<http://votanikoskipos.blogspot.com/>

<http://www.avgi.gr/article/10813/8686234/to-parko-nauarinou-na-ginei-chorotaxiko-ypodeigma->

<http://www.ert.gr/radiotileorasi/enas-lachanokipos-stin-kardia-tou-dimou-nikeas-renti/>

<https://www.youtube.com/watch?v=3JaIZV3Bp4I>

<https://www.vrilisos.gr/activities/garden.html>

http://www.pavlosmelas.gr/images/stories/anakinosis/2018/prosklisi_ded_gia_karatasiou/KARATASIOU_1.pdf